

PRIRUČNIK ZA ŠKOLE PO MJERI DJETETA PRIRUČNIK

Za više informacija, kontaktirajte:
Sekciju za edukaciju
Odjeljenje za programe, UNICEF

Izdavač UNICEF
Odijeljenje za komunikaciju
3 United Nations Plaza
New York, NY 10017, USA

Website: www.unicef.org
Email: pubdoc@unicef.org

US \$50.00 UK £33.84 €38.60
ISBN: 978-92-806-4376-3
Prodajni broj: E.09.XX.4

© Fond Ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF)
mart 2009.

FOTOGRAFIJE NA KORICAMA:

Prednja korica, s lijeva na desno:

© UNICEF/NYHQ2005-1323/Tkhostova

© UNICEF NYHQ2006-2421/Markisz

© UNICEF/NYHQ2005-0221/Pietrasik

© UNICEF/NYHQ2007-1344/Pirozzi

Stražnja korica, s lijeva na desno:

© UNICEF/NYHQ2003-0441/Noorani

© UNICEF/NYHQ2006-1475/Pirozzi

© UNICEF/NYHQ2005-1177/LeMoynes

© UNICEF/2007/Brisebois

Sadržaj
Uvod
Literatura

Kvalitetno obrazovanje je obrazovanje koje funkcioniše za svako dijete i koje omogućava svoj djeci da ostvare svoj puni potencijal.

Priručnik za škole po mjeri djeteta plod je stalnog troipogodišnjeg rada u kome su učestvovali UNICEF-ovo osoblje za obrazovanje i specijalisti iz partnerskih agencija koji rade u oblasti kvalitetnog obrazovanja. U njenoj izradi korišteni su rezultati terenskog rada u 155 zemalja i teritorija, evaluacije koje su proveli Regionalni uredi i analize literature i izvještaja koja je provedena u sjedištu u New Yorku. Za pruženi doprinos naročito se zahvaljujemo kolegama koji su učestvovali u dvije radionice za pisce materijala o školama po mjeri djeteta, koje su održane u Glen Coveu, New York, u junu 2005. godine i avgustu 2006. godine.

Projekt menadžeri i finalni pisci: Cream Wright (glavni pisac), Changu Mannathoko i Maida Pasic.

Uredila, proizvela i distribuirala UNICEF-ova Divizija za komunikaciju.

SADRŽAJ

Uvod

Literatura

Poglavlje 1 – Svrha, predmet i koncept

- 1.1 Opšti podaci
- 1.2 Svrha i predmet
- 1.3 Prethodnici evoluirajućeg modela
- 1.4 Potencijal objedinjenog CFS modela

Poglavlje 2 – Dinamika teorije u praksi

- 2.1 Pregled
- 2.2 Implementacija kao eklektičan proces
- 2.3 Ključni principi, željene osobine i standardi
- 2.4 Stavljanje djece na prvo mjesto
- 2.5 Implementacija modela u raznim zemljama

Poglavlje 3 – Lokacija, projektovanje i izgradnja

- 3.1 Uvod
- 3.2 Pedagogija i projektovanje
- 3.3 Određivanje lokacija škola ili prostora za učenje
- 3.4 Dodatni elementi u projektovanju
- 3.5 Faktori koji utječu na projektovanje
- 3.6 Projektovanje sa učešćem svih
- 3.7 Preostali izazovi

Poglavlje 4 – Škola i zajednica

- 4.1 Veze između škole i zajednice
- 4.2 Škola kao zajednica za učenje
- 4.3 Škola u zajednici
- 4.4 Pravljenje koraka prema zajednici i više od toga
- 4.5 Zajednice i prostori za učenje po mjeri djeteta
- 4.6 Implikacije za politiku
- 4.7 Nadzor i nadgledanje

Poglavlje 5 – Škole kao zaštitničke sredine

- 5.1 Uvod
- 5.2 Pravo na učenje u sigurnom, zdravom okruženju
- 5.3 Djeca koja su naročito izložena riziku
- 5.4 Procjenjivanje prijetnji po zdravlje, sigurnost i zaštitu
- 5.5 Smanjenje rizika i povećanje zaštite
- 5.6 Organizacija i upravljanje školom
- 5.7 Obrazovanje po mjeri djeteta u kriznim situacijama

Poglavlje 6 – Učenici, nastavnici i upravnici škole

- 6.1 Školska reforma i rezultati učenja
- 6.2 Pripremanje nastavnika
- 6.3 Direktor škole kao vođa i mentor
- 6.4 Organizacija učionica i prostora za učenje
- 6.5 Pedagoški materijali
- 6.6 Metode učenja i nastave
- 6.7 Nastavni plan i program

Poglavlje 7 – Troškovi i koristi

- 7.1 'Troškovna analiza' elemenata
- 7.2 Procjenjivanje potreba za resursima

Poglavlje 8 – Praćenje i evaluacija

- 8.1 Zašto vršiti praćenje i evaluaciju?

- 8.2 Šta treba pratiti i evaluirati?
- 8.3 Fokus na dinamičnom praćenju i evaluaciji
- 8.4 Učenik kao fokus praćenja i evaluacije
- 8.5 Praćenje i evaluacija za podršku integraciji CFS u osnove sistema
- 8.6 Praćenje i evaluacija za podršku ulaganjima
- 8.7 Pregled iskustava sa praćenjem i evaluacijom CFS
- 8.8 Ko treba vršiti praćenje i evaluaciju, i koje su njihove potencijalne uloge?
- 8.9 Druga pitanja vezana za praćenje i evaluaciju CFS modela
- 8.10 Put prema naprijed

Poglavlje 9 – Ugradnja koncepata po mjeri djeteta u osnove sistema

- 9.1 Razumijevanje ugradnje u osnove sistema
- 9.2 Simulacijsko modeliranje i ugradnja u osnove sistema

UVOD

ZAŠTO PRIRUČNIK ZA ŠKOLE PO MJERI DJETETA?

Školovanje je iskustvo koje je zajedničko za većinu djece širom svijeta i predstavlja najčešće sredstvo kojim društva svoje mlade pripremaju za budućnost. Svakoga dana više od milijardu djece pohađa osnovnu ili srednju školu: 689 miliona je u osnovnoj školi, 513 miliona je u srednjoj školi. Oni se nalaze u trajnim ili privremenim zgradama, pod šatorima i ispod drveća – i tu dijele iskustvo učenja, razvijanja svog potencijala i obogaćivanja svog života. Međutim, školovanje nije uvijek pozitivno iskustvo za djecu. Ono može značiti drhtanje u hladnim zgradama bez grijanja ili kupanje u znoju u vrućim, zagušljivim prostorijama. Ono može značiti i da su djeca prisiljena da stoje u nenamještenim učionicama, gladna, žedna ili bolesna; to isto tako može značiti i da su djeca prestrašena prijetnjom kažnjavanja, poniženja, fizičkog zastrašivanja ili čak i nasilja od strane nastavnika i školskih kolega.

Ovakvi uvjeti sprečavaju učenje. Oni se dodatno pogoršavaju u situaciji kada učenici nemaju kompetentne nastavnike da ih vode, udžbenike da iz njih uče ili vježbanke da u njima pišu, ili ako su udžbenici koje imaju lošeg kvaliteta i ako se u njima ponavljaju štetni stereotipi. Učenje je pored toga otežano kada škole nemaju toaleta, tekuće vode ili električne energije. Ono što je izazov jeste kako doći do 101 miliona djece osnovnoškolskog uzrasta širom svijeta koja ne pohađaju školu. Možda je čak i više obeshrabrujuće raditi na poboljšanju žalosnih uvjeta koje trpe milioni djece koji pohađaju školu, uvjeta koji su dijametralno suprotni učenju, blagostanju djece i njihovom kasnijem zarađivanju za život.

A djeca se sa negativnim uvjetima ne susreću samo u školi. Okruženje kod kuće i u zajednici isto tako može imati svoje izazove koji djeci otežavaju upis u školu, redovno pohađanje nastave, završetak finalne godine ciklusa ili postizanje propisanog nivoa učenja. Nesigurna opskrba hranom i vodom, neuhranjenost, zaraze parazitima, nehigijenska sredina, hronično siromaštvo, kućanski poslovi, škodljiva tradicionalna vjerovanja i prakse, prenapučeno domaćinstvo, polna diskriminacija, HIV i AIDS, nasilje u porodici, nedostatna dječja zaštita i sve češće javljanje i ozbiljnost elementarnih nepogoda povezanih sa klimatskim promjenama predstavljaju faktore koji mogu ugroziti ili sasvim onemogućiti ostvarenje dječjeg prava da pohađa i završi školu. Škole se stoga moraju fokusirati na čitavo dijete, što znači da u obzir trebaju uzeti uvjete u porodici ili zajednici koji eventualno sprečavaju obrazovni napredak tog djeteta.

Za ispunjavanje Milenijumskih razvojnih ciljeva (Millennium Development Goals - MDGs) vezanih za obrazovanje potrebno je ne samo svu djecu dovesti u školu, nego i osigurati da sve škole rade u najboljem interesu djece koja su im povjerena. To znači osigurati sigurne i zaštitničke škole koje su adekvatno kadrovski popunjene obučenim nastavnicima, opremljene adekvatnim resursima i koje krase odgovarajući uvjeti za učenje. Takve škole razumiju da se različita djeca suočavaju sa različitim okolnostima i imaju različite potrebe, pa se u svom radu oslanjaju na pozitivne stvari koje djeca donose iz kuće i zajednice, te kompenziraju nedostatke koji su prisutni u okruženju u kući i zajednici. One djeci omogućavaju da postignu barem ono znanje i vještine koji su propisani nastavnim planom i programom. Takve škole im isto tako pomažu da razviju sposobnost razmišljanja i rezonovanja, izgrade samopoštovanje i poštovanje prema drugima, te da ostvare svoj puni potencijal kao pojedinci, članovi svoje zajednice i

građani svijeta. Škole po mjeri djeteta (child-friendly schools - CFS) prihvataju višedimenzionalni koncept kvaliteta i zadovoljavaju sveukupne potrebe djeteta kao učenika.

Argumenti u prilog izrade priručnika za škole po mjeri djeteta

Različiti modeli škola ilustriraju načine za unaprjeđenje kvaliteta obrazovanja. Međutim, upravo su se CFS modeli istakli kao najsveobuhvatniji u svome pristupu i kao najrašireniji, kako po broju zemalja u kojima su provedeni u praksi tako i po geografskoj distribuciji tih zemalja. Nije iznenađujuće da se CFS modeli razlikuju od jedne zemlje do druge.

Kao glavni pristalica ovih CFS modela, UNICEF je odgovoran za osiguravanje koherentnog prikaza tih modela, rezimiranjem njihovih glavnih osobina radi stvaranja jednog prototipa koji može poslužiti kao osnova za razvoj nacionalnih kapaciteta za projektovanje i implementaciju škola po mjeri djeteta u različitim zemljama. Isti prototip također može zemljama omogućiti da CFS standarde ugrade u svoje obrazovne planove i da realistično procjene trošak osiguravanja osnovnog obrazovanja za sve uz posvećivanje pažnje standardima kvaliteta.

To su okolnosti u kojima se UNICEF odlučio na pripremanje ovog CFS priručnika, odnosno praktičnog vodiča čiji je cilj:

(a) Dati uvod u koncept 'po mjeri djeteta', njegovu osnovnu ideologiju i ključne principe iz kojih se mogu izvesti glavne karakteristike škole po mjeri djeteta u različitim kontekstima i okolnostima.

(b) Kratko opisati, uz davanje argumenata, više različitih načina na koje CFS modeli konzistentno daju doprinos kvalitetnom obrazovanju u raznim nacionalnim kontekstima.

(c) Istaknuti suštinsku vrijednost CFS modela za razvoj kvaliteta u bilo kojem obrazovnom sistemu kao:

- i. Fleksibilnih modela koji nude 'puteve' prema kvaliteti, a ne propisuju predloške koji se moraju rigorozno preslikavati u svim situacijama.
- ii. Heurističkih modela koji pružaju prilike za napredovanje prema standardima kvaliteta kroz niz kumulativnih poboljšanja umjesto namećanja sveobuhvatnog pristupa 'jednokratne' intervencije ili intervencije 'sve odjednom'.
- iii. Reformskih modela koji zahtijevaju ozbiljno promišljanje o osnovnim principima i pitanjima vezanim za cijelo dijete kao učenika i uvjete koji omogućavaju uspješno učenje, umjesto primjene, bez promišljanja, određenog broja tehničkih inputa za koje se pretpostavlja da će utjecati na kvalitet obrazovanja.

(d) Pružiti praktične smjernice o projektovanju, izgradnji i održavanju škola po mjeri djeteta kao sigurnih okruženja koja prihvataju djecu da u njima uče, naglašavajući veze sa zajednicom, utjecaj pedagoških faktora, troškovne efikasnosti i održivosti.

(e) Dati praktične smjernice o radu i upravljanju školama po mjeri djeteta, detaljno se baveći ulogom direktora škole, nastavnika, nenastavnog osoblja, učenika, roditelja, zajednica i lokalnih i državnih obrazovnih organa.

(f) Dati praktične smjernice za učioničke procese u školama po mjeri djeteta, pri čemu se naglašavaju ključne osobine kao što su:

- i. Uloga nastavnih pomagala i materijala te pomagala i materijala za učenje u stvaranju stimulativnog okruženja koje vodi nastavnik i koje obogaćuje ukupno učioničko iskustvo učenika.

- ii. Interakcija između nastavnika i učenika, sa nastavnikom kao autoritetom i fasilitatorom učenja, te učenikom kao aktivnim učesnikom u jednom demokratskom procesu koji podrazumijeva obostrano poštovanje.
- iii. Pedagoški proces, koji je dovoljno strukturiran da olakšava mjerljivi napredak u učenju i koji je dovoljno fleksibilan da olakšava korištenje više raznih tehnika za postizanje odgovarajućih rezultata učenja.

(g) Naglasiti važnost gajenja osjećaja zajednice u školama po mjeri djeteta korištenjem osobina kao što su:

- i. Dnevni rituali, uključujući jutarnje okupljanje koje može obuhvatati molitvu, himnu škole i/ili zakletvu školi, zajednici ili državi.
- ii. Periodični rituali koji čine 'inicijacijske' obrede, kao što su posebni događaji za nove učenike prvog dana škole, svečanost za učenike povodom završetka školovanja, svečanost dodjele godišnje nagrade, dan zahvalnosti, dan osnivača škole ili dan spomena poginulih.
- iii. Simboli identiteta, uključujući školske kecelje/uniforme, sportske timove i dresove, grb ili amblem škole.
- iv. Pravilnike koji su pravični, u najboljem interesu djece, koji se primjenjuju na transparentan i demokratski način, koji ne vode poniženju ili gušenju učenika, koji ne potkopavaju autoritet nastavnika i upravnika škole i koji ne otuđuju škole od zajednica kojima služe.

(h) Osigurati 'minimalni paket' kojim se pružaju smjernice i alati za rješavanje rizika u prirodnoj sredini i ugroženosti klimatskim promjenama unutar škola i zajednica koje ih okružuju. Ove aktivnosti osnaživanja učenika, škola i zajednica koje se zasnivaju na istraživanju uključuju participativna rješenja kojima se mapiraju rizici i osiguravaju odgovarajući objekti radi podrške djeci i njihovim zajednicama da se prilagode promjenljivim uvjetima i da smanje rizike kroz osiguranje spremnosti i odgovora.

(i) Pružiti izdašan broj primjera, u kontekstu raznih zemalja, stvarnih škola po mjeri djeteta kojima se ilustriraju principi, strategije i akcije koji se smatraju dobrom praksom.

Samo jedan priručnik nije u stanju na zadovoljavajući način obraditi ovako ambiciozne ciljeve. Stoga je ovaj priručnik dio ukupnog paketa resursa koji sadrži paket za e-učenje radi gradnje kapaciteta za korištenje CFS modela i zbirku studija slučajeva sa terena radi ilustracije najsavremenijih škola po mjeri djeteta u raznim sredinama.

LITERATURA

Abdazi, H. (2007, oktobar). Absenteeism and beyond: Instructional time loss and consequences. *World Bank Policy Research Paper No. 4376*. Working Paper Series. Washington, DC: Svjetska banka.

Attig, G. i Hopkins, J. (2006). *Assessing child-friendly schools: A guide for program managers in East Asia and the Pacific*. Bangkok: UNICEF ured za Istočnu Aziju i zemlje Pacifika.

Bernard, A. K. (1999). *The child-friendly school: Concept and practice*. Nacrt, pripremljen za Sekciju za edukaciju. New York: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

Chabbott, C. (2004). *UNICEF's Child-friendly schools framework: A desk review*. New York: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

Dierkx, R. J. (U pripremi). *Micro-action urban child-friendly planning and design guidelines for planners in Iran*.

Education for All: Is commitment enough?. (2003). *Education International Report, No. 1*. Brussels: Education International.

Hulbert, A. (2007, 01. april). Re-education. *The New York Times Magazine, Section 6*, 36–41.

Institute of Nutrition, Mahidol University. (bez datuma). CHILD Project Update. Pristupano 23.10.2008. godine na <http://www.inmu.mahidol.ac.th/CHILD/>.

International Rescue Committee. (2003). *Classroom assistant professional development training manual*. Pristupano 21.10.2008. godine na www.ineesite.org/tt_resource_kit/Classroom%20Assistant%20Professional%20Development%20Training%20Manual.doc.

Letshabo, K. (2002). *Technical evaluation of breakthrough to literacy in Uganda*. Pristupano 21.10.2008. godina na http://www.unicef.org/evaldatabase/files/2002_Uganda_Literacy_rec_358398.pdf.

Life Skills Development Foundation. (2000). *'Child-Friendly' community schools approach for promoting health, psychological development, and resilience in children and youth affected by AIDS*. Chiang Mai, Tajland: The Life Skills Development Foundation.

Little, A. (1995). *Multigrade teaching: A review of practice and research, serial No. 12*. London: Overseas Development Administration.

Lone, P. (1996). Comments: Keeping girls in school. *The Progress of Nations 1996*. New York: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

Mwiria, K. (1990). Kenya's harambee secondary school movement: The contradictions of public policy. *Comparative Education Review*, 34(3), str. 350-368.

Mercado, J. L. (2005, april). Grime, cloth slippers and hope. *Sun Star, Mindanao Bulletin, Gold Star Daily, Scribe, Visayan Daily Star* i druge novine u zajednici. Visayas, Filipini.

Miske, S. (2003). *Proud pioneers: Improving teaching and learning in Malawi through continuous assessment*. Washington, DC: American Institute for Research.

Pinheiro, P. S. (2006, 29. avgust). Report of the independent expert for the United Nations Study on violence against children. New York: Ujedinjene nacije.

Pinheiro, P. S. (2006). *World report on violence against children*. Ženeva: Ujedinjene nacije.

Portillo, Z. (1999, 08. april). Latin America gets poor marks. Pristupano 21.10.2008. godine na <http://www.converge.org.nz/lac/articles/news990408a.htm>.

Rodraksa, N. (2005, mart). Batik painting in Thailand: A life restored by art. *Building back better: A 12-month update on UNICEF's work to rebuild lives and restore hope since the tsunami*. New York: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

Rutther, M., Maughan, B., Mortimore, P., i Ouston, J., sa Smith, A. (1979). *Fifteen thousand hours: Secondary schools and their effects on children*. London: Open Books i Boston: Harvard University Press.

UNESCO-UIS i UNICEF. (2005). *Children out of school: Measuring exclusion from primary education*. Montreal: UNESCO-ov Zavod za statistiku.

UNGEI. (bez datuma). Nigerija: UNICEF and partners create a model child-friendly school. New York: United Nations Girls' Education Initiative. Pristupano 21.10.2008. godine na http://www.ungei.org/infobycountry/nigeria_321.html.

UNICEF. (1999). *The state of the world's children 2000*. New York: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

UNICEF. (2002). *Child- and learning-friendly environment in primary schools in Ethiopia: A documentation of the processes*. Etiopija: Fond Ujedinjenih nacija za djecu. Pristupano 21.10.2008. godine na <http://www.unicef.org/evaluation/files/ethiopia2002schoolclusterapproach.doc>.

UNICEF. (2002). *Proyecto escuela amiga: Guía para maestros y autoridades escolares*. Meksiko: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

UNICEF. (2002). *Putting a face and a memory to each student's name: An interview with Mrs. Erlinda J. Valdez, Principal Francisco Benitez Elementary School*. Pristupano 21.10.2008. godine na <http://www.unicef.org/teachers/forum/0302.htm>.

UNICEF. (2004). *Child friendly spaces/ environments (CFS/E): An integrated services strategy for emergencies and their aftermath*. New York: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

UNICEF. (2007). Community contracts help build child-friendly schools in Madagascar. Pristupano 21.10.2008. godine na http://www.unicef.org/infobycountry/madagascar_39221.html.

UNICEF. (2008). *A world fit for children*. New York: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

UNICEF. (2008). *The state of the world's children 2009*. New York: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

UNICEF ured za Istočnu Aziju i zemlje Pacifika. (2003). *Inclusive education initiatives for Children with Disabilities: Lessons from the East Asia and Pacific region*. Bangkok, Tajland: Fond Ujedinjenih nacija za djecu.

UNICEF ured za Istočnu Aziju i zemlje Pacifika. (2005). *Assessing child-friendly schools: A guide for programme managers in East Asia and the Pacific* (nacrt br. 5).

Svjetski program za hranu i UNICEF. (2005). *The Essential Package: Twelve interventions to improve the health and nutrition of school-age children*. Rim: WFP School Feeding Service.

POGLAVLJE 1

SVRHA, PREDMET I KONCEPT

1.1 OPŠTI PODACI

U protekloj deceniji ostvaren je značajan napredak prema ispunjavanju milenijumskog razvojnog cilja 2 (MDG 2) – postizanju univerzalnog osnovnog obrazovanja do 2015. godine – iako povezani prethodni cilj MDG 3 – ravnopravnost polova u osnovnom i srednjem obrazovanju do 2005. godine – nije ostvaren na globalnom nivou. Brojne zemlje zabilježile su impresivna postignuća kako u stopi upisa tako i u premošćivanju polne praznine u obrazovanju.

Skorašnji podaci ukazuju na smanjenje broja djece koja nisu upisana u školu sa 94 miliona u 2002. godini na 75 miliona u 2006. godini. S druge strane, još uvijek je preveliki broj djece koja su upisana, ali ne uspijevaju da završe školu te napuštaju školovanje zbog loše kvalitete obrazovanja i zbog drugih faktora. Uvijek je broj djece koja pohađaju nastavu daleko manji od broja upisane djece, jer napuštanje škole nije direktno vidljivo iz podataka o upisu u školu.

Procjenjuje se da u 2002. godini 115 miliona djece osnovnoškolskog uzrasta nije pohađalo nastavu (UNESCOUIS i UNICEF, 2005.), te da oko 101 milion djece nije pohađao nastavu u 2006. godini (UNICEF, u pripremi). Pored loše kvalitete obrazovanja, stalne smetnje pohađanju škole kao što su dječji rad, HIV i AIDS, građanski sukobi, elementarne nepogode, hronična degradacija prirodne sredine i sve dublje siromaštvo neprestano ugrožavaju već postignute rezultate u povećanju stope upisa u školu i završavanja škole u mnogim zemljama.

Izazov u obrazovanju nije samo kako djecu uvesti u školu, nego i kako unaprijediti ukupni kvalitet školstva i eliminirati pojave koje ugrožavaju pohađanje nastave. Ako se bude radilo i na kvaliteti i na pitanju pristupa obrazovanju, povećati će se vjerovatnoća da će djeca upisana u osnovnu školu završiti puni ciklus obrazovanja, postići očekivane rezultate u školi i uspješno preći u srednju školu.

Postoji direktna uzajamna veza između pristupa obrazovanju i kvaliteta obrazovanja zbog koje kvalitet mora biti integralni dio bilo koje strategije čiji je cilj postizanje MDG ciljeva vezanih za obrazovanje i ciljeva inicijative Obrazovanje za sve (EFA). Kvalitet škola stoga mora biti u središtu interesovanja kreatora politike i stručnih lica koji rade na rješavanju problema niske stope završavanja osnovnog obrazovanja u različitim krajevima svijeta. Na primjer, u Zapadnoj i Centralnoj Africi samo 48,2 posto djece upisane u prvi razred ostane u školi do zadnjeg razreda osnovne škole. Uporediva stopa završavanja osnovnog obrazovanja za zemlje Istočne i Južne Afrike iznosi 64,7 posto.

Zbog ovakvih trendova širom svijeta pokrenuti su usklađeni napor radi rješavanja pitanja kvaliteta u osnovnom obrazovanju, a agencije kao što je UNICEF intenzivirale su svoje aktivnosti radi sistematičnijeg rješavanja pitanja kvaliteta obrazovanja. Upravo su u ovom kontekstu UNICEF-ova strategija i programiranje vremenom evoluirali, doživljavajući kulminaciju u modelima škola po mjeri djeteta (CFS) koji predstavljaju sveobuhvatan način za rješavanje svih faktora koji utječu na kvalitet obrazovanja.

Kao i većina drugih inovacija koje se zasnivaju na stvarnosti, CFS modeli nisu samo puki apstraktni koncept ili neki rigidni metodološki recept. Oni predstavljaju pragmatične puteve ka postizanju kvaliteta u obrazovanju koji su evoluirali (i još uvijek evoluiraju) od principa obrazovanja kao ljudskog prava do ideologije usmjerene na dijete koja smatra da je najbolji interes djeteta uvijek najvažniji. Time se dijete stavlja u centralnu poziciju u smislu obrazovnih procesa i postaje glavni korisnik ključnih odluka u obrazovnom sektoru. Ali, to ne znači da CFS modeli predstavljaju nefleksibilne ideološke predloške. Budući da su utemeljeni u realnosti u kojoj manjka resursa i kapaciteta za osmišljavanje i implementiranje idealnih rješenja (vidjeti Poglavlje 2), ovi modeli drže se principa 'progresivne realizacije' dječjeg prava na kvalitetno obrazovanje.

Zagovornici škola po mjeri djeteta spremni su pregovarati o prioritetima u smislu onoga što predstavlja najbolji interes djeteta te učiniti ustupke na osnovu onoga što je izvodivo za škole i obrazovne sisteme u datom vremenskom okviru i uz korištenje raspoloživih resursa i kapaciteta.

1.2 SVRHA I PREDMET

Svrha CFS modela je da se škole i obrazovni sistemi progresivno kreću prema ostvarivanju standarda kvaliteta i da iznalaze rješenja za sve što utječe na dobrobit i prava djeteta kao učenika i glavnog korisnika nastave, uz istovremeno unaprjeđenje ostalih funkcija škole. Standardi kvaliteta trebali bi omogućiti svoj djeci da se mogu upisati u školu, na vrijeme prelaziti iz jednog razreda u drugi i na vrijeme završiti obrazovni ciklus; pored toga bi trebali pružiti i jedno bogato obrazovno iskustvo kroz koje učenici mogu napredovati, razvijati se i realizirati svoj puni potencijal. U tu svrhu CFS modeli nastoje iskoristiti puni angažman i podršku svih strana koje su u poziciji da mogu potpomoći ostvarivanje dječjeg prava na kvalitetno obrazovanje. Te strane odnosno 'nositelji odgovornosti', jesu roditelji, zajednica, nastavnici, direktori škola, planeri obrazovanja i organizacije civilnog društva, kao i vlade na državnom i nižim novinama i njihovi vanjski partneri. Njihov angažman omogućava školama i obrazovnim sistemima da mogu pružiti uvjete i resurse neophodne za dostizanje standarda kvaliteta predviđenih CFS modelima.

Što se tiče predmeta, CFS modeli prihvataju koncept kvaliteta koji značajno prevazilazi izvrstan pedagoški rad i dobre školske rezultate. Fokus ovakvog pristupa je na potrebama djeteta u cjelini, a ne samo na ono što se 'tiče škole' za što su se odgovajatelji do sada inače osjećali odgovornim. Predmet CFS modela obuhvata višestrani pristup pitanju kvaliteta i holističko zadovoljavanje potreba djeteta.

Stoga CSF modeli u težnji za kvalitetom prelaze granice sektora radi sveobuhvatnog rješavanja potreba djeteta. U ovom međusektorskom i holističkom okviru, CFS modeli jednako se zanimaju za zdravlje, sigurnost, uhranjenost i psihičko blagostanje djeteta koliko i za obuku nastavnog kadra i adekvatnost nastavnih metoda i nastavnih sredstava koji se koriste u nastavnom procesu. Oni su jednako zainteresovani za promovisanje dječjeg učešća i stvaranje prostora da djeca mogu izraziti svoje viđenje i mišljenje, koliko su zainteresovani da djecu nauče da postupaju u skladu sa propisima i da poštuju organe škole. U ovakvim modelima kvalitet zavisi ne samo od uspjeha u uspostavljanju posebnog mjesta škole kao svojevrsne zajednice koja teži učenju, nego i od uspješnog povezivanja škole sa širom zajednicom da bi iz te veze škola ostvarila kvalitetan kontakt sa stvarnošću koja je okružuje i potvrdila relevantnost svog nastavnog plana i programa.

Gledano iz ove perspektive, kvalitet je potrebno evaluirati kroz više dimenzija:

- (a) Koliko su dobro dječaci i djevojčice pripremljeni da krenu u školu i stalno pohađaju nastavu,
- (b) Koliko ih dobro prihvata škola i koliko su nastavnici spremni da zadovolje njihove potrebe i zaštite njihova prava,
- (c) U kojoj mjeri su opšte zdravstveno stanje i dobrobit djece zastupljeni kao sastavni dio promovisanja učenja,
- (d) Koliko su škole sigurne kao mjesta za učenje i koliko uspješno mogu pružiti okruženje koje je osjetljivo na pitanja polova i koje podstiče učenje,
- (e) U kojoj mjeri škole i nastavnici poštuju prava djece i rade u najboljem interesu djeteta,
- (f) U kojoj mjeri su nastavni metodi usmjereni na dijete prihvaćeni kao dobra praksa i standardna metodologija od strane nastavnika i škole,
- (g) Koliko se učešće djece podstiče kao standardna praksa u učioničkoj interakciji kao i u širem radu škole i upravljanju školom,
- (h) U kojoj mjeri se ulažu napor i sredstva radi stvaranja stimulativnih učionica koje osiguravaju aktivno učenje za sve učenike,
- (i) Raspoloživost adekvatnih, ekološki održivih objekata, usluga i potrošnog materijala koji zadovoljavaju potrebe djeteta u cjelini, ali isto tako i potrebe sve djece,
- (j) Oslanjanje na pedagogiju koja se suočava sa diskriminacijom i eliminira diskriminaciju zasnovanu na polu, nacionalnoj pripadnosti ili socijalnom porijeklu

Pristalice koncepta CFS tvrde da svi gore navedeni faktori, koji su u međusobnoj interakciji na jedan dinamičan i organski način, predstavljaju 'paket rješenje' koje se sa pouzdanošću može opisati kao 'škola po mjeri djeteta'.

1.3 PRETHODNICI EVOLUIRAJUĆEG MODELA

Evolucija škola po mjeri djeteta imala je svoj kako praktični tako i teorijski put razvoja, te je stoga važno razumjeti kombinaciju činjenja i promišljanja koje je svoju kulminaciju doživjelo u uspostavi CFS modela kao standarda kvaliteta u UNICEF-ovom radu u oblasti osnovnog obrazovanja. Kao i druge agencije, UNICEF pomaže zemljama da unaprijede kvalitet obrazovanja koje nude svojoj djeci. Prije dvadeset godina ova pomoć se uglavnom sastojala od intervencija vezanih za pedagoške faktore kao što su edukacija nastavnog kadra, nabavka udžbenika i školskog materijala, te zagovaranje politika o veličini razreda i nastavnoj metodologiji. Ovakav pristup kvalitetu škola koji se usmjeravao na jedan faktor dovodio je do poboljšanja, ali su ta postignuta poboljšanja često ugrožavali drugih faktori prisutni u obrazovnoj sredini. Na primjer, edukacijom nastavnika mogao se postići određeni napredak, ali je nedostatak udžbenika i materijala u školama često potkopavao taj napredak. Slično tome, uvođenje sadržaja o umijeću življenja, uključujući dobre higijenske navike, često je bilo ugroženo jer mnoge škole nisu imale adekvatnu opskrbu vodom ili dovoljno klopeta da bi kod učenika proizvele značajnije promjene u ponašanju.

TABELA 1: PRIMJERI OGRANIČENJA INTERVENCIJA USMJERENIH NA JEDAN FAKTOR

Pristup jednog faktora	Poboljšanja i napredak	Ugrožavajući faktori
Razvoj nastavnika	• Povećanje broja kvalifikovanih nastavnika • Bolje informisani nastavnici	• Nastavni plan nije relevantan u lokalnom kontesktu • Nedostatak materijala i nastavnih pomagala
Nabavka udžbenika	• Olakšano individualno učenje • Poboljšani školski rezultati	• Nije povezano sa razvojem nastavnika i kulturno irelevantno • Nedovoljne količine udžbenika
Edukacija iz higijene i umijeća življenja	• Podizanje svijesti o zdravlju i higijeni kod djece • Djeca se osnažuju da učestvuju u brizi o samima sebi i drugima	• Akutan nedostatak sanitarnih objekata • Akutan manjak ispravne vode za piće i pranje ruku • Kvalitet edukacije iz umijeća življenja često nije osjetljiv spram pitanja polova ili adekvatan uzrastu
Školsko okruženje i edukacija o prirodnoj sredini	• Za više škola osigurava se pristup vodi i sanitarnim objektima • Pronalaze se obnovljivi izvori energije za električnu energiju • U školama se sadi drveće i vrtovi	• Nepostojanje veze sa nastavnim planom • Objekti izloženi vandalizmu i zloupotrebi • Manjak kapaciteta za održavanje objekata
Škola kao instrument rada sa zajednicom	• Uspostavljaju se partnerstva sa asocijacijama roditelja i nastavnika i školskim upravnim odborima • Formiraju se omladinske organizacije	• Slab razvoj kapaciteta za roditelje i lidere u zajednici • Ograničen prostor za učešće omladine

Pošto je zainteresovan za cijelo dijete i s obzirom na svoj međusektorski pristup programiranju za djecu, UNICEF nastoji poboljšati snabdijevanje vodom i odvojenim sanitarnim objektima za različite polove; afirmisati dobre higijenske navike; odgovoriti na prehrambene potrebe kroz intervencije zasnovane na školi; povećati pristup energiji; kao i iznaći rješenja na izazove koje postavljaju klimatske promjene i to kroz smanjenje rizika od nepogoda i povećanje spremnosti i kapaciteta za odgovor. UNICEF isto tako podržava mjere kojima se smanjuje negativan učinak dječjeg rada, trgovine djece i seksualnog nasilja. Sve su ovo pitanja zaštite djeteta koja imaju ozbiljne implikacije na obrazovanje. Mjere koje se poduzimaju u školi, kao što su osiguravanje vode i sanitarnih prostorija, užina i savjetovanja, postale su bitne komponente ukupnog kvaliteta obrazovanja. Istraživanja su konzistentno pokazala da ove mjere utječu na pristup školi, pohađanje nastave i konačno završavanje škole. Na primjer, dobro je dokumentovana povezanost vode i sanitarnih objekata u školama sa stopama upisa u škole i pohađanja nastave, a isto je dokazano i za vezu između užina i stope upisa i pohađanja kod djece u ugroženim zajednicama. Kada se iz današnje perspektive sagleda raniji razvoj, UNICEF-ov prelaz sa pristupa usmjerenog na jedan faktor na 'paketni' pristup promovisanja kvaliteta u obrazovanju predstavljao je značajnu fazu u evoluciji CFS modela.

Druga važna faza bila je prelazak sa ciljanih intervencija na sistemske intervencije u oblasti obrazovanja. Zadovoljavanje potreba ugroženih kategorija često znači da se UNICEF-ov rad usmjerava prema konkretnim zajednicama ili kategorijama stanovništva. Takve intervencije,

obično osmišljene kao 'projekti', najčešće su relativno malog obima odnosno lokalizirane i uključuju inovativne strategije za 'rješavanje problema' te zahtijevaju istrajno ulaganje napora i sredstava da bi donijele koristi populaciji za koju su namijenjene. Kao rezultat takvih intervencija UNICEF je zabilježio napretke u stopama upisa u školu, pohađanju nastave ili školskim rezultatima u oblastima u kojima je djelovao, a koje su obično postizale bolje rezultate od državnog prosjeka u smislu napretka ostvarenog u takvim pokazateljima kvaliteta. Takve usko usmjerene intervencije i dalje su nužne u određenim okolnostima, ali one nisu najefikasniji način za pružanje kvalitetnog osnovnog obrazovanja za svu djecu.

Kada su obrazovni sistemi u potpunosti inkluzivni, kvalitetno obrazovanje može se kroz redovne procese pružiti svim kategorijama. Da bi se to postiglo, potrebno je provesti intervencije na nivou sistema. Umjesto prostog 'provođenja' škola po mjeri djeteta u lokalnim zajednicama, CFS modeli se 'prodaju' kao dobra praksa za čitav obrazovni sistem. Prelaskom na systemske intervencije potpomažu se promjene u čitavom sektoru, a zemljama se pomaže da uspostave standarde kvaliteta u svim dijelovima obrazovnog sistema. Ovakvo shvatanje navelo je UNICEF da kod zemalja zagovara usvajanje škola po mjeri djeteta u državnim planovima i prioritetima iz oblasti obrazovanja kao sveobuhvatnog kvalitetnog modela, a to je onda potaknulo pitanja jasnoće, definiranja šta je to CFS i načina na koji zemlje mogu iskoristiti jedan takav model.

Pošto primjeri škola po mjeri djeteta postoje u mnogim zemljama, državni uredi UNICEF-a često pristupaju predočavanju i opisivanju tih postojećih CFS modela u drugim zemljama. Daleko teži zadatak predstavljalo je formulisanje definitivnog paketa koji će jasno definisati i odrediti ključne parametre škola po mjeri djeteta, a koji bi se mogli usvojiti kao sastavni dio jednog državnog obrazovnog plana. Ovaj paket treba sadržati detaljne informacije o troškovima i varijable koje je moguće projicirati u nekom simulacijskom modelu radi odlučivanja o izvodivim prioritetima za određenu zemlju.

Postoje još dva izazova. Prvo, nije dovoljno samo sarađivati sa domaćim institucijama da bi škole bile po mjeri djeteta. Pored toga je potrebno i razvijati lokalni kapacitet za projektovanje, vođenje i upravljanje školama po mjeri djeteta u okviru državnog obrazovnog sistema. Na primjer, kada je osnovno obrazovanje proglašeno besplatnim u Keniji, UNICEF je uspješno zagovarao uključivanje većine svojih intervencija po mjeri djeteta i ključnih strategija u novi Plan podrške obrazovnom sektoru. Nakon toga je za UNICEF bilo nužno da pređe sa projekata kojima su škole pravljene po mjeri djeteta na pomaganje u izgradnji kenijjskih državnih kapaciteta za reprodukciju CFS modela u cijeloj zemlji.

Drugo, sistemski pristup podrazumijeva blisku saradnju sa drugim partnerskim institucijama. U ovom pogledu, UNICEF je radio sa drugim modelima, kao što je model Escuelas Nuevas koji je rezultat rada na kvalitetnom obrazovanju u Kolumbiji, kao i sa drugim okvirima za postizanje kvaliteta koji su se odnosili na dijelove cjelokupne slike, kao što su Fokusiranje resursa na djelotvorno zdravlje u školi (Focusing Resources on Effective School Health - FRESH), koji se uglavnom odnosio na aspekte CFS koji se tiču zdravlja i ishrane. U situaciji gdje postoje različiti modeli kojima se nastoje ostvariti slični rezultati u oblasti obrazovanja, kvalitet, jasnoća i koherentnost postali su ključni za 'prodavanje' CFS modela kao paketa koji zemlje mogu usvojiti u svojim nacionalnim obrazovnim planovima i prioritetima.

Istovremeno uz vršenje ovih programskih promjena na terenu, UNICEF je isto tako vršio ulaganja u teorijsko promišljanje i izgradnju koncepata povezanih sa školama po mjeri djeteta. Koncept škole po mjeri djeteta po prvi put su sistematski upotrijebili UNICEF, Save the Children i Svjetska zdravstvena organizacija sredinom 1990-tih godina, kao obrazovni ekvivalent koncepta 'bolnice po mjeri bebe' koji je doprinio standardima kvaliteta u zdravstvu. Pod

utjecajem UNICEF-a, koncept škola po mjeri djeteta uskoro je proširen mimo oblasti zdravlja i ishrane kako bi uključivao i šire elemente kvaliteta u obrazovanju, kao što su osjetljivost spram pitanja polova, inkluzivnost i ljudska prava.

U 1995. godini UNICEF-ov istraživački centar Innocenti održao je radionicu na temu 'Šta je to škola po mjeri djeteta?' čiji rezultat je neslužbeni rezime kojim se opisuje 13 karakteristika škola zasnovanih na pravima, koje su nužne za CFS koncept. U kasnijim radnim dokumentima, CFS je predstavljen kao 'krovni' koncept pod kojim je moguće objediniti i racionalizirati raznorodne aktivnosti i ciljeve UNICEF-ovog rada u oblasti školstva. Mada ova nastojanja nisu proizvela službeno prihvaćenu definiciju CFS modela, ideja o '13 definirajućih karakteristika' postala je opšteprihvaćena i danas predstavlja referentnu tačku za aktivnosti zagovaranja i implementacije škola po mjeri djeteta.

Do početka 2000. godine UNICEF je proširio definiciju kvaliteta za ključne elemente škola po mjeri djeteta. Krajem 2001. godine UNICEF je istaknuo sveobuhvatan i složen paket kvaliteta koji je bio iznijansiran kako bi mogao odgovarati stvarnom stanju u različitim zemljama. To je dovelo da varijacija na temu CFS unutar same agencije. Globalno istraživanje o konceptu i njegovoj primjeni u okviru UNICEF-ovih programa pokazalo je neujednačenu sliku, što otežava 'prodaju' koncepta zemljama ili partnerskim agencijama kao jednog koherentnog modela za postizanje kvaliteta u oblasti obrazovanja. Zapažena je tendencija pretjeranog propisivanja elemenata škola po mjeri djeteta kao i nedovoljnog isticanja važnosti obuke i kapaciteta za korištenje CFS modela u obrazovnim sistemima. I pored ovih poteškoća, ostvaren je postojan napredak kod CFS modela, a broj zemalja u kojima UNICEF koristi ovaj pristup neprestano se povećavao, od 33 zemlje prema procjeni za 2004. godinu do 56 zemalja u 2007. godini.

Ono što predstavlja problem je činjenica da CFS modeli koji se pojavljuju daju jednu zbunjujuću sliku. Oni se obično fokusiraju na 'definirajuće karakteristike', ali broj karakteristika varira od samo 6 do čak 16, ovisno o datom kontekstu. Ovi modeli isto tako nastoje da škole po mjeri djece definišu u smislu 'ključnih komponenti', što uključuje pedagogiju, zdravlje, osjetljivost spram pitanja polova, učešće zajednice, inkluzivnost i zaštitu. (Vidjeti Poglavlje 2.)

Nakon nedavnih nepogoda, poseban naglasak stavljen je na arhitektonske aspekte škola po mjeri djeteta – lokaciju, projektovanje i gradnju. Ovakav naglasak odražava ne samo potrebu za pružanjem fizičkih objekata, promovisanjem dobre pedagogije i postizanjem troškovne efikasnosti, nego i potrebu za rješavanjem problema zaštite prirodne sredine, učešća zajednice, sigurnosti lokacija gdje se škole nalaze i predviđanje 'sigurnih područja' unutar školskih zgrada. U skorije vrijeme istražuju se pitanja snabdijevanja električnom energijom (uključujući solarnu energiju, energiju vjetra i druge alternativne izvore) i spajanja na Internet kao dio fokusa CFS modela. Vjerovatno će ovi elementi, kao što je ranije bio slučaj sa vodom i sanitarijama, postati dio CFS modela u nekim zemljama.

Još jedna problematična dimenzija CFS modela je pitanje koje se nedavno pojavilo a tiče se toga kada i gdje je prikladno uvesti CFS modele. Odličan primjer ove dileme mogao se vidjeti u gradu Bamu (Iran) nakon zemljotresa u 2003. godini. U ovoj i sličnim situacijama, UNICEF je proširio koncept CFS kako bi ovaj obuhvatio holističke interese vezane za domove usmjerene na dijete, zajednice usmjerene na dijete i gradove usmjerene na dijete, uzimajući u obzir bitna pitanja vezana za zaštitu prirodne sredine, zdravlje, zaštitu i civilno društvo koja su istaknuta Konvencijom o pravima djeteta (CRC). Ovo je značajno stoga što podcrtava povezanost škola i zajednice u jednom novom smislu i što ističe nekoliko pitanja: je li neophodno imati podsticajno okruženje koje obuhvata dom, zajednicu, grad i čitavo društvo da bi škole po mjeri djeteta imale izgleda za uspjeh? Je li proces uspostavljanja škola po mjeri

djeteta u isto vrijeme i pokušaj da se promjene standardi i navike u domovima, zajednicama, gradovima i čitavim društvima? Je li nakon elementarnih nepogoda ili građanskih sukoba moguće ono što je porušeno izgraditi na način da 'bude bolje nego prije' korištenjem škola po mjeri djeteta kao odskočnih dasaka za promjene u širem društvenom okruženju? Može li se opasnost od hronične degradacije prirodne sredine i iznenadnih nepogoda smanjiti poboljšanjima statičke konstrukcije, mapiranjem i aktivnostima pripreme?

Navedena pitanja su od najveće važnosti za CFS modele i ističu povezanost doma, škole i zajednice na način koji uveliko prevazilazi ustaljena shvatanja.

Škole se mogu projektovati, graditi i voditi u bilo kojoj zajednici. S druge strane, ako se principi na kojima počivaju CFS modeli uzmu ozbiljno, pojavljuju se pitanja o vrsti okruženja u kojem su škole ovakvog karaktera izvodive i u kojima mogu opstati i napredovati. Kako bi ostvarila svoj puni potencijal, jednoj školi po mjeri djeteta može biti potrebno podsticajno socijalno, kulturno i političko okruženje. Postoje osnovi za tvrdnju da takve škole imaju više izgleda za uspjeh i održivost u društvima koja su pravdoljubiva, demokratska, miroljubiva i tolerantna. Prihvatanje različitosti kroz toleranciju, inkluzivnost i pravičnost je polazna tačka za prepoznavanje i olakšavanje ostvarivanja prava na kvalitetno obrazovanje za svu djecu bez obzira na njihovo porijeklo. Tamo gdje je socijalna, kulturna i politička klima otvorena za učešće djece i poštovanje dječjih prava od nivoa porodice, preko lokalne zajednice do šire društvene sredine, veća je vjerovatnoća da zemlja može razviti politički okvir, usvojiti državne planove i prioritete, te utvrditi onu vrstu budžetskih izdvajanja koja će potpomoći rad škola po mjeri djeteta.

Pristalice škola po mjeri djeteta ističu da je moguće, pod uvjetom da su prisutni podsticajni elementi, čak i škole u najsiromašnijim zajednicama učiniti da budu po mjeri djeteta, iako će to nužno biti u granicama raspoloživih sredstava. S druge strane, pristalice ovog koncepta isto tako ističu da je jedna od koristi pravljenja škola da budu po mjeri djeteta u bilo kojoj situaciji to da takvo postupanje može dovesti do pozitivnih promjena u porodičnim domovima, lokalnim zajednicama i široj društvenoj zajednici. I na jedan i na drugi način škole po mjeri djeteta mogu se posmatrati kao dinamički model koji može dovesti do promjena ne samo u školama i obrazovnim sistemima, nego i u domovima, zajednicama i društvima.

Sve navedeno navodi na zaključak da je kontraproduktivno CFS model smatrati rigidnim, sa unaprijed određenim brojem definirajućih karakteristika ili ključnih komponenti. Ovaj model treba shvatiti kao jedan fleksibilan i prilagodljiv model koji se temelji na određenim širokim principima koji pozdravljaju dijalog i pregovaranje, koji se oslanjaju na dokazane dobre prakse i prihvataju nova pitanja koja zahtijeva stvarnost različitih situacija. To je upravo karakter modela koji se nastoji objasniti i opisati u ovom priručniku. To je model kvaliteta koji je tokom svoje evolucije doživio puno promjena i zaokreta i stoga je danas i bogatiji. On uspostavlja kreativnu tenziju oko principa usmjerenosti na dijete koji se oslanja na iskustva iz stvarnog života u smislu onoga što je najbolje za djecu u različitim okolnostima kao i na teorijske ideale koji su potrebni za definisanje i promovisanje kvaliteta u obrazovanju. U ovom pogledu, CFS model se ne odnosi toliko na krajnju tačku do koje škole i obrazovni sistemi mogu doći da bi se označili uspješnim. On se ustvari više tiče samih puteva kojima se škole i obrazovni sistemi nastoje kretati u traganju za kvalitetom u obrazovanju.

1.4 POTENCIJAL OBJEDINJENOG CFS MODELA

Ako se temeljna ideologija i ključni principi koji određuju definirajuće karakteristike škola po mjeri djeteta u različitim kontekstima mogu zajedno objediniti u sveobuhvatne smjernice sa slikovitim praktičnim primjerima, veliki potencijal ovakvog pristupa kvalitetu moguće je potpuno realizirati u obliku takvog objedinjenog modela škole po mjeri djeteta. Kao alat za planiranje kvalitetnog osnovnog obrazovanja u državnim sistemima, ovaj model bi uveliko povećao šanse za ostvarivanje ciljeva inicijative Obrazovanje za sve i edukacijske MDG ciljeve. Objedinjeni CFS model isto tako obećava sveobuhvatniji i participativni pristup planiranju za kvalitetno obrazovanje. Na primjer:

- (a) Jače veze između škola i njihovih zajednica olakšati će konsultativni proces, što je preduvjet za razvoj uvjerljivih planova za obrazovni sektor koji mogu privući vanjsku podršku u skladu sa zahtjevima za dobrom upravom iz Monterejskog konsenzusa,¹ inicijative Fast Track i UN-ove Decenije obrazovanja za održivi razvoj,
- (b) Ove iste jače veze pomoći će da se zajednice identifikuju sa svojim školama i da ih podrže, čime će se u konačnici osnažiti proces pružanja kvalitetnog osnovnog obrazovanja za svu djecu,
- (c) Fokus na dobrobit djeteta u cjelini, uključujući posvećivanje pažnje na različite potrebe raznih kategorija u skladu sa faktorima kao što su pol, fizička sposobnost i socioekonomski položaj, pomoći će u iskorjenjivanju razlika koje proizilaze iz porodičnih prilika i pripadnosti određenoj zajednici, čime će se stvoriti ujednačeni uvjeti za sve učenike kako bi kroz obrazovanje mogli ostvariti svoj puni potencijal,
- (d) Naglasak na inkluzivnosti omogućiti će zemljama da iskoriste pune potencijale svojih ljudskih resursa,
- (e) Podsticajnije okruženje za učenje pomoći će u smanjenju stope ponavljanja razreda i napuštanja redovnog školovanja koja isto tako doprinosi lošem kvalitetu uslijed interne neefikasnosti u školama i obrazovnim sistemima,
- (f) Pedagogija usmjerena na dijete ima veće šanse da djecu razvije u osobe sa neovisnim mišljenjem koje će biti u stanju dati konstruktivan doprinos participativnoj demokratiji i prilagoditi se promijenjenim okolnostima,
- (g) Pedagogija usmjerena na dijete će isto tako nastavnicima omogućiti da poboljšaju svoj profesionalni status kao fasilitatori učenja, kao staratelji djece za vrijeme dok djeca borave u školi i kao ličnosti od autoriteta u održavanju veza između škole i zajednice,
- (h) Pedagogija usmjerena na dijete i osjetljiva na pitanja pola pored toga ima veće šanse da iz škole izvede diplomirane stručnjake koji će biti poduzetnici i otvarati nova radna mjesta umjesto da budu radnici koji samo traže posao,
- (i) Fokus na dijete u cjelini rezultirati će raznorodnim neobrazovnim potrebama djece, što uključuje zdravstvene preglede i ispitivanje uhranjenosti koje će se provoditi kroz školski sistem, što je naročito važno za zemlje gdje su nadležne službe slabe i ne mogu adekvatno doći do stanovništva u svim sektorima,
- (j) Holistička filozofija škola po mjeri djeteta vjerovatno će proizvesti veliku promjenu u promišljanju o tome za šta škole služe i na koji način one mogu utjecati na promjene u širem društvu kroz sadašnje veze sa djetetom, porodicom i zajednicom i kroz buduće aktivnosti svojih svršenih učenika.

¹ Monterejski konsenzus je sporazum između zemalja u razvoju i glavnih donatorskih zemalja kojima se prvi obavezuju na pokazivanje političke volje i dobrog upravljanja u pružanju obrazovanja i drugih usluga svome stanovništvu, dok se drugi obavezuju da daju sredstva za popunjavanje finansijskih praznina koje sprječavaju pružanje ovih usluga stanovništvu.

Ako se ovaj bogati potencijal škola po mjeri djeteta želi realizovati, nužno je pokrenuti veliku kampanju zagovaranja koja će se zasnivati na dokazima i koju će podržati zemlje i glavni donatorski partneri koji su voljni ulagati u pristup koji je po mjeri djeteta. U ovom pogledu, UNICEF i druge partnerske agencije moraju ulagati u mjere kojima će se:

- (a) Osigurati mapiranje vrsta škola po mjeri djeteta, čime će se prikazati njihov raspon i adaptacije koje su izvršene u odnosu na osnovni koncept kako bi se odgovorilo na zahtjeve različitih situacija,
- (b) Izvršiti formalna evaluacija učinaka škola po mjeri djeteta u različitim zemljama odnosno kontekstima,
- (c) Potpomoći gradnja državnih kapaciteta za upotrebu CFS modela radi implementiranja standarda kvalitetnog obrazovanja kroz pružanje obuke, ekspertize i resursa kao što je ovaj referentni priručnik, paket za e-učenje i priručnik sa studijama slučajeva škola po mjeri djeteta,
- (d) Potpomoći državni kapaciteti na način da mogu provoditi analize uzročnosti zasnovane na pravima kroz međusektorske konsultacije radi osiguranja optimalne saradnje sa ministarstvima zdravstva, zaštite okoliša, vodoprivrede, finansija i drugim nadležnim ministarstvima,
- (e) Potpomoći uspostavljanje mehanizama praćenja i evaluacije koji će uključivati pokazatelje osjetljive na pitanja polova kako bi se zemljama pomoglo da prate ostvareni napredak i izvrše potrebna prilagođavanja načina na koji CFS modele koriste da poboljšaju kvalitet svojih obrazovnih sistema,
- (f) Pomoći u maksimalnom korištenju finansijskih sredstava u zemljama koje standarde škola po mjeri djeteta inkorporiraju u svoje strategije za izgradnju kvaliteta u obrazovnim sistemima,
- (g) 'Pratiti' zemlje koje su u postupku implementiranja CFS modela tako što će im se pružati korisne smjernice i blisko surađivati sa njihovim domaćim institucijama u uspostavljanju i vođenju škola po mjeri djeteta u različitim zajednicama.

POGLAVLJE 2

DINAMIKA TEORIJE U PRAKSI

2.1 PREGLED

U ovom poglavlju ispituju se razne mogućnosti za implementaciju modela škola po mjeri djeteta (child-friendly schools, CFS). Ove mogućnosti ovise o dinamičnoj interakciji između teorije (uključujući ideologiju, koncepte i principe) i prakse (ili praktičnih stvari kao što su resursi, kapaciteti i prilike). Upravo je ova interakcija ono što određuje karakter i osobine škola po mjeri djeteta.

Utjecaj teorije se posebno ističe kada se koncepti i principi tumače u različitim kontekstima i kada ih tumače različiti stručnjaci u praksi i na osnovu toga nastanu raznolike institucije koje se mogu prepoznati kao škole po mjeri djeteta. Čak i kada su sami objekti uništene elementarnim nepogodama, koncepti i principi mogu se primijeniti za pravljenje privremenih skloništa koja će biti prostor za učenje po mjeri djeteta. S druge strane, utjecaj prakse manifestuje se u načinu na koji raspoloživi resursi, postojeći kapaciteti i prilike za promjenu dovode do raznoraznih tipova škola po mjeri djeteta. I teorija i praksa utječu na ishode u implementaciji CFS modela. Tipovi škola koji proizađu iz ovog interaktivnog procesa međusobno dijele dovoljno sličnosti da ih se klasifikuje kao škole po mjeri djeteta, ali isto tako iskazuju i važne razlike kojima se može objasniti dinamički i fleksibilan karakter CFS modela.

Suštinski gledano, CFS model više predstavlja put prema kvalitetnom obrazovanju nego neki rigidni predložak. Primjena konceptata i principa škola po mjeri djeteta u različitim zemljama i učinak praktičnih realija na određivanje onoga što je izvodivo u tim situacijama proizvelo je smjernice za implementaciju CFS modela. Tim smjernicama podcrtava se potreba za fleksibilnošću u implementaciji ovih modela uz istovremeno ukazivanje na granice mogućih varijacija. Glavna pitanja o kojima će biti riječi u ovom poglavlju su:

- (a) Implementacija je jedan eklektičan proces, budući da se škole po mjeri djeteta kreiraju na temelju ključnih principa koji daju konačni oblik njihovim glavnim osobinama. Za kreiranje istinske škole po mjeri djeteta potrebno je primijeniti principe, a ne propisane karakteristike.
- (b) Glavne osobine jedne škole po mjeri djeteta rezultat su primjene određenih principa na konkretnu sredinu i kontekst. Ne postoji nikakav fiksni skup osobina koji mora biti zastupljen u svakoj školi po mjeri djeteta.
- (c) Kada se principi škola po mjeri djeteta konzistentno primijene u različitim sredinama i kontekstima, javljaju se slične ali ne identične karakteristike, pa ih ne treba pogrešno shvatiti kao proizvode nekog rigidnog recepta ili predloška.
- (d) Neke karakteristike, kao što je učešće djece u procesu učenja, mogu se intuitivno preporučiti za škole po mjeri djeteta jer se može smatrati da predstavljaju neizbježan i logičan ishod primjene principa CFS na skoro svaku sredinu ili kontekst.
- (e) Mijenjanje škola tako da budu po mjeri djeteta nije proces na 'sve ili ništa'. Taj proces može početi sa jednim principom i vremenom uvoditi druge po strateškom redoslijedu koji odgovara lokalnim realnostima, čime se promoviše 'progresivna realizacija' CFS modela.

- (f) Ključni principi na kojima počiva proces škola po mjeri djeteta toliko su međusobno povezani da tumačenje i implementacija bilo kojeg pojedinačnog principa neizbježno pokreće lančanu reakciju koja vodi ka drugim povezanim principima.
- (g) Uloga nastavnika i direktora škole je u tolikoj mjeri bitna za CFS model da njihova obuka obično može poslužiti kao dobra polazna tačka za mijenjanje škola u ustanove koje su po mjeri djeteta. Nastavnici i direktori škola ne samo da rade u ovim školama, nego ih čine školama po mjeri djeteta i održavaju takav njihov karakter.
- (h) Važne sinergije postižu se povezivanjem ključnih elemenata modela škole po mjeri djeteta. Na primjer, povezivanje obuke nastavnog kadra sa pripremama i nabavkom adekvatnih pedagoških materijala čini implementaciju kvalitetne nastave u učionici efikasnijom.
- (i) Moguće je postići uštede kroz rad na većem broju škola kako se implementacija modela škola po mjeri djeteta premješta sa pojedinačnih pilotnih škola na skupove škola, sve škole u jednoj oblasti, provinciji i konačno na nivou čitavog sektora.
- (j) Kada se proces implementacije rukovodi ključnim principima a ne fiksnim skupom karakteristika, škole po mjeri djeteta moguće je napraviti u izrazito različitim kontekstima i okolnostima.
- (k) Pridržavanje nekog fiksnog skupa karakteristika može proizvesti površne modele škola po mjeri djeteta koji stvaraju konfuziju, navode na skepticizam i sam koncept čine trivijalnim.
- (l) Složenost primjene principa škole po mjeri djeteta u različitim kontekstima znači da će, sa premještanjem aktivnosti sa pojedinačnih pilotnih škola i demonstracijskih modela na veliki broj škola i na kraju na čitave školske sisteme, svaka sredina polučiti vrijedne lekcije.
- (m) Glavna prepreka opsežnoj implementaciji u čitavom obrazovnom sektoru je nepostojanje standarda, smjernica i specifikacija koje se mogu koristiti za inkorporiranje ključnih elemenata škola po mjeri djeteta u procese koji su nužni za pristup investiranju u čitavom sektoru, kao što su određivanje scenarija, projiciranje i obračun troškova.
- (n) Kako bi model škola po mjeri djeteta bio ozbiljno shvaćen kao područje gdje je potrebno vršiti ulaganja na nivou države radi osiguranja kvalitetnog obrazovanja, CFS programiranje zahtijeva logičan i konzistentan pristup koji je moguće primijeniti u različitim okruženjima.

2.2 IMPLEMENTACIJA KAO EKLEKTIČAN PROCES

U 2003. godini je analizom globalnih aktivnosti na implementaciji škola po mjeri djeteta utvrđeno da su primijenjena brojna različita konceptualna tumačenja, što je dovelo do raznolikih manifestacija škola po mjeri djeteta u različitim zemljama (Chabbott, 2004). Ovakav manjak koherencije pripisuje se tendenciji da se škole po mjeri djeteta definišu u smislu propisanih osobina ili karakteristika, što se nije uvijek moglo uspješno prenijeti iz jedne zemlje u drugu. Analizom je isto tako utvrđeno da se škole po mjeri djeteta definišu korištenjem 6 do 12 'fiksni' karakteristika. Većina tih karakteristika izgledala je poželjnim, iako nije bilo jasno odakle te karakteristike vode porijeklo.

Radi potkrjepljivanja ovih propisanih karakteristika često se pozivalo na Konvenciju o pravima djeteta (CRC). CRC je bila ideološki okvir za škole po mjeri djeteta, ali prilikom definisanja koncepta škola po mjeri djeteta 'stvarne' veze sa osnovnim principima CRC-a nisu bile jasno uspostavljene. Stoga nije bilo evidentno jesu li takve propisane karakteristike jedan konačan skup ili lista koja se može proširivati, niti je bilo jasno, ukoliko se lista mogla proširivati,

kako se može doći do dodatnih karakteristika za škole po mjeri djeteta. To je otežavalo posmatranje škola po mjeri djeteta kao jednog koherentnog modela koji bi se mogao implementirati na logičan, konzistentan, predvidiv način u različitim kontekstima.

Ove fundamentalne slabosti mogu se otkloniti kvalitetnim procesom dizajniranja škola po mjeri djeteta temeljenim na ključnim principima sa jasnim porijeklom koji se mogu tumačiti i primijeniti u raznolikim kontekstima kako bi se mogle identifikovati odgovarajuće osobine ili karakteristike škola po mjeri djeteta. Nakon što se ove osobine odrede, mogu se koristiti za razvoj CFS standarda u određenoj oblasti, provinciji ili zemlji. Pored toga što predstavlja koherentniji, predvidljiviji i logičniji model, ovaj pristup isto tako afirmiše demokratske procese dijaloga i konsultacija u tumačenju vodećih principa i postavljanju standarda. Pored toga on obeshrabruje mehaničku primjenu nekog skupa fiksnih karakteristika.

U praksi je moguće početi rad na projektovanju i implementiranju škole po mjeri djeteta sa nekom konkretnom ključnom karakteristikom ili osobinom i progresivno se kretati prema modelu koji je idealan za dati kontekst. U ovome smislu implementacija CFS modela jeste jedan eklektičan proces, koji postaje utemeljeniji, logičniji i predvidljiviji korištenjem standarda radi ugrađivanja modela u osnove procesa planiranja na nivou države.

Aktivnosti na implementaciji škola po mjeri djeteta u različitim zemljama prošle su kroz dvije odvojene faze. Postojala je jedna rana faza tokom koje namjera aktivnosti nije bila da naprave škole po mjeri djeteta, nego su aktivnosti bile osmišljene da unaprijede neke aspekte školstva. Ove aktivnosti obično su provođene prije usvajanja koncepta škola po mjeri djeteta od strane UNICEF-a i više su se fokusirale na iskorištavanje prilika za promjene nego na izgradnji fiksnog skupa karakteristika. Vremenom su promijenjene škole koje su proizašle iz ovih aktivnosti naknadno opisivane kao škole po mjeri djeteta.

U kasnijoj fazi, odnosno nakon što je UNICEF usvojio CSF model, aktivnosti su imale izričitu namjenu stvaranja škola po mjeri djeteta. U svakom slučaju, projektovanje i implementiranje škola po mjeri djeteta bio je jedan eklektičan i ponekad površan proces u obje ove faze: ono što je prvo poduzimano i način na koji su se aktivnosti odvijale najčešće je bilo određeno praktičnim problemima kao na primjer pitanjima šta je privlačno ili prihvatljivo za državne i lokalne organe u oblasti obrazovanja.

Na primjer, projekat Intenzivnog oblasnog pristupa obrazovanje za sve (Intensive District Approach to Education for All - IDEAL) u Bangladešu nije počeo aktivnostima na implementaciji određenog broja CFS karakteristika. Ovaj projekat je ustvari bio reforma osmišljena radi unaprjeđenja kvaliteta nastave kao sastavnog dijela nastojanja da se proširi pristup obrazovanju radi postizanja ciljeva inicijative Obrazovanje za sve (EFA). IDEAL je započeo 1996. godine eksperimentisanjem sa više načina podučavanja i učenja, senzibiliranja nastavnika o različitim načinima na koje djeca uče i pomaganjem nastavnicima da u skladu s time prilagode svoje nastavne stilove. Ovo je redovno postajalo polazna tačka za veću usmjerenost na djecu (CFS princip) u školama i učionicama. Vremenom se razvila lančana reakcija kroz koju je IDEAL generisao nove osobine u okviru procesa povećavanja kvaliteta. Te osobine su uključivale sigurno okruženje za učenje, učešće zajednice u planiranju i upravljanju školom i procjenu postignutih rezultata u učenju. Tako su struktura i procesi obrazovne reforme kroz projekat IDEAL proizveli nove karakteristike koje su omogućile da se škole učesnice u projektu klasifikuju kao škole po mjeri djeteta.

Sličan primjer ovome je i Program za unaprjeđenje obrazovanja djevojčica (Programme for the Advancement of Girls' Education - PAGE) u Zambiji, koji nije počeo sa namjerom

stvaranja škola po mjeri djeteta, nego sa namjerom da pomogne u osiguravanju kvalitetnog obrazovanja za djevojčice kojim bi se promovirala ravnopravnost i snaženje položaja polova. Tako se razvio višeresorni pristup otklanjanju brojnih prepreka koje sprečavaju djevojčice da se upišu u školu i uspješno je pohađaju. Takav pristup podrazumijevao je brojne intervencije – razvoj kapaciteta u zajednici, nabavku nastavnih materijala za učenje i podučavanje, formiranje učionice za jedan pol za časove matematike i fizike – koje su bile osmišljene da poboljšaju školsko okruženje za djevojčice i uslijed kojih su ove škole klasifikovane kao škole po mjeri djeteta.

U Egiptu su škole u zajednici bile inspirisane kolumbijskim modelom Escuelas Nuevas i prethodile su CFS okviru koji je usvojio UNICEF. I u ovom slučaju prvobitna namjera nije bila da se formiraju škole po mjeri djeteta. Fokus je umjesto toga bio na izgradnji jakog angažmana lokalne zajednice u oblasti obrazovanja (CFS princip) kako bi se pružile kvalitetne prilike za učenje djeci koja nisu mogla ostvariti pristup redovnim školama. Kasnije su ove škole u zajednici generisale dodatne osobine, kao što su stimulativno učioničko okruženje i učešće učenika, koje su ih približile tome da budu klasifikovane kao škole po mjeri djeteta.

Slične aktivnosti na osiguravanju kvalitetnih prilika za učenje ugroženom stanovništvu u Zapadnoj i Centralnoj Africi pokrenute su sredinom 1990-tih godina integralnim pristupima snaženju učešća zajednice. Ove reforme prethodile su pokretanju CFS modela od strane UNICEF-a. Međutim, već u 2001. godini, 7 od 24 zemalja ove regije radile su na reformama koje su namjenski projektovane radi promovisanja škola po mjeri djeteta i škola po mjeri djevojčica. Ove CFS inicijative uključivale su formiranje škola u zajednici sa više razreda u jednoj učionici koje su školovanje učinile mogućim u rijetko naseljenim područjima, kao i formiranje škola-satelita koje su djeci omogućile da se školuju blizu vlastite kuće dok ne porastu dovoljno da se mogu prebaciti u redovne škole koje su udaljenije.

U regiji Istočne i Južne Afrike, namjenske aktivnosti na promovisanju škola po mjeri djeteta poduzete su u zemljama kao što su Etiopija i Kenija, gdje je konverzija postojećih škola u škole po mjeri djeteta predstavljala glavni fokus UNICEF-ovog ulaganja u oblasti obrazovanja. Ove aktivnosti bile su usmjerene na procese u učionici i školsko okruženje u cilju promovisanja 'radosnijeg učenja', pri čemu su djeca uvedena u procese učenja sa visokim stepenom vlastitog učešća u okruženju bogatom potrebnim pomagalima i vođena nastavnicima koji su obučeni da rade kao 'prijateljski' fasilitatori. Ove transformacije opisane su fotografijama učionica i škola kakve su bile 'prije i poslije', kojima su prikazane jednostavne mjere za podsticanje promjena, kao na primjer:

- (a) Jarko okrečene prostorije, čisti podovi i raznobojni prizori na zidovima,
- (b) Namještaj prikladan za djecu koji je fleksibilno raspoređen za različite pristupe učenju,
- (c) Centri za učeničke aktivnosti ili kutci za učenje formirani u učionici,
- (d) Adekvatna opskrba vodom i sanitarije,
- (e) Nabavka opreme za rekreaciju,
- (f) Hranljive školske užine.

Malo je posla urađeno na sistematskoj evaluaciji učinaka ovih mjera u odnosu na unaprjeđenje učenja, boljeg sveukupnog razvoja i drugih ishoda povezanih sa školama po mjeri djeteta. S druge strane, manje rigorozno prikupljeni dokazi, kao što su stavovi koje izražavaju nastavnici i roditelji te opažanja vezana za stvarno stanje 'prije i poslije' ukazuju barem na početni skok u kvalitetu obrazovanja. Može se reći da većina djece napreduju u učenju u novom okruženju, a mnogu nastavnici koji sa njima rade ističu novi osjećaj profesionalnog ponosa zbog

onoga što čine kao fasilitatori učenja. Ovakve impresionističke zaključke potrebno je kvantitativno evaluirati.

I pored takvih pozitivnih znakova, nastojanja da se škole po mjeri djeteta uključe u osnove državnih planova i prioriteta u zemljama kao što su Etiopija i Kenija bila su samo djelomično uspješna. Čak i tamo gdje su vlade načelno pristale da usvoje škole po mjeri djeteta kao model za unaprjeđenje kvaliteta u obrazovanju, nisu osigurani adekvatni programski alati za utvrđivanje scenarija, izradu projekcija i opcija troškova za uključivanje škola po mjeri djeteta u proces planiranja u oblasti obrazovanja. Ovakva situacija posljedica je zadržavanja na fiksnom skupu CFS karakteristika umjesto fokusiranja na ključne principe koji mogu potpomoći vođenju dijaloga tokom aktivnosti planiranja u smislu željenih aspekata škola po mjeri djeteta. Vođenje takvog dijaloga je od vitalnog značaja za određivanje ključnih osobina škola po mjeri djeteta za neku zemlju kao i za određivanje domaćih standarda koji mogu poslužiti kao varijable za planiranje u domaćem sektoru obrazovanja.

Nepostojanje konzistentnog, logičnog pristupa uključivanju osobina i standarda škola po mjeri djeteta u sektorsko planiranje za oblast obrazovanja proizvelo je neujednačene rezultate gotovo svugdje gdje je učinjen pokušaj da se škole po mjeri djeteta ugrade u osnove obrazovnog sistema.

U Azerbejdžanu, na primjer, Vlada je odabrala neke od propisanih CFS karakteristika dok je druge odbacila. UNICEF nastavlja zagovarati prihvatanje i puniju implementaciju karakteristika škola po mjeri djeteta jer bi drugačije postupanje značilo da bi škole po mjeri djeteta mogle postati asortiman osobina iz kojeg vlade mogu birati samo neke osobine, umjesto da takve škole budu model temeljen na ključnim principima koji se odnose na ono što je u najboljem interesu djece po pitanju njihovog prava na kvalitetno osnovno obrazovanje.

Sličan problem postoji i u drugim zemljama gdje zagovornici stalno vrše pritisak na vlade da prihvate i implementiraju cjelokupan skup propisanih karakteristika za škole po mjeri djeteta. U ovim zemljama se ostvaruje određeni napredak, a rezultat toga su ozbiljna nastajanja vlada da implementiraju neke CFS elemente u različitim kategorijama škola. Zagovornici koncepta se nadaju da, ukoliko se vlada može uvjeriti da usvoji CFS politiku, onda će se i ovako nepotpuno usvojeni elementi škola po mjeri djeteta proširiti na što veći broj škola. U stvarnosti, čak i uz snažno zagovaranje i vladinu spremnost da usvoji takvu politiku, i dalje ostaje veliki izazov osiguravanja adekvatnih alata za planiranje u cilju uključivanja CSF modela u osnove procesa planiranja u sektoru obrazovanja.

Ovaj izazov najočitiji je u Istočnoj Aziji i u zemljama Pacifika. Otkako je UNICEF prvi put uveo koncept krajem 1990-tih, zemlje u ovoj regiji preuzele su vodstvo u demonstriranju koristi CFS modela i usvajanju CFS politike. Na primjer, inicijativom pod nazivom Škole po mjeri djeteta na Tajlandu pomaže se školama i zajednicama da ostvare partnerski odnos radi praćenja i osiguravanja pohađanja škola, učenja i dobrobiti djece. UNICEF je Vladi pružio tehničku pomoć radi razvoja standardnih arhitektonskih projekata zasnovanih na CFS principima za koje se očekuje da će biti korišteni u izgradnji novih škola i obnavljanju postojećih školskih objekata u okviru akcije za implementaciju CFS politike u Tajlandu.

Ove mjere bez sumnje će doprinijeti kvalitetu obrazovanja u toj zemlji i obogatiti praksu upotrebe CFS modela radi osiguravanja kvalitetnog osnovnog obrazovanja za djecu u drugim krajevima svijeta. S druge strane, ovakvim razvojem događaja ne ostvaruje se sistematsko ugrađivanje škola po mjeri djeteta u osnove obrazovnog sistema. Potreban je jedan više holističan pristup u okviru kojeg konkretni CFS principi služe radi odlučivanja o ključnim

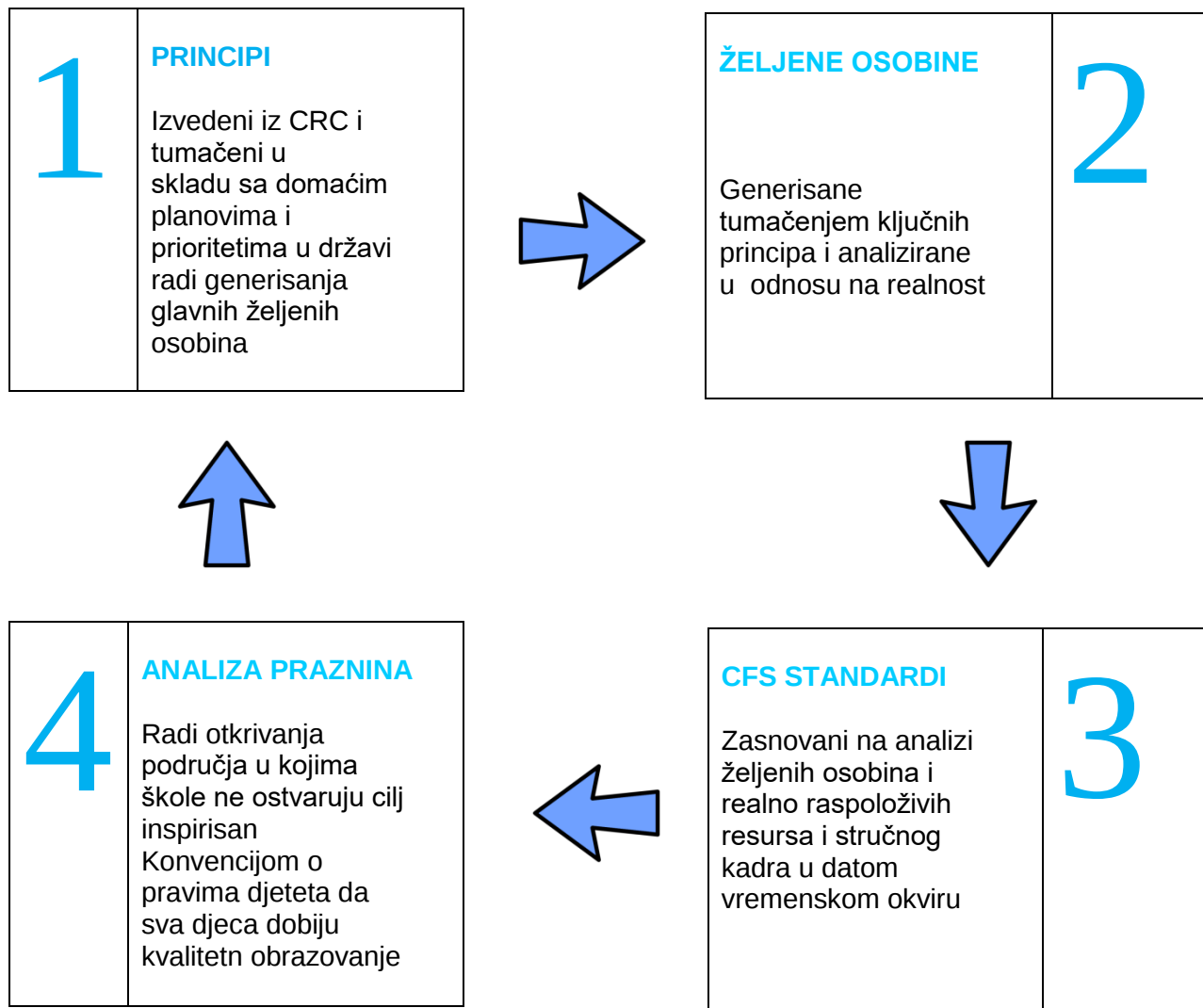
elementima i standardima za škole po mjeri djeteta u određenoj zemlji, kao i o mjeri u kojoj će ove osobine biti prilagođene različitim krajevima zemlje ili različitim fazama domaćeg procesa implementacije. Nakon toga se ove osobine i standardi mogu uključiti u modele planiranja za oblast obrazovanja kao sastavni dio brojnih varijabli koje se koriste u procesu planiranja u sektoru obrazovanja u datoj zemlji.

Dva događaja u 2007. godini obećavaju da bi škole po mjeri djeteta mogle biti uspješno ugrađene u osnove obrazovnih sistema. U Kini je, nakon uspješnog pilotiranja CSF modela od strane UNICEF-a u odabranim školama u nekim od najnerazvijenijih provincija u zemlji, ostvaren veliki napredak prema uspostavljanju škola po mjeri djeteta kao redovnog modela za implementaciju vladine politike devetogodišnjeg obaveznog osnovnog obrazovanja i onoga što je nazvano politikom obrazovanja za 'cijelo dijete'. Ministarstvo obrazovanja formiralo je timove za razvoj politike i tehnička pitanja na visokom nivou da rade na principima, osobinama i standardima za škole po mjeri djeteta u Kini, a rezultati njihovog rada koristiće se u pilotnoj aktivnosti na uključivanju škola po mjeri djeteta u osnove procesa planiranja obrazovanja u odabranim provincijama. Nakon toga će ovaj projekat biti postepeno uveden u druge provincije u čitavoj zemlji. UNICEF se obavezao na pružanje smjernica i tehničke podrške Vladi u ovoj važnoj oblasti.

Drugi bitan događaj u vezi sa uključivanjem CFS elemenata u modele i procese planiranja u sektoru obrazovanja zbio se na globalnom nivou. U zajedničkoj podršci zemljama koje razvijaju uvjerljive planove za postizanje obrazovnih MDG ciljeva i EFA ciljeva, tri agencije Ujedinjenih naroda – Razvojni program Ujedinjenih naroda (UNDP), Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) i UNICEF – odlučile su da izvrše izmjene postojećeg edukacionog simulacijskog modela i obavežu se na korištenje jedinstvenog edukacionog simulacijskog modela (EPSSim) kao podrška planiranju u sektoru obrazovanja zemalja u razvoju. UNICEF je sarađivao sa UNESCO-m na ugradnji CFS elemenata u ovaj model, osiguravajući da CFS principi budu vidljivi dio dijaloga o kreiranju politika te da se CFS elementi uzmu u razmatranje pri određivanju scenarija u toku procesa planiranja. Postojanje jedinstvenog modela isto tako znači i da CFS standardi mogu biti dio procesa planiranja kao i da odabrani CFS elementi uključeni u neki sektorski plan mogu biti pravilno analizirani u smislu troškova tokom planiranog perioda. (Vidjeti Poglavlje 7.)

2.3 KLJUČNI PRINCIPI, ŽELJENE OSOBINE I STANDARDI

Ključni principi bazirani na Konvenciji o pravima djeteta (CRC) mogu poslužiti da se generiraju željene osobine odnosno karakteristike škola po mjeri djeteta u određenim sredinama. Onda se takve osobine ili karakteristike mogu analizirati u odnosu na resurse realno raspoložive u datom vremenskom roku kako bi se došlo do skupa izvodivih standarda za projektovanje i implementiranje škola po mjeri djeteta u datoj zemlji. (Vidjeti Dijagram.) Ovakav pristup olakšava uključivanje škola po mjeri djeteta u procese planiranja i planove investiranja u pojedinačnim državama na jedan konzistentan i pouzdan način.

Razmatranje CFS modela počinje sa generičkim ključnim principima koji su otvoreni za tumačenje. Opšte je prihvaćeno da je CFS koncept koji je uveden tokom 1990-ih godina bio inspiriran principima prava djeteta izraženih u CRC. Iz CRC-a kao ideološke osnove za škole po mjeri djeteta proizilaze generički ili ključni principi koji rukovode proces pretvaranja škola u škole po mjeri djeteta.

Radi otkrivanja područja u kojima škole ne ostvaruju cilj inspirisan Konvencijom o pravima djeteta da sva djeca dobiju kvalitetno obrazovanje
Radi otkrivanja područja u kojima škole ne ostvaruju cilj inspirisan Konvencijom o pravima djeteta da sva djeca dobiju kvalitetno obrazovanje

Primjena CRC na obrazovanje omogućava nam korištenje pristupa zasnovanog na pravima, pri čemu se naglašava da sva djeca imaju pravo na obrazovanje – odnosno da su nosioci prava. Obrazovanje nije privilegija koju društvo daje djeci; ono predstavlja dužnost koju društvo ispunjava prema svojoj djeci. Jedan od najočitijih principa generisanih ideologijom zasnovanom na pravima jeste inkluzivnost, koja od škola traži da budu otvorene i da prihvataju

svu djecu bez izuzetka. Škole ne prima pasivno djecu koja traže školovanje, nego aktivno nastoji pronaći svu djecu koja ispunjavaju uvjete za upis. Pored samog upisa, inkluzivnost isto tako pomaže djeci da ostanu u školi i redovno je pohađaju. To znači da pravična, transparentna i nediskriminatorna pravila za upis u školu jesu neophodna, ali nisu dovoljna. Moraju postojati i usvojene strategije i mjere za prevladavanje prepreka koje djecu sprječavaju u iskorištavanju prilika za učešće u obrazovanju.

Faktori koji onemogućavaju pohađanje nastave su siromaštvo u domaćinstvu, nacionalna pripadnost ili status manjine, status siročeta, pol, življenje u udaljenom ruralnom kraju, potreba za radom i bolesti ranog djetinjstva uzrokovane izlaganjem opasnim i nezdravim uvjetima u prirodnoj sredini (kao što su kontaminirana voda i zagađeni zrak u domaćinstvu). Drugi faktori koji djecu isključuju iz pohađanja škole mogu biti podsticani u samoj školi. Marginalizacija od strane nastavnika koji djecu ne uključuju u proces učenja i podučavanja, ne govore njihov jezik, ne vjeruju da su sposobni učiti ili nemaju potrebne pedagoške vještine da rade sa različitostima koje ova djeca donose u učionicu sprječavaju djecu da ostvare kvalitetno iskustvo učenja.

U nekim slučajevima djeca mogu biti isključena zbog načina na koji je školska zgrada i njena infrastruktura projektovana. Načinom na koji je zgrada projektovana može se nenamjerno omesti pristup i učešće djece sa invaliditetom, dok nepostojanje odvojenih toaleta može djevojčice odvratiti od učešća. Način na koji se neka škola vodi ili ambijent koji u njoj vlada mogu obeshrabriti pojedinu djecu i spriječiti ih da učestvuju u obrazovnom procesu. Na primjer, tamo gdje je nasilničko ponašanje dio kulture škole ili gdje se određene kategorije stanovništva redovno omalovažavaju ili stigmatiziraju kroz školsku praksu, neki učenici će se zbog toga ispisati iz škole.

Škola po mjeri djeteta nije samo škola koja rado prihvata dijete, nego i škola koja 'traga' za djecom. Takva škola nastoji privući i zadržati djecu različitog porijekla, poštuje različitost i osigurava nepostojanje diskriminacije. U nastavku su date neke inovacije koje su pomogle da se škole učine inkluzivnijim:

- (a) *Sistemi mapiranja lokalnih škola i praćenja zajednice* radi praćenja upisa i identifikacije djece koja ne idu u školu,
- (b) *Satelitske škole* koje osiguravaju da manja djeca u udaljenim zajednicama mogu ići u školu blizu vlastite kuće dok ne porastu dovoljno da mogu ići u postojeće redovne škole koje su udaljenije,
- (c) *Škole u zajednici* koje pružaju mogućnosti za obrazovanje djeci koja nemaju pristup postojećim standardnim školama,
- (d) *Nastava na maternjem jeziku* u nižim razredima i višejezično/višekulturalno obrazovanje osmišljeno da olakša prelazak iz kuće u školu i obrazovanje učini relevantnijim za manjinsko stanovništvo,
- (e) *Neformalni obrazovni programi* koji su ekvivalentni zvaničnom sistemu ali imaju fleksibilan raspored kako bi bili prilagođeni potrebama za učenjem djece koja su angažovana na dnevnim ili sezonskim aktivnostima kojima se ostvaruje prihod (djeca koja rade),
- (f) Posebna nastojanja u borbi protiv isključivanja i stigmatiziranja *djece pogođene HIV-om i AIDS-om*,
- (g) Sigurne prostorije da se olakša ostvarivanje dječjeg prava na obrazovanje u *kriznim situacijama*,
- (h) Podsticanje *upisa djece u matične knjige* i snaženje na zajednici zasnovanih *prilika za rano učenje* kojima se ispunjavaju zakonski uvjeti za upis i kojima se djeca iz ugroženih dijelova stanovništva pripremaju za školovanje (priprema za školu),

(i) Izgradnja *partnerstava* kroz mješavinu obrazovnih i neobrazovnih partnera koji mogu potpomoći princip inkluzije.

Nastojanja da se CFS princip inkluzivnosti provede u praksi dovode do jasnih opažanja. Prvo, budući da je implementacija škola po mjeri djeteta eklektičan proces, ona može početi sa bilo kojim ključnim CRC principom. Nakon toga, implementacija bilo kojeg pojedinačnog principa brzo uzrokuje lančanu reakciju, što onda vodi ka drugim principima i faktorima koji su važni za škole po mjeri djeteta. Ovo objašnjava zašto su programi koji su počeli implementacijom jednog ključnog pitanja vezanog za kvalitet uvijek generisali dodatna pitanja koja su uvela nove principe, što je na kraju neumitno vodilo prema ostvarenju statusa škole po mjeri djeteta. Drugo, diskusijom o inkluzivnosti moguće se odabrati najadekvatniju mjeru za rješavanje problema koji je posljedica neke konkretne situacije. Primjenom različitih rješenja škole će u konačnici imati različite osobine, ali će sve riješiti pitanje inkluzivnosti.

Princip inkluzivnosti praktično omogućuje napredovanje ka postizanju statusa škole po mjeri djeteta na način da vodi implementaciji mjera koje podstiču upis i pohađanje nastave za djecu koja dolaze iz vrlo različitih sredina i okolnosti. Je li dovoljno samo dovesti svu djecu u školu? Šta ako se djeca upišu u zapuštene 'kampove' ili centre za učenje napamet koji se vode kao škole – da li je njihovo pravo na obrazovanje ispunjeno ili povrijeđeno?

Pristup zasnovan na pravima naglašava da bi djeca kao nositelji prava trebali imati riječ u odlučivanju o formi i suštini svoga obrazovanja, kao što bi to trebali imati i oni koji olakšavaju ostvarivanje njihovih prava. To predstavlja princip demokratskog učešća, pomoću koga djeca, roditelji, zajednice, poslodavci, politički lideri i ostali imaju svoju ulogu u postupku određivanja strukture, sadržaja i procesa obrazovanja. Jedino na osnovu takvog demokratskog učešća škole po mjeri djeteta mogu tvrditi da ispunjavaju pravo djece na obrazovanje. U suštini, radi se o jednostavnom potvrđivanju principa kvalitetne izrade nastavnog plana i programa na način da se podstiče 'usaglašavanje' nastavnog plana i programa između različitih zainteresiranih strana među kojima su i djeca. S druge strane, postoje bitne stvari na koje treba paziti prilikom primjene ovog principa a tiču se legitimnih uloga različitih zainteresiranih strana i mjesta koje objektivna stručnost ima u odlučivanju o sadržaju i drugim aspektima procesa učenja/nastave. Rigoroznost stručnog znanja i proces učenja ne smiju se trivijalizirati u ime demokratskog učešća. Time bi se škole po mjeri djeteta samo mogle iznijeti na loš glas.

U procesu postizanja sporazuma o nastavnom planu i programu, opšte je prihvaćeno da kreatori politike imaju mandat za određivanje vizije društva i prioriteta zemlje u smislu razvoja. To obično ima implikacije na ulogu koju obrazovanje ima i na vrstu obrazovanja u koje bi zemlja trebala ulagati. Isto tako je prihvaćeno da roditelji i zajednice imaju aspiracije za svoju djecu koje bi škole trebale odražavati. Pored toga oni očekuju i određene koristi od investiranja u obrazovanje, a škole trebaju ostvariti te koristi u najvećoj mogućoj mjeri. Na isti način i druge zainteresirane strane, kao što su poslodavci ili građanski i vjerski lideri, obično doprinose procesu usaglašavanja nastavnog plana i programa na način da zagovaraju znanje, vještine, norme, vrijednosti i ponašanje koje je potrebno stjecati i podržavati u društvu.

Ovakve različite doprinose raznih zainteresiranih strana trebaju obraditi i administrirati stručnjaci kao što su planeri nastavnog plana i programa, specijalisti za određene predmete, direktori škola i razredni nastavnici, a njihova glavna uloga jeste da viziju, aspiracije i očekivanja prevedu u jedan ostvariv nastavni plan i program koji će biti moguće interpretirati i implementirati u školama. Dio njihove uloge čini i očuvanje standarda u pogledu oblika znanja i onoga što sačinjava obrazovanje. Na primjer, vraćanje i magija nisu opšteprihvaćeni oblici znanja u obrazovne svrhe. Slično tome, isključivo korištenje učenja napamet i memorizacije

sadržaja ne računaju se kao obrazovanje. Jednako je važno razumjeti i da nametanje određene političke ideologije ili religijskog stajališta nauštrb upoznavanja sa drugim mogućnostima predstavlja indoktrinaciju a ne obrazovanje. To se pitanja na koja moraju obratiti pažnju stručna lica koja rade na nastavnom planu i programu.

Razgovorom o nekom ključnom principu kao što je demokratsko učešće postavlja se pitanje odgovornosti škole prema raznim zainteresiranim stranama. Takav razgovor može poslužiti kao odskočna daska za ispitivanje veza između škola i njihovih zajednica sa jedne strane i veza između škola i centralnih ili lokalnih kreatora politike i administratora sa druge strane. Šta god da je polazna tačka za raspravu, uvijek postoji osjećaj potrebe da se i ostala ključna područja uvedu u raspravu kako bi im se posvetila pažnja u procesu pravljenja škola po mjeri djeteta.

Osiguravanje da sva djeca idu u školu i uspostavljanje demokratskog učešća ključnih zainteresiranih strana u postupku usaglašavanja sadržaja, strukture i metoda nastavnog plana i programa predstavljali bi kvalitetan napredak u smjeru ispunjavanja dječjeg prava na kvalitetno obrazovanje. S druge strane, učešće odraslih zainteresiranih osoba, od kojih mnoge imaju snažan i utjecajan glas, moglo bi vrlo lako zaglušiti glasove djece. To je i razlog zašto CRC konvencija, sa svojim pristupom obrazovanju zasnovanim na pravima, naglašava važnost zaštite interesa djeteta na način da se ti interesi stavljaju u središte svih procesa odlučivanja u oblasti obrazovanja. Ovdje je riječ o principu usmjerenosti na dijete (vidjeti 2.4), koji vjerovatno predstavlja najvažniji princip nastao iz Konvencije o pravima djeteta i njene ideologije zasnovane na pravima. Taj princip treba primjenjivati sa oprezom, jer pitanje onoga što je u najboljem interesu djeteta zna biti sporno. Ko odlučuje o tome šta je u najboljem interesu djeteta? Je li to isto što i najbolji interesi sve djece, a ako nije, interesu kojeg djeteta treba dati prioritet? Da li to znači da djeca odlučuju i da bi trebali dobiti sve što požele?

Ove i druge kontroverze su dio diskusije o ovom principu, pa se može tvrditi da čak i sama djeca ne moraju uvijek znati šta je u njihovom najboljem interesu, naročito kada se radi o djeci mlađeg uzrasta. Potrebno je da djeca sa povjerenjem prihvate određene sudove i odluke svojih roditelja, nastavnika i drugih koji imaju kako obavezu tako i ovlaštenja da se brinu o dobrobiti djece. I pored svega, uvijek je važno promovisati dječje učešće kao jednu od osobina principa usmjerenosti na dijete te usvajati stavove djece u procesu usaglašavanja nastavnog plana i programa i drugih aspekata škole po mjeri djeteta. Na primjer, mala djeca svoje stavove mogu izraziti crtanjem ili igranjem igara povezanih sa CFS komponentama. Također se do stavova djece može doći na način da se sa djecom uđe u otvoren razgovor o pitanjima kao što je disciplina.

2.4 STAVLJANJE DJECE NA PRVO MJESTO

Budući da je princip usmjerenosti na dijete toliko bitan za škole po mjeri djeteta, zasluhuje da mu se posveti posebna pažnja. Učešće djece je već ranije kratko razmatrano kao jedna od osobina ovog principa. Aspekt u kome je učešće djeteta najvažnije jeste učionički proces učenja i nastave. Učenje je ključno za obrazovanje i, u skladu sa principom usmjerenosti na dijete, dijete kao učenik je ključno za proces nastave i učenja. Drugim riječima kazano, učionički proces ne bi trebao biti proces u kome su djeca pasivni primatelji znanja koje prenosi jedan i jedini autoritet, nastavnik. Umjesto toga, to bi trebao biti jedan interaktivni proces u kome su djeca aktivni učesnici u posmatranju, istraživanju, slušanju, rezonovanju, propitivanju i

saznavanju. To je suština učioničkog procesa u svim modelima škola po mjeri djeteta, a za nastavnike je ključno da budu dobro obučeni iz ovakve pedagogije.

Djeca su aktivni činioci koji stalno otkrivaju svijet koji ih okružuje. Svaki dan donosi nove prilike za učenje i nova iskustva, dok svako mjesto predstavlja novu sredinu za učenje koja se može istraživati, počevši od doma i lokalne zajednice. Uvijek se nešto novo može naučiti, i uvijek postoje nove vještine koje se mogu savladati, nove činjenice koje se mogu saznati, nove emocije koje se mogu iskusiti, nove ideje koje se mogu istražiti, nove zagonetke da se o njima razmišlja i novi načini koje treba razumjeti.

Za djecu brojne situacije predstavljaju nepoznati izazov koji moraju pokušati shvatiti tako što slučaju, djeluju, reaguju, razmišljaju i stupaju u interakciju sa drugima kroz proces koji usmjerava i olakšava nastavnik. U idealnoj situaciji, djeca će biti u stanju sve navedeno učiniti na način koji ih neće povrijediti, nego će ih stimulirati, motivirati, ohrabriti i nagraditi kao učenike koji nastoje da razumiju svoje okruženje. Sve ovo implicira da je, radi pomaganja u stalnom razvoju djece u svijetu koji se neprestano mijenja, potrebno da svako iskustvo učenja i svako okruženje za učenje djecu stavi u središte kao aktivne činitelje vlastitog procesa učenja, čime će im se omogućiti da razviju svoje pune potencijale uz odgovarajuće usmjeravanje i slobodu izbora uz potpuno informisanje.

NASTAVA I UČENJE: NERASKIDIVA VEZA

«Općenito govoreći, sama suština obrazovanja jeste interakcija između učenika i nastavnika. Upravo se ovim procesom stvara kvalitetno obrazovanje.»(Education International, 2003). To je i razlog zašto se Dakarski okvir za akciju izričito poziva na potrebu za «dobro obučanim nastavnicima i tehnikama aktivnog učenja» kako bi se postigli rezultati kvalitetnog učenja. Kako bi bili djelotvorni, nastava i učenje moraju uključivati raznovrsne interaktivne metodologije, te pri tome isto tako paziti na različite stilove učenja djevojčica i dječaka, radi stvaranja stimulirajućeg i participativnog okruženja po mjeri djeteta. Ovo je naročito tačno u situacijama kada se radi o osjetljivim pitanjima kao što su HIV i AIDS te reproduktivno zdravlje. Uloga nastavnika je da olakša participativno učenje a ne da drži predavanja didaktičkim stilom, a to se može postići samo ako se njegova ključna uloga i status prepoznaju u potpunosti, ako mu se pruži podrška kvalitetnom obukom prije službe i obukom uz rad radi postizanja stalne transformacije u učionici, kao i ako nastavnik bude uključen u sve faze planiranja obrazovanja – definisanje politika i programa, odabir metoda i modaliteta nastave i ocjenjivanje rezultata.

Učenje radi života

Učenje radi življenja zajedno

Učenje radi znanja

Učenje radi rada

Kako bi djeca mogla razviti svoj puni potencijal, škole im moraju pružiti prilike za učenje kojima se razvijaju njihove sposobnosti razmišljanja i rezonovanja, kojima se gradi njihovo samopoštovanje i poštovanje drugih, i kojima se djeca uče da razmišljaju unaprijed i planiraju svoju budućnost. Nažalost, okruženje u kome se brojna djeca razvijaju ponekad ne podstiče čak ni osnovno učenje, da ne spominjemo stjecanje vještina. Prečesto se radi o gruboj, nepažljivoj okolini koja može biti škodljiva za emocionalno, socijalno i fizičko zdravlje i dobrobit djeteta.

Bilo da se radi o školi ili neformalnom prostoru za učenje, okruženje igra značajnu ulogu u razvoju dječjeg potencijala. Upravo su se iz razloga prepoznavanja važnosti okruženja delegati Svjetskog foruma za obrazovanje održanog u Dakaru 2000. godine obavezali da «stvore sigurno, zdravo, inkluzivno i ujednačeno opremljeno obrazovno okruženje koje podstiče izvrsnost u učenju».

Okruženje za učenje je ključna osobina modela škola po mjeri djeteta. Međutim, iz perspektive usmjerenja na dijete isto je tako važno uzeti u obzir ono što dijete donosi u ovo okruženje i načine na koje bi predmetno okruženje trebalo odgovoriti na druge aspekte dječje dobrobiti u cilju potpomaganja procesa učenja. Drugim riječima, mada izvrsnost u učenju kroz aktivno učešće predstavlja krajnji cilj, isto tako je vrlo važno posvetiti se cijelom djetetu i njegovoj/njenoj dobrobiti. Mnoga djeca polaze u školu loše pripremljena za učenje jer nisu dobili adekvatnu njegu i podršku za rani razvoj (ECD). Pored toga, kod djece koja su neuhranjena ili su prepuna crva odnosno trpe višestruke epizode malarije ili drugih bolesti, samo učenje će biti otežano.

Okruženje u jednoj školi po mjeri djeteta mora dati odgovor na ove izazove, a na većinu tih izazova može se odgovoriti primjenom principa usmjerenosti na dijete na sljedeći način:

Polazi se od djeteta. Svako dijete treba posmatrati na holističan i koherentan način, prihvatajući posebne karakteristike koje svako dijete donosi i time doprinosi bogatstvu različitosti u školi. Razvojne potrebe i potrebe učenja svakog djeteta trebaju se uzeti u obzir kroz čitav životni ciklus, a potrebno je priznati i sposobnosti, zdravstveno stanje i uhranjenost svakog djeteta, kao i postojanje svakog diskriminacijskog pritiska kome je dijete eventualno izloženo zbog svog pola, rase, nacionalnosti ili nekog drugog faktora. Ovakav pristup omogućava svoj djeci da u potpunosti iskoriste sve prilike za učenje i da u njima učestvuju i ostvare korist od njih. Potrebni su dodatni napor i sredstva da bi škole po mjeri djeteta mogle zauzeti takav holistički i koherentan pristup od ranog razvoja djeteta do osnovnog obrazovanja i dalje, ali su oni sa druge strane ekonomski opravdani u smislu da osiguravaju da investicije izvršene u oblastima kao što je obuka nastavnog kadra ili nabavka udžbenika ne budu ugrožene neposvećivanjem dužne pažnje drugih ključnim područjima koja su potrebna da bi dijete iskoristilo ono što mu se nudi. Kratkoročno gledano može izgledati da škole po mjeri djeteta više koštaju, ali one zato predstavljaju puno efikasnije investicije gledano dugoročno jer osiguravaju uštede time što rješavaju probleme niske stope upisa ili kasnog upisa, povećane stope odsustva učenika sa nastave, ponavljanje razreda i ispisivanje iz škole zbog problema kao što su osnovno zdravlje, ishrana i sigurnost.

Zdrave škole za djecu. Same škole ne mogu garantovati da će djeca biti zdrava, ali isto tako ne bi trebale ni pogoršavati zdravstveno stanje djece. Nehigijensko i nesigurno okruženje za učenje dovodi do povreda i oboljenja. Slučaj kada djevojčice napuštaju škole ili se ispisuju iz škola koje ne osiguravaju odvojene toalete samo je jedan primjer načina na koji faktori okruženja mogu ugroziti učešće učenika u procesu obrazovanja. Osiguravanje higijenski ispravne vode i odgovarajućih sanitarnih prostorija su prvi i osnovni koraci u stvaranju zdravog okruženja za učenje po mjeri djeteta. Drugi bitni elementi su uspostavljanje i provođenje pravila

kojima se osigurava da okruženje za učenje bude slobodno od narkotika, alkohola i duhanskih proizvoda, eliminacija izlaganja opasnim materijalima, osiguravanje dovoljnog broja ergonomski projektovanih klupa i stolica i adekvatne rasvjete, pružanje mogućnosti za fizičke vježbe i rekreaciju, kao i osiguravanje da se pribor za prvu pomoć pravilno održava i da je lako dostupan. Takvo zdravo okruženje pruža adekvatne uvjete za školsku ishranu i za druge intervencije vezane za zdravlje kao što su uklanjanje crva, dodaci prehrani sa mikrohranljivim materijama i prevencija malarije.

Škola sigurna za djecu. Fizičko okruženje za učenje mora biti u stanju prihvatiti svu djecu u zajednici na sigurnim lokacijama koje imaju pristup izvorima energije za snabdijevanje škole električnom energijom, što je naročito važno u ruralnim lokacijama koje nisu priključene na elektrodistribucijsku mrežu. Okruženje treba da je projektovano na način da zadovoljava osnovne potrebe djece. Škole trebaju osigurati pristup čistoj vodi za piće i pranje ruku, moraju u obzir uzeti polne razlike tako što će osigurati odvojene i privatne klozete za djevojčice i dječake, te trebaju po potrebi osigurati smještaj internatskog tipa. Škole moraju identifikovati i eliminisati uzroke povreda u školskim objektima i na otvorenom prostoru koji pripada školi, osigurati da se oprema za slučaj opasnosti pravilno održava i da je lako dostupna, te usvojiti postupke za slučaj opasnosti i vježbati reakciju u slučaju opasnosti. Usmjerenost škole na djecu može se dodatno podsticati uključivanjem djece u aktivnosti koje školu čine čistijom, ljepšom i ekološki održivom, a te aktivnosti mogu uključivati sadenje povrća, drveća i cvijeća, krećenje zidova ili raščišćavanje otpadnog materijala oko škole.

Škola koja štiti djecu. Kada se školsko okruženje doživljava kao negostoljubivo ili prijeteće, to će se odraziti na stopu pohađanja nastave. Općenito gledano, zaštitničko okruženje koje je po mjeri djeteta ne samo da podstiče učenje, nego podstiče i igru i zdravu interakciju. Uznemiravanje i antisocijalno ponašanje ne može biti dopušteno; okruženje se mora suprotstaviti zlostavljanju, siledžijskom ponašanju ili seksualnom iskorištavanju. Dječja zaštita i sigurnost kod kuće imaju direktnu utjecaj na mogućnost djece da pohađaju nastavu i uče, a djeca se pored toga moraju osjećati sigurnim i dok putuju od kuće do škole. Intervencije kojima se odgovara na ovakve situacije su obučavanje nastavnika i roditelja da nameću disciplinu na nenasilan način, kao i usvajanje i provođenje pravila o ponašanju kojima se djeca štite od seksualnog uznemiravanja, zlostavljanja, nasilja, siledžijskog ponašanja, fizičkog kažnjavanja, stigmatizacije i diskriminacije. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti siročadi i djeci koje ugrožava HIV i AIDS. U situacijama gdje su prisutni visoki nivoi nasilja, potrebno je identifikovati programe savjetovanja i posredovanja te osobe koje bi te programe provodile.

Posao može biti izuzetno koristan i prijatan za one koji imaju odgovornost da implementiraju CFS politiku u obrazovnom sistemu. Glavna svrha takvog posla ne bi trebalo biti samo povećanje uspješnosti učenja i efikasnosti i dosega obrazovnih sistema, nego bi osnovna svrha trebala biti omogućavanje svoj djeci da ostvare svoje pravo na učenje. Ta svrha bi isto tako trebala uključivati širenje fokusa pažnje mimo formalnog školovanja na šire okruženje i prostor gdje se odvijaju različite vrste učenja, naročito u kriznim vremenima. U idealnoj situaciji, svrha takvog rada bi isto tako podrazumijevala stvaranje veza između škole, kuće i šireg okruženja kroz holistički pristup usmjeren na dijete.

Međutim, do današnjeg dana UNICEF i njegovi domaći partneri u pojedinačnim državama nisu u potpunosti iskoristili ovaj idealni pristup. Nastojanja da se škole po mjeri djeteta implementiraju i uvedu u redovni obrazovni sistem dala su neujednačene rezultate. S jedne strane, nema sumnje da je većina tih nastojanja dovela do unaprjeđenja kvaliteta obrazovanja i da je pomogla u uspostavljanju novih standarda za dobrobit djece u školama. S

druge strane, isto je tako jasno i da su proces i ishodi implementacije CFS modela u većini mjesta neujednačeni, i da su daleko od toga da budu integrisani u osnove obrazovnih sistema.

Zadnje pitanje koje vrijedi razmotriti je sljedeće: koliko su škole po mjeri djeteta izvodljive u političkom okruženju koje nije po mjeri djeteta. Moguće je da su obrazovne politike po mjeri djeteta potrebni uvjet za garantovanje uspjeha u promovisanju jednakih prava i mogućnosti za svu djecu. Takve politike bi pružale okvir za regulisanje pružanja obrazovanja i ostvarivanja pristupa obrazovanju na transparentan i pravičan način, a pored toga bi pružale i obrazloženje za povećavanje ulaganja radi rješavanja pitanja sigurnosti, zaštite, zdravlja i ishrane u okviru procesa pravljenja škola po mjeri djeteta.

Na državnom nivou, obrazovne politike po mjeri djeteta mogu obuhvatati podsticanje besplatnog upisa u školu, podsticanje upotrebe lokalnih jezika u školama, odredbe o obavezi uključivanja onesposobljene djece u redovne škole, mjere kojima se osigurava da trudne učenice mogu završiti svoje školovanje, propise kojima se zabranjuje fizičko kažnjavanje i propise kojima se djeci zaraženoj odnosno pogođenoj HIV-om omogućava da pohađaju nastavu i nastave sa učenjem. Da bi takve politike bile pragmatične, potrebno je da budu povezane sa drugim sektorima i da osiguravaju široku saradnju sa različitim zainteresiranim stranama u oblastima zdravstva, zaštite prirodne sredine, infrastrukture i u drugim oblastima. Ono što je najvažnije, takve politike na državnom nivou trebale bi poslužiti kao osnova da se osigura da pristupi po mjeri djeteta dobiju udio u državnom budžetu koji je adekvatan za rad novog sistema, kojim će se pokriti odgovarajuće plate nastavnog kadra i mjere za podršku nastavnicima, kao i investicije u obuku, nabavku materijala i za druge potrebe.

Na nivou zajednice moguća je potreba za podržavajućim politikama i praksama kako bi se lokalni resursi mogli mobilizirati radi škola po mjeri djeteta. Pored toga, politike moraju zagovarati i podržavati dječja prava i principe CRC-a. Kada se radi na osiguravanju i zaštiti prava, lokalna zajednica mora u obzir uzeti pitanja kao što su ishrana, zdravlje, sprečavanje nasilja i diskriminacije na osnovu pola, nacionalne pripadnosti ili socijalnog položaja.

2.5 IMPLEMENTACIJA MODELA U RAZNIM ZEMLJAMA

2.5.1 Opšti pregled trendova

U većem broju zemalja Centralne i Istočne Evrope i Zajednice nezavisnih država koncept Globalnog obrazovanja integrisan je u CFS pristup, predškolske aktivnosti su naglašene u nekim programima, a sistemi upravljanja informacijama u obrazovanju zasnovani na zajednici iskorišteni su za lociranje i obuhvatanje ugrožene i isključene djece. Globalno obrazovanje se isto tako promoviše na Bliskom Istoku i u Sjevernoj Africi kao sredstvo za unaprjeđenje kvalitete i ugradnju ključnih CFS elemenata kao što su prava djeteta, dječje učešće u demokratskim procesima i interaktivno učenje. Model škole u zajednici pilotiran u Egiptu i proširen na veći broj drugih zemalja sadrži sve glavne komponente škole po mjeri djeteta, sa posebnim naglaskom na jednakost polova, nastavne procese i učešće zajednice.

U Indiji je nakon zemljotresa u provinciji Guđarat koncept CFS-a primijenjen u kriznim slučajevima kao okvir za rekonstrukciju i ponovnu uspostavu osnovnog obrazovanja. U Afganistanu se ponovno otvorene škole koriste za pružanje široke lepeze usluga, pri čemu je od najveće važnosti bila podrška i učešće zajednice. A u Latinskoj Americi i na Karibima, gdje je ključni cilj postići inkluzivno kvalitetno obrazovanje za sve, CFS okvir korišten je u većem broju

zemalja – Boliviji, Kolumbiji, Gvajani, Hondurasu i Nikaragvi – ponekad se oslanjajući ili povezujući na ranije inicijative kao što su Escuelas Nuevas, koje su pokrenute u Kolumbiji i proširile se u drugim zemljama regije.

U Dalekoj Aziji i Pacifičkoj regiji CFS okvir je razvijan i primjenjivan od njegovog samog uvođenja tokom 1990-ih godina, i manifestirao se na različite načine. Na primjer, u Idoneziji je glavna aktivnost obuka iz nečega što se naziva Aktivno, radosno i djelotvorno učenje. Na Filipinima su škole dio šireg okvira porodica, zajednica i provincija koje su po mjeri djeteta, kao i čitave zemlje.

U Istočnoj i Južnoj Africi postoje državni standardi za promovisanje školskih okruženja po mjeri djeteta i osjetljivih na pitanja polova u većem broju zemalja. U tim zemljama se pouzdaju u škole koje su zdrave, sigurne i zaštitničke kao u sredstvo za podršku djeci i porodicama pogođenim HIV-om i AIDS-om. U obje ove afričke regije inicijative po mjeri djeteta i po mjeri djevojčica jasno su povezane. U Zapadnoj Africi modeli škola po mjeri djevojčica implementirani su u državama Burkina Faso, Kamerun, Gambija, Gana, Gvineja, Gvineja-Bisau, Mauritanija, Nigerija i Senegal, a razvijen je i priručnik za škole po mjeri djeteta/djevojčica.

2.5.2 Primjeri konkretnih zemalja

■ **Malavi:** Međuresorna partnerstva za škole po mjeri djeteta

Malavijski model škola po mjeri djeteta naglašava važnost međuresornih partnerstava. UNICEF i Svjetski program za hranu rade u partnerstvu sa Vladom, nevladinim organizacijama i drugim organizacijama civilnog društva na pružanju kvalitetnog osnovnog obrazovanja. Ta saradnja obuhvata obuku nastavnika iz metodologije po mjeri djeteta, školsku ishranu za dječake i djevojčice koji pohađaju osnovne škole koje nemaju internatski smještaj, kao i obroke koji se nose kući za djevojčice i siročad. Školama se isto tako nabavlja namještaj, nastavni materijali i vodovodna i sanitarna sredstva, pored obuke iz umijeća življenja, usluga uklanjanja crijevnih parazita i dopune prehrani u vidu mikrohranljivih materija.

■ **Nigerija:** Polne komponente škola po mjeri djeteta u različitim realnostima

Inicijativa Škole po mjeri djeteta pokrenuta je u Nigeriji 2002. godine sa ciljem formiranja 600 škola po mjeri djeteta do 2007. godine. Početne CFS intervencije planirane su za šest sjevernih pokrajina gdje je ukupni nivo upisa u škole bio najniži i gdje je razlika između polova bila najizraženija. Iako je jednakost polova bila ključna dimenzija CFS modela od samoga početka, veći uspjeh ostvaren je kod ukupne stope upisa u školama po mjeri djeteta nego u smanjenju razlika između polova. Od 2002. do 2004. godine Afrička inicijativa za obrazovanje djevojčica (African Girls' Education Initiative - AGEI) fokusirala se na intervencije usmjerene na privlačenje i zadržavanje djevojčica u školama, pri čemu su iznalažena rješenja za strukturne probleme na nivou usvajanja politika, od kojih vrijedi istaći manjak nastavnica u ruralnim školama na sjeveru gdje su bile naročito potrebne da služe kao uzori djevojčicama. Lekcije naučene iz AGEI-a su proširene na čitavu zemlju usvajanjem državne Strategije za ubrzanje obrazovanja djevojčica u Nigeriji (Strategy for the Acceleration of Girls' Education in Nigeria - SAGEN), razvojem opšte strategije za podršku obrazovanju djevojčica (SAGEN +) i pokretanjem Projekta za obrazovanje djevojčica (Girls' Education Project - GEP) vrijednog 48 miliona američkih dolara, koji je realizovan kroz partnerstvo Vlade Nigerije, Odjeljenja za međunarodni razvoj Ujedinjenog Kraljevstva i UNICEF-a.

Izgledi za smanjenje razlike u stopi upisa i pohađanja između polova su sada bolji jer je GEP iskoristio povećanje komplementarnih fondova iz šest odabranih pokrajina. S druge strane, i dalje su prisutna ozbiljna pitanja u vezi sa ukupnom kvalitetom školstva u Nigeriji, a pitanje 'Šta je sa dječacima?' sve se češće postavlja i sve više raste suprotna razlika u stopi upisa i pohađanja djevojčica i dječaka na jugu koja ide u korist djevojčica. Da bi se odgovorilo na ovu neuravnoteženost, na jugu je fokus stavljen na ukupni kvalitet škola i širi pristup pitanju polova. CFS principi su zadržani u srži UNICEF-ovog programa za Nigeriju, ali su različite stvari naglašene u različitim geografskim i kulturnim područjima zajedno sa strategijom mobilizacije raznovrsnih resursa radi širenja inicijative kvalitetnog Obrazovanja za sve na čitavu državu i podsticanja obrazovanja djevojčica na sjeveru.

■ **Filipini: Više komponenti škola po mjeri djeteta**

Djelotvornost.

Škole po mjeri djeteta na Filipinima imaju za cilj povećanje djelotvornosti škola kroz aktivnosti gradnje kapaciteta kojima se nastavnicima i direktorima škola omogućava ostvarivanje boljeg uvida u razvoj djeteta, što predstavlja ključni uvjet ako se želi postići da oni primjene odgovarajuće nastavne prakse i njeguju svrsishodne odnose sa učenicima i njihovim porodicama.

Zaštita.

Škole po mjeri djeteta uspjele su transformisati normative učioničke discipline koje su ranije prihvatale verbalno i fizičko nasilje, a sada zahtijevaju vidove discipliniranja koji isključuju 'vikanje i prutove'. U okviru projekta CFS isto tako je razvijen školski protokol za otkrivanje, prijavljivanje i dalje upućivanje slučajeva zlostavljanja, nasilja i izrabljivanja. Ovaj protokol je za sve škole odobrilo Ministarstvo obrazovanja.

Uključenost zajednice.

U okviru jedne od svojih najvažnijih zadaća i kao način na koji se sama definiše, škola po mjeri djeteta stupa u istinske partnerske odnose sa porodicama i zajednicama. Time je povećana svijest o važnosti obrazovanja i postignuto je bolje razumjevanje ograničenja sa kojima se suočavaju direktori škola i nastavnici, što je dalje dovelo do unaprjeđenja veze između škole i zajednice. Škole koje su uspješne u ovom području ponose se time što su istinski škole svojih vlastitih zajednica.

Inkluzija.

Škole po mjeri djeteta nastoje da pronađu i pomognu djecu izloženu rizicima kroz Sistem praćenja učenika kojim se posmatraju i prate pojedinačna djeca. Ovim sistemom objedinjuju se relevantne informacije o djetetu radi pravljenja socioekonomskog, školskog, zdravstvenog profila i profila uhranjenosti koji nastavniku omogućuje da dijete bolje upozna i razumije njegove ili njene jake strane i prepreke učenju s kojima se suočava. Sistem isto tako nastavniku dopušta da identifikuje djecu koja su izložena riziku (djecu koja ne znaju čitati, koja odsustvuju sa nastave i za koje postoji mogućnost ispisivanja iz škole, djecu koja su izložena fizičkom ili seksualnom zlostavljanju, učenike sa poteškoćama u učenju i poremećajima pažnje) i da provede odgovarajuću intervenciju. U velikim gradovima škole po mjeri djeteta sarađuju sa vijećima zajednice radi identifikovanja djece koja ne idu u školu i njihovog vraćanja u školu.

■ **Mongolija: Podrška kreiranju politike**

Radi uspostavljanja i održavanja okruženja za učenje, Mongolija je usvojila državnu politiku čiji je cilj unaprjeđenje kvalitete obrazovanja i implementacija prava djeteta. Politikom se

pruža podrška svim zainteresiranim stranama od državnog nivoa do nižih nivoa, te se podcrtavaju zajedničke obaveze prema djeci koje imaju kreatori politike, direktori škola, nastavnici, roditelji i zajednice. CFS program obuke je integrisan u nastavni plan i program pedagoških akademija, kao i u obuku nastavnika uz rad i programe učenja na daljinu. Pored toga, sistemi praćenja i upravljanja osnovnim obrazovanjem uključuju CFS pokazatelje.

2.5.3 Prostori po mjeri djeteta u kriznim situacijama i nakon njih

Prostori/okruženja po mjeri djeteta (child-friendly spaces/environments - CFS/E) razvijeni su kao pristup zasnovan na pravima za garantovanje dječjeg prava na opstanak, razvoj, učešće i zaštitu u situacijama krize ili nestabilnosti. Inicijativa CFS/E nudi integralni pristup promovisanju fizičke i emotivne sigurnosti, socijalnog i kongnitivnog razvoja, te zdravstvenog stanja i stanja uhranjenost. Na operativnom nivou, škole i okruženja po mjeri djeteta nastoje da primarne i osnovne zdravstvene usluge, usluge osnovnog obrazovanja, usluge dječje zaštite i psihosocijalnog razvoja integrišu u okviru jednog zaštitničkog okruženja koje je istovremeno usmjereno na porodicu i zasnovano na zajednici. Centri uspostavljeni u okviru CFS/E pristupa pružaju siguran i zaštićen prostor gdje se djeca mogu posvetiti strukturiranim rekreacijskim i obrazovnim aktivnostima i gdje mogu dobiti primarne zdravstvene usluge i ishranu. Centri imaju programe namijenjene za predškolsku djecu, djecu osnovnoškolskog uzrasta, omladinu i roditelje. Usvojeni su minimalni standardi koji propisuju da se mora osigurati dovoljan prostor i oprema.

U situaciji kada se globalna prirodna okolina mijenja uslijed klimatskih promjena, pustošenja i uništavanja prirodnih resursa, kao i uslijed konfliktnih situacija i pustošenja koje one uzrokuju, od velike je važnosti postići brzo ponovno uspostavljanje učenja u kriznim situacijama i nakon njih. Obrazovne intervencije za cilj imaju uspostavljanje sigurnih okruženja za učenje, rekreaciju i psihosocijalnu podršku, imaju dvostruku ulogu u rehabilitaciji, odnosno ponovnom uspostavljanju osjećaja normalnosti i zacjeljenju dječjih života, i u prevenciji, te doprinose vrijednostima mira, tolerancije i poštovanja ljudskih prava. Sigurni prostori za učenje uspostavljeni u kriznim situacijama isto tako pružaju mjesto za okupljanje djece i njihovih porodica gdje je onda moguće implementirati druge programske usluge. Takvi prostori za učenje trebaju postati zaštićena okruženja gdje učenici i nastavnici imaju mogućnost da izgrađuju otpornost, zacjeljuju rane i izražavaju sami sebe. Ključni elementi su igra, sport, pripovijedanje i ostale rekreacijske aktivnosti. Prostori/okruženja po mjeri djeteta uspostavljeni su u većem broju zemalja pogođenih oružanim sukobima ili elementarnim nepogodama. Inicijativa prostora po mjeri djeteta prvi put je pokrenuta na Kosovu 2000. godine i njome su pružene osnovne usluge velikom broju djece i žena izbjeglica na Kosovu. Preventivne zdravstvene i psihosocijalne usluge za majku i dijete, usluge predškolskog i osnovnog obrazovanja i rekreacija pruženi su u okviru jednog prepoznatljivog prostora koji je isto tako služio kao prostor za zaštitu djece i njihovih staratelja. Od tada je ovaj koncept prilagođen radi odgovora na krizne uvjete u Angoli, Kolumbiji, El Salvadoru, Liberiji, Timoru-Leste, Turskoj i regiji Sjevernog Kavkaza.

■ **Albanija:** Inicijativa CFS/E osmišljena je kao inovativna strategija integralnih usluga zasnovana na zajednici kao odgovor na priliv izbjeglica sa Kosova. Imala je obrazovne, rekreacijske, zdravstvene i psihosocijalne sadržaje – obično u šatorima – koje su vodile partnerske nevladine organizacije i stručna lica za rad sa djecom unutar izbjegličke zajednice. Naučene lekcije poslužile su kao osnova za razvoj kasnijih pristupa u drugim kontesktima.

■ **Sjeverni Kavkaz:** Izvršena procjena obrazovnog sistema u gradu Groznom pokazala je da je do jedne trećine školskih zgrada uništeno u toku konflikta u Čečeniji. Djeca su nastavu

pohađala na alternativnim lokacijama, gdje se nastava obično odvijala bez najosnovnije opreme, a situacija je za predškolsku djecu bila dodatno pogoršana nedostatkom napajanja električnom energijom i nedostatkom upotrebljivih peći. Pristup škola/okruženja po mjeri djeteta integrisao je aktivno učenje i rekreaciju sa elementima vezanim za dječju zaštitu, prava djeteta, svijest o opasnosti od mina, psihosocijalne aktivnosti i aktivnosti zacjeljivanja, te HIV i AIDS, a njime su obuhvaćene kako škole smještene u kampovima tako i redovne škole koje su primile veći broj učenika iz raseljene populacije. Ovim pristupom postignuto je ponovno usmjeravanje obrazovne strategije na aktivnosti dječje zaštite čime su se porodice i zajednice pokrenule iz faze krizne situacije u fazu rekonstrukcije. Posebna nastojanja bila su usmjerena na predškolske populacije u dobro organiziranim centrima sa unutrašnjim i vanjskim prostorom za igru i potrebnom opremom.

■ **Guđarat:** Nakon snažnog zemljotresa koji se dogodio 2001. godine, pokrenuta je velika akcija da se djeca vrate u školu što je prije moguće kako bi se ponovno uspostavilo učenje i u živote te djece vratilo nešto normalnosti. Za ovu akciju angažovane su brojne zainteresirane strane, među njima i nevladine organizacije koje su izvršile mobilizaciju zajednica radi formiranja škola pod šatorima. Strategija prostora po mjeri djeteta pružila je sklonište za djecu i osigurala je da djeca mogu nastaviti sa normalnim aktivnostima. U privremenim skloništima formirano je gotovo 2.300 škola, čime se olakšao pristup obrazovanju za gotovo 400.000 djece u 17 najteže pogođenih stambenih područja i spriječio se gubitak jedne školske godine. Povrh toga, psihosocijalne intervencije u osnovnim školama pokazale su se toliko uspješnim da je Vlada odlučila da ih uključi kao dio obuke nastavnika prije službe. Pri rekonstrukciji škola naglasak je stavljen na standarde sigurnosti i pravičnost, a ključni cilj bilo je unaprjeđenje kvaliteta.

2.5.4 Prostori po mjeri djeteta izvan škole

Promovisanje drugih prostora, okruženja i prilika za učenje po mjeri djeteta više je od pružanja pomoći tokom hitnih i kriznih situacija. Ovakvi naponi trebali bi predstavljati jednu opštu strategiju za proširenje prava na učenje i učešće sve djece i adolescenata i izvan školskog okruženja, iskorištavanjem svih mogućih prilika koje djeci i omladini stoje na raspolaganju. Takve prostore ili okruženja treba posmatrati kao 'ključni faktor snaženja' procesa formalnog učenja uz istovremeno proširivanje mogućnosti za podsticanje dodatnih inicijativa za izgradnju umijeća življenja i učešća.

Druge mogućnosti uključuju sportske i rekreacijske aktivnosti, novinarstvo (štampano i radio), tutorske aktivnosti u školi, debatne sekcije, obrazovanje o zdravlju, obuku za rad i aktivnosti u zajednici. Ovakve aktivnosti često se preduzimaju nakon nastave, tokom perioda raspusta ili kao dio vikend inicijativa, i njima se može proširiti sam pojam prostora za učenje po mjeri djeteta.

2.5.5 Veze između škola po mjeri djeteta i ranog rasta i razvoja djeteta

Oslanjajući se na perspektivu životnog ciklusa i prepoznavajući važnost prvih godina života, pristupi po mjeri djeteta trebali bi se proširiti na predškolski uzrast kao način da se proširi predmet, pravičnost i kvalitet ranih intervencija. To će onda doprinijeti poboljšanju razvojne spremnosti kod djece, pravovremenom polasku u školu i boljim rezultatima učenja. Osim toga, primjenom pristupa po mjeri djeteta u ranom rastu i razvoju djeteta i nižim razredima osnovne škole može se olakšati prelazak iz kuće u školu i potpomoći formiranje veza između porodica, pružatelja usluga u zajednici, te nastavnika i drugih školskih službenika.

TABELA 2.1

Godine ranog djetinjstva	Škole i prostori za učenje po mjeri djeteta			
	Kućno okruženje	Okruženje u zajednici	Školsko okruženje	Sistem/politika
0–3	Zaštitničko (zdravlje, ishrana, higijena, voda, sanitarije), stimulativno, interaktivno, osjetljivo po pitanju polova; dostupnost odgovarajućih materijala za igru i čitanje. Nepušačko okruženje u zatvorenom prostoru.	Zdravlje, higijena, ishrana, voda, sanitarije, usluge socijalne zaštite. Pristup energiji za potrebe kuhanja, zajednički uzgoj hrane u zajednici. Programi za roditelje.	Programi djeca-za-djecu kojima se školska djeca uče kako da se staraju i igraju sa svojim mlađim braćom i sestrama.	Sistem osnovnih usluga i politika kojima se pruža podrška porodicama i zajednicama.
3–5	Zaštitničko (zdravlje, ishrana, higijena, voda, sanitarije), stimulativno, interaktivno, osjetljivo po pitanju polova; dostupnost odgovarajućih materijala za igru i čitanje. Nepušačko okruženje u zatvorenom prostoru.	Kvalitetna obdaništa zasnovana na zajednici. Rano učenje u okolini koja je sigurna, zaštitnička i stimulativna. Pristup energiji za potrebe kuhanja, zajednički uzgoj hrane u zajednici.	Potpomaže programe ranog učenja u zajednici pružanjem stručnih savjeta, obuke i mjerila. Sigurno i zdravo okruženje sa pristupom vodi, sanitarijama, hrani i energiji.	Osnovne usluge za promovisanje i održavanje centara za rani rast i razvoj zasnovanih na zajednici.
5–6	Zaštitničko (zdravlje, ishrana, higijena, voda, sanitarije), stimulativno, interaktivno, osjetljivo po pitanju polova, podstiče dječju razvojnu spremnost za školu; dostupnost materijala za igru i čitanje. Nepušačko okruženje u zatvorenom prostoru.	Sigurne, zaštitničke prilike za grupno učenje u centru. Priprema djecu za školovanje. Osigurava da djeca budu slobodna od bolesti, pothranjenosti, zlostavljanja i izrabljivanja.	Potpomaže ili pruža prostor za grupno učenje. Sarađuje sa zajednicom i roditeljima radi formiranja kvalitetnih centara za rano učenje. Sigurno i zdravo okruženje sa pristupom vodi, sanitarijama, hrani i energiji.	Uspostavlja i održava prilike za rano učenje za djecu kako bi ona u školu pošla fizički, emocionalno i kognitivno spremna.
6–8	Zaštitničko (zdravlje, ishrana, higijena, voda, sanitarije), stimulativno,	Blizina osigurava siguran put do škole. Zaštitnička; osigurava da su	Spremno da prihvati dijete i odgovori na njegove individualne	–

	interaktivno, osjetljivo po pitanju polova. Podstiče učenje; sarađuje sa nastavnicima; učestvuje u školskim priredbama; dostupnost materijala za igru i čitanje. Slobodno od rada koji djecu sprečava da pohađaju nastavu. Nepušačko okruženje u zatvorenom prostoru.	djeca fizički, emocionalno i kognitivno spremna za školu i da sva djeca pohađaju školu. Programi poslije nastave za djecu izloženu riziku ispisivanja iz škole, padanja i ponavljanja razreda. Djecu angažuje u aktivnostima na zaštiti prirodne sredine.	potrebe. Osigurava da je dijete fizički, emocionalno i kognitivno spremno za školu. Partnerski sarađuje sa roditeljima da djecu pripremi za neometan prelaz u školu. Relevantni procesi vezani za nastavni plan i program, nastavu i učenje.	
--	---	---	--	--

■ **Bangladeš:** Stanovništvo oblasti Chittagong Hill spada u najugroženije u zemlji u smislu ostvarivanja pristupa zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju. Stoga je razvijen jedan projekat integralnog razvoja djeteta kako bi djeci pružio prilike za učenje. Centri sa više razreda, nazvani Para centri (centri u zajednici), uspostavljeni su za djecu uzrasta od 3 do 5 godina. Odabrane žene iz zajednice prošle su obuku iz držanja nastave usmjerene na dijete i procesa učenja kako bi mogle raditi u centrima, a postojeći program za učenje izmijenjen je radi korištenja za djecu uzrasta od 4 do 6 godina (iako čak i mlađa djeca često dolaze u ove centre). Para centri isto tako se koriste i kao mjesta za pružanje svih drugih usluga namijenjenih djeci. U njima se porodicama direktno prenose poruke o sanitetsko-zdravstvenim mjerama, higijeni i ranom rastu i razvoju djeteta, te im se pomaže u postavljanju odgovarajućih instalacija za opskrbu vodom i izgradnji sanitarno ispravnih zahoda. Osim toga, Para centri služe i kao centri za terenski rad na imunizaciji i distribuciji vitamina A za djecu, zdravstvene usluge za trudnice i novorođenčad, kao i za upis djece u matične knjige po rođenju. Obrazovanjem za staratelje pružaju se informacije o dječjoj zaštiti i prenose poruke o stvaranju sigurne i zaštićene okoline za djecu, te o jednakom staranju za djevojčice i dječake.

Aktivnosti ranog rasta i razvoja djeteta mogu se isto tako ugraditi i u prostore po mjeri djeteta tokom kriznih situacija u okviru nastojanja da se potpomogne dobrobit male djece i njihov potencijal za učenje tokom elementarnih nepogoda, humanitarnih kriza i perioda tranzicije. Ovakvi primjeri mogu se naći u Afganistanu, gdje su maloj djeci dijeljene igračke radi terapijske igre, kao i u Liberiji, gdje prostori po mjeri djeteta služe kao ulazna tačka za implementaciju ranog odgoja i razvojnih aktivnosti.

POGLAVLJE 3

LOKACIJA, PROJEKTOVANJE I IZGRADNJA

Građevinski projekti pružaju brojne načine da se ostvari bitna uloga u ukupnom planu: osigurava se učešće zajednice u procesu, osigurava se pridržavanje principa po mjeri djeteta u projektovanju i izgradnji objekata, te se osigurava da konačni rezultati doprinesu ostvarenju ciljeva za djecu i žene. [Obrazovne agencije] koje odluče da krenu u građevinski projekat moraju stoga ići dalje od samih 'cigli i maltera' i u obzir uzeti i 'softverske' aspekte prilikom planiranja. Ti aspekti uključuju održavanje i korištenje kapaciteta u objektu, kvalitet usluga, način na koji se zajednica mobilizira, obim i prirodu učešća zajednice. Sve ovo bi trebalo odlučivati o uspjehu građevinskih projekata [potpomognutih od strane agencija]. Ukratko, odluka o tome da li krenuti u građevinski projekat ili ne je programske prirode.

Odlomak prilagođen iz dokumenta Smjernice o građevinskim projektima (nacrt),
UNICEF, Divizija za programe, oktobar 2006. godine

3.1 UVOD

Škole po mjeri djeteta nisu arhitektonski fantomi koji potječu sa nekog čudnog mjesta. To su škole sa onim atributima koji se u mnogim zemljama obično povezuju sa dobrim školama. S druge strane, oni imaju i dodatne elemente koji nadopunjuju i pojačavaju principe i prakse pristupa po mjeri djeteta u obrazovanju.

U ovom poglavlju razmatra se planiranje i projektovanje novih prostora i okruženja za škole po mjeri djeteta i utvrđuju se standardi kvalitetnog planiranja za unaprjeđenje postojećih škola i privremenih objekata koji se koriste kao škole. Fokus ovog poglavlja je na lokaciji, projektovanju, gradnji, vođenju i održavanju novih škola po mjeri djeteta, te na faktorima bitnim za renoviranje i prilagođavanje postojećih škola kako bi se postiglo da budu po mjeri djeteta. Korišteni pristup u svome središtu ima dijete kao glavnog korisnika ovih prostora i okruženja za učenje, uz razumijevanje da su učešće porodice i zajednice od fundamentalnog značaja za postizanje najboljih rezultata. U ovome pogledu, glavni ciljevi planiranja škole po mjeri djeteta su:

- Privući učenike (povećati pristup),
- Poboljšati stope pohađanja škole,
- Poboljšati stope neprestanog pohađanja i završavanja škole,
- Poboljšati rezultate učenja,
- Pružiti sigurno i inkluzivno okruženje koje prihvata svu djecu,
- Pružiti okruženje koje podstiče učenje, uključujući osiguravanje potrebnih uvjeta za djecu sa fizičkim i mentalnim poteškoćama odnosno poteškoćama u učenju,
- Izgraditi osjećaj zajednice unutar škole (institucionalni etos),
- Angažovati roditelje i zajednici (podrška i učešće),
- Kultivisati harmoničan odnos između škole i njene zajednice,
- Uskladiti zgrade, otvoreni prostor oko škole i okruženje pošto su djeca u interakciji sa njima.

3.1.1 Opšti pristup i ključni faktori

Objekat za učenje (škola) i njegovo blisko okruženje (prostor oko škole) moraju ponuditi osnovne minimalne standarde kako bi podstakli i olakšali postizanje glavnih ciljeva škole po mjeri djeteta. Ti standardi uglavnom su zajednički za sve dobre škole; stoga škole po mjeri djeteta trebaju biti osmišljene kao unaprjeđenje osnova postojećih dobrih škola. Škola po mjeri djeteta mora isto tako odgovoriti i na kontekst prirodne sredine i kulturni kontekst lokacije na kojoj se nalazi. Univerzalni, standardizirani pristup ne bi odgovorio na jedinstvene karakteristike lokaliteta i kulture i mogao bi dovesti do ravnodušnosti i otuđenja zajednice.

Škola predstavlja jednu važnu ranu prekretnicu u djetetovom životnom putovanju na putu intelektualnog i psihosocijalnog razvoja. Stoga bi razumijevanje djetetove vlastite kulture i okruženja trebali zauzimati važan položaj u faktorima koji se razmatraju pri projektovanju škole po mjeri djeteta. Time će se osnažiti djetetov osjećaj vlastitog identiteta i promovisati osjećaj pripadanja određenom lokalitetu i grupi.

Kada njihova arhitektura odražava zajednicu, kulturu, prirodno okruženje i porodicu, škole su više od običnih školjki ili fizičkih objekata. Kada se škola zamisli i kreira sa djetetom u centru pažnje, i kada je podrže porodica i zajednica, fizički objekti postaju interaktivna mjesta za učenje i podučavanje – mjesta gdje nastavnici olakšavaju i vode proces učenja a učenici uče i istražuju nove mogućnosti koje su saglasne njihovim sposobnostima i potencijalima. Škola postoje jedan integrisani, holistički sistem koji se oslanja na elemente iz svog okruženja koji joj daju identitet. Upravo je ovo dimenzija koja promovira vlasništvo zajednice nad školom i školi daje osjećaj pripadnosti zajednici kojoj služi. Ova dimenzija jedan je od najnužnijih faktora za razmatranje prilikom projektovanja škola po mjerama djeteta.

Škole moraju biti usidrene u realnosti svoga lokaliteta u smislu kulture, prirodne sredine i veza sa porodicama i zajednicom. S druge strane, kada bi to bilo sve, škole bi bile zatvorena i ograničena mjesta suprotna učenju utemeljenom na ukupnom naslijeđu ljudskog znanja. Škole nisu samo sredstvo za učenje o lokalnoj stvarnosti, nego su isto tako i mjesta koja osiguravaju pristup svim tekovinama ljudskih nastojanja i mogućnosti.

Arhitektura škole treba promovisati usklađenost sa lokalnom stvarnošću uz istovremeno prihvatanje najboljih vanjskih utjecaja. Na primjer, udaljena ruralna škola treba biti saglasna sa svojim okruženjem, ali isto tako treba iskoristiti inovacije kao što su moderne higijenske prakse, popularne igre i sportovi, te tehnologija. Slično tome, škola može odražavati lokalnu hijerarhiju autoriteta i kulturu poštovanja starih, uz istovremeno promovisanje vrijednosti kao što su dječje učešće u procesu učenja i davanje djeci prava glasa u školi kao cjelini. Arhitekturom škole po mjeri djeteta mogu se promovisati kako usklađenost sa lokalnim okruženjem tako i otvorenost prema koristima koje donose vanjski utjecaji. Ovo je bitan izazov koji stoji pred arhitekturom i projektovanjem bilo koje dobre škole, a naročito škole po mjeri djeteta.

3.1.2 Osnovni elementi za dobru školu

Osnovni zahtjevi planiranja i projektovanja koji osiguravaju izgradnju dobre škole predstavljaju temelje na koje se mogu dodati dopunski elementi kako bi se te škole pretvorile u škole po mjeri djeteta. Ovaj izazov u mnogim zemljama ne obuhvata samo projektovanje i izgradnju novih škola koje su po mjeri djeteta, nego se odnosi i na renoviranje i preuređivanje postojećih škola da bi bile po mjeri djeteta. Koliko će aktivnosti renoviranja i preuređivanja biti

izazovne zavisi od onoga što već postoji i od toga da li su same škole zaista ‘dobre’. U tabeli 3.1 sažeto su dati osnovni standardi planiranja i projektovanja u vezi sa dobrom školom.

3.1.3 Dodatni elementi za školu po mjeri djeteta

Teorijska razmatranja i praktično iskustvo proizveli su dodatne elemente koji čine razliku između ‘dobre’ škole i škole ‘po mjeri djeteta’. Brojne velike katastrofe pružile su priliku da se novi školski sistemi zasnovani na CFS principima podignu iz pepela starih školskih sistema.

Na primjer, u gradu Bamu (Iran), zajednice, porodice i učenici su sarađivali na projektovanju škole kako bi je ‘ponovno izgradili još bolje’ nakon zemljotresa iz 2001. godine. Što se tiče primjera iz afričkih zemalja, novi pristupi su implementirani ne samo za projektovanje škola nego i za postizanje aktivnog učešća zajednice u kreiranju, projekovanju i izgradnji škola po mjeri djeteta koje štite i čuvaju prirodnu sredinu.

Mogućnosti za projektovanje škola po mjeri djeteta razlikuju se od jedne do druge zemlje i od jednog do drugog područja. U nekim slučajevima, roditelji i zajednica će se aktivno angažovati u svim aspektima određivanja lokacije, projektovanja, izgradnje i održavanja; fokus se može staviti na korištenje lokalnih građevinskih materijala i vještine majstora i zanatlija iz zajednice. U drugim slučajevima, može biti potrebno posebnu pažnju posvetiti ispunjavanju sofisticiranih propisa o gradnji i standarda o ugradnji materijala, kao i osiguranju visokog nivoa tehničkog nadzora nad radovima izvođača građevinskih radova. Ono što je bitno u svim slučajevima jeste primijeniti CFS principe kako bi se stvorila škola po mjeri djeteta. (Vidjeti tabelu 3.2.)

Tri su elementa u razvoju djeteta koji su bitni za projektovanje škole po mjeri djeteta – sigurnost, zdravlje i ishrana. Ova tri elementa moraju se adekvatno riješiti da bi se škola formirala u jednu inkluzivnu i holističku sredinu za učenje koja pruža sigurno i podsticajno okruženje za učenje gdje djeca mogu napredovati i razvijati se.

TABELA 3.1: OSNOVNI STANDARDI PLANIRANJA I PROJEKTOVANJA ZA OBRAZOVNE OBJEKTE	
Konstrukcija	Zgrada treba imati statički stabilnu konstrukciju, biti otporna na lokalne klimatske uvjete, klimatski ugodna, biti jednostavna za izlazak u kriznoj situaciji te biti dobro integrisana u okolnu prirodnu sredinu i kulturu.
Administrativni uredi	Odvojeni prostor za nastavno i administrativno osoblje osigurava privatnost učenicima i nastavnicima i maksimalno korištenje učioničkog prostora, omogućavajući osoblju da radi odvojeno od učenika. Blizina učionica i administrativnih ureda preporučuje se radi praćenja aktivnosti učenika i stvaranja ‘sigurnosti kroz transparentnost’.
Ispravna voda	Svježa voda za piće treba učenicima biti dostupna unutar škole. Ispravno instalirane vodovodne cijevi omogućavaju distribuciju higijenski ispravne vode. Ako to nije moguće postići, bušotina/bunar treba biti osiguran na zemljištu koje pripada školi. Takva opskrba vodom može prema potrebi biti pojačana sistemom za hvatanje kišnice sa krova.
Sredstva za higijenu	Potrebno je osigurati odvojeni prostor sa vodom i sapunom ili drugim sredstvom za čišćenje kako bi djeca mogla prati ruke.
Toaleti/nužnici	Trebali bi postojati odvojeni toaleti ili nužnici za djevojčice i dječake. Privatnost, čistoća i sigurnost su najbitnije stavke prilikom planiranja lokacije i projektovanja ovakvih prostorija.

Svjetlost, zrak, sunce, prašina, bljesak, odraz svjetlosti, vlažnost, buka i miris	U učionicama je potrebno osigurati dobro kruženje svježeg zraka da bi se izbjegla vrućina i prekomjerna vlažnost. Radi osiguravanja adekvatnog dnevnog svjetla, najmanje 20 posto površine učionice trebalo bi biti pokriveno prozorima. Električna energija ili druga vrsta energije potrebna je za rasvjetu i rad opreme. Učionice moraju imati dovoljnu zaštitu od direktnog sunčevog svjetla, bljeska (direktno svjetlo) i odraza (indirektno svjetlo). Škola se ne bi trebale nalaziti blizu izvora prekomjerne buke (saobraćaj, željeznice, industrijski pogoni, aktivnosti neformalne ekonomije) ili izložene prekomjernom zagađenju i mirisima (otpadi, klaonice). Ukoliko to nije moguće postići, potrebno je u projektovanju koristiti mjere kojima se na najmanju mjeru svodi utjecaj ovakvih problema.
Boja	Materijali i završni slojevi trebaju biti sa svijetlim, prirodnim bojama samih materijala, odabrani u skladu sa toplim prirodnim nijansama kao akcentima (crvene, narandžaste, kestenjaste, oker i bež/kaki/žučkasto-bijele) koje diktiraju lokalne, kulturne preferencije. Na primjer, drvena građa može biti obrađena prozirnim lakom kako bi se sačuvala prirodna ljepota i toplina materijala. Ili se mogu koristiti svjetliji akcenti za kutke za igru, terase, hodnike i namještaj. Prostori za učenje trebaju biti u svijetlim i opuštajućim bojama, a ne sumorni, dosadni ili mračni.
Energija (električna ili alternativna)	Škole trebaju imati izvor energije za rasvjetu i za korištenje komunikacijske opreme (komputera, radija, televizije) i drugih uređaja (frižidera, peći). Alternativni izvori energije (solarni, vjetroenergija i biogas) mogu se integrisati u projekte škola tamo gdje je to potrebno odnosno moguće.
Sigurnosne mjere	Vatrogasni planovi i planovi za hitnu evakuaciju moraju biti dio procesa projektovanja i biti ugrađeni u program škole. Za potrebe izvođenja statičke konstrukcije ne bi se trebali koristiti zapaljivi materijali osim ako nisu obrađeni na način da budu otporni na vatru. Građevinski materijali ne bi trebali sadržati komponente ili elemente koji mogu biti opasni za djecu. Kada se završe građevinski radovi, prostor oko škole trebao bi biti bez ikakvog tečnog, čvrstog ili gasovitog otpada. Škole se ne bi trebale nalaziti blizu potencijalno opasnih industrijskih ili drugih pogona.
Zdravstvene mjere	Škole bi najmanje trebale imati komplet za prvu pomoć ili ormarić sa lijekovima za osnovnu pomoć u hitnim slučajevima ili nezgodama. Blizina klinike omogućava medicinskom osoblju da periodično obilazi školu i da se djeca primaju na kliniku radi liječenja eventualnih zdravstvenih problema. Ovakva blizina se u mnogim zemljama u razvoju postiže grupisanjem glavnih objekata socijalne zaštite na istom mjestu.
Biblioteka	Namjenski prostor gdje su dostupne knjige i materijali za učenje u pogodnoj okolini za čitanje od ključne je važnosti za aktivnosti učenja i podučavanja. Biblioteka ili prostorija sa materijalima za učenje treba biti smještena na strateški pogodnu lokaciju u školi radi lakog pristupa, ali i daleko od bučnih područja radi veće tišine.
Zelene površine	Prostor oko škole čini integralnu i holističku cjelinu sa školskim zgradama i njihovim korisnicima, ali se on u konvencionalnom planiranju škola često zapostavlja. Drveće je bitno zbog filtriranja sunčeve svjetlosti, prašine i buke, kao i zato što uljepšava školu. Domaće drveće, žbunje i cvijeće mogu se saditi na zelenim površinama oko škole zajedno sa jestivim biljkama namijenjenim da djeca njima proizvode i čuvaju hranu. Drveće pored toga ima smirujući i ublažavajući efekat na okruženje za učenje i korisnike tog okruženja. Planiranje ozelenjavanja škole dobar je način da se djeca uključe u realizaciju škole po mjeri djeteta.

TABELA 3.2: DODATNI FUNKCIONALNI ELEMENTI ZA ŠKOLU PO MJERI DJETETA

Fleksibilni prostori	Fleksibilni prostori povećavaju dječje učešće na nastavi i nastavnicima omogućavaju da pruže dinamičnije okruženje za učenje i nastavu. Takvi prostori pružaju mogućnosti za grupne aktivnosti, područja za ručno rađene projekte i lak pristup otvorenom prostoru. Pojedinačne učionice ili druga sredstva koja stvaraju otvoreni prostor između objekata učenicima pružaju šansu da budu na otvorenom kada prelaze iz jedne učionice u drugu. Učionica trebaju biti jednostavne za pristup svim učenicima; potrebno je osigurati uzlazno-silazne rampe i široka vrata za djecu sa otežanim kretanjem.
Školska biblioteka i prostorija s materijalom za učenje	U školama po mjeri djeteta, biblioteka i prostorija sa materijalom za učenje vjerovatno je na neki način povezana sa lokalnom zajednicom. Tamo gdje je to izvodivo i u skladu sa školskom praksom, ovakvi kapaciteti trebaju biti locirani i projektovani tako da im zajednica može pristupiti. U drugim slučajevima, osobe iz zajednice sa vještinama i znanjem mogu se uzeti kao izvori znanja o lokalnoj kulturi, povijesti i zanatima.
Kupatila	Nastavnici trebaju imati odvojena kupatila za muškarce i žene. Za učenike su najpraktičnija i najsigurnija namjenski odvojena kupatila za dječake i djevojčice unutar ili blizu učionica. Ove prostorije mogu se projektovati i njihove mjesto odrediti na takav način da ih međusobno dijele grupe učionica radi zaštite mlađe djece.
Prostorije za odmor blizu prostora za učenje	U obdaništu i nižim razredima osnovne škole, prostorije gdje se djeca odmaraju trebaju odgovarati projektovanju škola po mjeri djeteta. Generalno govoreći, elementi slični domu pokraj prostora za učenje osiguravaju prijateljsku i privlačnu atmosferu za ove dobne skupine.
Individualni prostori	Pored fleksibilnih prostora za učenje za velike i male grupe (učenje kroz projekte/timski rad), mogu se isto tako osigurati i individualni prostori za učenje, pošto djeca imaju vlastite stilove učenja i pojedinoj djeci će trebati prostora da budu sami tokom učenja odnosno razmišljanja.
Otvoreni prostor	Jednostavan pristup otvorenom prostoru iz učionica omogućava djeci da budu u bliskom kontaktu sa svojom okolinom i da se bave fizičkim aktivnostima. Otvoreni prostor može se projektovati u vidu igrališta za sport, školskog vrta i voćnjaka, terasa i verandi za učenje na otvorenom, prostora za priredbe na otvorenom, širokih hodnika i dvorišta, sjenica, baldahina, zaklonjenih paviljona, niša, manjih dopunskih prostorija, galerija za igranje i zatvorenih dvorišta. U tipičnim školama po mjeri djeteta, pripadnicima zajednice bilo bi dopušteno da koriste neke od ovih prostora nakon nastave za potrebe sastanaka i okupljanja građana i za druge prilike.
Kuhinja	Prostorije za pripremu školskih užina trebaju biti projektovane i snabdjevene opremom i namještajem na način da se osigura da hrana bude svježa i zaštićena od muha i drugih napasnika koji utječu na kvalitet hrane.
Klinika	Tamo gdje postoji kampus ili neka grupa socijalnih službi, smještanje škole blizu neke klinike osiguraće da učenici imaju pristup osnovnim zdravstvenim uslugama i omogućiće se njega za djecu kojoj je potrebno stalno praćenje zdravstvenog stanja. Takva zdravstvena ustanova obično opslužuje čitavu zajednicu, bilo nakon nastave ili osiguravanjem odvojenog prijema pacijenata iz škole i zajednice. Ova osnovna spona osigurava vezu između škole, zajednice i porodice, sve u svrhu osiguranja dobrobiti djeteta.
Zaštitni element	Zaštitni element u projektovanju škole po mjeri djeteta ima dva glavna aspekta: • Kako bi se suzbilo maltretiranje i zlostavljanje, nastavnici i roditelji moraju proći obuku iz nenasilnih strategija i intervencija discipliniranja zasnovanih na djetetu. To znači da se djeca ne smiju tući rukama, prutovima, niti se mogu koristiti drugi ponižavajući oblici kažnjavanja. Projektovanjem učionica i drugih prostorija na način da se aktivnosti koje se odvijaju u njima lako mogu vidjeti izvana može se odvratiti od fizičkog kažnjavanja odnosno zlostavljanja djece. • Ovisno o lokaciji i kontekstu, ograda i granice prostora škole mogu biti različitog oblika i funkcije. Cilj je pronaći ravnotežu tako da ograda može pružiti zaštitu djetetu od vanjskih elemenata (kao što su saobraćaj, životinje), može odrediti granice tako da djeca ostanu unutar školskog prostora i može isto tako poslužiti da odvoji prostor za vrtove i voćnjake.

3.2 PEDAGOGIJA I PROJEKTOVANJE

Učenje je u srži školovanja, pa bi sve što olakšava učenje trebalo biti u središtu procesa projektovanja škole. Ovaj princip svojstven školovanju vodi ka ključnim elementima u projektovanju škola. Na primjer, jasno je da zdrava djeca uče bolje nego bolesna, kao i da su djeca u okruženjima koja im nisu naklonjena naročito osjetljiva na bolesti. Projektovanje škole treba podrazumijevati i zdravstvenu zaštitu, što će djeci omogućiti da u školi daju sve od sebe. Namjenski određeni prostori za pranje ruku i kompleti za prvu pomoć predstavljaju važan aspekt škola po mjeri djeteta.

Projektovanje škole mora biti usuglašeno sa normalnim razvojnim fazama djece. Djeca u različitim fazama razvoja uče na različite načine. Na primjer, manja djeca nemaju iste vještine, znanje ili sposobnost da nauče složene koncepte kao veća djeca. Razvojne razlike važne su ne samo za projektovanje škola po mjeri djeteta, nego i za odabir nastavnog materijala odnosno materijala za učenje, formiranje prostora za učenje/nastavu i odabir školskog namještaja.

Postoje i brojni drugi faktori koji utječu na fizičko projektovanje škole, kao na primjer lokalni uvjeti koji se tiču prirodne sredine i klime, građevinski materijali, nivo i raspoloživost lokalnih ljudskih kapaciteta, resursi i prioriteti. Kao što ni sam CFS model ne predstavlja šematski predložak, ne postoji ni predložak za projektovanje škola po mjeri djeteta, ali zato postoje smjernice kojima se ilustriraju načini na koje principi po mjeri djeteta pomažu u utvrđivanju standarda za postizanje visokog kvaliteta u različitim okolnostima.

Dosadašnje iskustvo sa školama po mjeri djeteta sugerise da bi se veličina škole u idealnim okolnostima trebala držati na nivou do maksimalno 60 do 75 djece za predškolske ustanove, 200 do 400 za osnovne škole, te 600 do 800 za srednje škole. Istraživanja pokazuju da u poređenju sa velikim školama (preko 2.000 učenika), male škole (100 do 150 djece) djeci nude više prilika za učestvovanje u vannastavnim i sportskim aktivnostima kao i za vježbanje uloga predvodnika, što su sve ključni elementi škole po mjeri djeteta.

Kvalitetniji školski kapaciteti i savremena tehnologija prepoznati su kao sredstva za poboljšanje učenja, podizanje morala učenika i nastavnika, povećanje motivacije, modernizaciju edukacijskih metoda (interaktivno samostalno učenje) i omogućavanje nastavnicima da se fokusiraju na pomaganje u učenju umjesto da se moraju suočavati sa problemima uzrokovanim korištenjem zastarjelih sistema. S druge strane, ovakvi kapaciteti i moderna tehnologija mogu donijeti poboljšanja jedino ako su istovremeno zastupljeni i kvalitetno podučavanje, djelotvorno upravljanje i podsticajna okolina koja djecu navodi da koriste takvu tehnologiju. Iskustva sa školama po mjeri djeteta su u ovom smislu istaknula važnost zgrada koje podstiču fleksibilne, participativne pristupe i koje omogućavaju korištenje inovativnih metodologija učenja i nastave na način da pružaju višestruke mogućnosti za učenje kako u zatvorenom tako i u otvorenom prostoru.

3.2.1 Učionice

- **Veličina i prostor:** Učionice mogu biti raznih veličina i imati više različitih funkcija, a djeca mogu prelaziti iz jedne u drugu radi različitih potreba. Umjesto da budu prostori namijenjeni samo jednoj svrsi, učionice mogu biti predviđene za veći broj različitih aktivnosti, kao što su čitanje, istraživanje, rad u grupi i likovno vaspitanje. Direktan izlaz vani iz učionice djeci omogućuje bolje korištenje otvorenog prostora kao resursa za učenje, ali treba osigurati jednu ili

više prostorija između učionice i otvorenog prostora (npr., hodnike) koji povezuju otvoreni prostor sa zatvorenim okruženjem za učenje. Na taj način će se osigurati više prostorija za učenje čiji se karakter postupno mijenja – kao i više prilika za učenje.

- **Sigurnost:** Osiguranjem vidljivosti u projektovanju škole na način da ljudi izvana mogu vidjeti unutar učionice i drugih prostorija u školi, djeca se mogu zaštititi od zlostavljanja od strane nastavnika ili starijih učenika, naročito u vremenu nakon redovne nastave. (Vidjeti Poglavlje 5.)

- **Pokretni namještaj:** U školama po mjeri djeteta pokretni namještaj zamjenjuje klupe ili stolove koji su u nekim slučajevima bili pričvršćeni za pod. Projektant treba u obzir uzeti dobne skupine djece kako bi učenici mogli komforno sjediti na stolicama i za stolovima. Kada se sjedišta naprave pokretnima, djeca mogu raditi sama ili u grupama. Stolice ili hoklice su jednostavnije za premještanje nego klupe za sjedenje.

- **Dječji ormarići:** Potrebno je osigurati mjesta za odlaganje stvari u ili blizu učionica za odlaganje dječjih projekata, slika, torbi i kaputa. Učenici trebaju imati vlastite, privatne ormariće u kojima mogu zaključati svoje lične stvari – čak i ako se radi o vrlo malom prostoru.

- **Domaći i međunarodni standardi:** U učionicama treba osigurati školske table i, u najnižim razredima, držače u visini djeteta na koje se mogu zakačiti učenički radovi i poster. Ponuda takvih tabli i držača je velika, a velika je i razlika u njihovoj cijeni. Najbolje je služiti se lokalnim materijalima i uslugama održavanja unutar zajednice. Odgovarajući domaći i međunarodni standardi postoje i trebaju se slijediti. Školska tabla i nastavnički sto ispred ostatka učionice podstiču fokusiranje na nastavnika kao izvora za učenje. Ako se nastavnik može kretati uokolo i pomagati učenicima u grupi ili pojedinačno, djeca će se aktivnije uključiti.

Prije početka projektovanja, važno je poznavati postojeće propise o izvođenju građevinskih radova u datoj zemlji. U nekim zemljama vlasti možda nemaju precizno utvrđene propise, ili propisi koji su na snazi možda ne odražavaju današnje standarde kvaliteta da bi mogli zaštititi ljude od eventualnih nepogoda kao što su poplave, olujno vrijeme i zemljotresi, ili od opasnih uvjeta i otrovnih građevinskih materijala i boja. U takvom slučaju planer treba preporučiti usvajanje međunarodnih standarda za date profile opasnosti. Čest je slučaj da zemlja usvoji dobro prihvaćene propise o izvođenju građevinskih radova koji nisu u dovoljnoj mjeri usklađeni sa međunarodnim propisima ili se neadekvatno provode. Projekat mora usvojiti utemeljene standarde i prakse i osigurati da se propisi poštuju i provode.

Škola po mjeri djeteta treba biti inovativna u dovoljnoj mjeri da nadležnim ministarstvima i zajednicama ponudi novu priliku za unaprjeđenje kvaliteta u obrazovanju. S druge strane, inovacije u smislu prostora, oblika, metoda izvođenja radova i korištenja građevinskih materijala ponekad nailaze na protivljenje samih ljudi koji izvode građevinske radove. Otpor može doći od izvođača ili dobavljača materijala koji nisu upoznati sa nekom tehnikom ili nisu ranije radili sa određenim materijalom, ili takav otpor može poteći iz Ministarstva odbrane, iz upravnih struktura škole ili iz građevinske inspekcije.

Navedeni otpor može biti naročito ozbiljan problem ako su ranije postojeće škole u nadležnosti ministarstva u skorije vrijeme pretrpjele znatnu štetu tokom neke elementarne nepogode. Ovakve nesreće mogu otkriti da upravni odbor škole i lokalni izvođači radova nisu poštovali odgovarajuće mjere predostrožnosti za osiguranje kvalitetnog izvođenja radova, što može biti osnov sumnje da su biti uključeni u nezakonite aktivnosti. U tako napetoj atmosferi, predstavljanje inovativnih projektnih rješenja sukobljenom ministarstvu i građevinskim firmama može biti otežano negativnim publicitetom.

Ovakve situacije zahtijevaju pažljivo i strpljivo prezentiranje rješenja i odnose izgrađene na povjerenju. Inovacije moraju imati opipljivu vrijednost. Moguće je da će biti potrebno osigurati model u punoj razmjeri radi testiranja i ceretifikacije kvaliteta od strane neke renomirane institucije kako bi se dobilo odobrenje na lokalnom nivou, što predstavlja ključni prvi korak. Bez takvog odobrenja, vjerovatno će doći do kašnjenja u izvođenju građevinskih radova uslijed sumnji lokalne zajednice u kvalitet i rizike. Kašnjenja znaju biti skupa, mogu nanijeti štetu odnosima sa izvođačem radova i ostaviti negativan utisak na finansijskog partnera. Iz tog razloga se glavni arhitektonski projekat, tehnički nacrti i pojedinosti o građevinskim radovima, koje uključuju inovativna projektna rješenja, moraju revidirati i službeno potvrditi prije zaključivanja ugovora i početka izvođenja radova.

3.2.2 Instalacije i prateći sadržaji

- **Toaleti, voda za pranje ruku i piće:** Za djecu i nastavnike potrebno je osigurati toalete odvojene po polovima i vodu za pranje ruku i konzumiranje. Školski toaleti koji pružaju privatnost i olakšavaju menstrualnu higijenu (prostorije za ličnu higijenu) moraju se nalaziti na sigurnom mjestu i moraju se održavati na nediskriminatoran način. Za adolescentne djevojčice i nastavnice moraju se osigurati prostorije za pranje sa dovoljno vode i privatnosti da se može prati i sušiti odjeća i krpe korištene tokom menstruacije. Isto tako je korisno u školi imati mehanizme za osiguranje ili zamjenu odjeće, uložaka ili sanitarnih proizvoda za menstruaciju.
- **Recikliranje vode:** Voda koja se koristi za pranje ruku treba se reciklirati i koristiti za navodnjavanje voćnjaka i vrtova sa povrćem. Ljudski i životinjski izmet može se iskoristiti za proizvodnju komposta. Vrsta rješenja koje se upotrijebi treba odgovarati lokalnim uvjetima i treba biti prihvatljiva za zajednicu.
- **Higijenski prostor za pripremu hrane i školska kuhinja:** Hrana i ishrana su sastavni elementi obrazovnih programa i na mnogo načina jednako su važni kao i školska pedagogija. Poseban prostor za kuhinju i skladištenje hrane treba se planirati od samog početka. Učenike treba odvrćati od donošenja hrane i pića izvan škole jer hrana donesena od kuće ili kupljena u grilovima/prodavnicama nije uvijek pripremljena na higijenski ispravan način odnosno čuvana u skladu sa prihvaćenim zdravstvenim standardima.
- **Skladištenje lijekova:** Potrebno je odrediti prostor posebno namijenjen pravilnom skladištenju lijekova. Može se osigurati i rashladni uređaj ovisno o vrsti lijekova.
- **Dom zdravlja:** Doktorska ordinacija integrisana u dispoziciju školske zgrade može funkcionisati kao školski dispanzer i dom zdravlja u zajednici. Kao i stanje uhranjenosti, dječje zdravstveno stanje je ključno za proces učenja.
- **IT centar i biblioteka:** Centar informacijskih tehnologija treba biti opremljen kompjuterima, vezom na Internet i svime drugim što učenicima i zajednici omogućava da iskoriste blagodeti pristupa World Wide Webu.
- **Laboratorija:** Posebna učionica ili dio neke učionice mogu služiti kao elementarna laboratorija za proučavanje prirodnih nauka. Namjenski prostori za grupu predmeta prirodnih nauka (fizika, biologija, hemija) za niže i više razrede osnovne škole i za srednje škole trebaju sadržati elemente kao što su prostor za nastavnika, prostor za prikaz materijala, karte, tuš za hitne slučajeve, dvorište za časove biologije na otvorenom (biljke u saksijama, cvijeće, životinje), skladišni prostor za opremu, kvalitetno ventilirani skladišni prostor za toksični i kiseli otpad,

pripremnu prostoriju za laboratorijske eksperimente i prostor za čišćenje sa lavaboom i česmama. U laboratoriji je potrebno osigurati adekvatno prirodno provjetravanje i zaštitu od sunca.

3.2.3 Otvoreni prostor

- **Prostor za rekreaciju:** Idealno bi bilo da svako školsko dvorište ima dovoljno prostora za sportove popularne u lokalitetu škole, za igre, vannastavne aktivnosti (drama, pjevanje i ples), te za školske eko bašte, voćnjake i farme/gajeve. Djecu bi trebalo uključiti u utvrđivanje rasporeda prostora za igru jer oni razumiju šta je sve potrebno. Ukoliko mala raspoloživost prostora onemogućava osiguravanje igrališta koja ispunjavaju propise određenog sporta, važno je da se pokušaju iznaći alternativni prostori u zajednici. Čest je slučaj da je prostor oko škole ograničen, a upravni organi škole mogu odlučiti da maksimalno povećaju učionički prostor na račun adekvatnog otvorenog prostora gdje se djeca mogu igrati. Projektant i projektni tim trebaju biti osjetljivi na pitanje ovakvih suprotstavljenih prioriteta, ali i naglasiti važnost rekreacije za ukupni uspjeh škole. Ponekad se škola po mjeri djeteta gradi na mjestu oštećenih ili uništenih učionica. U takvim slučajevima projektant i projektni tim trebaju naći ravnotežu između potrebe za hitnim vraćanjem djece na nastavu i potrebe da se ukloni otpad i formira prostor za rekreaciju. Mali budžet koji lokalna zajednica osigura za odvoz otpada, čišćenje zemljišta i ozelenjivanje može dati velike rezultate. Škola se ne sastoji samo od zgrada, nego i od prostora oko škole, koji je tokom većeg dijela godine jednako važan za učenje kao i same zgrade.

- **Prostor oko škole i proizvodnja hrane:** Djecu se može podsticati da pomažu u uzgoju povrća, voća, domaćih životinja i ribe, a prostor oko škole može se koristiti da djeca uče efikasne metode uzgoja i prerade hrane (pravljenje džemova, turšija, i sl.). Prilikom odabira hrane za uzgoj, važno je osigurati da djeca nauče i iskuse ono što je relevantno za datu kulturu. Proizvodnju hrane treba vršiti u bliskim konsultacijama sa zajednicom. Na taj način će se izbjeći mogućnost iskorištavanja djece za aktivnosti kojima se osiguravaju prihodi za školu. Pored potencijala za proizvodnju hrane, domaće žbunje, biljke i drveće oko škole stvaraju prilike za učenje i uljepšavaju okolinu.

- **Ograda:** Prilikom planiranja potrebno je u razmatranje uzeti potrebu za ogradom i vrstu ograde koju treba postaviti oko škole. U seoskim sredinama školu je često potrebno fizički odvojiti od ostatka zajednice da bi se stvorio prostor po mjeri djeteta i da bi se taj prostor održavao na drugačiji način od ostatka okoline. Ograda i kapije su isto tako bitni za zaštitu imovine u vremenu kada se ne održava nastava. Što se tiče školskih vrtova, ograda štiti vrt od krađe i životinjskih štetočina.

- **Više-funkcionalni podijum na otvorenom:** Tamo gdje je to moguće, podijum na otvorenom može služiti kao učionica i podijum za izvođenje određenih nastavnih predmeta i školskih aktivnosti. Takav prostor može funkcionisati i kao mjesto za sastajanje članova zajednice nakon redovne nastave jer su škole ponekad jedina mjesta gdje se članovi zajednice mogu sastati. Događaji organizovani na podijumu mogu biti maturska priredba, proslava početka školske godine i važni praznici koje roditelji, nastavnici i učenici mogu proslaviti u školi.

Većina škola/prostora po mjeri djeteta nalaze se u tropskom (toplom/vlažnom) ili suhom (suhom/vrelom) okruženju. U takvim uvjetima otvoreni prostori se često koriste za držanje nastave i trebaju biti predviđeni projektom škole. U okviru školske godine često postoji nekoliko mjeseci tokom kojih učenje u zatvorenim učionicama nije praktično zbog visokog procenta vlažnosti ili zagušujuće vreline. S druge strane, tokom iste školske godine postoje i mjeseci kada je nužno koristiti zatvorene učionice. U takvim slučajevima projektom škole treba

predvidjeti verande ili zaklonjene prostore koji omogućavaju nastavniku i učenicima da brzo pređu iz zatvorenih prostorija na otvoren prostor.

3.3 ODREĐIVANJE LOKACIJA ŠKOLA ILI PROSTORA ZA UČENJE

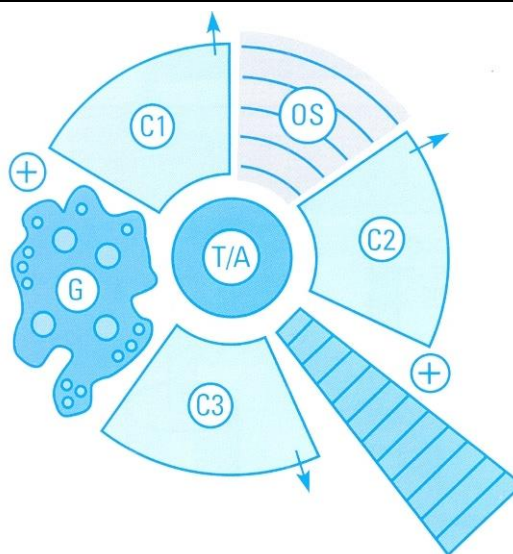
3.3.1 Veličina škole i lokacija

Veličina škole, lokacija na kojoj se nalazi i način na koji su školski objekti organizovani utječu na učenje i na to kako se djeca odnose jedni prema drugima, prema odraslima i prema zajednici. Istraživanja su pokazala da djeca vole raznovrsnost, fleksibilnost i jednostavno održavanje u školama i prostorima za učenje. Pored toga, djeca često ističu da vole zelene površine koje sadrže svijeće, žbunje i drveće – koje služi za zaštitu od sunca, prašine i buke, kao i za užinu u hladu, učenje na otvorenom i za uljepšavanje okoline. U tradicionalnom planiranju škola ova se pitanja rijetko uzimaju u razmatranje u fazama planiranja i projektovanja.

Škola i prostor oko škole trebaju biti sastavni dio procesa učenja. Zgrade nisu samo objekti koji služe kao skloništa, nego služe i kao alati za učenje i podučavanje. Veličina svake škole i raspored i organizacija prostora i okruženja za učenje trebaju biti zasnovani na fizičkim potrebama i potrebama koje diktira nastavni plan i program. Prostori bi prije svega trebali biti dobro definisani, dobrih proporcija, pogodni za više različitih aktivnosti učenja i integrisani sa vanjskim prostorom i okruženjem.

DIJAGRAM 1: PROSTORNI RASPORED

C	Učionica
T/A	Nastavnici/administracija
+	Međuprostor
G	Vrt
OS	Otvoreni podijum

U odlučivanje o lokaciji škole moraju biti uključeni članovi zajednice, među ostalima učenici, nastavnici i lideri u zajednici, zajedno sa vladinim predstavnicima iz resora vodoprivrede i sanitarija, zdravstva, parkova i rekreacije te socijalne zaštite. Odabrana lokacija treba djecu zaštititi od sigurnosnih, zdravstvenih i okolišnih opasnosti, kao što su poplave, prekomjerna

buka, mirisi, prašina, otpadi, rezervoari goriva, mali i veliki industrijski pogoni, saobraćaj, kriminal i vandalsko ponašanje. Odabir neke centralne lokacije isto tako podstiče osjećaj vlasništva među djecom i članovima zajednice.

Škola bi u najboljem slučaju trebala biti na takvom mjestu da sva djeca do nje mogu doći pješke. Kada su djeca primorana da koriste prijevoz da bi došla do škole, troškovi rastu i vjerovatno će doći do isključivanja siromašnije djece. Udaljenost isto tako predstavlja bitan faktor za pohađanje škole kod djevojčica. Nastojeći da osigura upisivanje većeg broja djece u škole, vlada oblasti Uttar Pradesh u Indiji usvojila je udaljenost od 1,5 kilometara kao normu za škole na ravnicama i 1 kilometar u planinskim područjima. Istraživanje provedeno u Egiptu (Lone, 1996.) pokazalo je da stopa upisa djevojčica iznosi 30 posto kada su škole 3 ili više kilometara udaljene od domova djece, odnosno više od 70 posto kada su škole u krugu od 1 kilometra od kuće.

Lokacija škola po mjeri djeteta važna je za sigurno i pravilno funkcioniranje njenih sadržaja. Škola treba biti locirana tamo gdje ljudi žive, bilo u selu ili naselju koje opslužuje, ili blizu njih. To će olakšati interakciju između osoblja škole, djece i roditelja i pružiti im više prilika za njegovanje timskog rada. Škole/prostori po mjeri djeteta moraju prenositi poruku da su podučavanje i učenje na cijeni u toj zajednici.

3.3.2 Mobilnost

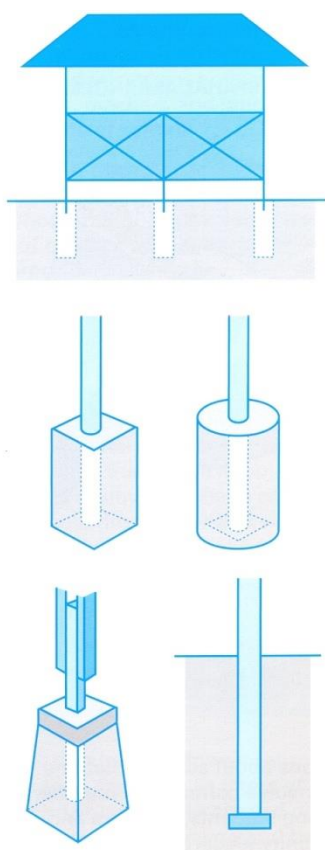
Škole ne moraju imati karakter trajnih objekata. One mogu slijediti djecu u mobilnim zajednicama. Nove škole mogu se projektovati tako da ih je moguće brzo razmontirati i premjestiti zajedno sa nomadskim porodicama na nove lokacije.

Telekomunikacijska revolucija proširila se čitavom planetom, pa su zemlje sa bogatom ponudom pristupa telekomunikacijama doživjele brz rast virtuelnih zajednica za učenje. Učenje na daljinu i cyber-škole i prostori pružaju nastavnicima i učenicima u udaljenim područjima pristup resursima koji im ranije nisu bili dostupni. Na primjer, nastavnici u Sierra Leoneu koriste Internet da od kolega iz inostranstva dobiju materijale za ocjenjivanje.

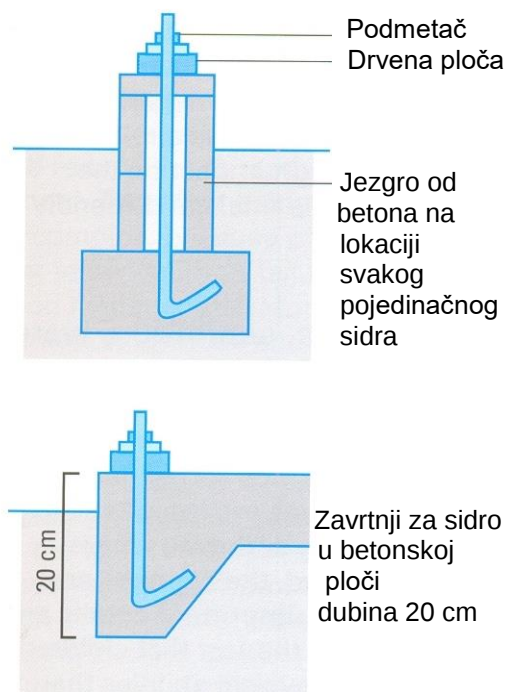
3.3.3 Procjena topografskog rizika

Prije odabira lokacije potrebno je pažljivo procijeniti karakteristike terena (kao što su nosivost, rizik klizanja, nagib terena), nivoe vode, količinu i intenzitet godišnjih oborina i potencijalni učinak lokalnih vjetrova na školske objekte. Temeljno proučavanje mikroklimatskih uvjeta (bioklimatska analiza) od temeljne je važnosti za razumijevanje prirodne sredine i predstavlja osnovu za kvalitetan projekat za školu u uvjetima tropske klime kojim se rješavaju potrebe za ugodnim radom i boravkom učenika i nastavnika. Isto tako se mora procijeniti potreba za antiseizmičkim mjerama u područjima sa čestim zemljotresima kao i mjere zaštite od uragana u područjima sa ekstremnim vjetrovima, cunamijima i drugim elementarnim nepogodama.

DIJAGRAM 2A: OSNOVICA ZA DRVENI STUB

DIJAGRAM 2B: DETALJI BETONSKE OSNOVICE

Primjedba: Što je zemljište mekše, stub treba postaviti dublje kako bi mogao izdržati nalete vjetra i njihanje

Mobilna škola u Namibiji

Norveško udruženje u Namibiji (NAMAS) vodi jedan edukacijski program za polunomadski narod Himba u Sjevernoj Namibiji. Škola se sastoji od administrativnog centra i 30 mobilnih učionica pod šatorom. Prvobitni šatori bili su slabog kvaliteta – bili su previše tamni i topli, i umanjivali su produktivnost učenika i nastavnika. Pored toga, troškovi održavanja bili su visoki. NAMAS je ove stare šatore zamijenio norveškim šatorima koji su se sastojali od otpornog aluminijskog okvira i krova, te zidnog pokrivača načinjenog od dugotrajnog poliestera za zaštitu od sunca i topline čiji vijek trajanja iznosi 25 godina. Takvi objekti bili su po mjeri kako učenika tako i nastavnika. Osim toga, pošto ovakvi šatori nemaju centralne noseće stubove, mogu se koristiti kao trajno stambeno rješenje. Uz vrijeme postavljanja od oko 3,5 sati i vrijeme rastavljanja od oko jednog sata, učionica se može jednostavno prevoziti.

3.4 DODATNI ELEMENTI U PROJEKTOVANJU

3.4.1 Grupisanje

Grupisanjem malih zgrada oko područja za okupljanje može se uspješno stvoriti raznovrsnost i više nivoa intimnosti u prostorima za učenje, a prostorije se mogu kretati od javnih do poluprivatnih prostora ili od grupnih do individualnih prostora.

3.4.2 Stambene jedinice

U nekim sredinama mogu se ponuditi kuće za nastavnike sa adekvatnim kvalitetom, funkcijom i veličinom, ovisno o usvojenoj politici i resursima. Važnost osiguravanja stambenih jedinica za nastavni kadar ne treba zanemarivati jer se tako može pojačati osjećaj vlasništva i socijalne kontrole. Pored toga, time se može osigurati da je nastavno osoblje uvijek prisutno u krugu škole, što je naročito važno tokom sezone kiša kada su u nekim područjima mnoge ceste neprohodne.

3.4.3 Zelene površine

Od svih troškova izgradnje škole po mjeri djeteta, ozelenjivanje površina je vjerovatno jedan od najnižih, ali ima jedan od najvećih utjecaja na estetiku škole. Iako se većina ljudi slaže da 'dobre' zelene površine imaju visoku vrijednost, samo projektovanje takvih površina, odabir biljaka, priprema i održavanje vrta nisu prosti i jednostavni. Na primjer, u Indiji je period ponovne izgradnje nakon potresa u Guđaratu 2001. godine bio prvi slučaj da su lokalne poljoprivredne institucije pozvane da daju prijedloge za projektna rješenja, a zajednica je bila uključena u odabir biljaka i njihovo zasađivanje i održavanje. Općenito govoreći, biljke bi trebale biti lokalnog porijekla i poznate zajednici. To je još jedna prilika da se poveća osjećaj vlasništva u zajednici. Kreativno ozelenjivanje ima relativno niske troškove, ali i veliki učinak na konačni izgled škole po mjeri djeteta.

STANDARDI KORIŠTENI U PROJEKTU SWASTHH ¹ , JHARKHAND (INDIJA)	
ELEMENT	STANDARD/NORMA
Zid oko prostora škole	Zid oko prostora škole mora pokriti područje škole i biti dovoljno snažan da spriječi neovlašten ulazak ljudi ili životinja (npr., goveda).
Toalet	Dva toaleta odvojena po polovima i dva pisoara na 250 djece.
Higijenski ispravna voda za piće	Tri litra vode po djetetu dnevno.
Prostorije i oprema za pranje ruku	Namjenski prostor sa vodom i sapunom. Recikliranje vode treba biti dio ukupnog projektnog rješenja.
Prostor za igru	Čist i ravan prostor za sportove koji može prihvatiti barem jedan razred u toku jednog časa. Preporučuje se sportska oprema.
Vrtovi	Namjensko područje za biljke, voće i povrće. Ubrano odnosno požnjeveno voće i povrće koristiti će se za školsku užinu. Djeca trebaju učestvovati u održavanju i bilježenju prinosa povrća radi podsticanja osjećaja vlasništva.
Odlaganje otpada	Namjensko područje za odlaganje otpada i sistem pravljenja komposta; potrebne su kante za otpatke i metle. Djeca moraju učestvovati u čišćenju i održavanju učionice.
¹ SWASTHH je skraćenica za projekat Školska voda i sanitarije radi zdravlja i higijene (School Water and Sanitation towards Health and Hygiene).	

3.4.4 Higijena, sanitarije, voda

Očigledno je da instalacije i sadržaji za djecu trebaju imati različite dimenzije od onih namijenjenih odraslima. I pored toga, projektna rješenja po 'mjeri odraslih' prečesto se koriste prilikom projektovanja škola, a čak i tamo gdje se izvrši njihova adaptacija promjene su najčešće minimalne. Važni detalji se pri tome previđaju, dok se činjenica da djeca imaju različite fizičke sposobnosti u odnosu na odrasle obično zanemaruje. U projektovanju škola po mjeri djeteta, ključne su adaptacije po dječjim mjerama za sjedišta zahodskih školjki, pisoara, česmi, kvaka na vratima, brava i rukohvata. Jednako je važno izvršiti adaptacije u skladu sa fizičkim sposobnostima na način da se odmjeri težina vrata i poklopaca zahodske školjke, snaga potrebna da se odvrnu česme i dohvati voda. U školama gdje su prisutne velike dobne razlike između različitih generacija učenika, preporučuju se odvojeni prostori za mlađu djecu, stariju djecu i nastavnike. Kada iste prostorije i predmete koriste različite dobne skupine, mogu se poduzeti posebne mjere da se manjoj djeci omogući korištenje istih predmeta i prostorija, kao na primjer postavljanje stepenika ispred zahodske školjke ili dodatnog sjedala na zahodskoj školjki sa manjim otvorom.

Pored toga, posebne adaptacije za školsku djecu sa onesposobljenjima moraju se integrisati u projekat i u lokaciju vodovodnih i sanitarnih instalacija. Potrebe djece sa onesposobljenjima prečesto se ignorišu ili jednostavno zaboravljaju.

Kada se radi o higijeni, sanitarijama i vodi, ono što je bitno jeste da instalacije i predmeti budu dostupni, što će onda podstaći higijenski ispravno ponašanje i smanjiti širenje bolesti u školi. Prečesto je biti 'higijeničan' toliko složeno zbog loših projektnih rješenja da mnoga djeca ne uspijevaju da steknu dobre higijenske navike. Stoga je potrebno da vodovodne i sanitarne instalacije i predmeti budu prosti i jednostavni za korištenje.

Potrebno je proračunati građevinske potrebe kojima će se osigurati obilni i pristupačni vodovodni i sanitarni kapaciteti, i to ne samo na osnovu broja učenika, nego i na osnovu drugih faktora kao što su školski raspored, omjer djevojčica i dječaka, projicirani rast populacije učenika i druga kretanja. Na primjer, u centrima ranog razvoja i nižim osnovnim školama (do uzrasta od 8 ili 9 godina), moguće je dijeljenje toaleta između dječaka i djevojčica.

Prirodna rasvjeta i ventilacija toaleta važni su za čistoću i otklanjanje neugodnih mirisa. Potrebno je da ima dovoljno svjetla da se može vršiti pregled čistoće, pa se stoga preporučuje korištenje prirodnog svjetla u kombinaciji sa svijetlim bojama interijera. Kako bi se osiguralo pravilno prozračivanje, potrebna su najmanje dva otvora. Mlađa djeca vole male otvore u nivou očiju. Otvor na vratima omogućava da nastavnici mogu izvana pomjeriti rezu u slučaju da se neko dijete nenamjerno zaključa.

Za pronalaženje prave lokacije potrebno je razmotriti različite praktične, *okolišne i kulturne aspekte*. U nekim islamskim zemljama, na primjer, nije dozvoljeno da se žene mogu vidjeti kako ulaze u toalet. U isto vrijeme, mlade žene boje se uznemiravanja ili napada na osamljenim mjestima. Zbog toga je potrebno naći ravnotežu između različitih zahtjeva, odrediti prioritete i omogućiti učešće svih zainteresiranih u donošenju odluka. Projektovanje zna postati teško kada ovi aspekti dođu u sukob, a različiti korisnici imaju različite preferencije. Čak je i dobro projektovan objekat izložen riziku nekorištenja ako je njegova lokacija loše odabrana.

3.4.5 Sadržaji za rani odgoj djece

Ključna komponenta kontinuuma između škola po mjeri djeteta i lokalnih zajednica jeste povezivanje odgoja manje djece koja još ne idu u školu sa ovakvim školama. Kada se objekti za rani odgoj djece nalaze unutar školske zgrade ili blizu škole, starija djeca koja pohađaju nastavu mogu u tom centru ostaviti svoju mlađu braću i sestre. Na taj način se starija braća i sestre oslobađaju obaveze pa mogu pohađati nastavu, te se osigurava da se manja djeca ne uvode u pretrpane učionice za učenike prvog razreda. U slučaju kriznih situacija, ovakvi centri mogu roditeljima i braći i sestrama učenika pružiti priliku da se uključe u aktivnosti nevezane za krizu, čime se smanjuje pojava depresivnosti i očajanja. Budući da mala djeca pružaju trenutke uživanja i zabave koji vraćaju osjećaj normalnosti, ona su u mnogim porodicama izvor za zacjeljivanje rana.

Osnovni faktori za razmatranje prilikom kreiranja sadržaja za rani odgoj djece su:

Odvojene prostorije: Centri za rani odgoj ne trebaju biti posebne službene zgrade, ali je potrebno da budu namjenski, zaštićeni prostori. Potrebno je da imaju dosta svjetla i zraka, te trebaju sadržati toalete manje veličine, prostor za kuhanje i skladištenje potrepština i materijala. Isto tako je potrebno da se u njima ne nalaze nikakvi opasni predmeti i da budu zaštićeni od vremenskih uvjeta.

Broj odgojitelja na temelju odnosa i dobi: Nadzor je od ključne važnosti da bi djeca bila zaštićena i da bi se osiguralo da se bave aktivnostima pogodnim za njihov uzrast. Odnos broja djece prema broju odgojitelja ovisi o njihovoj dobi, samom objektu i resursima predmetne zemlje. U svakom slučaju, ne bi trebalo biti više od 20 djece po odgojitelju u dobnoj skupini od 4 do 6 godina starosti, 10 po odgojitelju za uzrast od 2 do 3 godine starosti, te 4 po odgojitelju za dojenčad.

Prostor: Centar za rani odgoj djece treba biti dovoljno velik da svakom djetetu da prostora za kretanje i istraživanje. Djeca u ovim dobnim skupinama ne moraju sjediti na stolicama, nego se mogu posjesti na prostirače i dati im se materijali iz kojih će učiti i prostor da se igraju sami ili u malim grupama. Okruženje za rano učenje uključuje kombinaciju aktivnosti koje vodi nastavnik i aktivnosti koje vodi dijete.

Istraživanja su pokazala da centri ranog razvoja koji dobro funkcionišu nisu samo umanjene osnovne škole ili prosto otvoreni prostori za igru. Centri za rani razvoj moraju u sebe inkorporirati konkretne projektne elemente kako bi ostvarile sigurnu i prijatnu okolinu za razvoj i učenje. Na primjer, centri bi trebali imati od 4,5 do 5,5 m² prostora po djetetu, odnosno najmanje 3,8 metara po djetetu. Veća učionica vodi većoj programskoj fleksibilnosti, osigurava prostor kako bi se djeca mogla prepustiti istovremenoj tihoj i aktivnoj igri, te smanjuje agresivno ponašanje.

Učionice trebaju biti prostorno razdvojene na neki način. Prostori za aktivnosti mogu se odvojiti fizičkim predmetima kao što su pokretne pregrade, otvorene police, ormari i biljke, odnosno pomoću vizuelnih znakova kao što su različiti materijali podnih obloga, teksture zidova ili boje, ili promjenama rasvjete odnosno visine plafona ili poda. Takve odvojene i dobro definirane granice podržavaju socijalnu interakciju, podstiču istraživačko ponašanje i sprečavaju ometanje djece dok se igraju. Općenito govoreći, učionica bi trebala imati najmanje četiri odvojene zone za aktivnosti:

- **Zona za makromotoričke vještine.** Djeci koja su prohodala i djeci predškolskog uzrasta potreban je prostor gdje mogu plesati, penjati se, skakati i premještati stvari. Prostor treba da je dovoljno velik da se u njega mogu smjestiti objekti kao što su tobogan ili tunel, te treba biti dovoljno otvoren da omogući korištenje igrački za jahanje ili guranje odnosno vučenje.

- **Zona za dramatsku igru.** Improviziranje zamišljenih situacija i mašta su važni za djecu koja još nisu dostigla predškolsku dob. Osiguravanjem pomagala kao što su kuhinjski uređaji, namještaj za dnevnu sobu ili prostor za teatar podstiče se takvo igranje. Zona za dramatsku igru trebala bi biti pored zone za makromotoričke vještine kako bi se omogućio brzi prelazak iz jedne zone u drugu, ali je isto tako potrebno osigurati jasno vidljivu podjelu ova dva prostora radi osjećaja polu-privatnog prostora.

- **Zona umjetnosti i zanata.** Ovo je 'mokro' područje sobe, gdje djeca mogu eksperimentirati sa pijeskom, vodom, bojama, tijestom i drugim 'prljavim' materijalima. Zona umjetnosti i zanata treba se nalaziti pored nekog izvora vode kao na primjer lavaboja i česme, a treba imati i pod koji se može prati. Isto tako je važno da ima dobru rasvjetu.

- **Tiha zona.** Maloj djeci je potreban osobni prostor koji im omogućava interakciju sa odraslim odgajateljem i pruža im mjesto za igru nasamo, razgledanje knjiga ili samo za odmor. Tiha zona treba imati podne prekrivače, udobne stolice i jastuke, nisku policu za knjige i plišane igračke, kao i prostor (izvan domašaja djece koja su tek prohodala) za držanje predmeta kao što su biljke ili akvarij.

Sigurnost: Kod brige o maloj djeci sigurnost je vrlo bitna stavka. Grupu u kojoj se nalaze i starija djeca (sa 6 godina starosti ili više) treba pažljivo voditi ili će mala djeca ostati u sjeni i biti izostavljena. Nastavnici i odgajatelji moraju biti sigurni da djeca nemaju pristup oštrim predmetima kojima bi se mogla igrati, da u blizini nema nikakvih opasnih mjesta i da u predmetnom području nema nikakvih kontaminirajućih materija. Hranu treba posluživati odmah nakon kuhanja i ne treba je držati neposluženu duže vrijeme.

3.4.6 Krizne situacije

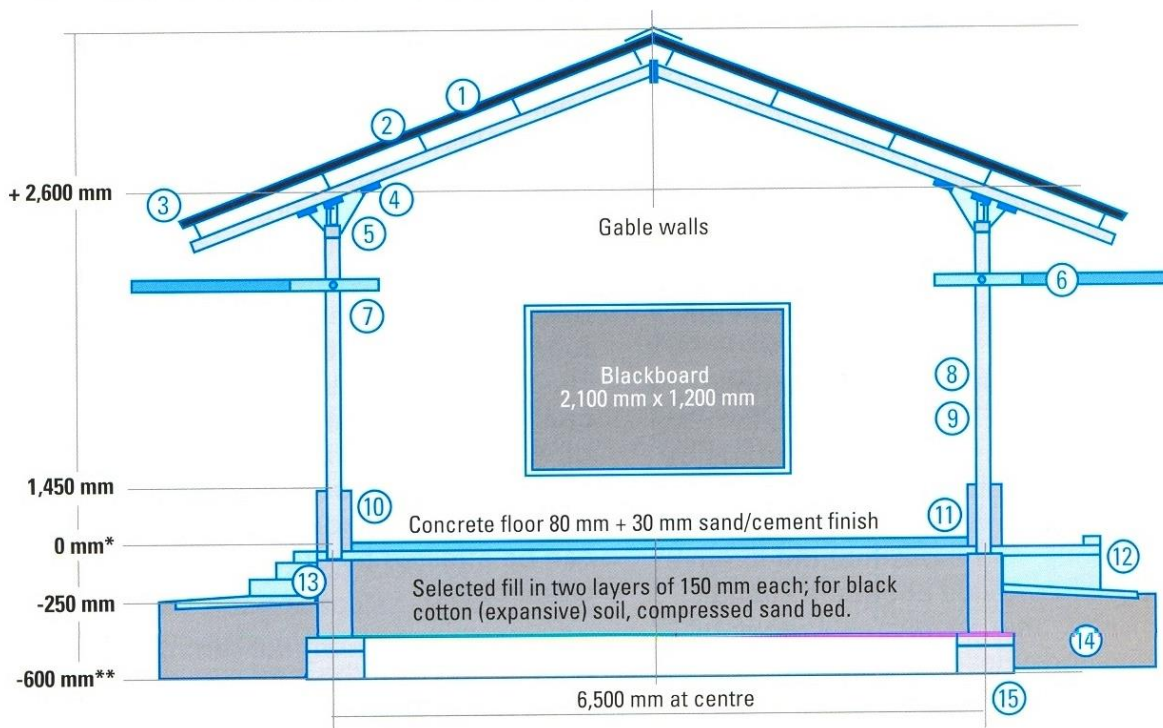
U prošlosti je UNICEF gradio škole ili zagovarao projektna rješenja za škole u područjima sa čestim kriznim situacijama koja nisu uvijek uspijevala izdržati nepogodu: škole su se često rušile nakon zemljotresa ili poplava, a one koje su ostale da stoje nisu pružale adekvatan zaklon. UNICEF stoga sada zagovara niz inovativnih projektnih rješenja zasnovanih na 'smanjenju rizika od nepogode' za okruženja po mjeri djeteta, uz istovremeno poštivanje postojećih običaja i praksi. Na primjer, škole koje su ponovno izgrađene nakon tajfuna na Filipinima sada su projektovane da budu izdržljivije i u njih su ugrađeni trajniji građevinski elementi. Ove škole su pored toga projektovane na način da pružaju privremeni zaklon za odrasle u slučaju nepogode, ali da istovremeno omogućavaju da se školske aktivnosti i dalje odvijaju u određeno doba dana.

Mada lokalne zajednice ili vlade mogu odbacivati uvođenje radikalnih inovacija, šablonsko pridržavanje postojećih projektnih rješenja koja više ne daju tražene rezultate suprotno je nastojanju da se naprave škole koje mogu izdržati nepogode. Budući da UNICEF-ovi doprinosi općenito predstavljaju mali dio ukupnih aktivnosti na sanaciji i ponovnoj izgradnji, ova agencija bi trebala nastojati da ponudi praktične, cjenovno dostupne i inovativne projekte obrazovnih objekata koje će onda vlade i zajednice htjeti usvojiti na nivou države.

Škole kao zakloni u slučaju nepogoda: Ponekad škole po mjeri djeteta moraju prevazići svoju obrazovnu ulogu i služiti kao zaklon ili mjesto okupljanja tokom nepogode. Ovo je naročito čest slučaj na lokalitetima koji su često izloženi uraganima, zemljotresima ili poplavama. Škole su često najjače zgrade u zajednici i mogu se projektovati tako da mogu imati više funkcija i služiti kao zaklon i učionica u isto vrijeme. Ključno je razumjeti važnost *usvajanja minimalnog skupa standarda za škole*, naročito kada njihova glavna obrazovna funkcija može biti ugrožena drugim događajima i situacijama.

Ovaj model dvostruke funkcije može smanjiti vrijeme tokom kojeg su djeca prisiljena da odsustvuju sa nastave. Mnoga djeca provode mjesec ili čak godine izvan škole dok se njihove učionice koriste kao skloništa. Bez obzira da li postoji neka krizna situacija odnosno nepogoda, svi projekti trebaju u obzir uzeti konkretni profil nepogoda na predmetnom lokalitetu. Neke lokacije su izložene poplavama, druge doživljavaju suše, zemljotrese ili uragane, a neke su poprište dugotrajnih građanskih ili vojnih sukoba. Mnoge lokacije imaju profile sa više rizika, pa projektno rješenje koje je dobro za određene uvjete može biti katastrofalno ako se koristi tamo gdje su prisutni neki drugi uvjeti – na primjer, korištenje lakih prefabrikovanih materijala predviđenih za uvjete zemljotresa u području izloženom snažnim vjetrovima. Tokom procesa utvrđivanja profila opasnosti važno je ove uvjete definisati na način da ih u potpunosti i objektivno mogu procijeniti arhitekti, dobavljači materijala i izvođači radova. Ako utvrđeni profil opasnosti sadrži naročito visok rizik, onda je potrebno izvršiti nezavisnu evaluaciju projekata radi provjere da li su u skladu sa utvrđenim profilom. U slučaju ponovne izgradnje nakon nepogode, građevinske projekte trebaju stručno revidirati nezavisne, kvalificirane institucije kako bi se potvrdila njihova sigurnost. Usluge ovakve evaluacije pružaju brojni građevinski fakulteti. Poštivanje profila opasnosti predstavlja važno mjerilo za vladu i lokalne zajednice i može osigurati da će škola po mjeri djeteta preživjeti opasnosti kojima je izložena.

DIJAGRAM 3: PRESJEK TIPIČNE UČIONICE

LEGENDA:

1. Pocinčani valoviti čelični lim i sljeme, profil 28.0
2. IPE 140 noseća greda (nagib 22 stepena) sa rogovima u vidu 'Z' greda
3. Prevljes, 900 mm
4. Noseća greda i stub su spojeni zavrtnjima tipa M12
5. Zidna ploča, UPE 140
6. Čelični prozori sa rebrima za ventilaciju, 2.020x2.020 mm (zajedno sa okvirom), zakreću se na 300 mm od vrha
7. Svjetlarnik, 600x1.900 mm, osigurava svjetlo kada su rebra na prozorima zatvorena
8. Čelična cijev, 20 mm
9. Stub, čelična cijev 125 mm ili IPE 140 usidrena u temelj
10. Učvršćeni blokovi ili cigla sa pokrovom od tvrdog drveta, do 450 mm
11. Vezna greda, UPE 140
12. Rampa
13. Zaštita od termita
14. Temelj od velikih stijena sa malterom u omjeru 1:4, ili učvršćenom zemljom do 250 mm iznad kote terena
15. Odvod vode, betonske pločice, 600x600x50 mm, sa šljunkom, širina 1.200, dubina 300 mm

* Završen pod

** Ovisi o dubini na kojoj se nalazi tvrda podloga

MALAVI: TRAJNA ŠKOLA U MPHUNGI

Škole u Malaviju obično se grade od domaće cigle, valovitog lima i drvenih greda koje nose krov napravljen od valovitog lima. Ovakav način gradnje vodi problemima sa prirodnom sredinom. Tehnologija koja se koristi za pečenje cigle je primitivna i zahtijeva prekomjernu upotrebu drveta i time uzrokuje sve veće obešumljavanje. Krovne grede, čak i ako se zaštite, brzo oštećuju termiti. Učionice su prevruće, sa temperaturama koje dostižu 40 stepeni celzijusa. Kao takve nisu pogodne da budu bilo prostori za učenje za djecu ili radna mjesta nastavnika. Stoga se pogoršava i kvalitet obrazovanja.

UNICEF je u saradnji sa vlastima Norveške odabrao jednu inovativnu tehnologiju zasnovanu na upotrebi izdržljive aluminijske konstrukcije kao nosive konstrukcije za krovove i zidove. Mjesna trava korištena je za pokrivanje krovova, a zidovi su napravljeni od blokova od mulja pojačanih cementom. Ovakvom kombinacijom tradicionalnih i modernih materijala ostvareni su jako funkcionalni obrazovni objekti, uz poštovanje malavijske tradicije gradnje. Izgrađeno je devet učionica, devet objekata za stanovanje za nastavnike, dječji dispanzer, doktorska ordinacija i centar za dobrovoljno testiranje, kuhinje za prehranu tokom nastave, te klozeti i vodovodne instalacije i uređaji. Troškovi izgradnje jedne učionice površine 50 m² iznosili su oko 4.700 američkih dolara. Konačni rezultat projekta bila je dovoljno hladna, dobro ventilirana i pravilno osvijetljena škola po mjeri djeteta.

Kampusi i ograđeni prostor oko škole: Potreba za složenim, integriranih uslugama za djecu u situacijama elementarnih nepogoda proizvela je nove načine promišljanja sigurnosti, školovanja, pa čak i stambenih rješenja. Inovativnim projektnim rješenjima, koja se često oslanjaju na lokalno znanje i vještine, djeca su stavljena u zaštitni krug u središtu zajednice.

Na primjer, u Malaviju su složeni problemi proistekli iz HIV-a i AIDS-a zahtijevali pronalaženje inovativnih rješenja. Tako su škole i prostori za rekreaciju smješteni u isti ograđeni prostor zajedno sa medicinskom službom, dok su stambene jedinice za nastavnike i za siročad zaraženu HIV-om odnosno AIDS-om bile smještene u blizini školskog kampusa. U neposrednoj blizini zasađeni su vrtovi sa povrćem i drveće. U modelu kampusa sam prostor je otvoren. Razni prostori su projektovani na način da budu izrazito vidljivi kako bi članovi zajednice mogli preuzeti odgovornost za sigurnost drugih članova.

Granice kampusa su dodatno osigurane ogradom i čuvarom. Centralizovani fokus na vraćanje djece normalnim redovnim aktivnostima kao što su školovanje podstiče i odrasle da se okrenu od trenutne tragedije i posvete se zaštiti svoje djece. Hitno je potrebno izvršiti integrisanje vladinih mjera za spremnost na nepogode sa politikama posvećenim djeci. Na primjer, sigurni prostori za učenje po mjeri djeteta mogu se pretvoriti u škole po mjeri djeteta i zajednice po mjeri djeteta. Centri za rani odgoj, odnosno obdaništa, i jaslice mogu se formirati na istom prostoru na kojem i škola po mjeri djeteta. Sigurni prostori za učenje mogu smanjiti troškove osiguravanja pristupa potrebnom znanju i vještinama za sljedeću generaciju djece.

Tokom protekle decenije razvijana je strategija po mjeri djeteta kroz lokalna i međunarodna partnerstva ostvarena povodom kriznih situacija. Izgrađen na pristupu zasnovanom na ljudskim pravima kojima se potvrđuje vrijednost života svakog djeteta, pristup po mjeri djeteta proširuje postojeću mrežu podrške i resurse za djecu – porodice, susjedstva, vlade i donatore. Njime se visoka važnost i vrijednost pridaje kvalitetu odnosa unutar ovih socijalnih mreža.

Stručna lica zadužena za krizne situacije i obrazovanje utvrdili su da najvažniji resurs za zaštitu djece i ljudske infrastrukture jedne zemlje jeste posvećenost sa kojom odrasli pristupaju ovom procesu. U raseljeničkim kampovima roditelju su često prve osobe koje ponovno pokreću

vlastite škole i prostore za učenje kako bi pomogli u vraćanju osjećaja normalnosti prije nego što vladina i međunarodna pomoć pristignu. Humanitarne organizacije i vlade često mogu brže i uspješnije provoditi svoje aktivnosti ako se oslanjaju na lokalno znanje i veze umjesto da uvoze generičke programe koji su pripremljeni na međunarodnom nivou.

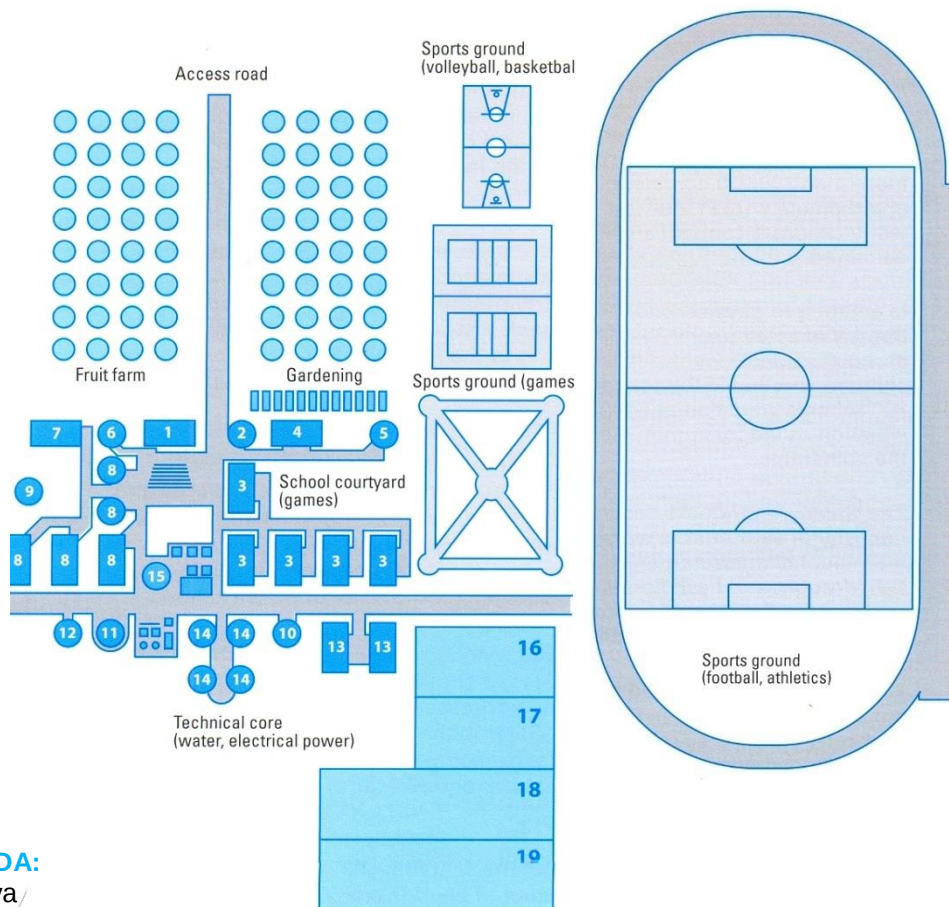
ZAMBIJA: ŠKOLA EDUSPORT

Formiranje Centra za iskorjenjivanje AIDS-a (Kicking AIDS Out centre - KAO) u ruralnoj oblasti sjeverno od grada Lusake pokrenula je Fondacija EduSport, zambijska nevladina organizacija u junu mjesecu 2005. godine. Fondacija EduSport afirmiše obrazovanje kroz sport, naročito kroz fudbal, kao alat uz pomoć kojeg fizičke aktivnosti, informisanje i obrazovanje mogu doprinijeti prevenciji HIV-a i AIDS-a, naročito među djecom i omladinom u ruralnim područjima.

Prva faza KAO centra sastoji se od četiri učionice i kuće nastavnika, koji ukupno zauzimaju površinu od 220 m². Centar će pružati obrazovanje, domove za siročad bez rodbine, upravu, zdravstvene usluge sa centrom za dobrovoljno testiranje, vodu i sanitarije, kao i skladišni prostor za hranu i lijekove. Ovaj inovativni pristup fokusiran je na proizvodnju hrane i stjecanje vještina sa namjerom da se učenicima osigura ne samo ishrana nego i izvor prihoda kojima se mogu namirivati operativni troškovi. Sportski tereni su važan dio projekta. Fondacija EduSport planira formiranje 10 sličnih centara u čitavoj Zambiji.

U projekat je bila uključena lokalna zajednica i bila je odgovorna za implementaciju njegove prve faze. Građevinski radovi potrajali su neke četiri sedmice. Pri tom su korišteni lokalni materijali, kao što su trava za pokrivanje krova i blokovi od blata za zidove. Nosive konstrukcije za zidove i krovove su načinjene od aluminija, a podovi su izliveni u vidu betonskih ploča. Troškovi izgradnje jedne učionice (50 m²) iznosili su 4.700 američkih dolara. Ovakav centar koji se gradi u fazama i u skladu sa raspoloživim finansijskim sredstvima predstavlja model škole po mjeri djeteta koji omogućuje sigurno odgajanje siročadi. Za sam rad centra odgovorna će biti zajednica uz podršku Fondacije EduSport.

DIJAGRAM 4: 'KICKING AIDS OUT' — CENTAR EDUSPORT U ZAMBIJI

LEGENDA:

1. Uprava
2. Tehnička služba i zaštitar
3. Učionice
4. Obuka iz vještina
5. Nastavnikova kuća
6. Dobrovoljno testiranje i savjetovanje
7. Dispanzer
8. Smještaj za učenike
9. Gostinska kuća
10. Kuća za osoblje
11. Sanitarije (osoblje)
12. Skladišni prostor za lijekove
13. Skladišni prostor za hranu
14. Sanitarije (učenici)
15. Kuhinja
16. Pilići
17. Zečevi
18. Koze
19. Svinje

INDIJA: NAKON ZEMLJOTRESA

Veliki zemljotres pogodio je indijsku pokrajinu Guđarat 26.01.2001. godine. Zabilježena snaga zemljotresa iznosila je 7,9 stepeni po Rihterovoj skali prema izvještaju Geološke agencije Sjedinjenih Američkih Država, a zemljotres je usmrtio najmanje 17.000 ostavivši više od 700.000 ljudi bez krova nad glavom. Prema prvim procjenama ukupna šteta iznosila je oko 1,2 milijarde američkih dolara. U zemljotresu je teška oštećenja pretrpjelo preko 12.000 škola, 800 *anganwadis* (obdaništa) i brojne zdravstvene ustanove.

Pored same fizičke i materijalne štete, razaranja izazvana zemljotresom direktno su pogodila blizu 3 miliona djece i 2,5 miliona žena. Samo u gradu Bhuju poginulo je čak 1.000 učenika. Procjenjuje se da je 200.000 djece upisane u škole u oblasti Kutch pogođeno zemljotresom i da je skoro 800 škola pretrpjelo oštećenja. Prema navodima indijske Agencije za elementarne nepogode, ovakva situacija zahtijevala je zaštitu zasnovanu na zajednici za cijelu ovu regiju, a naročito za ugrožene kategorije stanovništva.

Zemljotres u Guđaratu dogodio se u regiji u kojoj su učestalost i jačina zemljotresa dobro dokumentovani (Zona V na domaćim i međunarodnim mjernim skalama), a jednako tako su dokumentovani i rizici od ciklonskih vjetrova brzine do 150 km/h, suša i iznenadnih poplava. Važno je bilo upoznati se sa ovim rizicima prije započinjanja procesa rekonstrukcije jer takvi rizici značajno utječu na projektne zahtjeve, kao i troškove i nivo složenosti građevinskih radova.

Na primjer, na brojnim mjestima tokom rekonstrukcije u Guđaratu bilo je potrebno objekte graditi podignute na noseće stubove zbog opasnosti od iznenadnih poplava. Pored toga, nije se smjelo pretpostaviti da određena vrsta elementarne nepogode zbog koje se vrši rekonstrukcija predstavlja najteži projektni i inženjerski izazov: dodatna ojačanja potrebna da se ispune uvjeti otpornosti na zemljotrese Zone V u Guđaratu nije bila toliko teška i skupa koliko je bilo teško ispoštovati faktore opterećenja vjetra potrebne za zaštitu od ciklonskih vjetrova koji dostižu brzine do 150 km/h.

UNICEF je potpomogao izgradnju škola, iskoristivši ovaj događaj kao priliku za demonstraciju koncepta prostora po mjeri djeteta. Prve zgrade projektovane su tako da budu otporne na ciklone i zemljotrese, naglašavajući važnost sigurnih, zaštićenih okruženja za učenje. Pitanje pravičnosti i jednakosti bilo je jednako važno. Među novim stvarima koje su uvedene bile su uzlazno-silazne rampe za fizički onesposobljena lica, odvojeni toaleti za dječake i djevojčice, vodovodne instalacije sa vodom za piće, ograda i školski namještaj za učenike i nastavnike. Djeca su angažovana na sađenju drveća i uzgoju bilja u školskim vrtovima gdje god je to bilo moguće. Škole su isto tako korištene da se demonstriraju mjere štednje vode.

Sve u svemu, podignuto je 169 škola sa ukupno 610 učionica korištenjem projektnih rješenja prostora za učenje po mjeri djeteta. Novom infrastrukturu postignut je pozitivan učinak kako na stope upisa tako i na stope pohađanja nastave. Tim koji je kasnije vršio analizu projekta utvrdio je da su ove škole korisni modeli za demonstriranje prostora po mjeri djeteta sa odvojenim toaletima za dječake i djevojčice, školskim vrtovima, područjima za igru i osiguranom vodom za piće.

3.5 FAKTORI KOJI UTJEČU NA PROJEKTOVANJE

3.5.1 Pol

Kao i u drugim segmentima društva, diskriminacija na polnoj osnovi sveprisutna je u školama i prostorima za učenje. U mnogim slučajevima diskriminacija je povezana sa kulturnim vjerovanjima i tradicijama. Ponekad je ona prouzrokovana nemogućnošću da se prepoznaju problemi i potrebe. Iako je ranije rečeno da adolescentne djevojčice napuštaju školu zbog nepostojanja odvojenih prostorija, ovakvi navodi do sada nisu poduprti istraživanjima ili

kvantitativnim dokazima. Ono što jeste pokazano je da neodgovarajuća rješenja za školsku higijenu, sanitarije i vodu zaista utječu na odsustvovanje adolescentnih učenica sa nastave (prvi korak prema napuštanju škole) i na njihov trajni interes za školovanje.

3.5.2 Pristup za osobe sa onesposobljenjima

Za jednu osobu na svakih pet siromašnih osoba sa onesposobljenjem u svijetu, pristup osnovnim uslugama predstavlja svakodnevnu borbu. Koncept osiguravanje pristupa za ljude sa onesposobljenjima često je nepoznat u ruralnim ili siromašnim urbanim školama/prostorima za učenje. Postavljen je rampi za pristup invalidskim kolicima u školama po mjeri djeteta zna biti prva potvrda postojanja djece sa onesposobljenjima u nekoj zajednici, kao i potvrda njihovog prava da pohađaju školu. Uz samo manje adaptacije (na primjer izgradnjom rampe) škole mogu postati pristupačne za ovakvu djecu. Također je potrebno osigurati šira vrata (širine 1.000 milimetara) i adekvatan prostor u hodniku kako bi se invalidska kolica mogla okrenuti; niski stubovi ili pragovi kojima se zaprečava neometan ulazak u učionice i urede treba izbjegavati. Isto tako je potrebno ukloniti sve prepreke sa prostora oko škole. Sportske i vannastavne aktivnosti, zasjenjeni prostor za uživanje na otvorenom i prostori za učenje kao i školski vrtovi trebaju biti učinjeni pristupačnima za osobe sa onesposobljenjima. Kružne staze i putevi moraju biti pristupačni za svakoga, a njihovu površinu potrebno je redovno održavati, naročito tokom sezone kiša. Prilikom projektovanja treba slijediti usvojene norme za osiguranje pristupa uz istovremenu osjetljivost prema pitanju ukupnog estetskog utiska, a sve to najčešće povećava konačni iznos troškova u manjoj mjeri. Međutim, sama projektna rješenja nisu dovoljna: nastavnici i ostalo školsko osoblje moraju se podsjećati na svoje odgovornosti prema djeci sa onesposobljenjima.

3.5.3 Klima

Analiza mikroklimatskih aspekata nekog lokaliteta utjecati će na projekat (forma, oblik, masa, boje, redoslijed), orijentaciju zgrada i izbor tehnologija građenja, građevinske detalje i materijale korištene za izvođenje školskih objekata, kao i na dispoziciju i organizaciju prostora za učenje.

Na primjer, istraživanje provedeno u gradu Bamu (Iran) pokazalo je da surovi bioklimatski uvjeti u ovom gradu – suha i vruća zona sa redovnim jakim vjetrovima sa prašinom i temperaturom koja doseže 50 stepeni celzijusa – zahtijevaju posebne projektne smjernice za okruženja po mjeri djeteta koje uključuju orijentaciju objekata u smjeru istok-zapad, masivne vanjske i unutrašnje zidove, upotrebu vode i biljaka za postizanje vlažnosti, iskorištavanje sjevernih vjetrova za kruženje zraka i rashlađivanje u ljetnom periodu, te korištenje verandi, trjemova, sjenica i drveća za osiguravanje ugodnih i zasjenjenih mjesta za boravak djece.

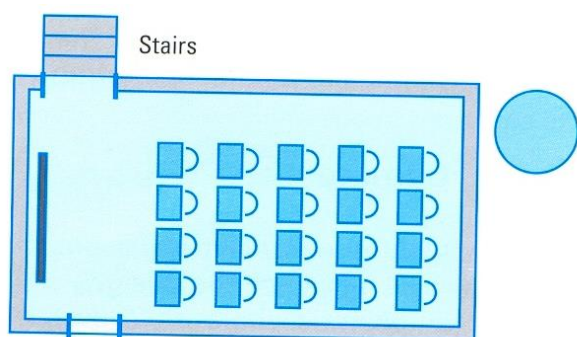
3.5.4 Troškovi infrastrukture

Prepuštanjem odgovornosti za izgradnju škola nevladinim organizacijama ili seoskim komitetima za obrazovanje promoviše se učešće zajednice i smanjuju troškovi. Oslanjanjem na 'doprinos zajednice u smislu osiguranja radne snage za građevinske radove' socijalni troškovi se prenose na zajednice i smanjuju se finansijski izdaci donatora i vlade. Ali, samo smanjivanje troškova ne vodi nužno dobrim rezultatima. Na primjer, u Sierra Leoneu su troškovi izgradnje paviljonskih učionica po mjeri djeteta značajno smanjeni velikim doprinosim zajednice. Troškovi su se spustili sa oko 10.000 ili 12.000 američkih dolara za konvencionalnu učionicu od 54 m² na prosječno 5.000 američkih dolara za učionicu po mjeri djeteta sa u prosjeku 100 m² prostora za

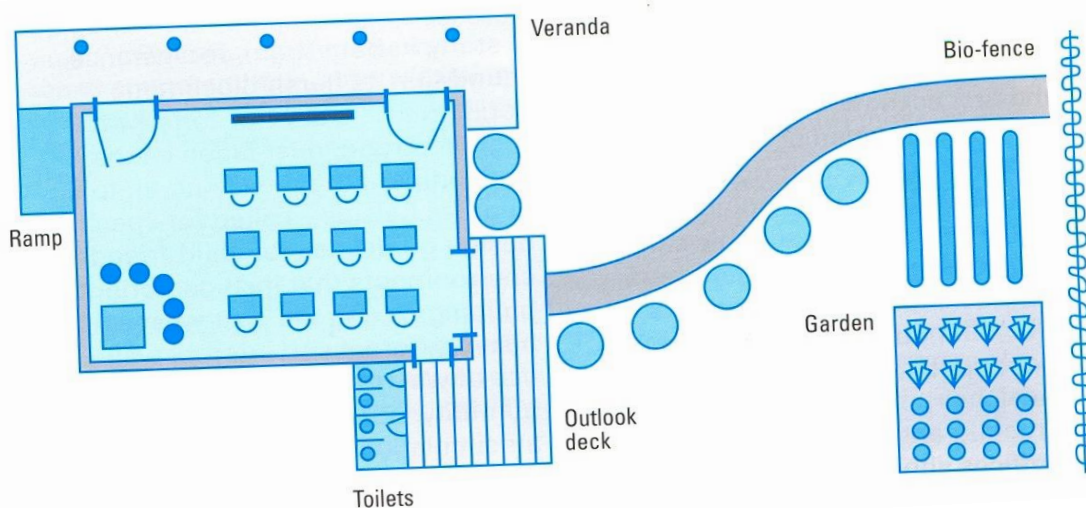
učenje koji je uključivao terase za igru/učenje i galeriju (mikro-biblioteku). Međutim, same zgrade nikada nisu završene i ostale su da služe kao neugodni podsjetnik da se prebacivanjem socijalnih troškova neće nužno smanjiti ili eliminisati ukupni troškovi. Ovaj slučaj pored toga dodatno naglašava važnost upravljanja kompletnim projektom. Bez obzira kako je dobro projektovana i izgrađena škola, ona neće raditi bez problema ako se njome dobro ne upravlja i ako se dobro ne održava.

DIJAGRAM 5:

Plan 1: Postojeća učionica

Plan 2: Poboljšana učionica

Osnovna poboljšanja

- Jednostavan izlaz preko drugih vrata
- Bolja unakrsna ventilacija dodavanjem prozora i otvora u zidovima
- Terasa za aktivnosti na otvorenom
- Vrt
- Odvojeni toaleti za dječake i djevojčice
- Učionica za više aktivnosti
- Veranda za osiguranje prostora zaštićenog od sunca

PROJEKTOVANJE ŠKOLA OSJETLJIVO NA PITANJA POLOVA

Prilikom projektovanja škola koje odgovaraju na potrebe djevojčica potrebno je u razmatranje uzeti nekoliko faktora.

Tokom menstruacije mnoge žene sa malim primanjima u zemljama u razvoju služe se tkaninom ili krpama za upijanje krvi, odnosno materijalima koji mogu uzrokovati neprijatan miris i mogu dovesti do puštanja tečnosti. U nekim kulturama i kod vrlo siromašnog stanovništva, žene čak ne mogu koristiti bilo kakva sredstva za upijanje menstrualne krvi. Provođenje više sati u školi bez mogućnosti da se pravilno operu može uzrokovati neprilike ženama koje imaju menstruaciju i dovesti ih u neugodne situacije. I učenice i nastavnice će radije izabrati da odsustvuju sa nastave tokom tih dana, što dovodi do stope odsustva sa nastave od 10 do 20 posto školskih časova. Uslijed toga djevojčice zaostaju sa gradivom, što svakako može predstavljati prvi korak ka potpunom ispisivanju iz škole.

Djeca postaju svjesna svoga razvoja i fizičkih promjena u periodu pred pubertet (dob od 10 do 12 godina). To saznanje stvara potrebu za polnom privatnošću, a to postaje naročito važno kod korištenja toaleta i menstruacije. Ako se ne osigura potrebna privatnost, djeca će se odlučiti za neko neformalno zaklonjeno mjesto ili će čekati da se nastava završi. U situacijama gdje učenici trebaju u toalet odlaziti često, kao što su epizode dijareje, oni će radije odsustvovati sa nastave nego da koriste toalete gdje drugi mogu vidjeti 'sramotan' uzrok njihovih problema i zadirkivati ih zbog toga.

Prilikom planiranja mora se predvidjeti i adekvatan budžet za troškove održavanja. Kada se okonča izgradnja škole po mjeri djeteta, u njeno redovno čišćenje i održavanje mogu se uključiti djeca. Metenje, rad u dvorištu i drugih slični zadaci mogu biti dio dnevnog rasporeda i u njih mogu biti uključena čak i mala djeca. Kada škola održava aktivne odnose sa roditeljima i drugim članovima zajednice, mnoge veće zadatke održavanja i popravke, kao na primjer krećenje, mogu izvršiti odrasli uz pomoć djece. O izdvajanju sredstava za stalno održavanje škole treba odlučiti demokratski izabrani školski odbor.

Budžet za građevinske radove: Troškovi građevinskih radova na školi obično se određuju osnovnim standardima za projektovanje, troškove rada i troškove materijala za škole po mjeri djeteta (Dierkx, 2003). S druge strane, ovi faktori troškova mogu se značajno razlikovati od jednog do drugog slučaja u zavisnosti od okolnosti. Izobilje i pristup lokalnim materijalima i lokalnim kvalifikovanim građevinskim stručnjacima mogu podstaći snažan angažman zajednice ako kultura učešća zajednice ima duboke korijene. S druge strane, realnost loše infrastrukture (ceste, komunikacije), manjak sigurnosti, nepostojanje lokalnih kvalifikovanih građevinskih stručnjaka i materijala, te slaba tradicija učešća zajednice mogu dovesti do monopola na strani pojedinih građevinskih firmi, naročito tamo gdje je prisutna potražnja za građevinskim radovima od strane vlade ili međunarodne razvojne zajednice. Uslijed toga takva lokalno 'pregrijana' građevinska tržišta pogoduju dizanju cijena građevinskih radova na izgradnji škola. Ako se javi ovakvo dizanje cijena, može biti pametno sačekati dok se građevinsko tržište ne smiri i cijene

ne stabiliziraju. Također može biti korisno ispitati mogućnosti uspostavljanja partnerstava sa nevladinim organizacijama i neprofitnim organizacijama koje pružaju građevinske usluge.

Budžet za održavanje: Vlade su u prošlosti zanemarivale budžetiranje za troškove održavanja, što je dovelo do potrebe zamjene učionica prije isteka projektovanog vijeka trajanja. Oslanjanje samo na zajednicu može biti problematično jer su troškovi djelotvornog održavanja često preveliki za mnoge zajednice. Prilikom donošenja odluke o standardima gradnje ključni faktor treba biti trajnost materijala. Vladini budžeti za izgradnju učionica trebaju uključivati finansiranje aktivnosti održavanja tokom čitavog životnog vijeka školske zgrade. S druge strane, 'kultura održavanja' u mnogim zemljama još uvijek nije u potpunosti uhvatila korijen i treba je osnažiti na svim nivoima škola. Na primjer, čišćenjem i održavanjem prostora oko škole i objekata prije nego što se pojedini dijelovi polome ili teren postane nepristupačan ili zagađen (poplave, erozija tla, kruti i tečni otpad) sprečava se šteta i dodatni troškovi saniranja problema koji su se mogli spriječiti. Ovakvo preventivno održavanje jednako je važno kao i periodično i planirano održavanje tokom vijeka trajanja zgrade.

STUDIJA SLUČAJA BR. 1

LOKACIJA

Određivanje lokacije škole ili novih proširenja na prostoru oko škole mora biti svjesna odluka u procesu projektovanja kojom se u obzir uzimaju različiti aspekti procesa osnovnog planiranja. Kretanje sunca, smjer puhanja vjetra, kapacitet tla, blizina morske obale ili obale rijeke, postojanje izvora vode i pitanja pristupa samo su neki od bitnih faktora koje treba razmotriti prilikom projektovanja i izgradnje škole.

Na fotografiji je prikazan relativno novi toalet u školi Ban Thalaenok na jugu Tajlanda. Ovaj toalet je projektovan u Bangkoku bez pravilnog ispitivanja lokacije. Nije izvršen obilazak lokacije radi utvrđivanja prisutnih uvjeta i identifikacije najboljeg mjesta za nove toalete u odnosu na ostatak škole. Uslijed toga su toaleti izgrađeni pokraj strmog stepeništa koje vodi do kantine. Toaleti su apsolutno nepristupačni zbog visinske razlike.

Osoba na fotografiji je 41-godišnji nastavnik koji pokušava da se popne do pisoara namijenjenih za učenike osnovne škole uzrasta od 5 do 11 godina. Ovi toaleti nikada nisu korišteni i ostali su da svjedoče o propuštenoj prilici da se poboljšaju životi djece.

STUDIJA SLUČAJA BR. 2

IZGRADNJA

U elementarnoj nepogodi žrtve se obično suočavaju sa silama prirode i štetom koje one za sobom ostavljaju. Kuće, bolnice i škole mogu biti uništene u zemljotresima, cunamijima i ciklonima. Stoga ponovnu izgradnju škole mora rukovoditi princip prevencije a ne odgovora. Smanjenje rizika u kriznim situacijama može spasiti na stotine ili čak hiljade dječjih života. Škole koje imaju konstrukcijsku čvrstinu mogu također poslužiti i kao skloništa za čitavu zajednicu.

Ciklon Nargis koji je pogodio Myanmar u maju mjesecu 2008. godine imao je razorne posljedice. Više od 140.000 ljudi poginulo je ili nestalo. Ovaj ciklon je naročito pogodio žene, čime je značajno oštećena stabilnost socijalne mreže.

Mnoge devastirane škole pokazale su znakove lošeg održavanja ili nemarnog nadzora tokom izvođenja građevinskih radova na izgradnji škole. Pa ipak, u mnogim školama su krovne grede, nosive

grede i betonski temelji biti netaknuti. Ovi 'dijelovi' izgrađeni su u skladu sa specifikacijama, ali su međusobne veze dijelova bile slabe: krovne grede nisu bile pravilno povezane sa zidovima od cigle preko metalnih podveza, ili veze između drvenih elemenata nisu bile pravilno izvedene. Drveni stubovi nisu bili zaštićeni od vlage i vode, pa su istrulili, čime je dodatno oslabljena veza između gornjeg stroja i temelja. Na slikama su prikazane netaknute krovne grede koje je vjetar otpuhao te loše održavani drveni stubovi pričvršćeni za temelje.

STUDIJA SLUČAJA BR. 3

PROJEKTOVANJE

Projektovanje škole predstavlja više nego samo planiranje zgrade sa četiri zida, prozorima i vratima. Škola mora biti prilagođena posebnim uvjetima lokalne zajednice i geografskim karakteristikama lokaliteta, te mora biti usklađena sa lokalnom ekonomijom i projekcijama demografskog rasta.

U osnovnim školama u Myanmaru, koje imaju pet razreda, koristi se sistem više razreda u jednoj učionici. Škola može imati jednu veliku učionicu za svih pet razreda i samo tri nastavnika koji drže časove u isto vrijeme. Prilikom izgradnje novih učionica, izazov u Myanmaru bio je da se osiguraju odvojeni prostori za učenike uz svođenje na najmanju mjeru udaljenosti koje nastavnici moraju prelaziti između učionica. Pravljenje pet posebnih učionica nije bilo izvodivo, a samo jedna učionica nije bila adekvatna.

Po novom projektu učionice predviđena su dva odvojena prostora sa 'nukleusom' u kojem mogu raditi dva nastavnika. (Pogledati skicu u nastavku.) Za sada jedan nastavnik može nadgledati dva razreda sa odvojenim ulazima i kutkom za čitanje, što osigurava manji nivo buke. Jedna osnovna škola mogla bi imati tri ovakva objekta sa tri nastavnika. Ukoliko Vlada poveća broj zaposlenog nastavnog kadra, škole bi bile spremne da prime još dva nastavnika i postignu optimalan omjer od jednog nastavnika po razredu.

Učionica
264 kvadratne stope = 24 m²
Veranda
Stepenice
Knjige
Nukleus
Knjige
Stepenice
Veranda
Učionica
264 kvadratne stope = 24 m²

3.6 PROJEKTOVANJE SA UČEŠĆEM SVIH

3.6.1 Korisnici

Aktivno učešće korisnika nužno je u svim fazama procesa projektovanja. U većini zemalja troškovi se smanjuju i kvalitet kontroliše primjenom standardiziranih projekata škola. Korištenje ovakvih projekata može biti dobro rješenje, ali isto tako primjena nekog standardnog projekta na previše rigidan način može ustvari dovesti do povećanja troškova. Generalno govoreći, uz pravilno usmjeravanje i pomoć, potencijalni korisnici u stanju su procijeniti svoje sadašnje navike i naći rješenja za vlastite potrebe. Njihovo učešće tokom faze projektovanja dovodi do boljih rješenja i povećava prihvaćenost ovakvih rješenja.

3.6.2 Potrebe različitih polova

Pored toga što imaju drugačije fizičke potrebe od dječaka i muškaraca, žene i djevojčice mogu imati i drugačije uloge u društvu, a time i drugačija gledišta i saznanja. Kada žene i djevojčice nisu adekvatno uključene u planiranje, projektovanje, izgradnju, vođenje i održavanje škole, moguće je da njihovo mišljenje i potrebe neće biti prepoznati i uzeti u obzir. Djevojčice i dječaci, nastavnice i nastavnici, te majke i očevi moraju biti jednako zastupljeni prilikom donošenja odluka. Školska sredina predstavlja model zajednice u cjelini i stoga predstavlja mjesto gdje djeca uče o ulogama polova i o saradnji između žena i muškaraca.

3.6.3 Partneri

Projektni tim škole po mjeri djeteta mora ispuniti više očekivanja, među ostalima očekivanja donatora, partnera, vlade, ministarstva obrazovanja, predstavnika građevinskog sektora i lidera zajednice. Velika je vjerovatnoća da će očekivanja zajednice biti u najmanjoj mjeri artikulirana u planiranju i raspravama koje prethode usvajanju konačnog projekta. To može dovesti do kritičnih grešaka.

Ako se konsultacije vrše na način da se što lakše i brže provedu, može doći do previda projektnih potreba. Škole/prostori po mjeri djeteta mogu se na primjer graditi na mjestima gdje ranije nisu postojale škole ili gdje su škole ograničavale upis na način da je manjinskim podkategorijama bio onemogućen upis. Stoga je nužno da projektni tim ima uvid u puni sastav zajednica radi kojih se škola pravi i da, u mjeri u kojoj je to moguće, odgovori na njihova očekivanja koja imaju u odnosu na svoju novu školu. Ovo je korak koji zahtijeva dosta vremena i može se lako previdjeti u žurbi da se pred donatorima i vladama pokaže postignuti napredak. S druge strane, upravo je ovo korak koji može činiti razliku između osjećaja vlasništva u zajednici sa postizanjem odličnih rezultata i potpunog odbacivanja skupe investicije.

Ideal škola po mjeri djeteta jeste da se osigura da svoj djeci bude ponuđen jednak pristup kvalitetnom obrazovanju. To se ne može postići jednostavnom izgradnjom novih škola koje lijepo izgledaju. Spori proces razumijevanja problema zajednice i ispunjavanja njenih potreba je mudra investicija koja donosi druge koristi. Na primjer, kako se završetak radova na školi bliži kraju, rizik krađe i vandalizma znatno raste. Pružanje 24-satnog osiguranja na više udaljenih lokacija najčešće nije moguće, ali ako je lokalna zajednica bila konsultirana i saglasna je sa projektom, ona može osigurati gradilište bez ikakve naknade.

ŠKOLE SA ZAČKOLJICOM: DOVOĐENJE ŠKOLA U ZAJEDNICI DJECI U RURALNOM SIERRA LEONEU

Procjene govore da 375.000 djece školskog uzrasta u Sierra Leoneu, većinom djevojčice, živi u siromašnim, udaljenim zajednicama bez pristupa obrazovnim ustanovama. Brutalni građanski rat koji se vodio u ovoj zemlji uništio je veći dio obrazovne infrastrukture. Povrh toga, okončanje ratnih sukoba dovelo je do naglog skoka stope upisa u školu, naročito kod djece koja se nisu na vrijeme upisala, tako da više nije bilo prostora za mlađu djecu.

Da bi se odgovorilo na potrebe manje djece koja ne mogu dugo pješačiti, razvijena je strategija da se škole dovedu djeci u njihove vlastite zajednice u periodu od četiri godine. Kroz partnerstvo UNICEF-a, Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije, koalicije Globalnog pokreta za djecu u Sierra Leoneu (GMC-Sierra Leone) i samih zajednica postignut je sporazum o pomaganju izgradnje jeftinih objekata škola po mjeri djeteta kojima bi se postigao brzi upis seoske djece u školu.

U prvoj fazi formirano je 410 škola u zajednici projektovanih za učenike od 1. do 3. razreda. Nakon toga bi se ova djeca uključila u veće osnovne škole kada porastu i budu u stanju da pješke prelaze veće udaljenosti.

UNICEF je potpomogao projekovanje jednog elegantnog objekta – jednostavnog integriranog paviljona sa jednom učionicom i više funkcija koji je predviđen za provođenje raznih aktivnosti, od formalne poduke za djecu i odrasle do pozorišta za zajednicu. Objekat sadrži dvije terase za aktivnosti i galeriju koja služi kao ured i mikro biblioteka. Kada sav materijal pristigne na gradilište, potrebno je sedam do osam sedmica da se izgradi jedna škola uz trošak tek nešto viši od 5.000 američkih dolara. Svaki član u ovom partnerskom poduhvatu daje svoj doprinos: zajednice osiguravaju radnu snagu i lokalne materijale (pijesak, kamenje i drvene štapove); roditelji osiguravaju da se djeca upišu u školu i pohađaju nastavu; ministarstvo obrazovanja zapošljava i plaća nastavnike; a članovi GMC koalicije plaćaju kvalifikovane radnike i mobiliziraju zajednice. UNICEF vrši aktivnosti koordinacije, nabavlja građevinski materijal, obučava nastavnike i dostavlja edukacijske materijale.

Inicijativa škola u zajednici je inovativan, cjenovno pristupačan i održiv pristup obrazovanju koji se oslanja na široko partnerstvo i visok nivo učešća zajednice. «Ovo je nešto novo što je došlo u našu zajednicu», rekao je poglavar Sullay Turay, vođa zajednice Rorinka u distriktu Bombali. «Naša mala djeca sada mogu pohađati nastavu i ne moraju čekati da napune 10 godina kako bi mogla pješke ići do najbliže škole. Ovo je pravi razvoj».

Ova inicijativa pokazala je da partnerstva daju rezultate i da se čak i siromašne zajednice mogu na uspješan način uključiti u razvijanje obrazovnih prilika za svoju djecu. U zemljama koje su izašle iz ratnih sukoba kao Sierra Leone, dovođenje cjenovno pristupačnih i održivih škola djeci predstavlja jedan korak u pomaganju zemlji da ispuni svoju obavezu postizanja Milenijumskog razvojnog cilja da sva djeca pohađaju puno osnovno obrazovanje do 2015. godine.

Izvor podataka: Ured UNICEF u Sierra Leoneu
Godišnji izvještaj za Sierra Leone za 2005. godinu.

3.7 PREOSTALI IZAZOVI

3.7.1 Niski troškovi

Novi materijali i tehnologije spareni sa odgovarajućim tradicionalnim tehnologijama često predstavljaju najbolja arhitektonska i tehnička rješenja za izgradnju škola s obzirom na lokalnu klimu, kulturu i socioekonomske prilike. Izbor tehnologije koji prave vladini kreatori politika i nositelji odlučivanja često se temelji na njihovom viđenju onoga 'šta predstavlja razvoj, a šta ne predstavlja'. S druge strane, oni često nemaju informacije o direktnim i dugoročnim implikacijama korištenja nekog konkretnog 'paketa tehnologija'. Na primjer, neko visoko-tehnološko rješenje podrazumijeva korištenje građevinskih materijala i metoda koji se najčešće ne mogu naći u blizini i koji su često skupi. To također podrazumijeva potrebu angažovanja stranih eksperata i izvođača, što dodatno povećava troškove. Pored toga to obično znači i da održavanje ili 'rezervni dijelovi' nisu poznati ili lako dostupni, a to još više povećava troškove. Najčešće mješavina tehnologija koje biraju tim škole po mjeri djeteta i odjeljenje ministarstva za planiranje škola nudi najdjelotvornije rješenje. Ovakva mješavina razlikuje se od jedne zemlje do druge i od jednog konkretnog slučaja do drugog, i predstavlja jedan od najbitnijih faktora za konačni iznos troškova.

3.7.2 Multidisciplinarni tim

Programom škola po mjeri djeteta mora se ispitati mogućnost formiranja multidisciplinarnih, samostalnih timova koji se mogu angažirati u brzom roku i u stanju su pokriti kompletan sektorski pristup obrazovanju (sector-wide education approach - SWAP). U programiranju obrazovanja u kriznim situacijama, kao na primjer nakon cunamija ili zemljotresa, može se postupati u skladu sa modalitetom tri nivoa, od kojih svaki ima svoje konkretne rokove:

1. Multidisciplinarni tim za brzi odgovor – kratki ciklus, od tri sedmice do tri mjeseca, sa raznim stručnjacima iz oblasti obrazovanja, zdravstva, dječje zaštite, vodovoda i sanitarija, planiranja zaštite prirodne sredine i planiranja u zajednici, kao i sa ekonomistom, arhitektom, inženjerom ili stručnjakom za logistiku,
2. Multidisciplinarni tim za srednjoročni odgovor – duži rok, od 3 do 24 mjeseca, sa ekspertima pozvanim iz agencija UN-a radi snaženja međuagencijske saradnje,
3. Dugoročna implementacija – nakon 24 mjeseca, elementi škola po mjeri djeteta koje je potrebno zadržati u programima po okončavanju kriznih situacija mogu se integrisati u programe.

Multidisciplinarni timovi osiguravaju da su planiranje, razvoj i implementacija intervencija škola po mjeri djeteta holistični i da usklađuju obrazovne, socijalne, kulturne, ekonomske, tehnološke, sigurnosne, zdravstvene i okolišne aspekte.

3.7.3 Dodjeljivanje zemljišta za škole

U područjima gdje nikada ranije nije postojala škola, teško će se postići dodjeljivanje parcele zemljišta koja se nalazi na nekoj središnjoj lokaciji i omogućava zajednički smještaj škole, obdaništva i sportskih terena, i blisku vezu sa zajednicom. U nekim slučajevima lokalne vlade će dodijeliti najmanje poželjan komad zemlje za izgradnju škole. U takvim slučajevima od najveće je važnosti osigurati izradu okolišne studije kojom se utvrđuje prisustvo opasnih materijala.

3.7.4 Škole u opštim projektima za unaprjeđenje zajednice

Kada razvojne banke ili druge velike finansijske institucije preduzmu projekte za unaprjeđenje zajednica, škole često bivaju izostavljene iz takvih projekata jer su u nadležnosti ministarstva obrazovanja, a druga ministarstva nemaju ovlaštenja da preduzimaju projekte na prostoru koji pripada školi. Uklanjanjem ovakvih ograničenja omogućilo bi se da škole budu uključene u velike projekte unaprjeđenja zajednice koji općenito spadaju u druge nadležnosti, kao što su vodovod i kanalizacija, održavanje cesti ili elektrodistribucija.

3.7.5 Koordinacija

Donatorske agencije i organizacije trebaju postići zajednički sporazum o povratu troškova i učešću zajednice u izgradnji škole. Javljaju se pitanja kao što su: Da li je potrebno da zajednice osiguraju nekvalifikovanu radnu snagu i prevoz materijala, ili će se potpisati podgovori za sve radove? Da li zajednica mora dodijeliti zemljište za izgradnju škole, ili to zemljište mora kupiti organizacija? Da li zajednica osigurava i plaća izvođenje školskih toaleta i opskrbe vodom? Ovakva pitanja relevantna su u svim programskim sredinama, ali su naročito bitna u kriznim situacijama.

POGLAVLJE 4

Škola i zajednica

Ambositnibe, Madagaskar, 26.03.2007. godine – Usred jedne izolirane zajednice, gdje se najbliža cesta nalazi na sat hoda, nalazi se osnovna škola koja postavlja standard obrazovanja po mjeri djeteta u Madagaskaru.

U proteklih pet godina, broj upisanih učenika u školu u Ambositnibeu porastao je sa 155 na 207, stopa završavanja škola se skoro udvostručila uz značajno smanjenje stope ispisivanja djece iz škole. Šta je razlog ovog uspjeha? Ugovor koji su potpisali roditelji, nastavnici, uprava škole, članovi lokalne zajednice i učenici, a kojim su se obavezali da djecu zadrže u kvalitetnoj školi.

Otkako je ugovor potpisan, roditelji posvećeni obrazovanju svoje djece izvršili su renoviranje školske zgrade, otvorili su kantu, postavili solarne panele za zagrijavanje vode i osigurali sredstva za učenje kako bi učenicima pomogli da savladaju aritmetiku. Roditelji će uskoro početi s radovima na biblioteci i fudbalskom terenu.

Izvor podataka: <www.unicef.org/infobycountry/madagascar_39221.html>

4.1 VEZE IZMEĐU ŠKOLE I ZAJEDNICE

Način na koji su škole po mjeri djeteta povezane sa svojim zajednicama od najveće je važnosti. Škole su zajednice same po sebi, a škole po mjeri djeteta naročito podstiču snažan osjećaj zajednice. Ali, škole ne postoje i ne funkcionišu u izolaciji. One obitavaju u okviru zajednica kojima služe i sa njima moraju gajiti odnose. Pored neposredne zajednice koja obično predstavlja geografsko upisno područje, škole isto tako mogu održavati veze sa širom zajednicom, kao što su bivši učenici i njihova udruženja, omladinske grupe kao što su izviđači, vjerske organizacije ili jezičke grupe koje su na neki način povezane sa školom.

Veze između škola i njihovih zajednica mogu biti različite po svom obliku i intenzitetu. Na jednom kraju nalaze se škole koje jednostavno karakteriše fizičko prisustvo. One nisu povezane sa svojim zajednicama, niti su o njima ovise ili im nisu odgovorne u nekom ozbiljnom smislu. Druge škole, a to se naročito odnosi na škole po mjeri djeteta, organski su povezane na više načina. Nužno je razumjeti ono što služi kao osnova za ovako bogate veze.

U kriznim situacijama kada su škole devastirane, veze sa zajednicom mogu biti glavni faktor za vraćanje osjećaja normalnosti i ponovnu izgradnju obrazovanja. Ovi odnosi predstavljaju mostove koji zajednicama mogu pomoći da stvore sigurne prostore za učenje po mjeri djeteta tokom nepogoda, a stvaranje takvih prostora onda zajednicama pomaže da se brže oporave od katastrofe.

U nastavku je data analiza interaktivne prirode škole kao zajednice i njene povezanosti sa širom zajednicom koja je okružuje. U analizi su istaknuti načini na koje škole mogu napraviti korak prema zajednicama i privući ih u vlastiti svijet.

Učenje ne počinje kada djeca prođu kroz ulazna vrata škole, niti se završava onda kada iz škole izađu nakon završetka nastave za taj dan. Učenje se odvija sve vrijeme i svuda, tokom čitavog života. U vezama između škole, kuća i lokaliteta prisutna je jedna pedagoška dimenzija. Djeca u školu donose uvjerenja, običaje, znanje, očekivanja i ponašanje svoje porodice i svoje zajednice. Slično tome, kada se vrate iz škole, djeca se u svoje domove i zajednice vraćaju donoseći nove oblike znanja, običaje, ponašanje, stavove i vještine. Djeca su učesnici u jednom kontinuiranom i dinamičkom procesu premošćivanja svijeta škole i svijeta porodičnog doma i zajednice. Ona uče od oba svijeta, uz pomoć i podršku nastavnika, članova porodice, susjeda i ostalih. Povezivanje škola i zajednica širom svijeta je prepoznato kao dobra pedagoška praksa.

U ovim vezama prisutna je također i jedna ekonomska dimenzija. Razni troškovi karakterišu aktivnosti pružanja i prihvatanja obrazovanja, i te troškove snose različite strane. Jedinični iznos troška (po učeniku) zasniva se na amortizovanom trošku objekata, namještaja i opreme, nastavničkih plata, redovnih operativnih troškova, pomagala i potrepština za učenje i nastavu, prevoza, školarine, školskih uniformi i drugih usluga kao na primjer školske užine. Također postoje i oportunitetni troškovi na strani porodica jer djeca nisu prisutna da bi vršila kućne poslove ili bila angažovana u aktivnostima koje donose prihode.

Ostvarivo finansiranje škole ovisi o vezama između škole i kuće i zajednice radi određivanja načina kako će se ovih troškovi zajednički snositi. Na jednom kraju, kao u slučaju samostalnih škola, moguće je da će sve troškove snositi porodice i zajednice. (Vidjeti okvir na strani 3.) Ponekad vlade pružaju podršku samostalnim aktivnostima zajednice tako što finansiraju nastavničke plate. Na drugom kraju imamo slučaj kada vlade, na centralnom ili lokalnom nivou, snose sve troškove, dok oportunitetne troškove snose porodice. Službenici u školi oslanjaju se na ove različite izvore finansiranja kako bi vodili ostvarive i održive obrazovne programe, a u toku rada mogu imati potrebu i da zatraže dodatno finansiranje od vlada ili da zaračunaju dodatne naknade porodicama učenika ili zajednicama kako bi namirili dodatne troškove. U svim ovim slučajevima ostvarivo i održivo finansiranje škole ovisi o zdravoj vezi između škole i zajednice kojoj ta škola služi.

Treći način na koji su škole povezane sa porodicama i zajednicama odnosi se na sociopolitičku ili razvojnu dimenziju. U političkim sistemima sa visoko centralizovanim uređenjem, vladin nadzor nad školama obično je izrazito jak, uz minimalno učešće zajednice sa izuzetkom davanja doprinosa u vidu lokalnih resursa. Škole primarno služe za postizanje nacionalnih razvojnih ciljeva, kao što su kultivisanje ljudskih resursa radi ekonomskog rasta i razvoja, modernizacije društva ili uvođenja kulturnih promjena. Nastavnici i organi škole odgovaraju centralnom ministarstvu, a ne svojim zajednicama.

Decentralizirani politički sistemi predviđaju smanjeni nadzor nad školama od strane centralne vlade te snažan lokalni nadzor i aktivno učešće zajednice. U ovakvim sistemima nastavnici i organi škole najčešće su odgovorni svojim lokalnim zajednicama; mada naglasak može biti na davanju doprinosa širim nacionalnim ciljevima, škola je više usmjerena na lokalnu realnost i aspiracije.

Veze između škole i zajednice općenito su zasnovane na kombinaciji pedagoške, ekonomske i socioekonomske dimenzije. Mnoge dobre škole imaju snažne veze sa zajednicama kojima služe, a te veze su pod utjecajem jednog ili više ovih faktora. Ovi faktori su

isto tako važni za škole po mjeri djeteta. Međutim, postoji jedan još fundamentalniji način na koji su škole po mjeri djeteta povezane sa zajednicama – to je djetetovo pravo na kvalitetno osnovno obrazovanje. Stoga veze između škole i zajednice nisu nešto što može postojati ali i ne mora. One predstavljaju definitivni imperativ za školu po mjeri djeteta.

KENIJA: ŠKOLE HARAMBEE

Finansiranje iz zajednice predstavljalo je istaknuti aspekt kenijskog obrazovnog sistema koji potječe još od škola nazvanih *harambee*. *Harambee* znači 'potrudimo se zajedno'. Tokom kolonijalne ere lokalne zajednice osnivale su ovakve nezavisne škole. Njihova nezavisnost proizilazila je iz podrške zajednice za razliku od podrške koji bi pružala kolonijalna vlada ili lokalni misionari, dvije grupe koje su u to doba bile najodgovornije za razvoj obrazovanja.

U periodu neposredno nakon stjecanja nezavisnosti, vjerske organizacije su, u želji da utaže žeđ za obrazovanjem i ostave svoj trag na pokret *harambee*, podsticale lokalne zajednice da nastave prikupljati sredstva za škole. Uz potporu lokalnih velikodostojnika, pokret *harambee* razvio je poseban politički karakter jer su se lokalni političari nastojali dodvoriti svome biračkom tijelu finansiranjem novih škola i održavanjem već postojećih školskih ustanova. Rezultat svega toga bio je da uspjeh ili neuspjeh škola *harambee* nisu ovisili o sponzorstvu religijskih grupa nego o vještini lokalnih političara da privuku finansijska sredstva iz domaćih i međunarodnih izvora.

Izvor podataka: Mwiria, K. 'Kenijski pokret srednjih škola Harambee: protivvrjeđa javne politike', *Comparative Education Review*, 1999.

Pristup obrazovanju zasnovan na pravima znači da su vlade krajnji nadležni organi koji su odgovorni za osiguranje pristupa kvalitetnom osnovnom obrazovanju za svu djecu. S druge strane, roditelji i zajednice nadležni su na 'prvoj liniji' i odgovorni su za ostvarivanje pristupa raspoloživim mogućnostima za svoju djecu i za pružanje podrške kvalitetnom obrazovanju u svojoj zajednici. Roditelji i zajednice imaju dužnost da lobiraju kod svoje vlade u korist škola koje mogu pružiti kvalitetno obrazovanje njihovoj djeci. Ukoliko takva pomoć i podrška vlasti izostane, roditelji i zajednice i pored toga imaju dužnost prema svojoj djeci i trebaju osnovati škole koje su u stanju pružiti kvalitetno obrazovanje. To je suština škola u zajednici.

Čak i u slučajevima gdje vlada osigurava postojanje i rad škola, zajednice se mogu osjećati otuđenim i smatrati da ovakve škole nisu u najboljem interesu njihove djece, pa mogu odlučiti da formiraju škole koji su adekvatnije. To je razlog zašto etničke, religijske ili jezičke manjine ponekad osnivaju škole za koje vjeruju da više odgovaraju njihovim potrebama. S druge strane, umjesto stvaranja posebnih škola, te manjine mogu pokušati promijeniti postojeće škole na način da budu u stanju kvalitetnije odgovoriti na potrebe njihove djece.

Kada se pristup obrazovanju zasnovan na pravima ozbiljno uzme, kao što je slučaj kod škola po mjeri djeteta, roditelji i zajednice moraju biti blisko uključeni u sve aspekte škole i moraju biti spremni pružiti podršku snošenjem pravičnih i razumnih troškova potrebnih za promovisanje kvalitetnog obrazovanja. Roditelji bi trebali imati interes u onome što škole nude kao i u ishodima procesa obrazovanja za svoju djecu i zajednicu. S druge strane, škole imaju obavezu da budu osjetljive spram zajednica kojima služe, da brinu o djeci i zaštite djecu koja su im povjerena, te da budu odgovorni lokalnoj zajednici za svoju upravu i rukovođenje. Školski odbori i komiteti nastavnika i roditelja predstavljaju mehanizme uprave i rukovođenja kojima se ova veza i odgovornost manifestiraju.

4.2 ŠKOLA KAO ZAJEDNICA ZA UČENJE

Mada se učenje odvija sve vrijeme i na svim mjestima, škole su namjenski određene institucije posvećene učenju. One predstavljaju nastojanja društava da koncentrišu resurse i vještine radi postizanja kvalitetnog obrazovanja u okviru propisanog nastavnog plana i programa koji uključuje djelotvorne i efikasne modalitete nastave i učenja. Neke osnovne karakteristike škola kao zajednica za učenje istaknute su u nastavku u tabeli 4.1. Ove karakteristike pružaju operativni okvir za razumijevanje škola kao zajednica za učenje i predstavljaju kostur na kome se dalje grade drugih aspekti života u zajednici. Mjera u kojoj škole postanu istinske zajednice za učenje ovisi o bogatstvu dodatnih elemenata.

TABELA 4.1: OSNOVNE KARAKTERISTIKE ŠKOLE KAO ZAJEDNICE ZA UČENJE	
Karakteristike	Opis osnovnih karakteristika
Vezana za lokaciju	Postoji posebno propisano mjesto ili lokacija (škola) gdje je određeno da se odvijaju procesi učenja/nastave.
Vezana za vrijeme	Učenici i nastavnici okupljaju se na lokaciji u tačno određena vremena i ostaju tamo tokom propisanih perioda (dan/polugodište/godina) kako bi se odvijao proces učenja.
Vremenski strukturirana	Školski dan podijeljen je na periode tokom kojih su obrađuju različiti predmeti odnosno područja nastavnog plana i programa. Školska godina podijeljena je na polugodišta ili druge periode, uz propisani broj sedmica.
Strukturirana po učenicima	Učenici se obično dijele na grupe po uzrastu (kohorte) i kanališu se na nivoe odnosno razrede koji odgovaraju uzrastu i propisanom nastavnom planu za tu dobnu skupinu.
Programski strukturirana	Propisani nastavni plan podijeljen je na predmete ili discipline koji se podučavaju posebno i zajedno čine program predviđen za određeni razred, nivo ili obrazovni ciklus.
Propisano učenje	Nastavni plan i program održava državne ciljeve i prioritete, eventualno je otvoren za varijacije po regijama/mjestima/zajednicama, te podrazumijeva usvojene standarde koji se ocjenjuju testovima i ispitima.
Učenje po redoslijedu	Nastavni plan i program poredan je tako da se ciljevi moraju postići na jednom nivou da bi učenici mogli napredovati do sljedećeg nivoa.
Specijalističko osoblje	Osoblje se sastoji od kvalifikovanih i obučanih profesionalaca (nastavnika) koji posjeduju znanje iz određenog predmeta, pedagoške vještine, i sl.
Specijalistički resursi	Standardni namještaj i oprema jedinstveni su za škole i predstavljaju dio njihovih definitivnih karakteristika (učeničke klupe, školska tabla, i sl.).

Školska zajednica obuhvata djecu različitih dobnih skupina (kohorti), nastavnike, direktora škola i nenastavno osoblje. Uloge, odgovornosti i pravila postupanja određuju način na koji škola funkcioniše. Oni se odnose ne samo na učenje, nego i na sigurnost, zaštitu i dobrobit učenika, status i autoritet nastavnika i direktora škole, odnos između učenika i nastavnika, kao i obim

veza sa vanjskim stranama kao što su zajednica ili vladino ministarstvo. Vremenom škole proizvode norme, vrijednosti i standarde koji postaju sastavni dio školske kulture i doprinose njezinoj tradiciji i institucionalnom etosu, dajući joj jedinstveni karakter zajednice.

Prvi sloj institucionalnog karaktera je reputacija škole kao promotora učenja kao svoje osnovne funkcije. Ova reputacija može proisteci iz prijašnjih odličnih rezultata na ispitima ili iz prijašnjih potvrđenih uspjeha u pripremanju učenika za sljedeći stepen obrazovanja. Neke škole mogu odlučiti da se fokusiraju na određenu akademsku nišu, kao što su matematika ili sociologija. Druge škole mogu svoju reputaciju graditi na dosljednom prihvatanju djece iz najugroženijih kategorija i pomaganju da ta djeca postanu uspješni učenici.

Pored toga, mnoge škole razviju reputaciju kroz drugi sloj institucionalnog karaktera time što njeguju atribute sigurnog i pouzdanog mjesta na kome djeca mogu učiti, pobornika sporta, mjesta za izgradnju morala i karaktera mladih ljudi, lijepe i održavane institucije sa modernim objektima i sadržajima, ili mjesta gdje se prema djeci odnose pošteno i gdje se o djeci staraju. Škole po mjeri djeteta obično izgrade reputaciju inkluzivnih institucija. One primaju djecu različitog porijekla i iz različitih sredina, i prema njima se odnose s poštovanjem bez obzira na njihov položaj, socijalnu klasu, nacionalnost, religiju, pol ili onesposobljenje.

Pored reputacije škole, postoje osnovni oblici ponašanja koji školu definišu kao zajednicu, kao što su ritualni i redovne aktivnosti koje djeca i nastavnici izvršavaju (izgovaranje molitve ujutro, podizanje zastave, pjevanje himne škole ili posluživanje užine) i zajednička pravila i vrijednosti koje svako prihvata kao svoje. Vremenom škole kultiviraju etos ili 'organizacijski ambijent' koji dodatno produbljuje osjećaj zajedništva. Školu sa dobrim etosom obično karakterišu kohezija učenika i nastavnika, visoka očekivanja učenika, pozitivan odnos nastavnika prema učenicima, naglasak na nagrađivanje te dosljedne i zajedničke vrijednosti, norme i standardi. Takve škole imaju veću vjerovatnoću da proizvedu učenike koji postižu dobre školske rezultate, posjeduju samodisciplinu i visoku stopu pohađanja nastave nego što je to slučaj kod škola sa lošim etosom, koje obično kod učenika proizvode suprotne oblike ponašanja.

Na neki način, sve ove karakteristike i atributi 'ograđeni' su unutar škole kao zajednice i pomažu u određivanju načina življenja unutar granica škole. Na primjer, djeca se mogu negativno ponašati izvan škole, ali jasno razumiju da takvo ponašanje neće biti tolerisano u školi. Škola po mjeri djeteta unutar svoje ograde prihvata pozitivne atribute i izvan nje ostavlja negativne osobine, vrlo slično načinu na koji ogradom osigurava da sigurnost i zaštita budu u krugu škole, a da rizici i opasnosti ostanu izvan kruga škole.

S druge strane, pošto škola po mjeri djeteta postoji u široj zajednici i služi toj široj zajednici, atributi koji se njeguju unutar škole isto će tako imati utjecaj i na širu zajednicu. Na primjer, djeca koja u školu donose neučtivo ili nasilničko ponašanje koje su naučili kod kuće trebala bi takvo ponašanje zamijeniti pozitivnijim ponašanjem koje se afirmiše unutar škole, usvajajući vrijednosti kao što su ne-konfrontacija i mirno rješavanje nesporazuma. U tom procesu djeca će pomoći da se promjeni negativno ponašanje u njihovim vlastitim domovima.

Prenošenje atributa škole na širu zajednicu nije uvijek jednostavno za škole po mjeri djeteta. U nekim područjima pitanje discipline može biti uvjetovano vrijednostima i običajima u zajednici u kojoj se tjelesno kažnjavanje smatra poželjnim za izgradnju karaktera i razvoj samodiscipline. Nasuprot tome, u školama po mjeri djeteta smatra se da je disciplina neophodna kako bi djeca mogla naučiti ispravno ponašanje i kako bi se održao red u učionici, ali ključni atributi takvih škole jesu nenasilna disciplina i zaštita prava djece. U školama po mjeri

djeteta, nastavnici u okviru obuke uz rad i mentorskog rada sa direktorom škole uče pravilne pristupe discipliniranju kojima se poštuju djeca, pa primjenjuju djelotvorno discipliniranje poštujući prava djeteta i dajući doprinos pozitivnom okruženju za učenje. (Vidjeti Poglavlje 6 o disciplini u učionici.) Kako djeca uče i uspijevaju u školi u odsustvu tjelesnog kažnjavanja, roditelji će vremenom prihvatiti pristup zastupljen u školi i mogu postepeno promijeniti mišljenje.

4.2.1 Uloga direktora škole

Osjećaj zajedništva u školi po mjeri djeteta kultiviše direktor škole, čiji rukovodilački kapacitet određuje da li će škola krenuti putem škole po mjeri djeteta ili neće. Odlučivanje i stil rada direktora škole odlični su barometri stepena u kojem je neka škola po mjeri djeteta.

Pridržavanjem pravila za upis djece koja su pravična i transparentna može se osigurati inkluzija djece iz različitih sredina i različitog statusa. Slično tome, mentorskim radom i podrškom direktora škole za odgovarajuću obuku i stalno stručno usavršavanje nastavnika podižu se učionički standardi na novi nivo i podstiče unapređivanje nastavnih metoda. Adekvatnim planiranjem direktora škole uz odgovarajuće učešće nastavnika, roditelja i zajednice mogu se podići standardi nastavnog plana i programa i školi se može pomoći da ispuni ciljeve u smislu rezultata u učenju i uspješne implementacije drugih važnih direktiva ili ciljeva iz politike.

Direktor škole mora se odazvati potrebama sve veće raznolikosti učenika, uključujući pitanja polova, onesposobljenja i kulturnog porijekla, mora održavati partnerske odnose i mreže sa drugim školama i širom zajednicom, te mora blisko sarađivati sa vladinim institucijama i drugim organizacijama koje služe djeci. Pored toga, direktor škole mora biti u stanju izvršiti prilagođavanje unutrašnjeg ustroja i rada škole kako bi se adekvatno odgovorilo na brze promjene i razvoj u oblastima tehnologije, finansiranja škole, veličine škole i uvjeta rada nastavnika.

Direktor škole služi kao čuvar vrijednosti škole po mjeri djeteta i kao mentor koji potpomaže stručni razvoj osoblja i pomaže u kultivisanju najadekvatnijih načina ponašanja i nastavnih praksi. Kao lider i graditelj tima, direktor škole usmjerava školu kao instituciju i igra centralnu ulogu u stvaranju i održavanju njenog etosa. Etos i karakter škole smatraju se toliko važnim da mnoge institucije angažuju svoje bivše učenike ili nastavnike koji su ranije tamo predavali da budu direktori škole.

U školi po mjeri djeteta, direktor škole je prijateljski nastrojena i pristupačna osoba koja učenike podstiče da učestvuju u životu škole i promoviše vezu između školske zajednice, roditelja i šire zajednice. Pod vodstvom direktora škole, škola isto tako pruža zaštitničko okruženje gdje se djeca ne moraju plašiti tjelesnog kažnjavanja, nasilja, polnih stereotipa, maltretiranja i stigmatizacije.

Direktor škole po mjeri djeteta isto tako će osigurati da se škola vodi na način koji je pošten, pravičan i transparentan. Pravilnik o radu škole će biti pravedan, jasan, dostupan svima i primjenjivaće se na otvoren način u svim slučajevima. Učestvovanje učenika u različitim aspektima školskog života će se prema potrebi podsticati, što podrazumjeva primjenjivanje nepristrasnih pravila.

Dokazi ukazuju na to da direktori škola koji postanu uspješni lideri svoje napore usmjeravaju na četiri opšta cilja:

1. Promovisati jake procese učenja i podučavanja koji olakšavaju postizanje obrazovnog uspjeha za svu djecu. Ovo se postiže kada vodstvo škole odredi realistična ali visoka očekivanja kako za djecu tako i za nastavnike, u učionici i u čitavoj školi, i kada im osigura da mogu učiti na različite načine kroz aktivno učešće učenika i promišljeno usmjeravanje od strane nastavnika. Između uspjeha ili neuspjeha ove vrste transformativne pedagogije stoji upravo vodstvo škole i ciljevi koje ono odredi kao i resursi koje se u tu svrhu stave na raspolaganje. Što je još važnije, direktor škole treba podsticati nastavnike i učenike da se suoče sa preprekama koje utječu na napredak, potraže savjete koji su im dostupni i na najkreativniji način iskoriste ograničene resurse.

2. Kultivisati snažan osjećaj zajednice koja prihvata sve one koji su dio škole. Direktor škole je pokretačka snaga koja daje oblik karakteru institucije i njenom etosu. On odnosno ona je prvi i osnovni čuvar školske tradicije i reputacije. Održavanje školske kulture zahtijeva stil rukovođenja koji podstiče čitavu školsku zajednicu da ima zajedničke vrijednosti, kao i pravila koja podstiču na korištenje dobrih praksi unutar škole. U školi po mjeri djeteta etos je ukorijenjen u pravima djece i osoblja na pravične i jednake mogućnosti i tretman unutar školske zajednice.

Direktor škole mora reagovati na prijetnje ovom duhu pravičnog i jednakog tremena jer će u suprotnom svojim nedjelovanjem ugroziti duh zajednice u školi. Stil rada direktora škole mora biti takav da jača tradiciju i kulturu škole kroz aktivnosti kao što su držanje dnevnih ili sedmičnih govora za čitavu školu, naglašavanje brige i poštovanja za prostor koji pripada školi i okolnu prirodnu sredinu, podsticanje vannastavnih aktivnosti i snaženje rituala tako što će se, na primjer, odabrati himna škole ili održati dan proslave ili parada u čast osnivača škole.

3. Cijeniti i proširivati udio dječjeg socijalnog kapitala. Djeca nisu prazni sudovi koje treba napuniti informacijama, nego mlade osobe sa vlastitom ličnošću, imenom i znanjem koje mogu podijeliti sa drugima. Novo znanje koje stižu u školi oslanja se na ono što su naučili kod kuće ili u zajednici. Dječje učešće u aktivnostima u učionici i u školi olakšavaju lideri škole koji investiraju u dječje sposobnosti. (Vidjeti okvir na strani 11.)

4. Njegovati i podsticati razvoj obrazovnih kultura u porodicama. Kultura učenja važna je tokom čitavog životnog ciklusa jednog djeteta, počevši od ranog djetinjstva i kroz sve stepene obrazovanja. U siromašnim, ruralnim zajednicama mnogi roditelji su nepismeni i vodstvo škole mora napraviti korak prema njima kako bi im pomoglo da ostvare korist od školovanja svoga djeteta i da bi podstakli dijete da se školuje.

4.2.2 Uloga nastavnika

Nastavnici su ključni za djelotvorno i efikasno učenje. Oni su zajedno sa direktorom škole od vitalnog značaja za promovisanje osjećaja zajedništva unutar škole i za izgradnju veza sa širom zajednicom. Za školu i njene učenike najkorisnije je kada su nastavnici posvećeni kultivisanju zajednice za učenje u kojoj sva djeca i odrasli posjeduju snažan osjećaj pripadnosti i staranja za druge.

Za razliku od direktora škole koji upravlja čitavom školom, nastavnici olakšavaju učenje, rukovode učionicom i svojim učenicima pomažu da ono što su naučili u učionici prenesu u vanškolsku sredinu. Nastavnici pored toga sarađuju sa direktorom škole na stvaranju čvrstog temelja i pružanju modela bolje budućnosti za sve. Uspješni nastavnici u školama po mjeri djeteta trude se da unaprijede svoj rad, iskoriste prilike za učenje, ostvare nove veze i promovišu saradnju između nastavnika.

4.3 ŠKOLA U ZAJEDNICI

Postoje mnogi načini na koje zajednica može biti privučena u školu, počevši od učešća zajednice u donošenju početnih odluka o samom projektovanju, izgradnji (ili renoviranju) i održavanju školskih objekata i prostora oko škole, pa do stalne transparentnosti, odgovornosti i učešća u upravljanju školom i donošenju odluka unutar škole. Pored toga, omogućavanjem učešća i komunikacije sa roditeljima, udruženja roditelja i nastavnika (parent-teacher associations - PTA) stvaraju otvorenost koja roditelje podstiče da prate napredak koji ostvaruje njihovo dijete.

Direktori škola i nastavnici preuzimaju ključnu ulogu u izgradnji veza između škole i zajednice na način da sami prave korak prema zajednici i privlače je prema školi. S druge strane, roditelji, drugi članovi zajednice i djeca trebaju i sami igrati ključne uloge.

4.3.1 Zajednička uloga direktora škola i nastavnika

Direktori škola su ti koji školi pružaju liderstvo i koji moraju inicirati podršku i učešće od strane porodice i zajednice. Što su direktori spremniji da roditelje i članove zajednice angažuju na izvršavanju raznih zadataka u školi, kao i da poslušaju njihove stavove i prepuste im dio uloge u odlučivanju, veća je vjerovatnoća da će partnerski odnosi škole i porodice zaživjeti. Za provedbu školskih programa mogu se osigurati rukovodna i administrativna podrška kroz budžete, materijale, prostorije, opremu ili osoblje oblasnih ili lokalnih organa vlasti.

Direktori škola također osiguravaju da nastavnici prođu kroz potrebno stručno usavršavanje kako bi se angažovali na uključivanju porodice i zajednice. Za razvoj uspješnih partnerskih odnosa ključno je osigurati da sve školsko osoblje stekne vještine nužne za rad sa roditeljima i porodicama.

Nadležna školska oblast, grupa škola ili obrazovni sektor trebaju ponuditi usluge stručnog usavršavanja za nastavnike iz sljedećih oblasti:

- Saradnja sa roditeljima, porodicama i zajednicama,
- Porodična dinamika i netradicionalne strukture porodice,
- Komunikacija između škole, porodice i zajednice,
- Uklanjanje prepreka za učešće porodice i zajednice u radu škole,
- Edukacija o zaštiti prirodne sredine radi održivog razvoja, uključujući pristup vodi za piće i pranje, čistu energiju za domaćinstvo, sigurnu opskrbu hranom,
- Razumijevanje i rad sa različitim kulturama.

KENIJA: PARTICIPATIVNE ŠKOLE KOJE SAME TRAŽE DJECU

Čak i nakon deklaracije o besplatnom osnovnom obrazovanju koju je Kenija usvojila 2003. godine, oko 1,7 miliona djece i adolescenata još uvijek ne pohađa školu. Oslanjajući se na principe dječjeg učešća, osmišljen je 'popis djece o djeci' kako bi se pronašla djeca koja ne pohađaju nastavu, utvrdio razlog njihovog prestanka pohađanja škole i kako bi se ta djeca vratila u školu. Učenici i njihovi nastavnici obučeni su kako bi mogli otići u svoja susjedstva i tamo pitati djecu zašto ne pohađaju nastavu. Najčešći odgovori na pitanja iz ove ankete bili su siromaštvo, nemanje školskih uniformi, rad kod kuće i udaljenost od škole. Nakon toga se vodila rasprava o rješenjima i, kroz dijalog sa zajednicom i uz podršku zajednice, nekih 7.000 od ukupno 9.000 djece koja ne idu u školu u jednoj od tri pilotne oblasti – od kojih su pola bile djevojčice – vraćeno je u školu. Kroz ovakav pristup, snaga i potencijal dječjeg učešća istaknuti su u tolikoj mjeri da su nakon toga uključeni i u državni plan za sektor obrazovanja.

Upravna tijela škole ili udruženja roditelja i nastavnika trebaju pomoći u identifikovanju dobrovoljaca koji nastavnicima i drugom školskom osoblju mogu pomoći da razviju osjetljivost prema porodicama učenika i prema zajednici. To se na primjer može postići na način da dobrovoljci povedu nastavnike u obilazak zajednice tokom kojeg se nastavnici upoznaju sa susjedstvom i životom svojih učenika izvan škole.

Drugi mogući pristup je da se osoblje škole i učenici uključe u participativno akcijsko istraživanje. Ovakvo istraživanje može obuhvatati male timove nastavnika i učenika koji se sastaju jednom mjesečno radi proučavanja odnosa između škole, porodice i zajednice, radi razgovaranja o izazovima i prilikama koji se javljaju pri uključivanju porodica i zajednice u školu, te radi osmišljavanja intervencija kojima se gradi aktivno učešće zajednice. Kenija i Uganda provele su ankete o djeci koje su provodila druga djeca korištenjem ovakvog pristupa.

Nakon što se obave pripremni radovi i ostvari dvosmjerna komunikacija između škole, porodice i zajednice, škole mogu uspostaviti partnerske odnose formiranjem akcionog tima čija je zadaća razvijanje jednog sveobuhvatnog programa za uključivanje porodice i zajednice. Članovi akcionog tima daju doprinos ovoj inicijativi kroz svoju vlastitu perspektivu, iskustvo i vještine. Akcioni tim odgovoran je za izvještaj o polaznim osnovama – izradu izjava o ciljevima, identifikaciju strategija za postizanje tih ciljeva, utvrđivanje planova za implementaciju i korištenje alata za evaluaciju.

Snaženje kapaciteta nastavnika u oblasti saradnje sa porodicom i zajednicom može se potpomoći i tako što će se nastavnicima davati stimulacija za angažman u ovakvim odnosima.

UGANDA: UPIS DJECE PO ROĐENJU ZASNOVAN NA ZAJEDNICI

U ruralnoj Ugandi, ulaganjem u sistem upisa djece u matične knjige rođenih zasnovanog na zajednici (community-based birth registration - CBR) osigurani su djelotvorni alati za praćenje različitih prava djeteta, uključujući upis u ustanove predškolskog odgoja i osnovne škole. Ovim sistemom naglasak je stavljen na upisivanje djece iz siromašnih i marginaliziranih domaćinstava i djece koja žive u domaćinstvima koja vode djeca ili žene. Ovoj djeci se zatim izdaju kartoni o upisu u matičnu knjigu rođenih kojima se osigurava da se pravovremeno upišu u osnovnu školu. Pomoću ove jeftine intervencije, preko 500.000 djece upisano je za samo dvije godine.

4.3.2 Uloga porodica i staratelja

Škola po mjeri djeteta je škola po mjeri porodice. Ona gradi odnose sa roditeljima i starateljima koji imaju primarnu odgovornost za dobrobit djece u svim fazama njihovog razvoja. Dobro informisana i brižna porodica može biti najstabilniji i najpouzdaniji činilac koji bezuvjetno potpomaže učenje, pa stoga i angažman porodice u promovisanju i snaženju učenja kod djeteta predstavlja jednu od najdjelotvornijih i najtrajnijih intervencija. Ovo je naročito važno kod slučajeva porodica koje su ugrožene siromaštvom, bolešću, sukobima, nestašicom vode, goriva ili drugih resursa, odnosno nasiljem u porodici, zatim kod porodica u izolovanim zajednicama do kojih ne dostižu vladine službe ograničenih kapaciteta, te kod nacionalno miješanih ili isključenih porodica (EAPRO, 2005).

Roditelji koji prema školi gaje pozitivna osjećanja i uključeni su u njen život vjerovatno će biti najbolji zagovornici vrijednosti, politika i praksi škole i u vlastitom domu, bilo tako što će podsticati djecu da rade domaću zadaću, promovisati nenasilje prema drugima ili podsticati

saradnju sa drugima. Tamo gdje ne postoji nikakav kontakt između kuće i škole, problemi u djetetovom životu mogu ostati neprepoznati u školi i bez adekvatnog rješenja. Čak i u siromašnim i socijalno zapostavljenim porodicama, visok nivo podrške porodice i pozitivna školska klima snaže dječje samopouzdanje i samopoštovanje.

Porodice i staratelji imaju naročite uloge u pripremanju svoje djece za školu po mjeri djeteta i u davanju podrške i smjernica za školovanje djece. U školi po mjeri djeteta:

- Roditelji i domaćinstva imaju redovnu i svrsishodnu dvosmjernu komunikaciju sa školom,
- Roditelji imaju integralnu ulogu u olakšavanju učenja u školi,
- Roditelji su punopravni partneri u donošenju odluka o obrazovnim ishodima za svoju djecu,
- Roditelji su dobrodošli u školi i traži se njihova podrška djetetovom učenju.

Porodice i domaćinstva često osjećaju da nemaju snagu odnosno da nisu opunomoćeni da preuzmu ovakve uloge, niti su škole spremne da ih u tome podrže. Stoga je važno porodice uključiti u obrazovanje njihove vlastite djece i uspostaviti veze između zajednice i škole u najranijim fazama. Porodice su prvi učitelji djece i očekuje ih ključna uloga u pripremanju djece za polazak u školu. Rano djetinjstvo period je velikih skokova u razvoju. Ono pruža najveće prilike za promjene, ali je prečesto slučaj da je to razdoblje karakteristično po tome da na raspolaganju stoji tek nekolicina službi odnosno usluga. Roditeljski stilovi i broj resursa koji djeci stoje na raspolaganju pomoći će maloj djeci da razviju vještine, stavove i ponašanje potrebne za uspjeh i napredak u školskoj zajednici ili će sputati njihovu sposobnost za aktivno učešće.

Djelotvoran način za pripremanje roditelja i staratelja da neguju veze između škole i porodice jeste da zajednice razviju i organizuju centre za rani razvoj. Kroz vlastito učešće roditelji stječu uvid u način na koji se centar vodi i počinju učestvovati u donošenju odluka u centru. U takvim centrima zasnovanim na zajednici porodice uče osnovne vještine i njihovi stavovi doživljavaju promjenu pošto roditelji mogu iz prve ruke vidjeti kako svojim učešćem daju značajan doprinos. Centri za rani razvoj nisu važni samo kao mjesta gdje se mala djeca pripremaju za školu, nego i kao mjesta gdje se porodice, naročito žene, pripremaju za svoju ulogu u vezi sa školom. (Vidjeti okvir na strani 14.)

NIGERIJA: UNICEF I PARTNERI STVARAJU MODEL ŠKOLE PO MJERI DJETETA

Model osnovne škole u gradu New Owerri u Nigeriji predstavlja smiono svjedočanstvo da inicijative da se škole učine po mjeri djeteta mogu uspjeti. Do 2000. godine ta je škola bila jedna zapuštena osnovna škola sa zgradama u poodmakloj fazi propadanja i populacijom učenika koje se nije puno razlikovala od učenika drugih škola koje su djelovale u sličnim okolnostima. Preokret za ovu školu počeo je 2002. godine, kada ju je UNICEF klasificirao kao školu po mjeri djeteta. Od tada do danas razvilo se snažno partnerstvo između UNICEF-a, Odbora za osnovno obrazovanje pokrajine Imo i školskog PTA udruženja, a rezultat je da su svi aspekti škole postali po mjeri djeteta.

Veliki prostor oko škole osigurava dovoljno prostora za igranje 1.136 učenika ove škole. Djevojčica ima više od dječaka, a stopa upisa djevojčica iznosi 53 posto u odnosu na stopu od 47 posto kod dječaka. Učenici su raspoređeni u više od 52 razreda, a svakom razredu dodijeljen je po jedan nastavnik. Škola ima još dvanaest uposlenika koji vrše razne uloge. Prijave za upis u školu pristižu nesmanjenim intenzitetom jer je ova škola prvi izbor za mnoge pripadnike zajednice. S druge strane, trenutno na raspolaganju stoji samo 16 učionica, pa je velika populacija učenika preopteretila kapacitete škole.

Škola i zajednica rade udruženim snagama

Ključna snaga škole je njeno aktivno udruženje roditelja i nastavnika (PTA), koje je uključeno u mnoge tekuće projekte među kojima je i izgradnja 10 novih učionica. Ovo udruženje je isto tako pomoglo u podizanju osiguranja škole na viši nivo postavljanjem protivprovalne zaštite na vratima. PTA udruženje svoju ulogu shvata ozbiljno. Prema riječima P. M. Okoro, potpredsjednika udruženja, ova grupa sastaje se tri puta tokom svakog polugodišta i u drugo vrijeme prema potrebi.

Gospodin Sam Iheakama, drugi potpredsjednik PTA udruženja, ističe da naselje po imenu World Bank Estate u kome se nalazi sama škola predstavlja zasebnu zajednicu čiji stanovnici dijele zajednička, snažna osjećanja spram obrazovanja svoje djece. On dalje navodi da je posjeta sastancima PTA udruženja uvijek dobra, te da svakom sastanku prisustvuje više od 80 roditelja. Prema riječima gospodina Iheakame, zajednica ima pozitivan stav prema Modelu osnovne škole i «svi roditelji žele da im djeca pohađaju upravo ovu školu».

Unaprijeđenje vodovodnih i kanalizacijskih instalacija

PTA udruženje unaprijedilo je ličnu higijenu učenika osiguravanjem umivaonika i stalaka u svakoj od 16 učionica u školi, kao i sapuna i rolni toalet papira za nužnike.

Ova osnovna škola posjeduje kompletne ventilirane nužnike najsavremenijeg dizajna kako za dječake tako i za djevojčice. Vodoopskrba je adekvatna; odbor za osnovno obrazovanje osigurao je dva rezervoara za vodu koji se stalno dopunjavaju. Tokom odmora između časova, uzbuđeni učenici trče sa plastičnim čašama i kofama u ruci da uzmu vodu za piće sa bušotine opremljene ručnom pumpom koju je načinio UNICEF u saradnji sa državnim Agencijom za ruralno vodosnabdijevanje. Bušotina, ključna komponenta koja ovu školu čini ustanovom po mjeri djeteta, od koristi je ne samo učenicima i nastavnicima u školi. Budući da je bušotina najredovniji izvor vode u okolini, naselje World Bank Estate se isto tako oslanja na ovu bušotinu za snabdijevanje vodom. Članovi zajednice hvale bušotinu kao vrlo korisnu i izrazili su svoju zahvalnost osoblju škole, a naročito direktorici škole.

Bogata školska biblioteka posjeduje nekih 1.360 naslova, od kojih je mnoge donirao UNICEF. Za zbirku knjiga odgovoran je bibliotekar obučen za rukovođenje bibliotekama osnovnih škola.

«UNICEF-ovo prisustvo osjeća se u našoj školi», ističe Eugenia Chima, sadašnja direktorica škole. Navodi da je u okviru nastojanja da se škola učini ustanovom po mjeri djeteta, škola dobila klupe, stolice, knjige, opremu za biblioteku, sanitarni materijal, bušotinu za vodu, obdanište, komplete za prvu pomoć i druge stavke. Direktorica dalje ističe da joj je rukovođenje školom izmijenilo život: «Čitava me zajednica naziva 'blagoslovljenom mamom' zbog škole. Čak i kada bih sada otišla u penziju, osjećala bih se ispunjenom».

Dobar početak sa čitanjem i igranjem

Oko 120 djece upisano je u odjeljenje škole za predškolski odgoj. Naglasak je na psihosocijalnoj stimulaciji mališana koji se igraju i uče u okruženju ispunjenom slikama i igračkama. Emelia Onyekwere je glavni odgajatelj u ovom odjeljenju. Zajedno sa još četiri odgajatelja, ona vodi aktivnosti za koje je zadužena u razredima a one uključuju pjevanje, plesanje, tjelesne pokrete i opažanje, naročito u vezi sa predmetima prikladnim za određene dobne skupine koji se nalaze unutar ili izvan učionice. Tri dana u okviru petodnevne školske sedmice, PTA udruženje osigurava užinu za učenike u odjeljenju za predškolski odgoj. Za neku djecu u odjeljenju ovo predstavlja jedinstvenu priliku da pojedju hranljiv obrok, te da uz pomoć odgajatelja nauče kako da ispravno jedu.

Izvor podataka: <www.ungei.org/infobycountry/nigeria_321.html>

Jačanje veza:

- Škola ima PTA udruženje koje se redovno sastaje i komunicira, i koje u svojim redovima ima roditelje iz svih socijalnih slojeva i sredina (ne samo elitu),
- PTA udruženje ima plan aktivnosti koji je usklađen sa organima škole, a usmjeren je na razvoj, implementaciju i praćenje godišnjih školskih planova,
- Škola podstiče učešće roditelja u raspravama i donošenju odluka o politikama i aktivnostima škole,
- Škola se služi raznim sredstvima komunikacije kako bi ostvarila kontakt sa roditeljima,
- Škola roditeljima pruža informacije o svojim reformama, politikama i ciljevima,
- Škola roditelje poziva da raspravljaju o stvarima vezanim za njihovu djecu i redovno im daje mogućnost da organe škole informišu o događajima u njihovim domovima odnosno u zajednici,
- Ukoliko su roditelji nepismeni ili ne govore jezikom većine, škola im poruke prenosi usmenim putem ili korespondenciju prevodi na jezik koji roditelji razumiju,
- Škola organizuje događaje koji uključuju djecu i porodice, kao na primjer slanje poziva roditeljima da prisustvuju muzičkim večerima, dramskim predstavama ili poetskim recitalima na kojima djeca demonstriraju lekcije koje uče u školi,
- Škola osigurava prostor za javne vrtove u kojima se članovi PTA udruženja mogu angažovati na osiguravanju dodatne hrane za ishranu učenika,
- Direktor škole može dodijeliti nagrade djeci i nastavnicima – kao na primjer za najredovnijeg učenika, učenika koji je ostvario najbolji napredak, učenika koji je najviše pomagao drugima, za zvijezdu mjeseca, sportske nagrade – na događaju upriličenom uz učešće zajednice.

GANAN: SLAVLJENJE USPJEHA DJECE ZAJEDNO SA RODITELJIMA

U školi Zangum na sjeveru Gane, direktor škole shvatio je da roditelji njegovih učenika vrlo slabo razumiju i znaju ono što njihova djeca uče u školi. Kako bi im pomogao da razumiju proces obrazovanja njihove djece, direktor je posvetio jedno popodne svakog polugodišta za slavljenje uspjeha koji su učenici postigli.

Aktivnosti koje se provode tokom ovih popodneva kreću se od aktivnosti mlađe djece kao što su recitovanje abecede, pjevanje pjesama ili izvođenje predstave o prevenciji malarije, pa do aktivnosti starije djece kao što su čitanje pjesama ili priča koje su sami napisali, dok druga djeca te pjesme i priče prevode na jezik svojih roditelja. Direktor je ove priredbe koristio ne samo za pohvaljivanje uspjeha učenika nego i da se istaknu važne poruke u vezi sa školom, a same priredbe bile su predmet željnog iščekivanja zajednice, učenika i nastavnika. Kroz ove aktivnosti su roditelji, od kojih mnogi nikada sami nisu išli u školu, otkrili šta je to što njihova djeca uče, shvatili su vrijednost obrazovanja njihove djece i uvidjeli načine kako ih u tome mogu podržati. Disciplina u školi se poboljšala, a prisustvovanje i učešće na sastancima i u aktivnostima PTA udruženja je poraslo.

GANAN: ULOGA ŽENA U UDRUŽENJIMA RODITELJA I NASTAVNIKA

Kparigu, jedno udaljeno selo u Gani, organizovalo je redovne sastanke PTA udruženja kojima su očevi redovno prisustvovali, ali su majke rijetko dolazile. Direktor je bio zabrinut zbog izostanka učešća žena, a htio je da se postara da problemi i pitanja djevojčica budu kvalitetno zastupljeni. Stoga je namjerno razgovarao sa majkama tokom šetnji po naselju, na pijaci i u crkvi, pri čemu je svaki put na suptilan način spominjao temu učešća u radu PTA udruženja. Tokom ovih razgovora saznao je da većina žena nikada nije bila u školi, pa su stoga smatrale da nisu u poziciji da daju neki doprinos. Pored toga su bile i mišljenja da je PTA udruženje 'muški posao'.

Razgovarajući o svim ovim pitanjima pojedinačno sa ženama i kasnije na sastanku PTA udruženja, utvrdio je da je najveća prepreka za učešće žena bilo vrijeme održavanja sastanaka. Direktor je obično sastanke održavao kasno poslijepodne, kada više nije bilo toliko vruće ali je još uvijek bilo dovoljno svjetla. Saznao je da su upravo u tom dijelu dana žene najviše zauzete jer se tada vraćaju sa pijace i pripremaju večeru. Direktor škole promijenio je termin sastanaka u skladu sa sugestijama: «U petak odmah iza molitve jer i muslimani i kršćani ne idu na farmu toga dana, a to je i period dana prije nego što se počne kuhati hrana».

Interakcija sa ženama iz zajednice i promjena termina da bude prikladniji za sve omogućili su ženama da postepeno osiguraju puno veću zastupljenost u PTA udruženju. One su obogatile dijalog ne samo po pitanjima koja se tiču polova, nego i na više drugih tema koje se tiču sve djece.

4.3.3 Uloga obrazovnih tijela i drugih lokalnih organa vlasti

Škole po mjeri djeteta promovišu široko zasnovane saveze između zajednica, lokalnih vlasti, civilnog društva i privatnog sektora. S obzirom na potrebu za međuresornom perspektivom, nužno je da se u potpunosti poštuju različiti akteri i da im se izađe u susret kako bi se osigurala implementacija koncepta škole po mjeri djeteta.

Lokalni organi iz oblasti školstva imaju obaveze i odgovornosti prema školama na teritoriji opština iz svoje nadležnosti. Njihova je dužnost da osiguraju resurse i finansijska sredstva za nastavnike i upravu, da osiguraju kvalitetne nastavne materijale i da prate aktivnosti planiranja u školi i napredak škole. Rad posebnih škola prate obrazovni organi kako na lokalnom tako i na državnom nivou.

Lokalni obrazovni organi odgovorni su za nadgledanje rada nastavnika, uprave škole i direktora odnosno direktorica, kao i za dodjelu prostora za učenje, alata i instrumenata. Oni su isto tako odgovorni za raspodjelu resursa i pred zajednicom. U državama sa decentralizovanim uređenjem vlasti, članovi zajednice, roditelji i djeca imaju više mogućnosti da učestvuju u planiranju, implementaciji, praćenju i evaluaciji obrazovnih aktivnosti i upravnih aktivnosti po mjeri djeteta.

4.4 PRAVLJENJE KORAKA PREMA ZAJEDNICI I VIŠE OD TOGA

Škola po mjeri djeteta predstavlja sastavni dio zajednice i proaktivno pravi korake prema zajednici radi traženja njene podrške za unaprjeđenje sadržaja po mjeri djeteta i radi davanja podrške razvoju zajednice. Ovakve međusobne veze naročito su važne u područjima opterećenim siromaštvom.

Učenje se odvija u različitim okolnostima u djetetovom širem okruženju – kod kuće, nakon škole, u vjerskim institucijama i u interakciji sa drugim članovima zajednice. (Vidjeti okvir na ovoj strani.) Škole po mjeri djeteta osjetljive su spram znanja, vrijednosti i tradicije koje učenici donose iz svoje šire zajednice, a u isto vrijeme djeca stječu novo znanje i vještine koje sa sobom nose nazad u zajednicu. Škola može proširiti svoje aktivnosti usmjerene prema zajednici na način da djecu kući šalje sa porukama kojima se prenose informacije o važnosti higijene, prevencije HIV-a i AIDS-a, održavanju prirodne sredine i drugim temama. Na ovaj način škola doprinosi razvoju zajednice.

Uspostavljanjem takvog dijaloga zajednici se daje osjećaj vlasništva, pa se tako škola ne posmatra kao nešto što se nalazi izvan zajednice. Ovakav dijalog preko granica jeste ono što škole po mjeri djeteta razlikuje od drugih škola. Ove škole često postaju oaze za širu zajednicu i ponekad pružaju jedini prostor gdje žitelji grada ili sela mogu održavati svoje sastanke ili svečanosti. Ovakvim vezama škola se učvršćuje kao podupiruća, brižna i relevantna institucija zajednice.

BRAZIL: PROJEKTI 'SUSJEDSTVO KAO ŠKOLA'

Novi koncept obrazovanja razvijen je u Vila Madaleni, malom naselju u najvećem brazilskom gradu, Sao Paulu. Pod nazivom 'Susjedstvo kao škola' ovaj projekat provodi nevladina organizacija Cidade Escola Aprendiz, koja od 1997. godina naovamo trgove, uličice, kina, ateljee, kulturne centre i pozorišta pretvara u učionice.

Projektom Susjedstvo kao škola, koji služi kao produžetak zvaničnog školskog obrazovanja, nastoje se proširiti prostori za učenje u zajednici, stvoriti jedna pedagoška laboratorija u kojoj učiti znači upoznavati sebe i vršiti socijalnu intervenciju u zajednici kroz komunikaciju, umjetnost i sport.

Uspjeh koncepta Susjedstvo kao škola proizilazi iz partnerskih odnosa između škola, porodica, državnih organa, preduzetnika, udruženja, zanatlija, nevladinih organizacija i volontera – a svi oni predstavljaju nezaobilazne činioce u obrazovanju u zajednici. Svako obrazuje druge i svako uči u centrima za obuku, pa to iskustvo odgajateljima i liderima društva pomaže da osjete važnost potpomaganja sistema učenja.

Škole po mjeri djeteta prelaze vlastite granice u nastojanju da ostvare partnerske odnose sa drugim akterima koji doprinose uspješnoj implementaciji svih aspekata škole po mjeri djeteta. Ti drugi akteri su stručni radnici u oblasti zdravstvene zaštite i socijalne pomoći, kao i institucije koje doprinose zdravlju i ishrani djece. Školama po mjeri djeteta ovi partnerski odnosi su potrebni jer im često nedostaju resursi koji su nužni da bi mogle pružiti sve elemente škola po mjeri djeteta.

Aktivnosti škole po mjeri djeteta usmjerene prema vanjskoj zajednici mogu prevazilaziti granice geografske zajednice. Mnoge škole primaju članove različitih zajednica (različitih religijskih, rasnih i političkih pripadnosti). Osjećaj solidarnosti i zajedničkog identiteta formiran izgradnjom etosa i podučavanjem mirnom suživotu, vještinama pregovaranja, nenasilju i brizi za prirodnu sredinu može imati utjecaja i na višem nivou na izgradnju nacije.

GANAN: UČENICI PODUČAVAJU ČLANOVE ZAJEDNICE PREVENCIJI MALARIJE

U gradu Kparigu na sjeveru Gane, učenici starijih razreda osnovne škole odslušali su predmet posvećen prevenciji malarije. Kao dio lekcija u okviru predmeta, učenicima je preporučeno da svoje porodice i zajednicu obavještavaju o projektu kako on bude napredovao. U ovom projektu spojene su vještine iz predmeta fizike, likovnog vaspitanja, muzičkog vaspitanja, obrade drveta i umijeća življenja. Djeca su osmislila i izvela dramsku predstavu za manju djecu i članove porodice na temu životnog ciklusa komarca i prenošenja malarije. Otišli su u obilazak zajednice i pronašli izvore stajaće vode. Služeći se tehnikama koje su savladali u školi, napravili su ispravne odvode i tako na najmanju mjeru sveli postojanje izvora stajaće vode.

Zajednica je pokazala veliki interes za ovaj projekat. Kada su odrasli vidjeli kako djeca obilaze zajednicu, pitali su ih za projekat i za način na koji će se njime smanjiti pojava malarije. Probudio se entuzijazam i članovi zajednice pridružili su se aktivnostima i nastavili implementirati strategije još dugo nakon okončanja ove dječje akcije. Rezultat svega je da su se izvori stajaće vode u zajednici značajno smanjili, što je doprinijelo suzbijanju malarije. Zajednica je na konkretan i relevantan način naučila kako obrazovanje djece doprinosi dobrobiti svih članova zajednice.

Snaženje aktivnosti škole usmjerenih prema zajednici:

- Škola utvrđuje konkretan plan za saradnju između škole i zajednice,
- Škola redovno šalje poruke roditeljima i članovima školskog odbora o aktivnostima škole i napredovanju djece,
- Škola i zajednice formiraju udruženja roditelja, nastavnika i članova zajednice koja održavaju redovne sastanke,
- Škola učenike podstiče da učestvuju u aktivnostima zajednice,
- Roditelji i zajednica učestvuju u projektima za unaprjeđenje škole,
- Škola poziva druge lokalne agencije (ministarstva), privatni sektor, lidere zajednice i roditelje da učestvuju u aktivnostima planiranja i upravljanja školom,
- Škola održava mrežu kontakata sa zajednicom radi osiguranja upisa isključene djece, naročito djevojčica, djece koja rade kod kuće, djece sa onesposobljenjima i djece iz manjina,
- Škola zajednicu uključuje u volonterske programe (održavanje objekata i prirodne sredine) i angažuje osobe sa posebnim znanjima i vještinama da pomognu u učionici,
- Nastavnici djeci daju domaću zadaću (poruke koje djeca nose kući) koja od djece zahtijeva interakciju sa njihovim roditeljima,
- Škola stupa u partnerske odnose sa lokalnim privatnim sektorom, nevladinim organizacijama i organizacijama zasnovanim na zajednici kako bi oni pomogli školi i porodicama,
- Školski programi usmjereni na zdravlje i ishranu planiraju se i implementiraju zajedno sa zdravstvenim i socijalnim radnicima, nastavnicima, roditeljima i ostalima,
- Učenici se podučavaju da pjevaju i recituju pjesme sa porukama o zdravlju i sigurnosti, i podstiču se da te pjesme prenose dalje svojoj mlađoj braći i sestrama i članovima porodice.

UGANDA: ŠKOLE PO MJERI DJETETA POTPOMOGNUTE OD STRANE POKRETA ZA OBRAZOVANJE DJEVOJČICA

Članovi Pokreta za obrazovanje djevojčica (Girls' Education Movement - GEM) aktivno koriste metode djeca-za-djecu kako bi došli do djece koja nisu upisana u školu. Služeći se sredstvima ostvarenim kroz svoje aktivnosti koje donose prihode, članovi pokreta GEM kupuju materijal za učenje za učenike u stanju potrebe, što predstavlja pragmatičan pristup rješavanju pitanja ostanka u školi. GEM klubovi isto tako promovišu prakse po mjeri djevojčica i osmišljaju načine da se djevojčice koje su napustile školu vrate na nastavu, na primjer kupovinom menstrualnih uložaka za njih. Članovi pokreta GEM pored toga nastoje privući članove zajednice, čime se snaže partnerski odnosi i interakcija škole i zajednice.

MEKSIKO: INKLUZIJA DOMORODAČKE DJECE

Škole po mjeri djeteta promovišu se od 2000. godine u meksičkim pokrajinama Chiapas i Yucatan koje karakteriše velika domorodačka populacija i visok nivo marginalizacije. Škole po mjeri djeteta imaju ključnu ulogu u osiguravanju učešća djece, nastavnika i roditelja, te u postizanju održivog razvoja u kontekstu domorodačke kulture. Škole po mjeri djeteta unaprjeđuju učenje kroz interkulturalnu i dvojezičnu nastavu, aktivan angažman učenika, porodica i zajednice, kao i kroz građansko obrazovanje zasnovano na demokratskim vrijednostima, poštovanju različitosti i promociji jednakosti, saradnje i učešća. Ovakve škole isto tako nastoje napraviti zdravo, čisto i prijateljsko okruženje u školi. Paralelnom inicijativom pod nazivom Participativno učenje u zajednici promoviše se građansko obrazovanje i aktivnosti kojima porodice i zajednice uče o pravima djeteta na način kojim se poštuje kultura i dostojanstvo zajednice, te kojima se porodice i zajednice podstiču da uzmu učešća u organizaciji života zajednice oko škole. Sličnim nastojanjima iz inicijative Sva djeca u školi želi se osigurati kvalitetno osnovno obrazovanje za sve dječake i djevojčice. Rezultat ovakvih aktivnosti je da škole bilježe bolji uspjeh svojih učenika, imaju bolje obučene i motivisane nastavnike, unaprjeđeno školsko okruženje koje sadrži toalete i vodovodne instalacije, postiže se veće učešće zajednice u obrazovanju i snažniji osjećaj kulturnog identiteta, što doprinosi većem samopoštovanju.

4.5 ZAJEDNICE I PROSTORI ZA UČENJE PO MJERI DJETETA

Prostori za učenje po mjeri djeteta često se, ali ne i uvijek, formiraju u situacijama elementarnih nepogoda i kriza kako bi se nadoknadio manjak adekvatnih, sigurnih i podupirućih okruženja za učenje. U hroničnim situacijama nepogode i sanacije, takvi prostori mogu igrati važnu ulogu u osiguravanju osnovnih socijalnih usluga, pri čemu služe kao stabilizirajuće tačke kontinuiteta i oslonca.

Pored toga što služe kao prostori za učenje, područja po mjeri djeteta mogu isto tako služiti kao mjesto za igru i stimulaciju, aktivnosti rekreacije i umijeća življenja, kao i za kulturne i sportske događaje. Tokom krize djeci je potrebna psihosocijalna podrška, savjetovanje i sigurna mjesta gdje mogu učestvovati u učenju i rekreaciji kako bi povratili stabilnost u vlastitim životima. Prostorima po mjeri djeteta nastoji se djeci prenijeti osjećaj normalnosti kroz redovne aktivnosti koje su nužne za njihov razvoj.

U svim mogućim okolnostima, prostori po mjeri djeteta zahtijevaju povećano učešće djece, roditelja i zajednice u donošenju odluka o dječjem obrazovanju, rekreaciji i igri. Pored toga ovi prostori mogu služiti i kao centri zajednice u kojima se jačaju vještine odraslih za rješavanje problema i osigurava mjesto za objedovanje, zdravstvenu zaštitu i podjelu predmeta iz humanitarne pomoći.

4.5.1 Organizivanje prilika za učenje

Prostori za učenje po mjeri djeteta neophodno su potrebni tokom elementarnih nepogoda i u drugim situacijama kada su djeca prisiljena da izađu iz okvira zvanične školske sredine. Iako vlade i organi vlasti nadležni za obrazovanje imaju obavezu da osiguraju prilike za učenje za svu djecu, često se dešava da roditelji, porodice i zajednice preuzmu veću ulogu u razvoju prostora za učenje tokom nepogoda i sličnih situacija.

Lokalne vlasti obično su odgovorne za identifikovanje takvih prostora, dok je veća vjerovatnoća da će njihovo samo uspostavljanje i rad voditi roditelji i lokalna zajednica. Mada njihov fokus leži na učenju, prostori po mjeri djeteta mogu sadržati i integrirane socijalne usluge kao na primjer zdravstvenu zaštitu, ishranu i socijalnu pomoć. Učenje se pored toga može odvijati i u lokalnim kućama gdje se djeca okupljaju radi dopunskih ili vannastavnih aktivnosti koje su povezane sa školom, ali su više dobrovoljne po svrsi, sadržaju i primjeni.

Učešće lokalne zajednice, koje se često odvija preko organizacija civilnog društva, ključno je za uspjeh učenja u prostorima po mjeri djeteta, jer su obično roditelji i dobrovoljci iz zajednice ti koji imaju inicijativu i angažuju se na vođenju aktivnosti učenja koje se nude u ovim prostorima. Pored toga, budući da su ovo alternativni prostori za učenje, za djecu koja su izvan obuhvata zvaničnih, redovnih obrazovnih institucija često je nužno izvršiti mobilizaciju kako bi se osiguralo njihovu učešće. Kako bi se postigla uspješna integracija marginalizirane djece, zajednica mora imati povjerenja u prostore za učenje, a oni koji su odgovorni za vođenje ovih prostora moraju posjedovati potrebna znanja da bi se mogli angažovati na djelotvornoj socijalnoj mobilizaciji i komunikaciji sa mladima.

Doprinosi zajednice prostorima po mjeri djeteta u vidu alata, opreme, zemljišta i direktnog učenja i administrativnih poslova, nužni su za jačanje osjećaja pripadnosti i vlasništva kod djece i njihovih porodica. Kao i zvanični školski sistem, škola po mjeri djeteta moraju biti

sigurne, zdrave, zaštitničke i inkluzivne. Obrazovni sistem mora vršiti nadzor nad ovakvim neformalnim prostorima kako bi se osiguralo da ispunjavaju sve uvjete.

Alternativni prostori za učenje mogu se formirati skoro svugdje, u crkvama, džamijama, hramovima, gradskim vijećnicama, prostorijama koje pripadaju uredu poglavara zajednice, bibliotekama, nekom ograđenom prostoru, dodijeljenoj zemlji, nekorištenoj prostoriji u nekoj privatnoj kući, ili čak na brodu. Na primjer, na Maldivima su se medrese koristile za aktivnosti učenja pored samog učenja Kur'ana nakon što je postignut sporazum da je djeci potrebno da čitaju i drugu literaturu i da uče o svijetu koji se nalazi izvan granica njihove zajednice.

U Nikaragvi i Iranu mobilne biblioteke predstavljaju priliku za učenje ne samo za djecu, nego i za njihove porodice i širu zajednicu. U gradu Curitiba u Brazilu, obrazovni centri u obliku svjetionika, u kojima su kombinirane biblioteke i pristup Internetu i koje predstavljaju dio gradskog projekta Svjetionici znanja, smješteni su pored škola kako bi premostili učenje između zvaničnog školskog sistema, lokalne zajednice i porodica.

Strateški koraci:

- Identifikovati prostore u zajednici gdje se učenje može odvijati,
- Uključiti upravu škole i udruženje roditelja i nastavnika u proces odabira prostora,
- Kreirati i implementirati alternativne programe učenja za svu djecu, uključujući djecu koja inače nisu upisana u školu, kroz proaktivan rad sa zajednicom i saradnju sa nevladinim i vjerskim organizacijama,
- Razraditi i uvesti programe o umijeću življenja i prevenciji HIV-a i AIDS-a, kao i o načinima prilagođavanjima promjenama u okruženju kroz aktivnosti zvaničnog i dopunskog obrazovanja za djecu koja su redovno upisana u škole i onu koja nisu,
- Identifikovati mjesta sastajanja na kojima se djeca koja nisu upisana u školu mogu mobilizirati radi uključivanja kako u zvanične tako i u nezvanične aktivnosti učenja,
- Iskoristiti postojeće resurse i identifikovati nove resursa unutar i izvan zajednice,
- Ostvariti saradnju sa privatnim sektorom radi opremanja alternativnih i dopunskih prostora za učenje,
- Udružiti se sa sportskim, rekreativnim i kulturno-umjetničkim organizacijama,
- Identifikovati članove zajednice i volontere koji imaju potrebne vještine i mogu posvetiti vrijeme da potpomognu aktivnosti učenja u prostorima po mjeri djeteta.

4.6 IMPLIKACIJE ZA POLITIKU

Preporučene promjene da bi se okruženje za učenje učinilo po mjeri djeteta podrazumijevaju značajnu promjenu odgovornosti, sistema praćenja, obuke, nastavnog plana i programa, prakse upisa u školu, strukture i sadržaja škola i centara za rani razvoj, kao i uloge porodica i civilnog društva. Ako ove promjene ne budu poduprte čvrstim preuzimanjem obaveza kroz usvajanje odgovarajućih politika i konkretnih načina pozivanja na odgovornost, promjene se neće desiti i dječja prava se neće realizovati. Stoga je za postizanje ovog standarda u školstvu neophodna politička podrška na najvišem nivou. Kako bi osigurale svoju ostvarivost, škole po mjeri djeteta moraju biti zasnovane na dokazima i potpomognute sistemom stalnog praćenja, evaluacije, povratnih informacija i zagovaranja. (Vidjeti Poglavlje 8.)

Mnoge zemlje u razvoju implementiraju škole po mjeri djeteta kroz ubrzane procese reforme školstva. Čitava školska zajednica zajedno radi na postizanju zajedničkog cilja kroz održavanje sastanaka, razgovaranje i učenje iz iskustava drugih.

4.7 NADZOR I NADGLEDANJE

Pristupanje obrazovanju i učenju iz perspektive škola po mjeri djeteta zahtijeva drugačiji oblik nadzora i upravljanja školama i aktivnostima učenja. Malo obrazovnih sistema, naročito onih u zemljama u razvoju, ima djelotvorne sisteme nadzora i analize rezultata nastavnika i uprave, a implementacija takvih sistema je gotovo uvijek otežana raznim ograničavajućim faktorima.

Stoga uvođenje okvira obrazovanja i učenja po mjeri djeteta daje priliku za analiziranje i mijenjanje načina na koji se vrši nadzor i upravljanje nastavnim i upravnim kadrom. To je pored toga i prilika za uspostavljanje i jačanje sistema za praćenje i nadgledanje, kao i mehanizama za unaprjeđenje odgovornosti za raspodjelu i iskorištavanje resursa.

SEOSKI KOMITETI ZA OBRAZOVANJE: ODGOVORNOST ZAJEDNICI

U mnogim zajednicama nadgledanje kvaliteta obrazovanja i rada nastavnika je u nadležnosti Seoskog komiteta za obrazovanje, koji može imati različite funkcije i različite nivoe odgovornost zavisno od zajednice u kojoj djeluje. Njegove bitne ulogu uključuju praćenje djece u zajednici, ocjenjivanje kvaliteta obrazovanja, otkrivanje narušavanja prava i lociranje djece koja nisu upisana odnosno ne pohađaju školu. S druge strane, funkcionisanje ove grupe u najvećoj mjeri zavisi od ovlaštenja koja su joj povjerena i od toga ko je u njoj zastupljen. Komiteti prate rad škola i služe kao forum za donošenje odluka od strane roditelja i djece.

Uključivanje porodice i zajednice u praćenje aktivnosti učenja ključno je u modelu učenja po mjeri djeteta i mora se učini njegovim sastavnim dijelom od samog početka. Vladina tijela na svim nivoima moraju biti pozvana radi rasprave o načinu regulisanja rada škole po mjeri djeteta. Glas djece mora se uključiti putem otvorenih foruma tokom čitavog procesa kako bi se njihov utjecaj i učešće osnažili. Potrebno je formulisati i usaglasiti načine izvještavanja kao što su dežurni telefoni i drugi mehanizmi.

Strateški koraci:

- Izvršiti analizu sistema upravljanja obrazovanjem kako bi se utvrdilo kako se obrazovanje percipira i kako se njime upravlja,
- Usvojiti kodeks ponašanja za nastavnike i upravni kadar u sistemu obrazovanja po mjeri djeteta, kao i sistem praćenja od strane zajednice radi vršenja ocjene i izvještavanja,
- Razviti sistem upravljanja usmjeren na djecu koji se oslanja na principe obrazovanja po mjeri djeteta i dječja prava,
- Uspostaviti djelotvoran, transparentan sistem za davanje povratnih informacija o raspodjeli i korištenju resursa uz mogućnosti inputa od strane zajednice kroz PTA udruženja,
- Razraditi mehanizam dežurnog telefona ili neki drugi metod za prijavljivanje zloupotrebe i izrabljivanja učenika.

EGIPAT: MODEL ŠKOLE U ZAJEDNICI

U ruralnim zaseocima Gornjeg Egipta, gdje ranije nisu postojale osnovne škole i gdje su djevojčice bile naročito lišene prava i mogućnosti, osnovane su škole u zajednici kao sredstvo da se djeci pruži kvalitetno obrazovanje. Modelirane na osnovu iskustva projekta BRAC u Bangladešu, škole su smještene

u zajednicama i besplatne su, bez bilo kakvih skrivenih troškova. Lokalno vlasništvo je ključna osobina, pri čemu zajednice doniraju prostor, osiguravaju da djeca dolaze na nastavu i upravljaju školama preko lokalnih komiteta za obrazovanje u svakom zaseoku.

Mlade žene sa srednjoškolskim diplomama se regrutuju iz redova lokalnog stanovništva i obučavaju kao fasilitatori radi pružanja kvalitetnog obrazovanja kroz interaktivne tehnike i lokalno relevantni edukativni sadržaj, uključujući predmete o zdravlju, prirodnoj sredini, poljoprivredi i lokalnoj povijesti. Svršeni polaznici škola u zajednici imaju pravo da polažu standardizovane ispite za državne škole na kraju 3. i 6. razreda.

Ovaj projekat služi kao katalizator razvoja te, s obzirom na naglasak na djevojčicama i učešće žena fasilitatora, kao katalizator promjena u ulogama i očekivanjima polova. Lekcije naučene iz kvalitetnih komponenti modela škole u zajednici se ugrađuju u osnove sektora obrazovanja preko Inicijative za obrazovanje djevojčica, a sam model se širi formiranjem dodatnih škola po mjeri djevojčica.

POGLAVLJE 5

ŠKOLE KAO ZAŠTITNIČKE SREDINE

Više od 50 posto djece koja poginu u zemljotresima svake godine, umiru u svojim školskim zgradama.

- U Pakistanu je više od 17.000 djece koja su pohađala nastavu u prvoj smjeni poginulo kada su se školske zgrade srušile u zemljotresu krajem 2005. godine.
- U razvijenim zemljama mjesne škole i bolnice obično se projektuju na način da osiguraju preživljavanje i označene su kao sigurna skloništa za pogođene članove zajednice.

Poboljšanje stabilnosti konstrukcije većine školskih zgrada nije ni skupo niti tehnički zahtjevno.

- Procijenjeni prosječni troškovi za jednu školu iznose od 1.000 \$ do 1.500 \$, pod pretpostavkom korištenja lokalne radne snage i materijala, kao i jeftinijih projektnih rješenja .

Izvor podataka: Kampanja sigurnosti škola, Mreža za pomoć zemljama izloženim elementarnim nepogodama (Disaster Resource Network), inicijativa Svjetskog ekonomskog foruma.

5.1 UVOD

Milioni djece pohađaju škole koje su veći dio vremena uglavnom sigurne. Međutim, škole u većini zemalja u razvoju ne pružaju djeci zaštitu od posljedica prirodnih nepogoda i nesreća. U vrijeme kada je prirodna okolina sve nesigurnija i kada naučnici sa relativnom sigurnošću predviđaju da će klimatske promjene povećati kako težinu tako i učestalost elementarnih nepogoda, školske zgrade koje ne mogu pretrpjeti katastrofalne nepogode nisu prihvatljive.

S druge strane, problem nisu samo elementarne nepogode i nesreće. Brojni su načini na koje škola može propustiti da zaštiti djecu koja su joj povjerena na brigu i staranje. Izvori rizika i opasnosti mnogobrojni su i složeni. Zabilježeni su slučajevi da su djeca, naročito djevojčice, živa izgorjela u internatskom smještaju gdje se vrata 'zaključavaju radi sigurnosti', tobože da bi ih se zaštitilo. U nekim zemljama djeca se izlažu riziku otmice radi traženja otkupnine ili se, u nečemu što postaje uznemirujući obrazac ponašanja kod mlade populacije, nađu među učesnicima nasilja povezanog sa bandama. Škole su ponekad ciljevi žestokih napada tokom građanskih sukoba, čime se djeca izlažu riziku otmice i prisilnog regrutovanja da služe kao djeca vojnici, radnici ili seksualni robovi.

Istraživanje UN-a o nasilju nad djecom pokazalo je da su djeca u čitavom svijetu izložena riziku nasilja u i oko škole. Opasnosti kojima su izloženi kreću se od silovanja, spolnog zlostavljanja, spolnog uznemiravanja i fizičkog premlaćivanja do verbalnog zlostavljanja, nasilništva, ruganja, stereotipiziranja i drugih oblika ponižavanja. Ponekada su sami nastavnici, školski organi i vršnjaci vinovnici takvog zlostavljanja.

U nekim slučajevima škole su te koje ne pružaju zaštitu djeci od izlaganja opasnostima po zdravlje, kao što su zagađenje, otrovne tvari, buka i zagušljiva isparenja, ili ih smještaju u higijenski neuvjetna okruženja koja im ugrožavaju zdravlje. Škole mogu pokazati nemar time što adekvatno ne predviđaju, sprečavaju i spremaju se za prijetnje zdravlju i sigurnosti djece uprkos očiglednim brzim promjenama u prirodnoj sredini.

U školama po mjeri djeteta, pažnju treba posvetiti sljedećim ključnim elementima:

- **Predviđanje:** Organi škole trebaju predvidjeti neposredni rizik ili potencijalne opasnosti koje mogu pogoditi djecu u školi, njezinoj blizini ili u široj zajednici. Ovakvi rizici i opasnosti mogu biti sezonska gripa ili opasnije potencijalne pandemijske zaraze kao što su ptičja gripa, ili bolesti koje prenose prijenosnici tipa malarije i dengue groznice, koje se sve više javljaju u hladnijim klimatskim područjima kako temperatura raste. Ovakve opasnosti mogu potjecati i od nadolazećeg olujnog vremena ili od činjenice da se škola nalazi blizu opasnih lokaliteta. U nekim zemljama političke napetosti nose rizik izbijanja nasilja u zajednici. Škole koje prate ovakva dešavanja mogu ocijeniti kada je vrijeme za poduzimanje preventivnih mjera. Kada školska zajednica preuzme odgovornost za ozbiljne pripreme, odgovarajuće preventivne mjere mogu se provesti posvećivanjem pažnje događajima radi pravovremenog donošenja odluka.

- **Prevenција:** Organi škole trebali bi poduzeti mjere predostrožnosti kako bi otklonili rizike po zdravlje i sigurnost djece. Pravovremenim davanjem vakcina protiv gripe i drugih vakcina svoj djeci olakšava se prevencija težih bolesti. Posebno označena mjesta na ulici za prelazak djece mogu spriječiti saobraćajne nesreće. Mapiranje rizika i slabosti u smislu izloženosti elementarnim nepogodama u zajednici mogu preduprijeti potencijalne nesreće. Samim korištenjem ispravnih postupaka pri pranju ruku i slijeđenjem drugih zdravstveno-ispravnih navika sprečava se širenje bolesti. Na isti način, zabrana donošenja oružja u školu, osiguravanje adekvatnog nadzora prostora za igru i projektovanje učionica na način da se aktivnosti u njima mogu lako vidjeti izvana predstavljaju načine kojima se može spriječiti nasilništvo, napadi i zlostavljanje u i oko škole. Ograđivanje potencijalno opasnih područja, kao što su bazeni ili bunari, te čišćenje ili prskanje područja sa stajaćom vodom gdje postoje uvjeti za razmnožavanje komaraca predstavljaju mjere prevencije u koje školska zajednica može uložiti sredstva radi zaštite djece i osoblja.

- **Spremnost:** Škole moraju imati predviđena sredstva i postupke za brzo i odlučno djelovanje u odnosu na konkretne opasnosti po zdravlje i sigurnost djece. Sistemi upozoravanja, od jednostavnog školskog zvona do sofisticiranijih alata kao što su tekstualne poruke, mogu školama omogućiti da uzbunjuju učenike, porodice i školsko osoblje u slučaju opasnosti ili krizne situacije. Obuka nastavnika i učenika iz jednostavnih vještina pružanja prve pomoći, instaliranje aparata za gašenje požara i posebne protivpanične rasvjete, zakazivanje vježbi evakuacije i označavanje posebnih tačaka za okupljanje, sigurnih područja i načina za traženje pomoći mogu olakšati školskoj zajednici da se pripremi na odgovor u slučaju nesreća i kriznih situacija.

Škole po mjeri djeteta obično imaju jasne politike, planove, mjere i budžete za realizaciju ovih elemenata. Takve škole isto tako trebaju stalno vršiti revidiranje usvojenih postupaka kako bi osigurale da su ti postupci usklađeni sa svim promjenama koje se dešavaju u školi i široj zajednici.

U ovome poglavlju date su detaljne informacije o pitanjima zaštite i sigurnosnoj dimenziji škola po mjeri djeteta. U njemu se istražuju očekivanja i realnosti škola u aktivnostima

promovisanja emocionalne, psihološke i fizičke dobrobiti djece. Kategorije prijetnji i procjena rizika u ovom su poglavlju identifikovani kao osnova za analizu strategija i intervencija čiji je cilj osigurati da škole budu zdrave, sigurne i da štite djecu.

5.2 PRAVO NA UČENJE U SIGURNOM, ZDRAVOM OKRUŽENJU

Konvencijom o pravima djeteta (Convention on the Rights of the Child - CRC) izričito su utvrđene obaveze vlada da olakšaju ostvarivanje dječjeg prava na učenje u sigurnom i zaštićenom okruženju, bez obzira da li se radi o konvencionalnoj školi ili o posebno označenom prostoru za učenje u nekoj kriznoj situaciji. Konvencijom se naročito pozivaju sve Zemlje potpisnice da poduzmu odgovarajuće mjere kojima će osigurati zaštitu djece od svih oblika nasilja, povreda, zlostavljanja i zanemarivanja, da osiguraju da se disciplina u školi provodi na način koji je u skladu sa dostojanstvom djeteta i da osiguraju ostvarivanja prava djece na uživanje najbolje moguće zdravstvene zaštite. (Vidjeti okvir na strani 4.)

Škole i prostori za učenje po mjeri djeteta trebaju usvojiti ove principe i standarde prilikom stvaranja okruženja za učenje gdje su djeca slobodna od straha, zebnje, opasnosti, bolesti, izrabljivanja, štete ili povrede. Takve škole i prostori trebaju stvoriti zdravo, sigurno i zaštitničko okruženje osiguravanjem zdravstvenih usluga, ishrane, instalacija vodovoda i kanalizacije u školi, kao i kodeksa ponašanja kojima se sprečava nasilje.

5.2.1 Zdrava okruženja

Dječja zaštita u školi počinje sa zdravim djetetom. Dobro zdravlje i pravilna ishrana preduvjeti su za djelotvorno učenje. Istraživanja su pokazala da zdrava, uhranjena djeca bolje uče, a školski programi usmjereni na zdravlje i ishranu prepoznati su kao sredstvo za poboljšavanje stanja uhranjenosti djece, uspjeha u učenju i opšteg blagostanja. Čak i kratkoročna glad može negativno utjecati na djetetovu sposobnost učenja. Dokazano je da nedostatak joda ili željeza smanjuje djetetove kognitivne i motoričke vještine, pa čak i njegov koeficijent inteligencije. Slično tome, zaraza crvima uzrokuje anemiju i slab fizički, intelektualni i kognitivni razvoj, što dovodi do štetnih posljedica po školski uspjeh učenika. Dobro zdravlje u školskom uzrastu donosi dugoročne zdravstvene koristi, smanjuje stopu ponavljanja razreda i povećava obrazovna postignuća.

Pored loše ishrane, djeca su izložena mnogobrojnim fizičkim i fiziološkim prijetnjama koje ugrožavaju njihovo zdravlje i sigurnost u školi. Među fiziološkim rizicima kojima su djeca izložena nalaze se i malarija, bolesti koje se prenose vodom, zaraze parazitima (crvi su veliki uzrok pothranjenosti kod školske djece), dijareja, kolera, dehidracija i HIV i AIDS. Isto tako su prisutni i fizički rizici koji ugrožavaju zdravlje i sigurnost, kao što su povrede u saobraćaju zadobivene na putu do ili od škole, posjekotine, frakture i druge povrede zadobivene tokom igre, utapanje, fizičko nasilje (tjelesno kažnjavanje, napadi, i sl.) i spolno nasilje.

KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA: DJEČJE PRAVO NA ZDRAVO, SIGURNO I ZAŠTITNIČKO OKRUŽENJE	
Član 2.	Obrazovanje se mora osigurati bez diskriminacije po bilo kojem osnovu.
Član 19.	Države-potpisnice će poduzeti sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloupotrebe i eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje. Zaštitne mjere trebaju uključivati sprečavanje i

	identifikaciju, prijavljivanje, upućivanje, istraživanje, liječenje i praćenje slučajeva zlostavljanja djece.
Član 24.	Države-potpisnice priznaju pravo djeteta da uživa najviši standard zdravlja koji je moguće dostići i saglasne su da će poduzeti odgovarajuće mjere da osiguraju neophodnu zdravstvenu pomoć i zdravstvenu zaštitu svoj djeci, da se bore protiv bolesti i neuhranjenosti, da osiguraju adekvatnu kvalitetnu hranu i čistu vodu za piće, uzimajući u obzir opasnosti i rizike zagađenja prirodne sredine, da osiguraju da su roditelji i djeca obaviješteni, da ostvaruju pristup obrazovanju i da im se daje podrška pri korištenju osnovnog znanja o dječjem zdravlju i ishrani, higijeni i ekološki ispravnim sanitarijama i sprečavanju nesretnih slučajeva.
Član 28.	Države-potpisnice obavezne su da poduzmu sve odgovarajuće mjere da osiguraju da se školska disciplina provodi na način koji je u skladu sa ljudskim dostojanstvom djeteta.
Član 29.	Države-potpisnice se slažu da se obrazovanje djeteta usmjeri ka: (a) Razvoju dječje ličnosti, talenta i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovog punog potencijala; (b) Razvoju poštovanja prema ljudskim pravima i temeljnim slobodama, kao i prema principima zajamčenim Poveljom Ujedinjenih nacija; ... (d) Pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumijevanja, mira, tolerancije, jednakosti spolova i prijateljstva među svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskim grupama i osobama urođeničkog porijekla; (e) Razvoju poštovanja prema prirodnoj okolini.
Član 37.	Države-potpisnice će osigurati da djeca ne budu podvrgnuta mučenju ili drugoj okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupku ili kazni.

Škole i prostori za učenje po mjeri djeteta olakšavaju rješavanje ovakvih problema tako što: stvaraju zdravo školsko okruženje koje osigurava pristup higijenski ispravnoj vodi za piće, ispravnom priboru i prostorijama za higijenu i sanitarnim prostorijama, implementiraju obrazovanje o zdravlju, higijeni i prirodnoj sredini zasnovano na umijeću življenja, te pružaju zdravstvene usluge i usluge ishrane kao sastavni dio školovanja. U školskim objektima ne smiju biti prisutne opasnosti kao što su olovo, azbest ili unutrašnje zagađenje zraka, a prostor oko škole i učionice mora se držati čistim i bez bilo kakvog škodljivog otpadnog materijala. Potrebno je osigurati odvojene toalete za djevojčice i dječake (kako bi se djevojčicama pružila potrebna privatnost), zajedno sa dovoljnim količinama vode za pranje ruku u odgovarajućim prostorijama. Sve su ovo važni aspekti onoga što bi škole i prostori za učenje po mjeri djeteta trebali ponuditi kao dio sigurnog i zaštitničkog okruženja za učenje.

Kultura održavanja čistih, zdravih i sigurnih okruženja znači da direktori škola i nastavnici trebaju biti posvećeni programima kojima se djeca uključuju u održavanje sanitarne infrastrukture za pranje ruku i vodu za piće, kao i toaleta. Direktori škola i nastavnici obično sarađuju sa djecom na pripremi i provođenju plana za praćenje i održavanje instalacija i objekata, i na taj način djeci pomažu da ostanu čista i zdrava. U tom smislu potrebno je usvojiti preventivno održavanje kao način za postavljanje standarda i smanjenje troškova, koji su obično viši kada se umjesto preventivnog održavanja vrše popravke i zamjena dijelova. Prevencija podrazumijeva jednostavne zadatke kao što su podmazivanje vrata koja škripe prije nego što šarke popuste, zatvaranje manjih pukotina u zidnim pločama prije nego što se prošire u velike otvore u zidu, popravljivanje slavina koje cure prije nego što se preobraze u opasnost od poplave, mijenjanje dijelova u bunarskim pumpama prije nego što cijeli sistem prekine s radom, redovno krećenje kako bi se zaštitila trajnost objekata, redovno ribanje i čišćenje kako bi se spriječilo nakupljanje prljavštine i otpada u školskim objektima, te sađenje drveća kako bi se osigurao hlad i spriječila erozija tla. (Vidjeti Poglavlje 3.)

Da bi podržali zaštitničko okruženje za učenje i postigli uspješan plan održavanja, direktori škola i nastavnici mogu podstaći djecu da osnuju sekcije zdravog okoliša, gdje će organizovati zadatke održavanja, napraviti takmičenja u izvršavanju ovih zadataka i promovisati poruke vezane za higijenski ispravnu vodu, sanitarije i 'zdrave škole i zdrave kuće'.

Škole i prostori za učenje po mjeri djeteta obično rješavanju problem neuhranjenosti putem 'hrane za obrazovanje' – odnosno osiguravanjem školskih obroka ili užina i porcija koji se nose kući za ugroženu djecu, siročad i djevojčice. Ovakvim strategijama roditelji su podstiču da djecu redovno šalju u školu, a njima se mogu podstaći i zajednice da pripremaju i služe obroke i pružaju podršku projektima školskih vrtova. Pored toga, njima se afirmiše obrazovanje učenika o ishrani, uz poduku o načinima kuhanja, pripremi jelovnika, korištenju lokalne hrane i uravnoteženoj ishrani. Na taj način se djeci kratkoročno osigurava kvalitetna ishrana, ali im se isto tako pomaže da razviju stavove, znanje i vrijednosti koji su im potrebni da bi mogli donositi pravilne odluke o ishrani kroz čitav život.

NIKARAGVA: VODOVOD I KANALIZACIJA U ŠKOLAMA PO MJERI DJETETA

U Nikaragvi, gdje 80 posto osnovnih škola nema zadovoljavajuću opskrbu vodom i adekvatne sanitarne prostorije i gdje je kvalitet obrazovanja slab, Inicijativa za zdrave i prijateljske škole predstavlja integralni pristup školskim sanitarijama i edukaciji o higijeni. Cilj ove inicijative je da se unaprijedi školsko okruženje iznalaženjem rješenja za pitanja zdravlja, školske higijene, sanitarnih rješenja koja štite prirodnu sredinu i za pitanja ljudskih prava na jedan sveobuhvatan način povezan sa kvalitetnim učenjem. Inicijativa se zasniva na ideji da su škole u stanju doprinijeti transformaciji porodica i zajednica time što će afirmisati pozitivne navike među učenicima tokom njihovih formativnih godina. Škole koje učestvuju u inicijativi dobile su novu opremu za pranje ruku i hlorisanu vodu, kao i adekvatne sanitarne jedinice odvojene za djecu različitog uzrasta i različitog pola. Osigurana su manja sjedala ili toaleti za predškolsku djecu, pisoari za dječake i jedan nužnik posebno prilagođen za djecu sa onesposobljenjima. Obrazovanje iz umijeća življenja i afirmacija higijene doprinijeli su povećanju znanja i pokretanju promjena u ponašanju. Namjera inicijative je da se osigura dugoročna održivost kombinacijom obrazovanja, afirmacije odgovarajućih higijenskih navika i unaprjeđenja školske infrastrukture – a sve to uz aktivno učešće obrazovne zajednice, zajednice u kojoj škola djeluje i same djece.

Škole po mjeri djeteta potpomažu školske programe uklanjanja crva, koji se obično provode kao sastavni dio jednog sveobuhvatnijeg programa zdravlja u školi. Esencijalni paket, program koji partnerski provode UNICEF i Svjetski program za hranu, te programski okvir Usmjeravanje resursa na djelotvorno osiguranje zdravlja u školi (Focusing Resources on Effective School Health - FRESH), koji su 2000. godine pokrenuli UNICEF, Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu, Svjetska banka i Svjetska zdravstvena organizacija, predstavljaju dobre primjere takvih programa usmjerenih na zdravlje.

Njihovi ključni elementi su:

- Zdravstvene politike u školi koje zagovaraju i olakšavaju ulogu nastavnika u afirmaciji dobrih zdravstvenih navika i pomažu u pretvaranju škola u zdrava okruženja za učenje,
- Adekvatni sanitarni uvjeti i pristup higijenski ispravnoj vodi radi smanjenja pojave bolesti, prenosa crva i bolesti koje se prenose vodom u školskom okruženju,
- Obrazovanje o zdravlju koje se zasniva na vještinama i kojim se afirmiše dobra higijena, izbjegavaju bolesti, preveniraju zaraze crvima i druge bolesti,
- Osnovne zdravstvene usluge i usluge ishrane koje uključuju školske obroke i uklanjanje crva.

U nekim zemljama škole po mjeri djeteta osiguravaju aktivnosti orijentacije radi kasnijeg odabira zanimanja tako što formiraju školske vrtove i laboratorije blizu ili oko škole kako bi se učenici mogli posvetiti uzgoju domaćih životinja, uzgoju ribe, držanju pčela, kultivaciji voćki i

produkciji osnovnih prehrambenih namirnica. Takvim nastojanjima može se djeci prenijeti znanje o poljoprivredi i vještine vezane za proizvodnju hrane i zaštitu prirodne sredine, te im se može osigurati direktna pomoć u ishrani (Svjetski program za hranu i UNICEF, 2005.g.). U ovom vremenu hroničnih suša i oskudice hrane, važno je da djeca i njihove porodice razumiju važnost uzgoja hrane i, tamo gdje je to moguće, daju doprinos lokalnom uzgoju hrane.

5.2.2 Sigurna i zaštitnička okruženja

Fizičko okruženje u školi ili prostoru za učenje, uključujući neposredno susjedstvo, ključno je za sigurnost i zaštitu djece. Kako bi se povećala sigurnost u školi, potrebno je podići ograde kako bi se djeca zaštitila od štetnih vanjskih utjecaja, kao što su prodaja droge, seksualno uznemiravanje i fizičko nasilje. Najčešće je potreban stalan nadzor škole i školskog dvorišta. Prostrana školska dvorišta sa brojnim velikim zgradama i nezaštićenim područjima mogu zahtijevati dodatno osoblje ili druge mjere sigurnosti, kao što je obavješćavanje u slučaju krizne situacije ili alarmne sisteme koji mogu učenike i nastavnike uzbuniti i upozoriti na pojavu neke krizne situacije.

Put do škole ili od škole je još jedan potencijalni izvor opasnosti. Škole po mjeri djeteta obično identifikuju sigurne načine na koje djeca mogu putovati do škole i nazad, kao na primjer sigurne pješačke staze u udaljenim ruralnim područjima ili zaštićene ulice u urbanim centrima u slučajevima kada djeca mogu do škole doći pješačeći. Roditelji se mogu ponuditi kao volonteri da pomažu djeci pri prelasku prometnih ulica u blizini škola u gradskim područjima. Tamo gdje udaljenost predstavlja problem, djeci treba osigurati siguran prevoz u vidu organizovanja školskog autobusa ili osiguranja besplatne vožnje u autobusima gradskog saobraćaja koji prolaze pored škole. U udaljenim mjestima gdje djeca žive daleko od škole i suočavaju se sa opasnostima na putu do škole, kao što su prelaženje potoka ili rijeke ili opasnost od fizičkog napada (naročito napada na djevojčice), škole po mjeri djeteta mogu kroz saradnju sa zajednicom osigurati da djeca putuju do škole zajedno (što ih je više, sigurniji su) ili da sa njima idu odgovorne odrasle osobe (kretanje u grupi uz pratnju).

Da bi škole po mjeri djeteta bile sigurne i zaštitničke sredine za učenje, potrebno je da osiguraju rješenja koja neće tretirati samo očigledne probleme fizičke opasnosti i zdravstvenih rizika. Pažnju treba posvetiti i dječjem emocionalnom, psihološkom i fizičkom blagostanju, štiteći ih od verbalnog i emocionalnog zlostavljanja i traume seksualnog uznemiravanja, rasne diskriminacije, etničkih predrasuda ili nametljivosti nastavnika i vršnjaka (Attig i Hopkins, 2006.). Škole koje su po mjeri djeteta moraju učenike zaštititi od psihološke štete koja može nastati usljed oblika kažnjavanja koje provode vršnjaci ili nastavnici, uključujući vrijeđanje, nazivanje pogrdnim imenima i druge oblike ponižavanja. Organi škole moraju isto tako razumjeti da djeca mogu biti pogođena predrasudama i pristrasnošću koji su rezultat izolacije i isključivanja od strane njihovih vršnjaka. U zemljama koje su sklone krvavom nasilju ili rizicima koji proizilaze iz prirodnog okruženja, djeca mogu biti suočena sa prijetnjom jednog drugog iznurujućeg oblika traume – neprestanog osjećaja bliske opasnosti.

Škole po mjeri djeteta u velikoj mjeri umanjuju ili eliminiraju česte fizičke prijetnje ili druge vrste nasilja koje se mogu naći u ili oko škola i prostora za učenje, kao što su tjelesno kažnjavanje od strane nastavnika, nasilje među učenicima, tuče bandi, nasilništvo, spolni napadi, drugi oblici nasilja koje se zasniva na spolu i napadi na školu od grupa izvana. (Vidjeti okvir na strani 10.)

Nasilje i zlostavljanje mogu se javiti kao nešto što nastavnici čine učenicima, kao na primjer tjelesno kažnjavanje, odnosno kao nešto što učenici čine jedni drugima, ili čak kao nešto što učenici čine nastavnicima. U brojnim slučajevima oblici nasilja se preklapaju. Važno je razumjeti i prepoznati ove veze.

Neki oblici nasilja mogu biti 'skriveni' i potrebno ih je razotkriti. Na primjer, spolni napadi, silovanje ili fizičko uznemiravanje djevojčica često se minimiziraju ili odbacuju uz komentar «ne možeš dječake spriječiti da se ponašaju kao dječaci». Drugi oblici nasilja, uključujući tjelesno kažnjavanje, mogu predstavljati lokalno prihvaćeno ponašanje u porodici i čitavom društvu, što otežava suočavanje sa njima u školama po mjeri djeteta. Sve dok se ne počnu rješavati ovakvi oblici nasilja, dječja dobrobit i njihova prava će biti ugroženi.

Škole po mjeri djeteta trebaju sarađivati sa roditeljima i lokalnim zajednicama na sprečavanju nasilja. Moraju postojati jasne, transparentno provedene politike i postupci i čvrste intervencije za zaštitu djece od fizičkih povreda i verbalnog, fizičkog, emocionalnog i spolnog zlostavljanja. Škole moraju educirati roditelje i lokalne zajednice kako bi se eliminisalo pristajanje na nasilje i tolerancija nasilja nad djecom. Zaštita i sigurnost djece mogu se proširiti na domove i zajednice, potvrđivanjem kodeksa ponašanja koje su usvojile škole. Posebna pažnja mora se posvetiti djeci koja su naročito izložena riziku, kao što su siročad, djeca sa onesposobljenjem i djeca ugrožena HIV-om i AIDS-om. Pored toga, škole i zajednice moraju biti pripravne na visoko traumatične situacije, kao što je građanski sukob, u kojima djeci može biti potrebno posebno savjetovanje i psihosocijalna zaštita.

Djevojčice i dječaci trebaju otvoreno govoriti o problemima zaštite koji se tiču njih samih ili drugih. U školama po mjeri djeteta, nastavnici i upravnici trebaju insistirati na saslušavanju djece dok pričaju o svojim strahovima vezanim za nasilje u svom životu. Odrasli i djeca trebaju zajedno uspostaviti sisteme kroz koje će se generisati rješenja za nasilno okruženje. Taj sistem može biti jednostavan, u vidu kutije koja se postavlja u školi da bi djeca u nju stavljala anonimne prijave zlostavljanja u kući ili nasilja u školi, ili to može biti u vidu jednog više formalnog mehanizma za žalbe. Ono što je bitno jeste da organi u školama po mjeri djeteta trebaju biti proaktivni u otkrivanju nasilja nad djecom i zapuštanja djece, te trebaju biti spremni reagovati u skladu sa domaćim zakonima i propisima koji se tiču dječje zaštite, što podrazumijeva i obavezno prijavljivanje policiji i drugim zakonom predviđenim organima.

Uloga škola u vezi sa ozbiljnim pitanjima dječje zaštite nije da vrše istrage, nego da prepoznaju situacije koje zahtijevaju pažnju i da izvrše upućivanje odgovarajućim organima dječje zaštite. Škole po mjeri djeteta trebaju biti spremne da identifikuju, upute i procjene djecu u stanju potrebe, uključujući djecu koja su pretrpjela, koja trenutno trpe ili su izložena riziku trpljenja znatne štete. Škole trebaju usvojiti postupke kojima se osiguravaju brzi profesionalni odgovori u slučaju da je otkriveno ili se sumnja da je nekom djetetu nanesena šteta odnosno povreda.

OBLICI NASILJA U ŠKOLAMA

Tjelesno kažnjavanje odnosi se na tučenje, batinanje, šibanje i druge oblike fizičkog kažnjavanja koje koriste nastavnici i upravno osoblje. Samo je nekolicina zemalja u potpunosti zabranila upotrebu tjelesnog kažnjavanja, a još uvijek postoje brojne zemlje gdje tjelesno kažnjavanje čini redovan dio školskog života.

I djevojčice i dječaci izloženi su različitim oblicima **spolnog nasilja** u i oko škola. Akte nasilja mogu počiniti nastavnici ili školski upravnici ili, u drugim slučajevima, učenici (većinom muškog roda)

prema učenicama i ponekad čak i prema nastavnicima. **Spolno nasilje** isto tako uključuje uznemiravanje i zlostavljanje na osnovu heteroseksizma i homofobije.

Nasilništvo se odnosi na opetovane negativne radnje koje jedan ili više učenika vrši protiv drugog učenika. Nasilništvo može obuhvatati ruganje, zadirkivanje i druge oblike vrijeđanja, fizičko nasilje i druge škodljive radnje, a može se izražavati i pomoću novih tehnologija – na primjer, cyber-nasilništvo.

Iako se neki oblici **nasilja povezanog sa bandama** mogu okarakterisati i kao nasilništvo, glavna razlika između ova dva oblika nasilja jeste ustroj organiziranih bandi i njihova upotreba oružja. Bande i sukobi bandi mogu biti locirani unutar škole ili između škola, ili mogu postojati izvan škola ali opet imati veliki učinak na ono što se dešava u školama kroz upotrebu narkotika, trgovinu drogom, iznuđivanje, grupno silovanje i tako dalje.

Škola kao 'meta' odnosi se na načine na koje sama škola može privlačiti oblike nasilja kao što su paljevina, vandalizam i uništavanje imovine koja pripada nastavnicima, odnosno na načine na koje škola postaje poprište manje čestih oblika nasilja kao što su nasumično ubijanje vatrenim oružjem, uzimanje talaca od strane terorista i otmice.

Izvor podataka: Ujedinjene nacije, *Istraživanje UN-a o nasilju nad djecom*, New York, 2006.

5.3 DJECA KOJA SU NAROČITO IZLOŽENA RIZIKU

Iako sva djeca mogu biti izložena prijetnjama njihovoj sigurnosti i dobrobiti u i oko škole, neka djeca su naročito izložena riziku. Najugroženije kategorije su djeca sa posebnim potrebama, onespoboljenjima ili oštećenim zdravljem; djeca pogođena zlostavljanjem, diskriminacijom, izrabljivanjem, ratom ili elementarnom nepogodom; siročad i djeca pogođena HIV-om i AIDS-om; djeca pripadnici manjina; djeca koja žive u udaljenim seoskim područjima ili u sirotinjskim dijelovima grada; te djevojčice. Djeca koja se istovremeno suočavaju sa više ovakvih faktora su još više izložena riziku diskriminacije i fizičkog i psihološkog nasilja, izrabljivanja i zloupotrebe (Ujedinjene nacije, 2006.g.).

Škole po mjeri djeteta posvećuju posebnu pažnju ovim kategorijama djece tako što afirmišu inkluzivnost i razvijaju posebne mjere kojima se osigurava ostvarivanje dječjeg prava na zdravlje, sigurnost i zaštitu. Škole i prostori za učenje po mjeri djeteta oslanjaju se na zajednicu radi lakšeg otkrivanja ovakve djece i njihovog dovođenja u školu. Kako bi bolje odgovorili na potrebe ove djece kada krenu u školu, nastavnici moraju biti obučeni za korištenje posebnih obrazovnih metodologija i alata za procjenu onespoboljenja. Pored toga, škola mora osigurati pomagala za nastavu i učenje, usluge podrške kao što je savjetovanje, te obuku iz socijalnog i psihološkog roditeljstva, zatim mora podsticati učešće zajednice u planiranju, implementaciji i praćenju, i također mora senzibilirati zajednice, roditelje i djecu prema pravima i potrebama djece sa onespoboljenjima i koristima inkluzivnog obrazovanja.

Škole po mjeri djeteta isto tako moraju biti osjetljive na to kako spolne razlike izlažu djecu riziku. Generalno govoreći, djevojčice i dječaci se suočavaju sa različitim prijetnjama. Na primjer, istraživanja sugerišu da je veća vjerovatnoća da će dječaci pretrpjeti tjelesnu kaznu, dok je kod djevojčica veća vjerovatnoća da će postati žrtve spolnog nasilja.

Škole se trebaju fokusirati na sve prisutniju pojavu, a to je rizik sa kojim se suočavaju djeca pogođena ili zaražena HIV-om. Ova djeca, zajedno sa kategorijom koja se naziva 'siročad i druga ugrožena djeca', često su izložena stigmatizaciji i diskriminaciji uslijed nepoznavanja bolesti među nastavnicima, roditeljima i drugom djecom. Često ih se isključuje iz škole i, ukoliko

su u školi, znaju biti podvrgnuta grubom tretmanu koji može uzrokovati psihološke i fizičke traume. Organi škole trebaju blisko surađivati sa roditeljima i zajednicama da bi zaštitili siročad i drugu ugroženu djecu u i oko škole i unutar zajednice.

Principi i prakse škole po mjeri djeteta pružaju jedinstvenu priliku za identifikaciju i reagovanje na psihosocijalne potrebe djece koju je AIDS učinio siročadima i druge djece koja žive u naročito teškim okolnostima. Služeći se podacima o porodičnoj situaciji učenika, zdravlju, ličnom okruženju i školskom uspjehu zabilježenom u školskom informacijskom sistemu, škole mogu posebno prilagoditi mjere podrške kako bi zadovoljile konkretne potrebe pojedinih učenika. Posebne mjere za zaštitu siročadi i druge ugrožene djece uključuju:

- Obuka nastavnika iz savjetovanja, gradnje samopoštovanja i pomaganja djeci da prebole smrt bližnjeg,
- Kampovi za obuku iz umijeća življenja za siročad i njihove staratelje kako bi se snažila komunikacija, naročito kroz terapiju umjetnošću,
- Saradnja u pravljenju planova za djetetovu budućnost,
- Programi za pomoć vršnjaka i savjetovanje,
- Obuka iz vještina zarađivanja za život integrisana u nastavni plan i program kako bi se razvile i podstaknule vještine ostvarivanja prihoda kod siročadi,
- Obuka radi suprotstavljanja drogama i spolnoj zloupotrebi,
- Sekcije za vannastavne aktivnosti (Fondacija za razvoj umijeća življenja, 2000.g.).

Ovakve vrste mjera psihosocijalne podrške pokazale su se uspješnim u integrisanju siročadi i ugrožene djece u školsku zajednicu, što je sve dovelo do poboljšanja mentalnog zdravlja, smanjenja problema u ponašanju i stope ispisivanja iz škola, kao i do povećanja stope završavanja škole (Attig i Hopkins, 2006.g.).

5.4 PROCJENJIVANJE PRIJETNJI PO ZDRAVLJE, SIGURNOST I ZAŠTITU

Jedan od prvih koraka ka stvaranju sigurne, zdrave i zaštitničke školske sredine jeste da se provede sistematska procjena stepena u kome se djevojčice, dječaci, nastavnici i drugo osoblje osjećaju sigurnim i zaštićenim u školi i kod kuće. Škola mora izvršiti evaluaciju trenutnih i potencijalnih prijetnji po dječje fizičko i psihološko blagostanje.

Pitanja za vršenje procjene o zdravim, sigurnim i zaštitničkim okruženjima za učenje su:

1. Koji su fizički rizici za djevojčice i dječake dok putuju do i od škole i dok se nalaze u školi? Šta ih može ugroziti u školskoj zgradi odnosno kakvu opasnost mogu očekivati od druge školske djece?

2. Koje su to psihološke prijetnje koje mogu utjecati na djetetovo učenje? Glad? Prenosive bolesti ili dječje bolesti? Dehidracija ili promrzline? HIV i AIDS?

3. Koji su psihološki rizici sa kojima se suočavaju dječaci i djevojčice u školi? Nasilničko ponašanje? Spolno nasilje? Diskriminacija? Sukobi ili elementarna nepogoda?

4. Koji su rizici iz prirodne sredine prisutni i mogu ugroziti zdravlje i blagostanje djece i njihovih porodica? Obešumljeni teren koji je izložen poplavama? Suša? Oskudica goriva za kuhanje? Zagađenost zraka? Zagađena, higijenski neispravna voda za piće?

5. Da li djeca vrijeme provode u aktivnostima koje ih izlažu riziku izrabljivanja ili povrede?

Dobijanjem odgovora na ova pitanja, škola može utvrditi svoj 'indeks rizika', koji podrazumijeva razumijevanje sljedećeg:

- Na koji način zajednica i društvo definišu rizike, nasilje i prijetnje prema ugroženoj djeci,
- Različite oblike nasilja koji su prisutni,
- Načine na koje škola treba razviti svoju zaštitničku okolinu, kao na primjer slučajevi gdje školsko osoblje i članovi zajednice moraju paziti da ne dođe do otmice djece ili gdje postoji vjerovatnoća saobraćajnih nesreća.

Škole trebaju razviti strategije kojima se umanjuju ovi rizici i koje odražavaju zahtjeve i interese šire zajednice kako bi se zaštita proširila i mimo rizika sa kojima se djeca suočavaju samo u školi. Izvršena procjena pomaže pri utvrđivanju obima ulaganja koja se vrše i ulaganja koja su još potrebna da bi se škola učinila sigurnim, zaštitničkim okruženjem za svu djecu i osoblje. U ovoj fazi od najveće važnosti su veze sa porodicama i zajednicom.

U tabeli 5.1 dati su fizički, fiziološki i psihološki rizici sa kojima su djeca suočena, intervencije koje škole mogu razviti i troškovi implementacije razvijenih intervencija. Ovakvom tabelom mogu se sistematski procijeniti rizici povezani sa školskom sredinom i načinom na koji ta sredina može utjecati na uspjeh djece u školi. Ovom tabelom isto tako se mogu porediti troškovi intervencija i, u sredinama sa manjkom resursa (ljudi, vremena, finansijskih sredstava i sl.), odrediti prioritete za sveobuhvatno rješavanja postojećih i potencijalnih prijetnji ili rizika po djecu. Ovaj spisak ni u kom slučaju nije konačan. Svaka škola mora izvršiti temeljitu procjenu svojih rizika, svog okruženja i svoje školske populacije kako bi utvrdila i razvila odgovarajuće intervencije.

TABELA 5.1: PROCJENA RIZIKA, INTERVENCIJE I TROŠKOVI U ŠKOLI PO MJERI DJETETA

Rizik	Školska intervencija	Trošak
Fizički		
Povrede ili smrtni slučajevi u saobraćaju na putu do škole ili kuće	• Podučavati sigurnost u saobraćaju • Dodijeliti stariju djecu ili odrasle da prate mlađu djecu kroz saobraćaj • Podići prepreke između područja za rekreaciju i saobraćajnica	Minimalan, izuzev u slučaju podizanja ograde, što zna biti skupo
Posjekotine ili druge povrede	• Osigurati da uglovi namještaja budu zaobljeni i dobro išmirglani, naročito radi manje djece • Osigurati da je namještaj čvrst i da se dobro održava • Držati prostor oko škole čistim, posvećujući naročitu pažnju opasnostima kao što su slomljeno staklo, igle, sječiva (uputiti manju djecu da traže pomoć odraslih kada žele ukloniti takve predmete) • Učiniti prvu pomoć dostupnom u školi (obučiti nastavnike da mogu pružiti osnovnu pomoć) • Pripremiti kartu rizika vezanih za prirodnu sredinu kao i strategiju evakuacije za slučaj iznenadne elementarne nepogode	Nema direktnih troškova
Utapanje	• Pravilno pokriti otvore svih bunara • Blisko nadzirati i podići prepreke prema jarcima ili vodenim površinama dubljim od 10 centimetara koje se nalaze blizu škole • Podučavati plivanje i sigurnost u vodi imajući u vidu mogućnost utapanja u slučaju poplave	Minimalan (nabavka i postavljanje prepreka)
Nasilje (premlaćivanje, udaranje, povrede od oružja, i sl.)	• Napredni etos škole koji ima nultu toleranciju prema nasilju • Usvojiti i provoditi politike protiv tjelesnog kažnjavanja; podržavati alternativne oblike discipliniranja • Usvojiti i provoditi pravila sa sankcijama vezanim za nasilje među učenicima • Angažovati policijske službenike prema potrebi • Održavati dijaloge u školi kako bi se djeca osnažila da mogu zaštititi sami sebe • Osigurati nadzor odraslih tokom odmora između časova i prema potrebi intervenisati u slučaju prepirki među djecom	Minimalan (prevencija je jeftinija od liječenja)
Spolno nasilje	• Razviti transparentno fizičko okruženje (tako da se djeca mogu vidjeti u učionicama i oko škole) • Usvojiti i provoditi politiku nulte tolerancije za spolno nasilje nastavnika prema djeci • Osnažiti djecu, naročito adolescentne djevojčice, da identifikuju i smanje rizike i prijave incidente • Ocijeniti da li daljina ili udaljenost školskih instalacija i objekata (vode, školskog vrta, nužnika) izlaže djecu riziku	Minimalan
Otmica	• Uspostaviti odgovarajuće postupke (svi odrasli se moraju prijaviti prilikom ulaska u školu, i sl.)	—

Rizik	Školska intervencija	Trošak
Fiziološki		
Malarija (dobijena u školi ili utječe na pohađanje nastave)	• Ukloniti stajaću vodu sa prostora oko škole i iz okolnog područja • Djecu educirati o prevenciji malarije, na primjer o korištenju mreža protiv komaraca poprskanih insekticidom (u saradnji sa radnicima javnog zdravstva osigurajte veću opskrbu mrežama protiv komaraca za djecu i njihove porodice) • Obučiti djecu i nastavnike da mogu prepoznati simptome malarije i na vrijeme tražiti pomoć • Angažovati djecu radi educiranja članova zajednice kako bi se smanjilo postojanje stajaće vode i povećala upotreba mreža protiv komaraca poprskanih insekticidom.	Minimalan
Glad i pothranjenost	• Pratiti djecu izloženu riziku • Uspostaviti programe ishrane u školi, organizovati redovne preglede od strane zdravstvenih radnika radi otkrivanja neuhranjenosti • Podržati školske vrtove	Besplatno, ako se organizuje preko partnera i podrži od strane zajednice
Uobičajene dječje bolesti	• U saradnji sa zdravstvenim sektorom osigurati potpunu pokrivenost imunizacijom sve djece u školi	–
Crvi, dijareja, kolera (bolesti koje se prenose putem fecesa i usta)	• Osigurati izvor higijenski ispravne vode za piće • Osigurati odvojene nužnike za oba pola • Podučavati i podsticati dobre navike pranja ruku • Osigurati vodu za pranje blizu nužnika • Osigurati sanitarno ispravnu lokaciju za pripremu i dijeljenje hrane • Educirati djecu o prevenciji bolesti	Uspostava vodovodnih i kanalizacijskih instalacija, troškovi održavanja
Akutna respiratorna bolest	• Osigurati pristup čistim energentima za kuhanje kod kuće i u školi (bezdimne ili solarne peći)	–
Dehidracija	• Osigurati izvor vode za piće • Podučavati o higijeni vode • Educirati nastavnike o načinima rane identifikacije simptoma i načinu reagovanja u slučaju nesvjestice, napada i sl.	–
HIV i AIDS	• Razviti saradnju kojom se osigurava da se zadovoljavaju posebne potrebe djece sa HIV-om i AIDS-om • Osigurati siguran skladišni prostor za lijekove	–

Rizik	Školska intervencija	Trošak
Psihološki		
Trauma spolnog nasilja	• Osigurati da se saniraju fizičke povrede • Pružiti savjetovanje i podršku • Zaštititi privatnost • Osnajati djecu kroz prevenciju • Otkloniti rizike (kao na primjer prisustvo počinioa u školi) • Razviti mehanizme za prijavljivanje incidenata i efikasno rješavati žalbe kako bi se ulilo povjerenje u čitav proces • Provoditi pravila sa nultom tolerancijom	–
Nasilništvo (može predstavljati i fizički rizik)	• Pružiti savjetovanje kako bi se radilo na oštećenom samopoštovanju djeteta i osjećanjima straha i poniženja • Usvojiti programe protiv nasilničkog ponašanja, prema potrebi • Osigurati nadzor od strane odraslih prije i nakon nastave i na odmorima • Provoditi pravila u vezi sa ponašanjem prema vršnjacima	–
Trauma uzrokovana kriznom situacijom, sukobom ili prisilnim preseljenjem zbog klimatskih promjena	• Izvršiti procjenu da se utvrde eventualne posljedice kod djece (kao što su gubitak koncentracije, razlika u školskom uspjehu, česte uznemirujuće misli) • Smanjiti rizike za djecu i izgraditi kod njih osjećaj sigurnosti u njihovom okruženju • Razviti programe psihološkog savjetovanja zajedno sa profesionalnim savjetnicima • Obučiti nastavnike da prepoznaju i potpomažu djecu izloženu riziku	–
Predrasude ili isključenost	• Podržati etos uključenosti i poštovanja • Podstaci dijalog o različitosti i razviti razumijevanje • Izgraditi kapacitet nastavnika da prepoznaju pitanja pravičnosti • Razviti mehanizme za prijavljivanje incidenata i efikasno rješavati žalbe kako bi se ulilo povjerenje u čitav proces	–

5.4.1 Mapiranje sigurnih prostora

Za razliku od mapiranja škola, kojim se utvrđuje da li postoji dovoljan broj škola za učenike u nekoj zajednici (vidjeti Poglavlje 8), mapiranje sigurnih prostora omogućava školskoj zajednici da izvrši procjenu nasilja koje djeca mogu doživjeti u i oko škole. Učešće djevojčica i dječaka u prevenciji nasilja i mapiranju sigurnih prostora treba biti u osnovi zaštitničkog okruženja škole po mjeri djeteta. Kada dječaci, djevojčice i omladina mapiraju sigurna i nesigurna okruženja, često postoji razlika između onoga što djevojčice, dječaci i omladina smatraju sigurnim prostorom.

Nakon što se izradi 'indeks rizika', te nakon što se konstatuju kategorije najizloženije riziku i donese odluka o intervencijama, škola po mjeri djeteta treba razviti plan spremnosti za krizne situacije. Ovaj plan može biti složeniji za škole koje se nalaze u zonama izloženim zemljotresima ili poplavama, ali svaka škola po mjeri djeteta treba imati plan kako bi svi u školi znali šta treba uraditi u slučaju prijetnje zdravlju ili druge krizne situacije.

JUŽNA AFRIKA: ISTRAŽIVANJE O SIGURNOSTI I FAKTORIMA RIZIKA

U 2004. godini, UNICEF i Ministarstvo obrazovanja provincije Limpopo (MOL) zaključili su ugovor sa Univerzitetom u Pretoriji za provođenje istraživanja u Limpopou (Južna Afrika) kojim su ispitivanja pitanja vezana za sigurnost i prijetnje po učenike u nižim (razredi R do 3), srednjim (razredi 4 do 7) i višim fazama (razredi 8 do 12).

Ovo istraživanje je trebalo osigurati polazne podatke i potencijalne strategije za dugoročne programe u školi i zajednici za razvoj škola po mjeri djeteta i škola kao 'centara za zaštitu i podršku' u Limpopou. Namjera istraživanja je isto tako bila da identifikuje faktore rizika u okruženju (škola, porodica, zajednica) i individualne faktore rizika koji prijete zdravom razvoju pojedinca, kao i zaštitničke faktore koji se smatraju nužnima za potpomaganje i izgradnju otpornosti. Konačni cilj istraživanja je bio da se afirmiše zdravi razvoj učenika. Zaštitnički faktori mogli su biti usmjereni na učenike, uz istovremeno ispitivanje i ublažavanje faktora rizika u okruženju i individualnih faktora rizika.

U provinciji je MOL odabralo tri oblasti kao lokacije istraživanja – Bohlabela, Sekhukhune i Vhembe – na osnovu podataka o siromaštvu, lokaciji i broju učenika. Škole iz ovih oblasti odabrane su za učešće u istraživanju.

Učenici su izabrani metodom slučajnog izbora. Starosna dob im je bila od 3 do 21 godine starosti. Ukupno je učestvovalo 2.391 djece, od čega 1.200 djevojčica i 1.191 dječaka. U dvije faze su provedene diskusije u zajednici kroz forume u kojima su učestvovala razne strane zainteresovane za sigurnost i pitanja vezana za djecu.

Opšti nalazi ankete ukazali su da se ispitanici osjećaju sigurno kod kuće (87 posto), u školi (86 posto) i u učionici (85 posto). Manje učenika osjećalo se sigurnim na igralištu (66 posto) ili na putu do škole (61 posto). Ovo se generalno slagalo sa rezultatima dobijenim pomoću otvorenih pitanja, kojima je utvrđeno da djeca iz razreda od R do 12 u sve tri oblasti smatraju da po pitanju sigurnosti i objekata za djecu najviše može ponuditi zajednica, a nakon nje porodica i škola. S druge strane, za školu je isto tako smatrano da ima najveći potencijal u smislu ugrožavanja sigurnosti.

Svi učenici u tri oblasti spomenuli su konkretne načine za poboljšanje svoje sigurnosti. Najčešće je spominjano olakšavanje učenja u školi, zatim individualni emotivni aspekti, te raspoloživost struktura i kanala za uključivanje u zajednicu i škole. Olakšavanje učenja uključivalo je osiguravanje okruženja koje podstiče nastavu i učenje; angažovane i dobro obučene nastavnike; škole koje podstiču učešće zajednice i porodice, nude vannastavne aktivnosti i programe umijeća življenja, i koje karakteriše akademska klima visokih očekivanja, mentorstva i obostranog poštovanja.

Ukupno gledano, najčešće spominjana tema u vezi sa prijetnjama sigurnosti bila je izlaganje kriminalu i prijetnja kriminala. Na nivou zajednice, a to je potvrđeno i u forumima u zajednici u sve tri oblasti, ova pod-tema ukazuje na svijest o visokom nivou kriminala i aktima kao što su ubistvo i otmica. Što se tiče sistema porodice, ova pod-tema tangirala je aktivno podsticanje kriminalnog ponašanja i strah od kriminala i susreta sa oružjem. Kao najrjeđe identifikovane prijetnje po svoju sigurnost, djeca su označila nepostojanje orijentacije za budućnost, loše uzore, spolno ponašanje i HIV i AIDS.

HIV i AIDS te spolno ponašanje učenici gotovo da i nisu spomenuli, kako dječaci tako i djevojčice. Iz odgovora učesnika istraživanja protumačeno je da su HIV i AIDS još uvijek previše stigmatizirani da bi se o njima otvoreno govorilo. U ovom pogledu učesnici su identifikovali porodicu kao faktor rizika, a povezane pod-teme dokumentovale su posljedice koje pandemija ima na porodicu: diskriminacija i etiketiranje, kućni poslovi povezani s oboljenjem (nisu sigurni po zdravlje, previše ih je, teški su), emocionalno zanemarivanje (nedovoljna njega ili ljubav, odbacivanje), roditelji koji odsustvuju od kuće ili ne pokazuju interes, te manjak nadzora i zaštite.

U forumima u zajednici isto su tako naglašavani individualni faktori, faktori u školi i faktori u zajednici. U drugoj fazi su forumi u zajednici pomogli da se identifikuju moguće strategije za stvaranje podsticajnog i sigurnog okruženja za djecu/učenike.

Zaključak i preporuke

Nalazi istraživanja ukazuju na to da postoji korist od formiranja škola po mjeri djeteta i škola kao centara za zaštitu i podršku djece. Ovo je naročito važno u postojećem kontekstu, gdje su djeca navela da kuća i porodica nisu uvijek sigurno mjesto. Dapače, djeca smatraju da zajednica i škole ti koji pružaju zaštitu. S druge strane, škole prvo moraju riješiti brojne prijetnje koje djeca osjećaju kako bi uspješno vršile svoju ulogu zaštitničkih mjesta. Na temelju nalaza istraživanja, predloženi su sljedeći praktični aranžmani:

- Osnažiti međuresorne forume u zajednici koji su ustanovljeni u okviru istraživanja kako bi se provele preporuke i razvili planovi sigurnosti za djecu i škole,
- Ubrzati razvoj školske infrastrukture, naročito u oblastima koje se tiču sigurnosti, kao što su školske ograde i popravak razbijenih prozora,
- Organizovati mjesta okupljanja sa kojih se djeca mogu preuzeti i odvesti kući na kraju nastave, te organizovati siguran prevoz ili sekcije za šetanje kako bi djeca mogla kući hodati u grupama a ne sama,
- Osigurati da u školi uvijek bude adekvatan broj nastavnog osoblja, na primjer jedan ili dva nastavnika da nadgledaju djecu tokom odmora i dok su na igralištu,
- Osigurati da nastavnici znaju ko je ovlašten da preuzme dijete nakon nastave, pri čemu se mora osigurati da se učeniku dopusti da napusti prostor škole samo u pratnji ovlaštene odnosno imenovane odrasle osobe,
- Obučiti školske pedagoge i nastavnika da budu u stanju pružiti psihosocijalnu podršku i da mogu djecu izloženu riziku dalje upućivati.

Pošto su djeca identifikovala važnost zajednice, razne zainteresovane strane (članove nevladinih organizacija i organizacija zajednice, lidere u zajednici i druge) treba obučiti o ranoj identifikaciji djece i domaćinstava koja su u stanju potrebe, i gdje takve porodice ili djecu treba dalje uputiti.

Treba razmotriti proširivanje integralnog plana za rani rast i razvoj na srednje i više razrede. (Potrebno je provjeriti izvodivost ovakve aktivnosti u smislu potrebnih resursa, finansijskih i ljudskih, kako bi se utvrdilo da li je ova preporuka praktična).

Budući da su se djeca često pozivala na pozitivne interpersonalne vještine i karakteristike kao na način za izlazak na kraj sa rizicima i za osiguravanje sigurnosti, djecu bi vještine komunikacije trebalo podučavati kroz dio novog nastavnog plana i programa označen kao 'životna orijentacija'. Potrebno je brzo provesti obuku nastavnika iz 'životne orijentacije' ili, u međuvremenu, omogućiti nevladinim organizacijama da provode takvu obuku.

U oblastima Sekhukhune i Vhembe, naročito u višim razredima, djeca se osjećaju manje sigurnim na prostoru koji pripada školi. Potrebno je da buduća istraživanja utvrde faktore koji doprinose ovakvim osjećanjima i da se iznađu načini da se odgovori na ove izvore brige i škole učine sigurnijim za učenike, kako dječake tako i djevojčice.

Izbjegavanje da se direktno spomene HIV i AIDS je isto tako zabrinjavajuće. Djeca, čak i ona iz viših razreda, nisu priznala da HIV i AIDS predstavljaju prijetnju. Pošto sadašnji podaci ukazuju na to da je omladina – naročito djevojčice – najviše izložena riziku i da su upravo oni najbrže rastući dio stanovništva zaražen HIV-om, ovaj problem se mora hitno rješavati. To što učenici ne spominju direktno HIV i AIDS ukazuje na činjenicu da ne postoji ohrabrujuće okruženje za one koji su u krizi kako bi mogli o problemima govoriti sa nastavnicima bez nelagode, kao na primjer da su zaraženi HIV-om ili da kod kuće imaju oboljelog roditelja. Jedna od svrha umijeća življenja jeste da se podigne svijest o HIV-u i AIDS-u i odgovornom spolnom ponašanju kod omladine; s obzirom da je 'životna orijentacija' sada obavezno i ključno područje učenja, potrebno ga je preispitati kako bi se osiguralo da postiže svoje ciljeve.

Evidentna je potreba za integriranim kampanjama za podizanje svijesti o HIV-u, što uključuje rad na problemu stigmatizacije i diskriminacije, te slanje odgovarajućih poruka i unaprjeđenje kompetentnosti nastavnika u smislu razgovaranja o pitanjima vezanim za HIV i AIDS (na primjer, bez osuđivanja). To znači da se nastavnici moraju suočiti i sa vlastitim predrasudama o HIV-u i AIDS-u. Da bi se to postiglo, trebalo bi provoditi stalnu obuku o HIV-u i intervencije za odgajatelje, te stvarati okruženje koje podstiče nastavnike da traže pomoć ako i kada je ona njima samima potrebna.

Izvor podataka: Gradnja sigurnosti i identifikacija faktora rizika od strane učenika u provinciji Limpopo, 2006.

5.5 SMANJENJE RIZIKA I POVEĆANJE ZAŠTITE

5.5.1 Pravni okviri

Važan garant zdrave, sigurne i zaštitničke sredine jeste zakonodavni okvir koji garantuje ostvarenje dječjih prava na kvalitetno obrazovanje i zaštitu. CRC, zajedno sa brojnim drugim međunarodnim instrumentima, pruža smjernice vladama po pitanju reformi zakonodavstva i politika nužnih kako bi se osigurala dječja prava na zdravlje, zaštitu i blagostanje.

Strategije i intervencije za podupiranje zdravih, sigurnih i zaštitničkih okruženja počinju sa pregledom postojeće legislative kako bi se osiguralo da su svi oblici fizičkog i psihološkog nasilja nad djecom u školi i kod kuće zabranjeni, te da su uspostavljeni odgovarajući mehanizmi za zaštitu prava i ulaganje pritužbi od strane djece i roditelja. Zakonodavstvo treba garantovati pravo djece na zdravlje i razvoj.

Tamo gdje postoje adekvatne zakonske odredbe, potrebno je provesti procjenu u smislu koliko se rigorozno te odredbe primjenjuju. Ako se procjenom utvrdi neadekvatnost zakonskih odredbi, potrebno je provesti snažne aktivnosti zagovaranja za uvrštavanje dječje zaštite u legislativu.

ODREĐIVANJE KONKRETNIH PREPORUKA U ŠKOLAMA I DRUGIM OBRAZOVNIM SREDINAMA

111. Imajući na umu da sva djeca moraju biti u stanju da uče bez nasilja, da škole trebaju biti sigurne i po mjeri djeteta kao i da se nastavni planovi i programi trebaju zasnivati na pravima, i isto tako da škole pružaju okruženje u kome je moguće promijeniti stavove kojima se oprašta nasilje i naučiti nenasilne vrijednosti i ponašanje, preporučujem Zemljama članicama sljedeće:

- (a) Podstaci škole da usvoje i provode kodekse ponašanja koji se primjenjuju na sve osoblje i učenike, a kojima se suzbijaju svi oblici nasilja, uzimajući u obzir spolne stereotipe i ponašanje i druge oblike diskriminacije,
- (b) Osigurati da direktori škola i nastavnici koriste nenasilne strategije podučavanja i učenja i usvajaju mjere za rad sa razredima i provođenje discipline koje se ne zasnivaju na strahu, prijetnjama, ponižavanju ili fizičkoj sili,
- (c) Spriječiti i smanjiti nasilje u školama konkretnim programima kojima se tretira čitavo školsko okruženje, između ostalog podsticanjem izgradnje vještina kao što su nenasilni pristupi rješavanju sukoba, implementacijom politika protiv nasilništva i afirmacijom poštovanja prema svim članovima školske zajednice,
- (d) Osigurati da su nastavni planovi i programi, nastavni procesi i druge prakse u potpunosti u skladu sa odredbama i principima Konvencije o pravima djeteta, i da ne sadrže ništa što aktivno ili pasivno promoviše nasilje i diskriminaciju u bilo kojem od njihovih javnih oblika.

Izvor podataka: Ujedinjene nacije, *Istraživanje UN-a o nasilju nad djecom*, New York, 2006.

Istraživanje UN-a o nasilju nad djecom nudi konkretne preporuke u ovom pogledu. Njime se zemlje pozivaju da se snažnije obavežu na nivou države i nižim nivoima da prekinu nasilne prakse, usvoje legislativu kojom se zabranjuju svi oblici nasilja, postave prevenciju kao prioritet kroz politike i programe koji se odnose na faktore rizika, afirmišu nenasilne vrijednosti i svijest, izgrade kapacitete onih koji se staraju o djeci kroz mehanizme kao što su kodeksi ponašanja, osiguraju učešće djece, stvore pristupačne sisteme izvještavanja i iznađu rješenja za spolne dimenzije nasilja.

Jedan način da se osigura da legislativa jedne zemlje odražava njenu obavezu da realizuje prava djece na način na koji su ona izražena u CRC jeste kroz Komitet za prava djeteta. Svake godine ovo tijelo izvještava o napretku koji su zemlje ostvarile u ispunjavanju svojih obaveza zaštite djece.

5.5.2 Politički okviri i postavljanje standarda

Škole po mjeri djeteta zavise od nacionalnih, regionalnih i školskih okvira politika i standarda u smislu institucionalizacije zdravih, sigurnih i zaštitničkih mjera. Politikama i standardima trebaju se osigurati osnovne usluge za djecu, što uključuje školske zdravstvene programe, dopunsku ishranu mikrohranljivim materijama, uklanjanje crva, vakcinacije, inicijative za obroke u školi, te njegu i podršku vezanu za HIV i AIDS. U mnogim zemljama u razvoju, službe i socijalne institucije, među njima i porodica, bolnice i domovi zdravlja, vodovodna i kanalizacijska infrastruktura, preopterećene su zbog siromaštva, političkih sukoba, elementarnih nepogoda i pandemije HIV-a i AIDS-a. Stoga su škole prisiljene da se uključe tamo gdje druge institucije to nisu u stanju.

Neke vlade su uvele inicijativu 'Učenje plus' kojom su funkcije škole proširene na način da obuhvate pružanje socijalnih usluga djeci. To zahtijeva saradnju između vladinih ministarstava nadležnih za resore kao što su zdravlje, socijalna politika, vodoprivreda, lokalna uprava i zemljište, pitanja žena i pravde, radi sistematske procjene rizika za dječje zdravlje, sigurnost i zaštitu u i oko škola. U zemljama kao što su Lesoto, Ruanda, Svazilend i Zambija, 'Učenje plus' je dio škola po mjeri djeteta jer je prisutno razumijevanje da je pružanje osnovnih socijalnih usluga djecu putem škola ključno za učenje.

U ovome trenutku postalo je jasno da djelotvorne politike predstavljaju glavni oslonac legislative koja garantuje dječje pravo na kvalitetno obrazovanje. Iako je CRC skoro univerzalno prihvaćena, djelotvorna zaštita djece od nasilja, izrabljivanja, zloupotrebe i diskriminacije još uvijek nije realnost u mnogim mjestima. Uprkos poboljšanjima zakonodavstva, politike i prakse vlasti često ne doživljavaju značajnije promjene. Zemlje trebaju pojačati politike i institucionalne okvire i postaviti standarde za kvalitet obrazovanja koje će uključivati konkretne smjernice o zdravlju, sigurnosti i zaštiti (higijena i sanitacija, prva pomoć, sigurnost školskog namještaja i opreme, zaštita od nasilja). Pored toga, potrebno je da se usvoje politike koje će garantovati pravo na obrazovanje djeci sa onesposobljenjima. Ove politike treba razviti uz puno učešće svih zainteresiranih strana – zajednice, roditelja te djece i odraslih sa onesposobljenjima – a usvojene politike trebaju sadržati najbolje međunarodne prakse i lokalne vrijednosti i realnosti (UNICEF E APRO, 2003.).

FOKUSIRANJE RESURSA NA DJELOTVORNO ZDRAVLJE U ŠKOLI (FRESH)

Okvirom koji su razvile četiri agencije UN-a (UNESCO, UNICEF, SZO i Svjetska banka) identifikovane su četiri osnovne komponente vezane za zdravlje koje trebaju biti dostupne u svim školama kako bi se osiguralo da škole budu po mjeri djeteta. Te komponente su:

1. **Politike vezane za zdravlje** u školama kojima se osigurava sigurno i zaštitničko fizičko okruženje i pozitivno psihosocijalno okruženje, i kojima se suzbijaju sve vrste nasilja u školi, kao što je vrijeđanje učenika, spolno uznemiravanje i nasilništvo, te kojima se olakšava održavanje obrazovnog sistema uprkos prijetnji HIV-a i AIDS-a.
2. **Osiguranje higijenski ispravne vode i sanitarnih uređaja i prostorija**, kao prvih koraka u stvaranju zdravog školskog okruženja koje podstiče higijenske vještine i ponašanje; osiguranje odvojenih sanitarija i privatnosti za djevojčice predstavlja važan faktor koji doprinosi smanjenju stope napuštanja škole tokom i prije menstruacije.
3. **Obrazovanje o zdravlju zasnovano na vještinama** koje se fokusira na razvoj znanja, stavova, vrijednosti i životnih vještina neophodnih za donošenje odgovarajućih pozitivnih ocjena, za usvajanje zdravih navika za cijeli život, te za smanjenje ugroženosti narkoticima i HIV/AIDS-om.
4. **Zdravstvene usluge i usluge ishrane u školi** koje su jednostavne, sigurne i poznate, i kojima se rješavaju problemi koji su preovlađujući i koje zajednica prepoznaje kao važne, između ostalog i pružanje psihološkog savjetovanja za izlaženje na kraj sa epidemijom AIDS-a.

Izvor podataka: Procjenjivanje škola po mjeri djeteta: Vodič za program menadžere u Istočnoj Aziji i u zemljama Pacifika, UNICEF EAPRO, 2006.

Škole po mjeri djeteta ne egzistiraju u vakuumu, nego u kontekstu lokalnih, oblasnih i državnih obrazovnih sistema i drugih sektora i ministarstava kao što su sektori i ministarstva zdravstva i pravde. Kako bi podržali škole, obrazovni sistemi trebaju razviti politike i postaviti standarde koji podržavaju dimenzije škole po mjeri djeteta. Oni moraju uspostaviti politike kojima se osigurava da zgrade budu sigurne i čiste, osigurati pravičan odnos zaposlenih nastavnica i nastavnika u školi, te provoditi kodekse ponašanja nastavnika. Pored toga, obrazovni sistem treba ustanoviti školske smjernice za sigurnost i zaštitu sa kojima će biti upoznate sve zainteresirane strane i koje će provoditi uprava škole. Isto tako treba uspostaviti standardne prakse koje će nastavnici koristiti kako bi djeca mogla slobodno i sa osjećajem sigurnosti govoriti ukoliko imaju saznanja o nasilju.

Izvan samog obrazovnog sistema moraju se koristiti državni zakoni i pravilnici kojima se zlostavljanje učenika karakteriše kao krivično djelo i podržava krivično gonjenje počinitelja.² Politikama se trebaju proaktivno riješiti pitanja sumnji na zloupotrebu, spolno uznemiravanje, nasilje i nasilništvo, te se treba garantovati da trudne učenice i mlade majke mogu nastaviti sa obrazovanjem. Na nivou države mogu pomoći pažnja medija i civilno društvo time što će javnost upoznati sa pitanjima dječje zaštite i doprinijeti širem razumijevanju dječje zaštite u društvu.

Prilikom kreiranja zdravih, sigurnih i zaštitničkih okruženja, vlade trebaju aktivnosti koordinirati kroz pristup kompletnom sektoru, čime se osigurava integralna vladina politika. Na primjer, obrazovanje iz umijeća življena radi prevencije HIV-a treba uključiti u šire planove obrazovnog sektora i ono se treba čvrsto ukorijeniti u zvanični plan i program i s njim povezanu

² Šest elemenata UNICEF-ovog Okvira zaštitničkih okruženja su vladina obaveza ispunjavanja prava na zaštitu; zakonodavstvo i njegovo provođenje; stavovi, tradicije, običaji, ponašanje i prakse; otvoren razgovor i angažman na rješavanja pitanja dječje zaštite; kapacitet zajednice; te dječje umijeće življenja, znanje i učešće. Koliko proaktivno ovi elementi funkcionišu i kako međusobno djeluju razlikuje se od jednog do drugog društva i mogu se razlikovati u odnosu na različite oblike nasilja. U skladu s time potrebno je prilagođavati pristupe programiranju, kreiranju politika i zagovaranju.

obuku nastavnika. Ovo se može postići u jednom okviru podrške kojim se, pored obrazovanja iz umijeća življenja, rješavaju pitanja djece pogođene HIV-om i AIDS-om, intervencije njege i podrške koje uključuju zaštitu, psihološko savjetovanje i liječenje, kao i kvalitetne politike na radnom mjestu kojima se osigurava da su nastavnici i drugo osoblje u stanju pobrinuti se za vlastiti život i život djece i omladine koji su im povjereni na staranje.

FILIPINI: NEPOKORNA ŠKOLA IZRASTA U ŠKOLU PO MJERI DJETETA

Kada je Faviolito Alberca postao direktor škole Cebu City Central (CCC) u 2002. godine, ova javna škola bila je mjesto koje treba izbjegavati. Ratovi između bandi siledžija potresali su prljave, smradne učionice koje su primale više od 6.000 učenika. Nastavno osoblje i učenici nisu bili disciplinirani, a kašnjenja, stine čarke i loši rezultati bili su česti. Roditelji koji su svoju djecu doveli u školu hodali su neometano po hodnicima škole, čak i nakon što bi nastava počela. Često se mogao čuti razgovor i vikanje roditelja. Direktori se nisu dugo zadržavali; tri su se direktora izmjenila za samo dvije godine.

Umjesto davanja otkaza, gosp. Alberca je odmah preduzeo korake da popravi situaciju. Vođen vizijom 'škole po mjeri djeteta', predvodio je školu u razvoju plana za poboljšanja kojim su određeni konkretni ciljevi, politike, standardi i akcije. Plan je redovno praćen kako bi se postigli konzistentni rezultati u svakodnevnom radu kod nastavnika, roditelja, učenika i ostalog osoblja škole.

Nakon što su izrađeni profili učenika škole, uključujući informacije o njihovim porodicama i porodičnim okolnostima, utvrđeno je veliko prisustvo dubokog siromaštva, pri čemu je više od 80 posto roditelja osiromašeno, bez posla ili angažovano na manjim poslovima i nisu u stanju preuzeti aktivnosti vezane za školu, CCC je odlučila da uloži dodatne napore da im pomogne. Vjerujući da osiromašeni roditelji za sobom povlače pothranjenu djecu koja slabo uče u školi, škola je pokrenula kurseve za roditelje kako bi stjecali nove vještine. Nastavnici su nekim roditeljima pomogli da nađu posao. Drugi roditelji su zaposleni u školi da poprave razbijene prozore, okreće zidove i poprave vodovodne cijevi služeći se novostečenim vještinama.

U gusto naseljenim zajednicama vijesti se brzo šire. Zajednica je brzo primijetila brigu škole za najsiromašnije. A najsiromašnije porodice uzvratile su bezrezervnom podrškom školi. Članovi tih porodica besplatno su radili za školu, popravljali i čistili okolinu škole, podržavali svoju djecu, pomagali nastavnicima i prikupljali sredstva za školu. Sada sa ponosom ističu da se škola CCC može porediti sa nekom kvalitetnom privatnom školom.

Prilagođeno iz 'Prljavština, papuče i nada', Mercado, J., *Sun Star, Mindanao Bulletin, Gold Star Daily, Zambaonga Scribe, Visayan Daily Star*, Visayas (Filipini), 01.03.2005.

5.6 ORGANIZACIJA I UPRAVLJANJE ŠKOLOM

U zaštitničkim okruženjima, etos i kultura škole trebaju omogućiti nastavnicima da organizuju i upravljaju svojim učionicama na način da se djeca podstiču da učestvuju u procesu učenja i nastavnom procesu. Na primjer, određeni uspješni programi opismenjivanja na maternjem jeziku koji su korišteni u Africi organizovani su tako da omogućavaju nastavnicima i učenicima da svakodnevno međusobno komuniciraju, čak i u velikim razredima. Upravnici škole i roditelji prošli su obuku da podrže i osnaže ovaj pristup iz perspektive upravljanja i rukovođenja. Tamo gdje je prisutno svrsishodno učešće djece i angažman nastavnika radi podrške procesu učenja, obično je prisutno i manje nasilja u školi.

Djeca i nastavnici u Malaviju istakli su da što su više nastavnici učili provoditi stalne provjere i redovno uključivati učenike u praćenje napretka u učenju, to su nastavnici bili

ponosniji na svoj nastavni proces i uzdržavali su se od korištenja tjelesnog kažnjavanja u učionici (Miske, 2003.).

Članstvo djece u školskim komitetima i njihovo učešće u upravljanju školom ili skupštinama škole, te u kampanjama protiv upotrebe droge i za suzbijanje kriminala, odnosno u vannastavnim aktivnostima koje uključuju sportske i kulturno-umjetničke aktivnosti, proizvelo je alternativne oblike discipliniranja i doprinijelo postizanju okruženja za učenje slobodnog od nasilja.

5.6.1 Uloge i odgovornosti nastavnika

U školama po mjeri djeteta nastavnici bi trebali težiti nastavi i učenju koji su relevantni i usmjereni na dijete. Prvo, nastavnici moraju naučiti nešto o zdravim i sigurnim okruženjima, pa zatim djecu podučavati o ključnim konceptima. Direktori škola trebaju organizovati škole, a nastavnici trebaju organizovati svoje časove, na način da podržavaju čisto, zdravo i zaštitničko okruženje za učenje. Kako bi sve ovo djelovalo na najefikasniji mogući način, svaki razred trebao bi izvesti procjenu rizika i pripremiti i održavati registar sa pojedinačnim podacima o učenicima, nastavnicima i ključnim partnerima iz zajednice. Nastavnici bi naročito trebali konstatovati siročad i drugu ugroženu djecu. Trebalo bi izraditi i voditi sličan registar ili bazu podataka i na nivou države.

Nastavnicima se treba ponuditi obuka prije službe i obuka uz rad iz umijeća življenja, participativne nastavne metodologije usmjerene na djecu, vršnjačkog obrazovanja i načina da se afirmiše osjetljivost spram pitanja polova u učionicama. To može podrazumijevati jednostavne strategije kao na primjer da nastavnici od učenika traže da vode evidenciju o tome koliko puta nastavnik proziva djevojčice ili dječake tokom časa kako bi se osigurale jednake mogućnosti za učešće učenika. Na primjer, u Keniji gdje je Vlada inicirala državnu politiku kojom se uvode škole po mjeri djeteta i besplatno osnovno obrazovanje, pristup po mjeri djeteta obuhvata obuku nastavnika iz dječjih prava i dječje zaštite. U Južnoj Africi Fondacija Nelson Mandela podržava pristup škola po mjeri djeteta i fokusira se na sprječavanje nasilja i gajenje kreativnog okruženja za učenje.

Nastavnike i ostalo školsko osoblje treba educirati o mnogobrojnim oblicima nasilja i načinima kako se može izvršiti procjena nasilja u i oko škola. Uz takvu obuku i spremnost, nastavnici će prepoznati rane znake nasilja u porodici kroz promjene u ponašanju djeteta ili fizičke povrede. Zbog svog redovnog kontakta sa djecom, nastavnici su često prve osobe kojima će se djeca povjeriti o zlostavljanju i izrabljivanju. Nastavnici mogu pomoći da se takvi slučajevi prijave i dalje upute kako bi se spriječilo daljnje zlostavljanje i pružila potrebna zdravstvena zaštita ili psihosocijalna podrška. Rani znaci upozorenja na nasilje i zlostavljanje mogu uključivati izostanke, odlaske s nastave ili napuštanje škole.

Većina nastavnika djevojčicama i dječacima u svom razredu pružaju jednaku zaštitu i brigu kakvu pružaju vlastitoj djeci odnosno vlastitoj braći i sestrama. Međutim, postoje slučajevi kad nastavnici uznemiravaju djevojčice ili dječake i povređuju dječja prava. Škole moraju imati politiku nulte tolerancije za takvo uznemiravanje ili nasilje nastavnika prema djevojčicama odnosno dječacima. Potrebno je usvojiti i provoditi politike kako bi nastavnici koji vrše nasilje nad djecom bili sudski gonjeni i izbačeni iz nastavnog procesa, a ne samo prebačeni u drugu školu kao što se dešava u nekim zemljama.

POMOĆNICE U UČIONICI

Većina nastavnika u izbjegličkim školama u Gvineji i Sjevera Leoneu su muškarci jer je malo žena završilo više obrazovanje za poziv nastavnika. Kako bi se riješio problem zabrinutosti zbog mogućeg spolnog nasilja prema djevojčicama u školama, Međunarodni komitet za pomoć je angažovao i obučio pomoćnice u učionici da rade zajedno sa muškarcima nastavnicima u nekim učionicama izbjegličkih škola u ove dvije zemlje. Evaluacijom ovog pilotnog projekta utvrđeno je da je prisustvo pomoćnica u učionici dovelo do značajnog smanjenja broja trudnoća i napuštanja škole, kao i do povećanja stope pohađanja nastave i školskog uspjeha kod djevojčica. Pored toga, djevojke – ali i dječaci – istakli su da se u učionici osjećaju prijatnije. Učenici su pored toga naveli da im je drago da pomoćnice u učionici proširuju svoj rad i izvan škole i pomažu im i kod kuće.

Izvor podataka: Međunarodni komitet za pomoć, *Priručnik za stručnu obuku pomoćnica u učionici*, juli 2003.

5.6.2 Učešće djece

Aktivno učešće u školi po mjeri djeteta važno je za djecu, nastavnike i zajednicu. Za djecu, učešće može obuhvatati vršnjačko učenje, razne druge inicijative djece za djecu, školske sekcije (zdravstvene ili sportske sekcije), učeničko rukovodstvo ili skupštine učenika škole. Takve aktivnosti mogu djeci pomoći da oblikuju proces nastave i učenja i podstaći ih da kući ponesu i sa članovima porodice podijele poruke o dobrim navikama vezanim za zdravlje, sigurnosti, ishranu i slično.

Načini na koje djeca provode svoje vrijeme u i izvan škole važni su za utvrđivanje njihove sigurnosti i zaštite. Umjesto da se dopusti da vrijeme koje djeca provedu bez nekih organizovanih aktivnosti eventualno dovede do negativnog ili opasnog ponašanja, slobodno vrijeme koje djeca imaju u školi može se provesti u konstruktivnim aktivnostima. Djeca i nastavnici mogu redovno vršiti 'sigurnosne šetnje' oko škole u slobodno vrijeme da bi vidjeli šta treba popraviti ili očistiti. Oni mogu uraditi svoj dio u održavanju i poboljšavanju školskog okruženja.

Širom svijeta vlade definišu standardno trajanje nastave za predavanje gradiva za osnovnu školu na «obično 850–1.000 časova nastave ili 180–220 dana u jednoj školskoj godini». S druge strane, u siromašnim zemljama vrijeme trajanja nastave je često niže zbog «gubitka od 40 posto u trajanju časova i smanjenim ishodima učenja» zbog prekomjernog broja učenika u učionici i rada u odvojenim smjenama (Abadzi, 2007.). Istraživanja u Latinskoj Americi pokazala su da učenici u javnim školama dobijaju od 550 do 800 sati nastave u poređenju sa procijenjenih 1.000 sati nastave za učenike u privatnim školama, ali isto tako i da nastavni sadržaj «nije bio povezan sa stvarnošću učenika» (Portillo, 1999.). Jednostavnim izračunom dolazi se do podatka da čak i u najboljim slučajevima samo nekih 11 posto života učenika osnovne škole predstavlja učenje u školi. To znači da djeca imaju značajne dodatne sate na raspolaganju za drugačije načine učenja i participativne aktivnosti.³

³ Ovaj izračun predstavlja grubu procjenu izvedenu dijeljenjem procijenjenog broja časova nastave godišnje sa ukupnim brojem časova u jednoj godini.

ETIOPIJA: SAVJETODAVNI KOMITETI ZA OBRAZOVANJE DJEVOJČICA

Zajednice u Etiopiji ustanovile su Savjetodavne komitete za obrazovanje djevojčica (Girls' Education Advisory Committees - GEACs) kako bi povećale pristup djevojčica obrazovanju visokog standarda. GEAC komiteti organizovali su sekcije za djevojčice gdje su djevojčice mogle razgovarati u sigurnosti, gdje ih se podstiče da govore o problemima uznemiravanja i zlostavljanja i da te probleme prijavljuju komitetima. Ostale aktivnosti GEAC komiteta uključuju rad disciplinskih komiteta kojim se nastavnici pozivaju na odgovornost, 'policijske' radnje da bi se djevojčice zaštitile na putu do škole i iz škole, odvojene nužnike za djevojčice, afirmaciju angažovanja žena nastavnica, obučavanje dječaka i djevojčica o načinima kako da se jedni prema drugima ophode sa poštovanjem, savjetovanje djevojčica i angažovanje vjerskih i klanskih lidera da se zaustave otmice i stupanje u brak sa djecom. Kao rezultat ovih aktivnosti, u jednoj osnovnoj školi 217 djevojčica je dodato spisku upisanih u 2003. godini, a stopa ispisivanja iz škole za djevojčice pala je sa 57 posto na 19 posto.

Izvor podataka: Svjetski izvještaj o nasilju nad djecom, Ujedinjene nacije, 2006.

Djeca u osnovi moraju biti slobodna da govore o problemima dječje zaštite koji pogađaju njih ili druge. Nastavnici i školsko osoblje trebaju slušati djevojčice i dječake kako bi bili svjesni nasilja koje oni doživljavaju. Moraju se uspostaviti sistemi koji u obzir uzimaju dječje glasove i koji djevojčice i dječake uključuju u iznalaženje rješenja za nasilna ili potencijalno nasilna okruženja. Djecu treba naučiti kako da se zaštite i treba ih uključiti u formulisanje adekvatnih školskih pravila i disciplinskih mjera za prekršaje, uključujući alternative tjelesnom kažnjavanju.

Kako bi djeca bila manje osjetljiva na ugrožavanje, djevojčice i dječaci trebaju znati za svoje pravo da ih se ne zlostavlja i treba ih upozoriti na opasnosti trgovine ljudima, seksualnog izrabljivanja i drugih prijetnji njihovoj sigurnosti. Dijete koje je poznato sa ovim rizicima će teže postati žrtvom zlostavljanja.

Mimo nivoa škole, škole po mjeri djeteta mogu utjecati na donošenje odluka i biti činioci promjena u društvu. U zaštitničkom okruženju, nastavnici i učenici mogu slobodno razgovarati o pitanjima stupanja u brak sa djecom ili o dječjem radu i time doprinijeti promjenama normi i praksi u vezi sa nasiljem i zlostavljanjem djece. Škole mogu ostvariti utjecaj na odnose spolova u društvu tako što će se pobrinuti da one budu sigurna mjesta i da djevojčice imaju dobre uzore, kao što su starije nastavnice i direktorice.

Tokom humanitarne krize, vjerovatno je da će socijalni i politički kontekst biti ugrožen ili uništen. Potrebne su inovativne strategije u takvim okolnostima kako bi se adolescenti usmjeravali i podupirali u davanju doprinosa životu zajednice i zaštiti manje djece. Mladi ljudi (10 do 24 godina starosti) i njihove organizacije trebaju se smatrati ključnim partnerima u vremenu krize i periodu nakon krize. U Kolumbiji se kroz program 'Povratak sreći' adolescenti pozivaju da pruže psihosocijalnu podršku manjoj djeci kroz terapiju igrom. Kolumbijske izbjegličke zajednice sa druge strane granice u Panami su isto tako implementirale ovaj projekat u prostorima po mjeri djeteta unutar kampova. (Vidjeti okvir na strani 27.)

Učešće djece i adolescenata u životu škole i zajednice je najdjelotvorniji način da se razviju njihovi potencijali i poveća njihova zaštita, naročito u vrijeme sukoba i krize. Mladim ljudima potrebna je prilika da se izraze i da svojim mišljenjima i idejama daju doprinos dijalogu u društvu. To gradi samopoštovanje i pomaže im da pronađu svoju ulogu u zajednici. Pored toga, djeca i adolescenti ulivaju kreativnost, energiju i snalažljivosti u društvene aktivnosti.

KOLUMBIJA: POVRATAK SREĆI

Sredinom 1990-tih, u uvjetima višegodišnjeg građanskog rata koji je razarao zemlju i izazivao masovno raseljavanje stanovništva, u Kolumbiji je uveden program 'Povratak sreći' kako bi se pružila hitna psihološka podrška djeci pogođenoj nasiljem. Ključna komponenta programa omogućila je porodicama i zajednicama da uzmu učešća u procesu oporavka. Volonteri adolescenti, koji su radili pod nadzorom nastavnika, imali su glavnu ulogu u ovom nastojanju. Mladi volonteri prošli su obuku iz 'terapije igrom' i podučeni su načinima za podsticanje povjerenja i nade kod manje djece kroz igru, slikanje, lutkarske predstave, pjesme i pričanje priča. Pripremljen je 'ruksak snova' koji je sadržao ručno pravljen materijale, kao što su krpene lutke, marionete, drvene igračke, knjige i pjesme. Roditelji, nastavnici, volonteri iz crkve, zdravstveni radnici i lideri iz zajednice pomagali su kao nadzornici ili vršitelji obuke. Ovaj program obogatio je živote djece i proizveo sigurnije i podsticajnije porodice i zajednice, čak i usred ratnih dejstava.

MALI: UČEŠĆE DJECE KROZ DJEČJE VLADE

Veliki izazov s kojim se susreću osnovne škole u Maliju jeste ostvarivanje pristupa školovanju. U 2004.–2005. godini ukupna stopa upisa iznosila je 73 posto, uz jaz od 21 procentna poena između djevojčica i dječaka. Okončanje školskog ciklusa je isto tako vrlo neizvjesno. Siromašna djevojčica iz ruralnog kraja, na primjer, ima 17 posto šanse da završi 6. razred. Treći izazov je jačanje znanja u učionici i umijeća življenja s obzirom na činjenicu da 75 posto nastavnika u Maliju rade po ugovoru uz minimalnu prethodnu obuku, a nastavni metodi kojima se služe su tradicionalni i ne angažuju dovoljno djecu.

Za samu djecu isto tako su važna i druga pitanja: unaprjeđenje uvjeta u školi, naročito u oblasti higijene, zdravlja i zaštite; učenje o jednakosti dječaka i djevojčica i praktično provođenje te jednakosti; snižavanje stopa izostajanja s nastave i ispisivanja iz škole. Učvršćivanje umijeća življenja, kao što je preuzimanje inicijative, lična odgovornost, pomaganje drugima, samopoštovanje i građansko ponašanje, je isto tako važno.

Dječja vlada pomaže da se osiguraju konkretni odgovori na ove izazove na način da se djeci omogući da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje škole i upravljanju svojom školom. Po pohađanju dvomjesečnog kursa o dječjim pravima i školama po mjeri djeteta i djevojčica, djeca vrše analizu svoje škole. Ona identifikuju područja na koja treba skrenuti pažnju, formiraju komitete za svako identifikovano problematično područje i biraju ministre, od koji su pola djevojčice. Komitete čine učenici iz svih razreda, a svaki komitet razvija vlastiti skup aktivnosti i provodi ih u praksi. Dječja vlada redovno se sastaje sa nastavnim osobljem, a često održava sastanke i sa udruženjem roditelja. Nova dječja vlada formira se svake godine.

Dječja vlada je nastavno sredstvo. Dječjim učešćem u vidu igranja uloga afirmiše se mijenjanje uvjeta življenja i ponašanja u školi. Kroz učeničku vladu djeca uče o interdisciplinarnim pitanjima kao što su obrazovanje, zdravlje i zaštita; uz podršku nastavnika, učenici nastupaju kao akteri i nositelji odlučivanja. Regionalni timovi školskih savjetnika podučavaju nastavnike u školama, a oni onda podučavaju svoje učenike. Učenicima i nastavnicima podijeljen je vodič za dječju vladu posebno prilagođen za djecu. Do oktobra 2005. godine, 1.500 od oko 7.000 škola u Maliju imalo je dječju vladu. Danas je dječja vlada postala nacionalno prihvaćena strategija Ministarstva obrazovanja.

U maju i junu 2005. godine, evaluacijom dječjih vlada u 45 škola utvrđeno je da su polovi generalno ravnopravno zastupljeni, ali su zadaci vršeni i testirani sa nejednakom zastupljenošću. U kontekstu dječje vlade djeci je bilo jednostavno da se izraze. Omogućavanje djevojčicama da se njihov glas čuje i da preuzmu više odgovornosti imalo je pozitivan efekat na psihologiju i ponašanje sve djece. Učenici su stekli novu kompetentnost, naročito u vezi sa zdravljem i higijenom (na primjer, načini korištenja vode za piće i pranje ruku) te u obrazovnim aktivnostima i aktivnostima podrške školi. Ovi stavovi osnažili su učeničke grupe i olakšali komunikaciju između učenika i nastavnika.

Utvrđeno je da su poboljšanja potrebna u nekoliko područja. Nastavnici nisu pravilno ili dovoljno implementirali inicijative dječje vlade u okviru nastavnog plana i programa radi snaženja učenja i umijeća življenja kod učenika. Nastavnici i školsko osoblje su se trebali zajedno više angažovati u učeničkim inicijativama kako bi mogli učenicima pružiti poduku i tehničku podršku. Također je bilo potrebno preusmjeriti obuku na način da se fokusira na pedagoške aspekte i ulogu nastavnika.

I pored ovih manjkavosti, dječje vlade omogućile su djeci da se upoznaju sa svojim pravima i da nauče da ova prava imaju praktične implikacije za njih same, za njihove škole i za njihove zajednice.

5.6.3 Zaštitnički aspekti nastavnog plana i programa

Nastavni plan i program u školi po mjeri djeteta mora biti dobro projektovan i dobro implementiran. Djeca koja polaze u školu moraju imati povjerenje da će steći osnovne alate za učenje, te znanje i vještine iz raznih predmeta koje će im omogućiti da upoznaju svoju zajednicu i društvo, učestvuju u njima i da im daju svoj doprinos. Nastavni plan i program usmjeren na gradnju vještina treba sadržati ključne informacije o ishrani i zdravlju, vodi i sanitaciji, obrazovanje o prirodnoj sredini u cilju postizanja održivog razvoja, prilagođavanje klimatskim promjenama i načinima suočavanja sa HIV-om i AIDS-om. Učenici isto tako trebaju učestvovati u edukaciji o miru u okviru jedne nediskriminatorne školske kulture.

Nastavni plan i program posvećen inicijativi 'Učenje plus' pomaže zemljama da počnu rješavati velike izazove kao što su HIV i AIDS. (Vidjeti okvir ispod.) Za intervencije na prevenciji, zaštiti, njezi djece i za podršku djece potrebno je da razna vladina ministarstva sarađuju kako bi se osiguralo da djeca ostvaruju pristup osnovnim uslugama.

LESOTU: FOKUS NA HIV I AIDS, ŠIRENJE MODELA ŠKOLE I MEĐURESORNU SARADNJU

Razvoj škola po mjeri djeteta u Lesotu vrši se u okviru široke vizije ostvarivanja pristupa kvalitetnom obrazovanju i uspješnog završavanja kvalitetnog obrazovanja za svu djecu. Opšti cilj je da se izađe iz začaranog kruga lišavanja, siromaštva, diskriminacije i isključenosti. Uz prevalencu HIV-a među odraslima od gotovo 30 posto, svijest o HIV-u i AIDS-u je od naročite važnosti, posebno za djecu i mlade odrasle koji imaju najveći udio u novo-zaraženima. Stoga ugrađivanje svijesti o HIV-u i AIDS-u, umijeća življenja, pitanja zaštite u školama i prilika za učenje u školske osnove predstavljaju posebnu osobinu okvira škola po mjeri djeteta u Lesotu. U toku su važne radnje na širenju ovih aktivnosti na cijelu državu.

Državni Centar za nastavne planove i programe i razvoj vrši analizu i revidiranje državnog nastavnog plana i programa kako bi se osiguralo da on sadrži odgovore na problem HIV-a i AIDS-a, da je osjetljiv spram pitanja polova i da se zasniva na umijeću življenja, a Centar u saradnji sa Ministarstvom obrazovanja i obuke i Ministarstvom zdravstva i socijalne zaštite vrši formulaciju sveobuhvatne, holističke politike zdravlja u školi.

Nastavni planovi u dijelu koji se odnosi na umijeće življenja omogućavaju djeci da razviju vještine slušanja i pričanja, vještine komunikacije i pregovaranja, samopouzdanje i empatiju. Djeca se uče samozaštiti, načinima da prepoznaju opasne situacije, da izađu na kraj sa problemima i nađu rješenja, donose odluke i razviju samosvijest i samopoštovanje.

Kada umijeće življenja uključuje obrazovanje o ljudskim pravima, djeca uče i shvataju prirodu temeljnih prava utvrđenih Konvencijom o pravima djeteta i uče se primjeni standarda ljudskih prava u realnim situacijama koje sežu od međuljudskih odnosa do globalnog nivoa.

Djeca počinju razmišljati kritički, hvatajući se u koštac sa dilemama koje nastaju kada ljudska prava dođu u sukob jedna s drugima, kao na primjer u sporovima prouzrokovanim oskudicom higijenski ispravne vode ili drugim problemima u prirodnoj sredini. Druge dvije komponente umijeća življenja koje imaju implikacije na nastavni plan i program te ljudska prava su obrazovanje o nediskriminaciji i obrazovanje o miru.

Obrazovanjem o nediskriminaciji mijenja se stereotipno razmišljanje kod djece o kategorijama ljudi na osnovu pola, rase, etničke pripadnosti, onesposobljenja ili drugih karakteristika. Njegov cilj je da se spriječi da djeca stigmatiziraju određene kategorije stanovništva i da se stane u kraj opakim posljedicama koje takva stigmatizacija ostavlja na te izolovane kategorije. Na primjer, ako djeca iz jedne etničke grupe čuju da su djeca iz druge grupe prljava ili lijena, moguće je da će povjerovati takvim glasinama bez ikakve sumnje. Pored toga, marginalizirane kategorije djece mogu same usvojiti takve stereotipe o sebi.

Kod obrazovanja o nediskriminaciji, djeca se suočavaju sa stereotipima dok uče da razumiju, prihvate i cijene razlike u kulturi, klasi, polu i sposobnostima. Djeca uče da postavljaju pitanja o znanju koje im je preneseno kroz knjige, medije, preko odraslih i druge djece. Na primjer, ako udžbenik iz fizike ili matematike uglavnom sadrži slike muškaraca, djeca će naučiti da redovno pitaju, «Gdje su žene?» Djeca će naučiti da se suprotstave lažnom uvjerenju da djevojčice i žene ne mogu biti uspješne u matematici i fizici, ili da dječaci ne znaju raditi određeni ručni rad. Konačno, nastavnici i učenici otvoreno istražuju pitanja diskriminacije i uskraćivanja ljudskih prava u kontekstu struktura moći na kojima počiva i iz kojih proističe nejednakost u društvu.

U obrazovanju o miru, djevojčice i dječaci uče kako da izbjegavaju sukobe i kako da posreduju i rješavaju sukobe. Oni uče da prepoznaju i suoče se sa viđenjem drugih kao 'neprijatelja', kako ih se predstavlja u knjigama, na televiziji i u drugim medijima. Učenici počinju ispitivati uzroke sukoba, relativne vrijednosti saradnje i natjecanja kao i mjesto koje povjerenje ima u pozitivnim interpersonalnim odnosima. Nastavni plan i program u dijelu koji se odnosi na obrazovanje o miru posvećuje pažnju interpersonalnom nasilju kao što je zlostavljanje djece, nasilništvo i uznemiravanje, što obično podrazumijeva kako direktno tako i indirektno nasilje, među ostalim i psihičko nasilje. Vještine građenja mira i rješavanja sukoba mogu biti relevantne i korisne kada je prisutna oskudica resursa kao što su voda, hrana i energenti za kućanstva. Pored toga, obrazovanjem o miru pružaju se informacije o dežurnim telefonima, medicinskog njezi i drugim uslugama za žrtve zlostavljanja, kao i o rizicima izrabljivanja i trgovine ljudima.

Budući da je školski dan kratak a tema ima puno, nastavnici i oni koji određuju raspored provođenja državnog nastavnog plana i programa moraju naći načina da ove osnovne životne vještine integrišu u nastavni plan i program zajedno sa sadržajima o zdravlju, ishrani, izgradnji mira i nediskriminaciji. Za posebne lekcije iz ovih oblasti mora se odvojiti vrijeme.

U kriznim situacijama, standardne prakse nastavnog plana i programa mogu se silom prilika prekinuti, a ključni materijali za nastavu i učenje mogu nestati. U situacijama sukoba i periodima nakon sukoba, sam nastavni plan i program možda više neće izgledati prihvatljiv ili relevantan u svjetlu promijenjenih okolnosti. Tako se često otvara prilika za izradu novog nastavnog plana i programa koji će biti bolje prilagođen novoj situaciji i lokalnim potrebama. U pripremi ovog novog nastavnog plana i programa u obzir se uzima i krizna situacija. Nastavni plan i program koji integriše aktivnosti zacjeljivanja rana, kao što su ples, pripovijedanje i muzika, ne samo da utječe na sposobnost učenja kod djece, nego utječe i na njihov kapacitet za zacjeljivanje rada i oporavak od posttraumatskog stresa prouzrokovanog iskustvom žrtve ili

počinioca nasilja. Tokom čitavog trajanja krizne situacije, važno je da nastavnici i radnici u zajednici organizuju prilike za rekreaciju djece.

BATIK SLIKANJE NA TAJLANDU: PONOVO USPOSTAVLJANJE ŽIVOTA KROZ UMJETNOST

Nakon što je zamalo izbjegao smrt u cunamiju koji se obrušio na njegovu kuću na tajlandskom otoku Phi Phi 26.12.2004. godine, Songklod je utjehu našao u batik slikanju, iscjeliteljskom obliku slikanja u kome jarke boje kojima prska platno pomažu da izbriše loša sjećanja.

«Bio sam u depresiji nakon cunamija jer sam izgubio dom i roditelji su mi izgubili posao,» kaže Songklod, stidljivi 14-godišnjak. «Batik slikanje me razvedrava, smiruje me i pomaže mi da se koncentrišem».

UNICEF i Odjeljenje za neformalno obrazovanje tajlandskog Ministarstva obrazovanja uveli su praksu batik slikanja kako bi podstakli psihosocijalni oporavak djece u privremenom skloništu Nong Kok, koji predstavlja dom za više od 70 domaćinstava sa ostrva.

Batik centar polako je izrastao u malo preduzeće u zajednici u kome djeca mogu ostvariti prihode kako bi pomogla svojim porodicama. Slike koje se naslikaju u centru prodaju se za 100 do 1.000 bahta (2,50 US\$ do 25 US\$).

Obdaren prirodnim talentom, Songklod je jedan od najperspektivnijih slikara u centru. Zadovoljan je što može zaraditi novac da pomogne porodici dok otac traži zaposlenje. Novac koji zaradi mu isto tako omogućava da ide u školu, što njegova porodica nije bila u stanju priuštiti prije cunamija.

«Dobro je ići u školu gdje imam prijatelje i gdje mogu vježbati crtanje i slikanje na časovima likovnog vaspitanja. Nastavnica likovnog uvijek mi daje savjete i pokazuje mi nove tehnike da mogu napredovati u slikanju», navodi dječak.

Kada ga se pita o planovima koje ima, Songklod, koji je inače povučen, ozareno objašnjava: «Htio bih da nastavim sa batik slikanjem. Stvarno uživam u njemu. Nadam se da ću jednog dana otvoriti prodavnicu batik slika u Krabiju». U međuvremenu, on uživa u pohađanju nastave i slikanju batik slika – dvije prilike koje su mu se ukazale nakon cunamija.

Izvor podataka: Rodraksa, Natthinee, *Ponovna izgradnja boljeg*, UNICEF, 2005.

5.6.4 Partnerstva sa zajednicom

Potrebno je učešće svih zainteresiranih strana da se podrži i održi jedno zaštitničko okruženje. Odnos između škole i zajednice ima recipročan karakter. Na primjer, učenici škole po mjeri djeteta donose lekcije o dnevnoj njezi i zdravlju, higijeni i prirodnoj sredini svojim porodicama i zajednicama. S druge strane, porodice i zajednice pružaju finansijsku i drugu podršku za održavanje i popravku školskih objekata. Nastavnici, roditelji i članovi zajednice aktivno su uključeni u planiranje i implementaciju obrazovnog praćenja i evaluacije kroz udruženja roditelja i nastavnika i druge grupe. U školama po mjeri djeteta, porodice i članovi zajednice učestvuju u školskim aktivnostima, vannastavnim programima i pripremi nastavnog plana i programa.

Jedan od izazova prilikom razvoja škole po mjeri djeteta je prevencija nasilja. Nasilje kako ga vide neke porodice, zajednice i zemlje, u drugim se krajevima i zemljama smatra

prihvatljivim ponašanjem. Na primjer, tjelesno kažnjavanje – tučenje, batinanje i drugi vidovi fizičkog kažnjavanja – zabranjeno je u nekim zemljama, dok se ono u mnogim zemljama još uvijek smatra nužnim dijelom školske discipline.

Uključivanjem djevojčica, dječaka, porodica, nastavnika i članova zajednice u diskusije, moguće je u prvi plan iznijeti pitanja dječje zaštite – kao što je tjelesno kažnjavanje, spolno zlostavljanje, rano stupanje u brak, dječji rad i drugi oblici izrabljivanja. Škole mogu utjecati na stavove i ponašanje, i mogu pomoći da se razbije tišina koja okružuje osjetljive teme. Zagovaranjem dječjih prava i zaštite, školski službenici, nastavnici, roditelji i djeca mogu postati katalizatori pozitivnih promjena u životu pojedinačne djece, u zajednicama i u društvu u cjelini.

Škole po mjeri djeteta rade zajedno sa porodicama, zajednicama i zdravstvenim i pravnim stručnjacima da pruže podršku djeci kojima je potrebna posebna zaštita i da roditeljima pomognu da razumiju i poštuju dječja prava. Na nivou zajednice, zdravstveni radnici, nastavnici, policija, socijalni radnici i drugi moraju posjedovati vještine i znanje potrebne da se prepoznaju i riješe problemi dječje zaštite.

5.6.5 Praćenje i evaluacija u zaštitničkim okruženjima

Za postizanje zdravog, sigurnog i zaštitničkog okruženja za djecu potreban je djelotvoran sistem praćenja kojim se prati dječje zdravlje i zdravstvena zaštita, prati evidencija o sigurnosti škole, evidentiraju slučajevi i priroda zlostavljanje djece i kojim se osiguravaju strateški odgovori temeljeni na kvalitetnim informacijama. Sistem praćenja i evaluacije djelotvorniji je kada ima participativan karakter i kada je lokalna. Škole mogu pratiti dječje izostanke ili odlaske s nastave i mogu rano intervenirati ako, na primjer, dijete počne raditi. Škole mogu posebno pratiti stopu pohađanja nastave i stopu ispisivanja iz škole kod djevojčica, koje su često pod utjecajem sklapanja brakova sa djecom ili genitalnog sakaćenja/obrezivanja djevojčica.

FILIPINI: PRAĆENJE UČENIKA KROZ UČENIČKE PROFILE

U školi Francisco Benitez, javnoj osnovnoj školi u siromašnoj i gusto naseljenoj zajednici u središtu kraja Tondo u gradu Manila, nastavnici su stalno zabrinuti za učenike koji su odsutni, izloženi riziku ponavljanja razreda, uključeni u ratove bandi ili nepokorno, buntovničko ili remetilačko ponašanje. Inovativna aktivnost profiliranja učenika, koja je dio pristupa škole po mjeri djeteta, otkrila je nastavnicima da učenici koji imaju poteškoća često dolaze iz porodica koje su suočene sa ekstremnim siromaštvom i drugim teškim okolnostima. Štaviše, većina učenika koji su često izostajali sa nastave i bili u opasnosti od ponavljanja razreda radili su naveče kao prodavači i skupljači otpada. Slično tome, utvrđeno je da je određeni broj djece koja imaju probleme u školi bio žrtva spolnog zlostavljanja i izrabljivanja.

Ove spoznaje dovele su do razumijevanja položaja djece i odlučnosti da se radi zajedno sa roditeljima, zajednicom, socijalnim radnicima i advokatima kako bi se pomoglo djeci izloženoj rizicima. Tako su slučajevi zlostavljanja djece izvedeni pred sud, zlostavljana djeca upućena su socijalnim radnicima radi psihosocijalnog savjetovanja, a učenici koji rade prebačeni su u poslijepodnevnu smjenu i osigurani su im tutorski časovi kako bi mogli uspješno završiti školsku godinu i preći u sljedeći razred. S druge strane, nastavnici su postali osjetljiviji i aktivniji prema učenicima koji pokazuju probleme u stavovima i ponašanju. Jedan nastavnik je istakao, «Sada znam da problematično dijete ne postoji – postoji samo dijete sa problemom».

Za više detalja, pogledajte <www.unicef.org/teachers/forum/0302.htm>.

U kriznim situacijama, vlada, UNICEF i druge agencije prate obrazovne aktivnosti koje vode vladine i nevladine organizacije kao implementacijski partneri. Praćenje i evaluacija mogu uključivati saradnju sa partnerima radi razrade jednostavnih načina za prikupljanje i ažuriranje podataka o djeci u i izvan škole ili radi identifikacije nastavnika i drugih resursa koji mogu doprinijeti ponovnom uspostavljanju i razvoju osnovnog i srednjeg obrazovanja. Čim se nastava uspostavi, partneri vrše analizu napretka programskih intervencija i identifikuju područja gdje su potrebna poboljšanja.

Normalni kriteriji za praćenje ne moraju važiti u nekoj kriznoj situaciji. Veličina razreda može biti izuzetno velika i časovi se ne moraju održavati u tradicionalnom učioničkom okruženju. Ali, djeca nastavljaju učiti, a praćenje i dalje ostaje važno kako za kvalitet obrazovanja tako i za izgradnju zajednice oko procesa obrazovanja.

5.7 OBRAZOVANJE PO MJERI DJETETA U KRIZNIM SITUACIJAMA

Nasilje je golemi psihosocijalni udarac za djecu i porodice. Pretrpljeni socijalni, psihološki, moralni i emocionalni gubici, neprekidan strah od gubitka i stvarna smrt roditelja i odgajatelja mogu biti jednako škodljivi kao i oskudica u hrani, vodi i zdravstvenoj zaštiti. Jedan od najurgentnijih zadataka koji treba izvršiti kada se počne nazirati izvjesno izbijanje konflikta jeste da se pronađu načini za zaštitu djece. Zaštita u ovom smislu znači ne samo odbrana djece od fizičke agresije, nego i osiguravanje da se sva njihova prava i potrebe poštuju i zadovoljavaju.

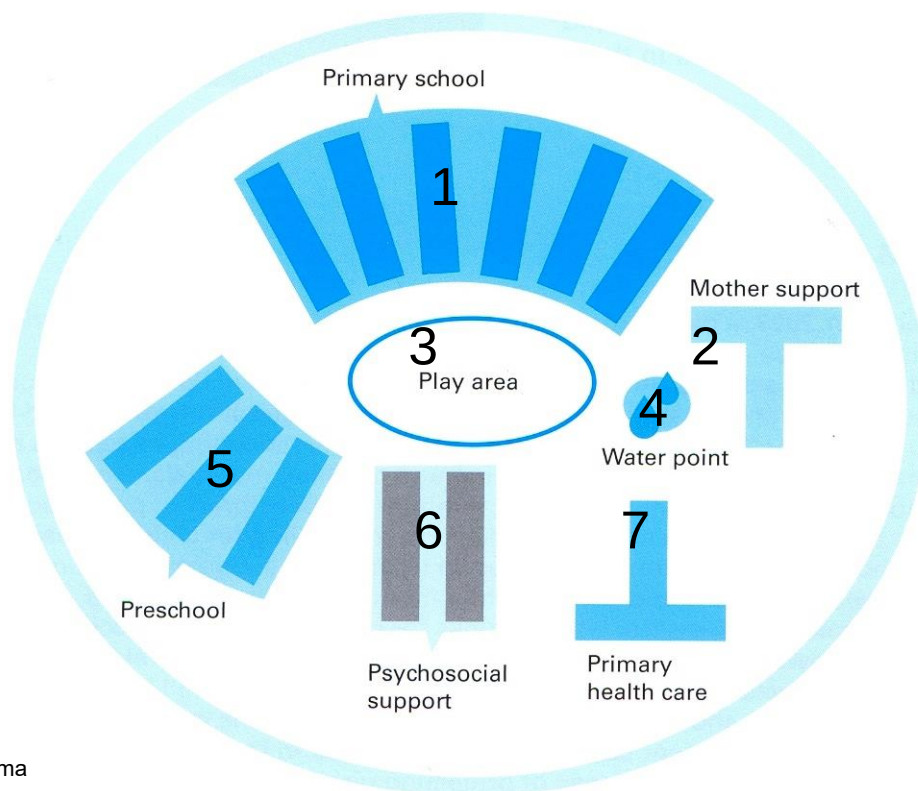
Strategija koju UNICEF i njegovi partneri koriste da olakšaju traumu i podupru dječje blagostanje u nestabilnim uvjetima jeste da se uspostave sigurna i zaštitnička okruženja za učenje. U situaciji krize, pristup osiguravanja prostora po mjeri djeteta nudi zaštitničko okruženje angažovanjem različitih sektora i postavljanjem pred njih glavnog cilja koji se sastoji od pružanja zaštite djeci i osiguravanja pristupa osnovnim uslugama za djecu. Na temelju pristupa cijelom djetetu ustanovljenog Konvencijom o pravima djeteta, prostori po mjeri djeteta integrišu sve komponente koje doprinose zaštiti i ispunjavanju dječjih prava.

Pristup prostora po mjeri djeteta integriše zdravstvene usluge, osnovno obrazovanje, odgoj, ishranu, psihosocijalni razvoj, obrazovanje o prirodnoj sredini i organizovanu rekreaciju u zaštitničkoj sredini koja je istovremeno usmjerena na porodicu i zasnovana na zajednici. (Vidjeti dijagram na strani 35.) Centri imaju programe za predškolsku djecu, djecu osnovnoškolskog uzrasta, omladinu i roditelje.

TURSKA: ODGOVOR NA KATASTROFU

Kao odgovor na veliki zemljotres koji je pogodio oblast Mramornog mora u Turskoj 1999. godine, razvijena je inicijativa škola/okruženja po mjeri djeteta kao integralni paket koji je uključivao zdravlje i ishranu, opskrbu vodom i sanitarne servise, rani odgoj djece i podršku majkama, osnovno obrazovanje i rekreacijske aktivnosti, te psihosocijalnu podršku i omladinske aktivnosti. Usvojen je skup minimalnih standarda na osnovu prosječne populacije šatorskih naselja. Obrazovne komponente su uključivale privremene šatorske objekte, obrazovne komplete i materijale, uključujući komplete za specijalnu pomoć, aktivnosti podrške nastavnicima i obuku za psihosocijalnu podršku. Također su uključene aktivnosti ranog rasta i razvoja i omladinske aktivnosti. Ponovno aktiviranje školskog sistema pokazalo se djelotvornim kanalom za provođenje drugih aktivnosti pomoći, pri čemu je školski sistem služio za distribuciju dodataka ishrani, pružanje psihosocijalne podrške i lakšu registraciju i lociranje preživjelih.

PRIMJER PROSTORA PO MJERI DJETETA⁴

1. Osnovna škola
2. Podrška majkama
3. Prostor za igru
4. Instalacija za opskrbu vodom
5. Predškolski odgoj
6. Psihosocijalna podrška
7. Primarna zdravstvena zaštita

Ključ za uspjeh pristupa prostora po mjeri djeteta je da djeca, njihove porodice i njihove zajednice svi budu partneri u planiranju aktivnosti u kampu i zajednici, tako da samo planiranje postaje aktivnost koja zacjeljuje rane. Prostori po mjeri djeteta se isto tako fokusiraju na osnaživanje porodica i zajednica koje su fizički i emocionalno iscrpljene oružanim sukobima ili elementarnim nepogodama, i koje se suočavaju sa sve većim siromaštvom. Identifikacija i obuka nastavnika iz same raseljene populacije motiviše izbjegličke i raseljeničke zajednice da se posvete dječjoj zaštiti, naročito za djecu bez podrške porodice. Oni koji žive bez odgovajatelja integrišu se u zajednicu umjesto smještanja u ustanove.

Iako većina djece nikada neće morati preživjeti elementarnu nepogodu ili katastrofu koja je posljedica ljudskog djelovanja, sve škole trebaju imati plan spremnosti za krizne situacije. Prilikom razvoja takvih planova u školama, dimenzije po mjeri djeteta moraju biti na prvom mjestu.

⁴ Minimalni standardi za 1.500 stanovnika: prostor za osnovno školovanje, 300 m²; prostor za predškolski odgoj, 150 m²; prostor za primarnu zdravstvenu zaštitu, 110 m²; prostor za podršku majkama, 110 m²; prostor za psihosocijalnu podršku, 110 m².

IRAN: ZEMLJOTRES U BAMU

Dana 26.12.2003. godine, razoran zemljotres usmrtio je 30 posto od ukupnog broja od 32.443 školske djece u oblasti Bam i 33 posto od ukupnog broja od 3.400 njihovih nastavnika. U zemljotresu je uništeno 67 od 131 škole, a mnoge škole koje su preživjele pretrpjele su tolika oštećenja da ih je bilo nemoguće popraviti. Ministarstvo obrazovanja, UNICEF i partnerske organizacije odgovorile su uspostavljanjem privremenih prostora za učenje i pružanjem podrške ponovnom otvaranju škola i rekreacijskim aktivnostima. Osigurali su materijale za učenje i nastavu, predmete za rekreaciju, opremu za školske urede i namještaj za školu, mobilne biblioteke, psihosocijalnu podršku za nastavnike, psihoedukaciju i grupno psihološko savjetovanje za djecu, obuku nastavnika o korištenju novog pribora i obuku bibliotekara. Kako bi podržali ponovno pokretanje kvalitetnog obrazovanja, uveli su koncept škole po mjeri djeteta i uspostavili servise u zajednici. Izvršen je pregled bibliotečkih knjiga za osnovnu školu i niže razrede srednje škole, te je izrađen katalog kulturno prilagođenih i relevantnih knjiga. Poseban naglasak stavljen je na djevojčice, koje su više izložene opasnosti da postanu žrtve spolnog nasilja, zlostavljanja i ekonomskog izrabljivanja. (Obrazovanje se ne smatra prioritetom u slučaju djevojčica kada se moraju hitno zadovoljiti najosnovnije potrebe. Štaviše, prisilno stupanje u brak i sklapanje braka sa djecom ponekad se smatraju načinom zaštite djevojčica, a djevojčice same često ne mogu izraziti svoj strah i nesigurnost, ili sa drugima podijeliti svoja nadanja i osjećanja.) Kao rezultat ovih intervencija, 14.949 školske djece uzrasta za osnovnu školu i niže razrede srednje škole upisalo se i nastavilo školu u školskoj 2004. godini.

POGLAVLJE 6

UČENICI, NASTAVNICI I UPRAVNICI ŠKOLE

Može li Kina stvoriti škole koje njeguju otvorenost, fleksibilnost i inovaciju? I šta će se desiti sa Kinom ako to uspije?

U vrijeme kada se američki pedagozi nastoje ugledati na azijsku pedagogiju – etos koji se oslanja na testiranje naučenog i rigorozan fokus na matematiku, fiziku i inženjerske discipline – kineski pedagozi pokušavaju zapadnjački naglasak na kritičko razmišljanje, mnogostranost i liderstvo pomiješati sa svojim vlastitim tradicijama. Drugim riječima kazano, odnosno kazano ... stilom karakterističnim za zvanične kineske uredbe (koji je u stvari zastupljen u propisima o obrazovanju u čitavom svijetu), škole u Kini moraju nastojati «da građane odgajaju na sveobuhvatan način, da svoja nastojanja usmjere na svakog učenika, da daju punu slobodu ideološkom, moralnom, kulturnom i naučnom potencijalu učenika i unaprijede njihove vještine rada i fizičku i psihološku spremnost, da postignu vibrantan razvoj učenika i da se same u svom radu istaknu.»

Izvor podataka: Hulbert, Ann, 'Re-edukacija', *The New York Times Magazine*, 01.04.2007. godine

6.1 ŠKOLSKA REFORMA I REZULTATI UČENJA

U svojim ranim i formativnim godinama, djeca u školi provode pola vremena osim vremena koje provedu spavajući. Stoga se može osnovano očekivati da će škole i nastavnici pomoći u učeničkom razvoju i izgradnji njihovih sudbina. Zemlje ulažu velika sredstva u škole kao ključne institucije za oblikovanje života mladih i njihovo pripremanje za buduće uloge u kući, zajednici i društvu u cjelini. Od škola se očekuje puno, naročito u smislu omogućavanja djeci da ostvare svoj puni potencijal savladavanjem sadržaja propisanih nastavnim planom i programom.

Škola nije jedina determinanta načina na koji će se djeca razvijati, onoga što će naučiti, koliko će naučiti i kakva će im konačna sudbina biti. Urođene sposobnosti, socioekonomski faktori povezani sa kućom i zajednicom, te informacije i znanje iz popularne kulture igraju ključnu ulogu u životima djece. Veze između škola i zajednica od najveće su važnosti za optimiziranje utjecaja koji škola ima na dječji razvoj i postignuća.

Glavni doprinos škole oslanja se na ukupno iskustvo učenja koje škola pruža djeci. To učenje obuhvata dugi niz planiranih i neplaniranih aktivnosti, koji se obično definišu kao zvanični nastavni plan i program i 'skriveni' nastavni plan i program. Konkretni načini na koje škole trebaju dati očekivani doprinos utvrđuju se procesom nastave i učenja koji se odvija u učionici, kao i aktivnostima 'na otvorenom' koje se organizuju u okviru nastavnog plana i programa. U stvari, interaktivni učionički proces ima najveći utjecaj na konačne ishode učenja zato što obrazovanje u prvom redu podrazumijeva pobuđivanje i angažovanje mladih umova.

Škole i obrazovni sistemi vremenom razvijaju karakteristične stilove podučavanja i učenja, koji se mogu zasnivati na teorijama o učenju, filozofijama učenja ukorijenjenim u kulturi

sredine ili jednostavno praksama koje su se razvile kroz eklektične metode podučavanja i učenja. Preovladavajuća pedagogija obično utječe na obrazovanje od osnovne škole do univerziteta i određuje kakvu će vrstu uspješnog učenika proizvoditi određeni obrazovni sistem. U svakom sistemu dobre škole najčešće se ističu upravo u primjeni preovladavajućeg stila nastave i učenja, uzimajući pri tom u obzir potrebe različitih predmeta. Na primjer, nastava matematike će se razlikovati od nastave jezika i književnosti; nastava fizike će biti različita od nastave o religiji.

Općenito govoreći, preovladavajući stil nastave i učenja određuje šta je to uspjeh. Na jednom kraju, uspješni učenici mogu biti oni koji se ističu u formulisanju argumenata, sakupljanju dokaza, prosuđivanju, izražavanju mišljenja, istraživanju kreativnosti, iskazivanju tolerantnosti, donošenju inovativnih odluka i razvijanju uravnoteženog pristupa životu. Na drugom kraju, uspješni učenici mogu biti oni koji se ističu u slijeđenju pravila, poštovanju konvencija, primjeni formula, pamćenju činjenica, ispravljanju greški i dobroj organizaciji vremena. Sve navedeno može se ubrajati u uspješno učenje, sve dok učenici uspijevaju savladati većinu onoga što je propisano nastavnim planom i programom.

Preovladavajuće sredstvo za mjerenje rezultata učenja pomaže u određivanju stilova nastave i učenja, kao i kulture škola i sistema obrazovanja. U nekim sistemima, preovladavajuće je testiranje znanja pitanjima sa odabirom jednog od ponuđenih odgovora, često zadavanje pismenih kontrolnih radova i stalno usmeno ispitivanje, dok se drugi sistemi fokusiraju na velike ispite na kraju razreda ili ciklusa i koriste formate testova koji uključuju rješavanje problema, pisanje eseja i vježbe razumijevanja. Sistemi za ocjenjivanje uspjeha u učenju mogu isto tako naglašavati i nagrađivati individualno nastojanje ili timski rad kroz različite kategorije projekata i zadataka. Većina škola i sistema obrazovanja koristi kombinaciju ovih sredstava testiranja rezultata učenja, ali će u svakom postojati preovladavajući način testiranja koji učenici moraju savladati da bi bili uspješni.

U ranoj fazi svog obrazovanja djeca brzo nauče važnost preovladavajućeg stila i značaj glavnih načina testiranja koji se koriste za utvrđivanje rezultata učenja. Inicijacija u ovu kulturu može se, na primjer, odigrati kada djeca počnu shvatati da se učenici odvrćaju od izražavanja vlastitih stavova u korist pamćenja sadržaja napamet; kada odgovore zna samo nastavnik; kada postoji samo jedan ispravan način da se nešto uradi; kada se nagrađuje konformizam, a kreativnost kažnjava; te kada se etikete 'glup' ili 'pametna' primjenjuju na malu djecu.

U školi po mjeri djeteta stil nastave i učenja usredotočen je na ono što je najbolje za učenika. Taj stil će biti usmjeren na izvlačenje onog najboljeg iz svakog učenika dok on odnosno ona pokušava da savlada znanje, vještine i stavove propisane nastavnim planom i programom. Škole po mjeri djeteta podstiču korištenje različitih metoda nastave i učenja prikladnih za djecu i za predmet. Time se afirmišu različiti načini dolaska do znanja i stjecanja vještina.

Kako bi se potpomoglo učenje na više različitih načina, nastavnici trebaju biti promišljajući praktičari koji:

- Nastoje razumjeti zašto neka djece ne postižu jednak uspjeh kao druga,
- Koriste različite tehnike i strategije kako bi postigli da djeca uče i uspiju,
- Rukovode se principom da djeca mogu slijediti različite puteve učenja da bi postigla uspjeh.

Da bi ovo postigli, nastavnicima je potrebna obuka i podrška. Nastavnici kao promišljajući praktičari su zabrinuti kada samo pola učenika u razredu daje tačne odgovore na

pitanja nakon održanog časa, pa stoga istražuju alternativne nastavne metode kako bi pomogli drugoj polovini učenika da poboljšaju svoje ocjene. Pedagogija u školi po mjeri djeteta će kao takva biti zasnovana na činjenicama kao što su sljedeće:

- Djeca uče istraživanjem i izražavanjem mišljenja jednako kao i pamćenjem činjenica i slijeđenjem postavljenih pravila,
- Djeca u procesu učenja trebaju propitivati mišljenja drugih jednako kao što sa povjerenjem trebaju prihvatiti neke činjenice od onih koji više znaju,
- Djeci treba ostaviti slobodu da koriste svoje vlastite, unutrašnje resurse za rješavanje problema jednako kao što ih treba usmjeravati radi potpunog iskorištavanja njihovog prirodnog talenta kao učenika.

Ovakvi principi rukovodiće lepezu stilova podučavanja i učenja kojima se nastavnik služi kao promišljajući praktičar koji svoj posao vrši u učionici po mjeri djeteta. Širi fokus usmjeren je na najbolji interes djeteta i na to kako iz svakog djeteta izvući ono najbolje.

Učenje je individualan proces koji jednako ovisi o onome što dijete unosi u njega koliko i o onome što nastavnik čini da bi olakšao proces učenja. Priroda ovog procesa mijenja se sa uzrastom i razvojnom fazom djeteta, između ostalih faktora. Na primjer, u prvim razredima škole mala djeca nemaju istu 'spremnost' u smislu vještina, znanja i sposobnosti da nauče složene koncepte kakvu imaju starija djeca ili odrasle osobe. Djeca u ovoj fazi uče drugačije, a istraživanja pokazuju da se učenje najvećim dijelom odvija kroz organizovanu igru. Na učenje isto tako utječu jezik i kultura, naročito ako se nastavni plan i program zasniva na jeziku i kulturi koji su učeniku strani. Istraživanja ukazuju na to da djeca u prvim razredima najbolje uče kada ih se podučava na njihovom vlastitom jeziku, pa škole često moraju usvojiti višejezične politike za djecu iz različitih etničkih i jezičkih sredina.

U literaturi o provedenim istraživanjima isto tako se navodi da djeca bolje uče kada su motivisana i kada ih se podstiče da uzmu učešća u učioničkim aktivnostima. Zbog toga razred treba biti odgovarajuće veličine da bi nastavnik bio u stanju posvetiti adekvatnu pažnju motivisanju svakog djeteta. Motivacija može doći iz fizičkog okruženja u kome se odvija učenje, od pomoći nastavnika i iz aktivnosti i procesa među učenicima u učionici. Interes za dječjim obrazovanjem i blagostanjem koji pokazuju roditelji, lokalne zajednice i država u cjelini može učenike inspirisati i motivisati da uče. Škola po mjeri djeteta sama po sebi privlači i motivise djecu, razvedravajući njihove živote i inspirišući ih željom za učenjem (UNICEF, 1999.).

Učionica ili prostor za učenje po mjeri djeteta podrazumijeva mnoge stvari. Ona nije samo prijateljska prema djeci i svako dijete rado prihvata, nego je isto tako i podsticajna za učenje, sigurna za sve, osjetljiva spram pitanja polova i u potpunosti je inkluzivna. Ona pruža jednake prilike i djevojčicama i dječacima, bez obzira na njihovo porijeklo, omogućavajući svima da jednako učestvuju u procesu učenja. U mjeri u kojoj je to moguće i prikladno, u takvim školama fokus se stavlja na omogućavanje učenicima da eksperimentišu sa idejama i da sami nalaze odgovore čime se afirmiše 'radost učenja' koja proizilazi iz situacije kada djeca sama otkrivaju stvari. Na vrlo sličan način ovakve škole podstiču i olakšavaju 'radost nastave' koja se postiže primjenom stručnih vještina i promišljajuće metodologije kako bi se djeci pomoglo da budu uspješni u procesu učenja.

Iskustva iz različitih zemalja pokazuju da škole po mjeri djeteta pružaju motivaciju nastavnicima koji se kroz ove škole po prvi put upoznaju sa odgovarajućim pedagoškim metodama. Radeći u stimulativnim učionicama i služeći se novih tehnikama radi postizanja boljih rezultata učenja kod svojih učenika, ovi nastavnici stječu novi osjećaj ponosa zbog svoje

vlastite stručne kompetentnosti. Kako djeca u školi pokazuju novo samopouzdanje i sve veći interes za učenje, njihovi nastavnici su u boljoj poziciji da steknu poštovanje i povjerenje roditelja i lokalne zajednice. Takve profesionalne nagrade i priznanja mogu biti jednako važni nastavniku odnosno nastavnici kao i pitanja visine plate i uvjeta rada. Isto tako je primijećeno u više zemalja da nastavnici koji su se upoznali sa pedagogijom po mjeri djeteta često djeluju kao ambasadori ovog modela. Oni motivišu druge nastavnike da u vršenju svog posla više promišljaju i da se više staraju o opštem blagostanju i boljim rezultatima učenja svih svojih učenika.

Uloga nastavnika ključna je za postizanje rezultata u školama i prostorima za učenje po mjeri djeteta. Stoga prioritet mora biti stavljen na potrebnu obuku i podršku da bi se nastavnici pripremili za obavljanje ove važne uloge. Pažnju isto tako treba posvetiti pravima i dužnostima nastavnika, kao i njihovim odgovornostima i opštim uvjetima njihovog rada. Da bi nastavnici mogli igrati ključnu ulogu koja se od njih očekuje, izgled i raspored učionica treba biti u skladu sa njihovim potrebama i treba na odgovarajući način osigurati i organizovati materijale i aktivnosti za nastavu i učenje. Ovi elementi značajno doprinose ukupnom upravljanju učionicom nužnom za kvalitetnu nastavu i učenje.

Šta god nastavnici radili u školi po mjeri djeteta, oni se trebaju fokusirati na učešće djece i svjesno težiti da osnaže djecu kroz proces učenja. Kombinacija pravih uvjeta i procesa u učionici sa stručnošću obučениh nastavnika i snabdjevenošću pedagoškim materijalima predstavlja ključni paket škole po mjeri djeteta.

Izazov sa kojim se zemlje suočavaju nije samo da se planiraju nove škole po mjeri djeteta, nego i da se postojeće škole učine da budu po mjeri djeteta kako bi se povećao kvalitet obrazovanja kroz čitav sistem. Niz problema sa kojima se suočava prilikom obnavljanja neke postojeće škole može obuhvatati neprivlačne učionice, neodgovarajuće metode nastave i učenja, neadekvatne materijale za nastavu i učenje, nesiguran prostor oko škole, izostanak djelotvornih i održivih sistema za podršku nastavnicima i slaba motivacija nastavnika. Ovi faktori potkopavaju kvalitet obrazovanja i doprinose visokim stopama ispisivanja iz škole i slabim rezultatima učenja. Dakle, za školsku reformu usmjerenu na podizanje kvaliteta potrebne su djelotvorne strategije za ulaganje resursa i pružanje podrške ključnim zainteresiranim stranama.

Reforma obrazovanja zasnovana na modelu škole po mjeri djeteta omogućava:

- Implementaciju inovativnih učioničkih praksi koje znatno unaprjeđuju ishode učenja,
- Podsticanje uključivanja, saradnje i učešća djece, nastavnika, direktora škole i roditelja u procesu reforme,
- Kultivisanje poticaja za unaprjeđenje kvaliteta obrazovanja zasnovanih na povoljnim uvjetima rada kojima se motivišu nastavnici, učenici i zajednica.

Ove radne pretpostavke modela škole po mjeri djeteta predstavljaju preduvjete za uspjeh u smislu da ih je potrebno ukalkulisati u planove za reformu obrazovanja kao 'rizike'. Drugim riječima, ako definisane pretpostavke ne važe u praksi, rezultati ulaganja u škole po mjeri djeteta će biti manji od očekivanih. Proces reforme po mjeri djeteta treba izbjeći generisanje lažnih očekivanja kao što se desilo prilikom ranijih ulaganja u obrazovanje. Na primjer, ranije se pretpostavljalo da ako neka zemlja jednostavno izvrši ulaganja u izgradnju škola i osiguravanje nastavnog kadra i materijala, da će kvalitet obrazovanja za sve neizostavno napredovati. Međutim, za postizanje takvih rezultata potrebno je više od osiguravanja svih uvjeta na strani ponude, jer više pažnje treba posvetiti preprekama na strani potražnje koje djecu drže dalje od škole, čak i u situaciji kada su za tu djecu osigurane škole i nastavnici.

Ključne pretpostavke o uspjehu u školama po mjeri djeteta su prilično oprezne i zasnivaju se na opšteprihvaćenim normama o ljudskom ponašanju. Te pretpostavke uključuju očekivanja o tome kako će se djeca i njihovi roditelji vjerovatno ponašati, kao na primjer:

- Na osnovu njihovih urođenih sposobnosti i instinkta, sva djeca žele učiti i to će i raditi ako se njihova prirodna radoznalost podstiče i snaži,
- Roditelji koji mogu priuštiti troškove školovanja svoju će djecu poslati na redovno školovanje ako imaju povjerenja u školu i vjeruju da će ona podučavati njihovu djecu i starati se za njih,
- Djeca će rado redovno pohađati nastavu ako proces nastave i učenja budu doživljavala kao prijatan, stimulativan, inspirativan i privlačan,
- Djeca i njihovi roditelji steći će povjerenje u škole ako djeca ostvaruju napredak u učenju,
- Zajednice će generalno podržavati nastavnike i identifikovati se sa školama (lokalno vlasništvo) ako djeca uče, ako su nastavnici posvećeni pomaganju djeci da uče i ako je škola prijemčiva za pitanja i brige lokalne zajednice.

6.2 PRIPREMANJE NASTAVNIKA

Nastavnici su u središtu reforme školstva. Stoga će uspjeh u implementiranju modela po mjeri djeteta u reformskom kontekstu ovisiti o kalibru nastavnika unutar sistema. U mnogim zemljama u razvoju visoki procenat nastavnika nema potrebni nivo obrazovanja i obuke koji je nužan da bi mogli odgovoriti izazovima reforme školstva. Pored toga, iz raznoraznih razloga moral i motivacija nastavnika u ovim zemljama znaju biti na niskom nivou. Da bi reforma školstva uspjela, od ključne je važnosti ustanoviti dobro dizajnirane programe obuke i mentorstva kojima se gradi kompetentnost, jačaju kapaciteti i podiže moral nastavnika. To podrazumijeva visokokvalitetnu obuku prije službe i obuku uz rad za nastavnike kojom ih se osposobljava da uspješno rade u okvirima izazovne pedagogije koja se zasniva na pravima, usmjerena je na dijete i interaktivna je, i koje predstavlja srž modela škole po mjeri djeteta.

Ulaganju u ovu vrstu obuke mora se pristupiti iz dva ugla: fokusiranjem na obuku uz rad za postojeće nastavnike, po mogućnosti na nivou škole, i gradnjom novih kapaciteta kroz obuku prije službe za one koji žele da se pridruže nastavničkoj profesiji. Pored toga, jaka mentorska podrška od strane direktora škola biće nužna za uspjeh. U mnogim zemljama bi za postizanje gore navedenog trebalo provesti revitalizaciju i restrukturiranje obuke nastavnika. Takvim restrukturiranjem ne samo da bi se unaprijedile stručne sposobnosti, nego bi se podstaknule i promjene u strukturi karijere, politici akreditacije i kriterijima unaprjeđenja kojima bi se priznavale sposobnosti stečene obukom uz rad. I obuka prije službe i obuka uz rad trebaju biti osmišljene na način da pedagogiju usmjerenu na dijete integrišu sa poznavanjem određene oblasti i specijalizacijom u određenom predmetu.

Aktivnosti sistemskih reformi su dosada bile ograničene, pa je obuka uz rad bila glavni način pripreme nastavnika i direktora škola za rad u školama po mjeri djeteta. Lekcije naučene iz ovog iskustva pokazuju da obuka uz rad treba biti stalna i lokalizirana da bi davala rezultate. Ova obuka isto tako mora iskoristiti resurse koje nastavnici donose u proces obuke. Nastavnici imaju ogromne rezerve znanja i iskustva koje u konvencionalnim programima obuke često ostaju neiskorištene. Obuka uz rad trebala bi graditi samopouzdanje, vještine i nove strategije i pomoći u prepoznavanju problema sa kojima se nastavnici suočavaju prilikom usvajanja promjena. Svaka dosadašnja inicijativa škola po mjeri djeteta podrazumijevala je razvoj i

implementaciju programa obuke nastavnika uz rad sa raznim modelima držanja obuke. Ove inicijative proizvele su obilje vodiča za obuku, modula, ček listi i drugih pratećih materijala.

Do sada je uspješna obuka uz rad imala formu kratkih radionica, u kombinaciji sa dodatnim prilikama za nastavnike da redovno razmjenjuju informacije o dobrim praksama i rješenjima za profesionalne probleme. Ovakav pristup nastavnicima omogućuje da jedni drugima redovno pomažu, jedni druge obučavaju i podržavaju, te da ostvare korist od stručne i lične podrške koja im stoji na raspolaganju u centrima za formalnu obuku, što je naročito važno za nastavnike koji rade na udaljenim lokalitetima. Nastavnici koji učestvuju u ovim šemama obostrane podrške preuzimaju vlasništvo nad procesom i razumiju pitanja i ograničenja za koja trebaju naći rješenja. U konačnici, u stanju su da prate, evaluiraju i implementiraju mjere nužne za unaprjeđenje njihovog vlastitog rada u učionici. Iskustva iz više zemalja ukazuju na to da je od najveće važnosti za ovaj recipročni pristup da ga razumiju, cijene i podržavaju direktori škola i upravno osoblje u sektoru obrazovanja. Proces reforme zahtijeva da u budžetima budu predviđena potrebna sredstva i da se odvoji dovoljno vremena za ove vrste aktivnosti.

Za mnoge zemlje takav intenzivni i sveobuhvatni pristup obuci i podršci podrazumijeva provođenje velikih reformi u politikama i praksi edukacije nastavnika. Postojeća politika i praksa često nisu u stanju transformisati procese u učionici. S druge strane, ako se ne izvrše promjene u načinu obuke, ulaganja na nivou škole možda neće dati najbolje rezultata za škole po mjeri djeteta. Da bi dala uspješan doprinos promjenama u radu u učionici, pedagogije edukacije nastavnika ne treba naglašavati samo teoriju na koju se naslanja učenje usmjereno na dijete, nego treba biti utemeljena i na praktičnim metodologijama koje su sa uspjehom testirane u učionici. Obuka uz rad za nastavnike i direktore škola isto je tako važna za učvršćivanje njihovih kapaciteta za razvoj i planiranje u školi jer će škola po mjeri djeteta vjerovatno biti drugačija od većine drugih postojećih škola.

OBUKA UZ RAD: OBUKA USMJERENA NA NASTAVNIKE ZA ŠKOLE PO MJERI DJETETA

U Etiopiji i Keniji razvijen je program petodnevne obuke nastavnika uz rad sa jedinstvenim organizacijskim, metodološkim i sadržajnim osobinama. Cilj programa je pored toga bio i da se unaprijedi kvalitet variranjem uobičajene hijerarhije obuke pitanjima 'ko obučava?' i 'kako će se obuka provoditi?' Ova inovativna obuka zasnivala se na sljedećim principima:

- Program obuke mora biti stimulativan, inspirativan, motivirajući i uzbudljiv za nastavnike i izvođače obuke,
- Za postizanje maksimalnog učinka, program obuke bi po mogućnosti trebao biti rezidencijalni uz minimalno ometanje,
- Obuka bi trebala donijeti promjenu u percepciji i orijentaciji nastavnika na način koji im omogućava da ono što su naučili direktno primjene u praksi,
- Nastavnicima treba podijeliti kompletne resurse koje mogu 'ponijeti sa sobom' i iskoristiti ih u svojoj učionici,
- Nastavnicima treba dati prijedloge smjernica, a ne propisane smjernice, koji se mogu naknadno prilagoditi situacijama u njihovoj učionici i školi, i treba im se pružiti podrška stalnom obukom na nivou klastera,
- Program obuke treba biti zasnovan na aktivnostima i visoko participativan, kao i koristan i prijateljski (ne prijeteći), kako bi se nastavnici osjetili dovoljno sigurnim da sa drugima razmjene svoja iskustva, uče iz greški, izražavaju sumnji i istaknu nedostatke bez straha od ismijavanja,
- Proces obuke treba obuhvatati neke ciljeve vezane za ponašanje, uključujući samodisciplinu, igranje uloge uzora, poštovanje tuđih stavova, tačnost, saradnju, jednak tretman i osjetljivost spram pitanja polova,

- U okviru programa obuke potrebno je iskoristiti entuzijazam kao 'šok terapiju' da bi se nastavnicima pomoglo da brzo otklone eventualnu inerciju, cinizam ili 'sindrom neaktivnosti' koji bi mogli potkopati obećavajuće inovacije u obuci,
- Nastavnici bi kurs obuke trebali završiti sa osjećanjem pouzdanja i zadovoljstva ne samo zato što su dosta naučili, nego i zato što je ono što su naučili izvodljivo u praksi u njihovim učionicama,
- Izvođači obuke trebali bi bitiiskusni, aktivni nastavnici koji su upoznati sa raznim tehnikama obuke nastavnika i u stanju su drugima prenijeti načine na koje ove tehnike mogu polučiti uspjeh u školama,
- Izvođači obuke trebali bi iskazivati oduševljenje modelima škola po mjeri djeteta i biti u stanju izazvati uzbuđenje i interes kod nastavnika na obuci, kojima je potrebno da slušaju i gledaju inspirativne trenere da bi stekli motivaciju.

Reforma kojom se nastoji učiniti da škole budu po mjeri djeteta u čitavom sistemu uspjeti će samo u onoj mjeri u kojoj bude moguće izgraditi kritičnu masu obučениh, posvećenih nastavnika, školskih menadžera i edukatora nastavnog kadra. Univerziteti i pedagoški zavodi moraju preuzeti vodstvo u procesu reforme školstva. Da bi se modeli škole po mjeri djeteta mogli održati na nivou obrazovnog sistema, oni moraju činiti sastavni dio programa za edukaciju nastavnika prije službe, a više zemalja je ovaj proces i pokrenulo. S druge strane, glavni izazov nije obuka prije službe, nego projektovanje odgovarajućih programa obuke prije službe kojima se nastavnici koji već rade pripremaju za zahtjeve i izazove visoko inovativnih modela škole po mjeri djeteta.

Iskustva sa ovim modelima u zemljama koje su ih počele integrisati u edukaciju nastavnika prije službe, kao što su Etiopija, Kenija i Vanuatu, pokazala su da se, za uspješno provođenje reforme, promjena ponašanja nastavnika mora 'institucionalizirati' kako na nivou učionice tako i na nivou škole. Tek kada takve promjene postanu redovni dio svakodnevnog rada u učionici i u čitavoj školi postići će se pozitivan učinak na sistem obrazovanja u smislu pristupa, kvalitete i rezultata učenja. Ukratko, ova vrsta reforme zahtijeva neprekidnu, dugoročnu podršku radi transformacije rada u učionici.

Mjere podrške koje su se pokazale uspješnim uključuju:

- Izgradnju kapaciteta i jačanje uloge osoblja koje vrši terenski nadzor u sektoru obrazovanja kao osoba koje pružaju resurse i rade sa nastavnicima u njihovim školama ili na nivou klastera škola,
- Proširenje kapaciteta direktora škola kao mentora i 'katalizatora promjena' na nivou škole i zajednice,
- Pomaganje nastavnicima da razviju samopouzdanje i vjeru u svoju stručnu kompetentnost, te da stječu veću autonomiju kao sposobni radnici škole po mjeri djeteta.

INDIJA: PROJEKTI SNAŽENJA NASTAVNIKA

Iskustvo iz Indije pokazalo je da se pravovremenim uključivanjem nastavnika može pojačati proces reforme obrazovanja. Projekti snaženja nastavnika u oblastima Madhaya Pradesh i Uttar Pradesh provedeni tokom 1990-ih godina uključivali su visoko učešće nastavnika u ranim fazama. Kao rezultat tih aktivnosti, Udruženje nastavnika osnovnih škola preuzelo je vodeću ulogu i pomoglo u motivisanju nastavnika radi davanja pune podrške inovacijama škole po mjeri djeteta koje je uz pomoć UNICEF-a uvelo Ministarstvo obrazovanja. Ovakva vrsta partnerstva između sindikata i udruženja nastavnika, koje prevazilazi pitanja plata i uvjeta rada, pomogla je u uspješnoj implementaciji inovacija kao što su škole po mjeri djeteta.

Dosadašnje iskustvo ukazuje da su obuka i podrška uz rad u školi najprikladniji za izgradnju sposobnosti nastavnika i održavanje zamaha u procesu uvođenja promjena u učionicama i školama. Prilikom pružanja ovakve obuke, nužno je da se nastavnici i direktori tretiraju kao stručna lica koja imaju interes u razvoju svoje škole i vlastitog rada. Čisto tehnički programi obuke obično posmatraju nastavnike i direktore samo kao praktičare kojima nedostaju znanje i vještine potrebni za implementaciju inovacija koje su drugi ljudi osmislili. Stoga su potrebne velike promjene u načinu razmišljanja onih koji vrše planiranje nove vrste programa za obuku nastavnika uz rad. Da bi ovi novi programi uspjeli i unaprijedili kvalitet obrazovanja, mora postojati blizak odnos i razumijevanje između nastavnika i onih koji vrše edukaciju nastavnika. U zemljama kao što su Etiopija i Kenija, glavni treneri koju pružaju obuku uz rad su i nastavnici i edukatori nastavnika. Oni blisko sarađuju jedni s drugima, iskazuju obostrano poštovanje kao stručna lica i razumiju potrebu za međusobnom komunikacijom i saradnjom. (Vidjeti okvir na strani 8.)

ETIOPIJA: DOBROVOLJNA SLUŽBA U INOSTRANSTVU I PROGRAM ZA NOVE NASTAVNIKE

Program Dobrovoljne službe u inostranstvu (Voluntary Service Overseas - VSO) uveden je u čitavoj Etiopiji u 2004.–2005. godini. Jedan VSO mentor u školi dočekuje novog nastavnika, orijentira ga/je i radi zajedno sa novim nastavnikom i drugim nadležnim školskim osobljem na aktivnostima planiranja, poznavanja predmeta i drugim programskim aktivnostima. Oni formiraju mali tim koji radi na jednostavnim, praktičnim zadacima u učionici i razmjenjuju dobre prakse sa drugima u školskoj zajednici. Te aktivnosti ocjenjuje i prati direktor škole i lokalno upravno osoblje, te se na kraju ovog perioda novom nastavniku izdaje uvjerenje o sposobnosti. Dizajn programa omogućava da se ovaj program stručnog usavršavanja proširi kroz čitavu školu.

«Jako je interesantno da sam naučio toliko toga iz ovog programa namijenjenog novom nastavniku», istakao je Mulatu Waktole, nastavnik u osnovnoj školi Assosa za djecu uzrasta do 13 godina.

NIGERIJA: VSO I EDUKACIJA NASTAVNIKA FIZIKE

Jedan VSO nastavnik fizike u Nigeriji vodio je niz praktičnih regionalnih radionica za nastavnike fizike. Do kraja programa, izrađeno je više od 40 lekcija iz fizike, zajedno sa opisima načina na koji se odbačeni predmeti mogu pretvoriti u jednostavne materijale i opremu za časove fizike. Volonter je kontaktirao Regionalnog službenika za obrazovanje nadležnog za tu oblasti Nigerije, a ovaj je bio impresioniran kvalitetom inicijative i zatražio je pomoć UNICEF-a. UNICEF se saglasio da se planovi lekcija objave u vidu udžbenika, *Fizika za osnovnu školu 1*. Nakon toga je knjiga distribuirana školama u čitavoj regiji, gdje su je s radošću prihvatili nastavnici i djeca – od kojih neki nikada nisu imali priliku da izvode praktične aktivnosti iz fizike. Ova inicijativa se i dalje razvija, pa će udžbenik *Fizika za osnovnu školu 4* biti uskoro objavljen.

Motivacija i posvećenost nastavnika jednako su dio procesa reforme koliko i njihovo znanje i tehnička kompetencija. Plate i uvjeti rada predstavljaju velike faktore za motivaciju i posvećenost nastavnika, pa je o njima potrebno odlučivati sa posebnom pažnjom. S druge strane, postoje i drugi važni faktori osim plate i uvjeta koji utječu na moral i motivaciju nastavnika. Mnogi od tih faktora ključni su za uspjeh modela škole po mjeri djeteta.

Koliko su nastavnici uključeni u planiranje reforme za razliku od situacije kada se od njih traži da jednostavno implementiraju reformu? Istraživanja pokazuju da će radnici u praksi implementirati inovacije ako u njih vjeruju i ako su posvećeni ishodima koje te inovacije obećavaju. Uključivanje nastavnika tokom procesa planiranja jedan je od najdjelotvornijih načina da ih se navede da vjeruju u reformu i posvete se reformi. Bez toga nastavnici obično inovacije kao što su škole po mjeri djeteta posmatraju samo kao više posla koji moraju obaviti, obično uz neznatnu ili nikakvu nadoknadu ili smanjenje trenutnog opterećenja na poslu. S druge strane, kada nastavnici osjećaju da su uzeli učešća u planiranju neke reforme i da su njihovi stavovi uzeti u obzir, oni će biti zainteresovani za uspješnu implementaciju te reforme.

Vanjska podrška obrazovanju u skladu sa Monterejskim konsenzusom zahtijeva vjerodostojne planove do kojih se došlo jednim participativnim procesom. U stvarnosti, većina planova su čisto tehničke aktivnosti u kojima je učestvovalo malo ili nimalo ključnih zainteresiranih strana. Analiza planova obrazovnog sektora u mnogim zemljama koji se razvijaju kao dio pristupa čitavom sektoru pokazuje da je učešće nastavnika u aktivnostima planiranja zanemarivo. Izuzeci se obično tiču pitanja plata i uvjeta rada, a ne tehničkih i stručnih aspekata promjena predloženih tim planovima. Kako bi se zadobila podrška nastavnika za implementaciju modela škole po mjeri djeteta, zemlje moraju pokrenuti velike kampanje zagovaranja i procese konsultacija o reformama.

Još jedan ključni faktor koji utječe na posvećenost nastavnika promjenama jeste mjera u kojoj se njihov profesionalizam priznaje i iskorišten je u procesu gradnje kapaciteta za reforme. Većina nastavnika posjeduje znanje i vještine koje će drugima sa kojima se podijele pomoći da se prilagode promjenama. Obično se jednostavnom procjenom utvrde nastavnikovo znanje i vještine, uz istovremeno precizno određivanje njihovih slabijih područja. Nastavnici se mogu saglasiti sa sistematskim planom za ispravljanje ovih slabijih tačaka i razviti praktične programe kojima će unaprijediti one stvari koje već dobro izvode kako bi potpomogli provođenje promjena u učionici. Ovim jednostavnim programima mogu se tretirati mnoge svakodnevne poteškoće sa kojima se nastavnici susreću u svom radu, uz istovremeno stvaranje osjećaja profesionalnog ponosa zbog zajedničkih nastojanja na postizanju rezultata po mjeri djeteta u učionici. Postoje mnogi talentovani nastavnici koji mogu služiti kao uzori drugim nastavnicima, odnosno, ako posjeduju dobre vještine komunikacije, mogu isto tako biti i uspješni treneri. Iako ovaj pristup obuke uz rad može izgledati intenzivan i naporan za nastavnike, on donosi značajne koristi. (Vidjeti okvire u nastavku.)

Jedan od najdjelotvornijih načina afirmacije intenzivne, lokalizirane i stalne obuke nastavnika je kroz klastere škola, male mreže povezanih škola koje kod nastavnika podstiču stručno usavršavanje i omogućuju razmjenu resursa, objekata i iskustava. Obično četiri do šest škola u istom području obrazuju jedan klaster, čime se nastavnicima omogućava da organizuju programe obuke uz rad. U mnogim zemljama u razvoju većina nastavnika živi i radi na izolovanim lokalitetima i potrebna im je redovna i pravovremena podrška da bi unaprijedili svoj rad u učionici i školi. Uspostavom sistema podrške kao što su klasteri škola ili centar sa resursima koji opslužuje više škola, nastavnicima se omogućuje da prošire ono što su naučili kroz programe zvanične obuke. Bez ovakve stalne podrške, početni entuzijazam za uvođenje promjena može brzo presahnuti.

Glavni cilj klastera škola je da se unaprijedi kvalitet procesa učenja i poduke u učionici. Za to je potrebna saradnja, aktivno uključivanje i puno učešće svih fasilitatora i nastavnika u klasteru kako bi nastavnici dobili stalnu podršku koja im je nužna za nadogradnju njihovih pedagoških vještina i stručnih sposobnosti. Klasteri isto tako mogu doprinijeti povećanju stope upisa, pohađanja nastave i školskih rezultata učenika u školama klastera, te mobilizirati lokalnu

zajednicu za učešće u planiranju i upravljanju osnovnim obrazovanjem. Klasteri isto tako mogu unaprijediti kvalitet praksi učenja i poduke uspostavljanjem i jačanjem veza između nadležnih ureda za obrazovanje na nižim i višim nivoima, pedagoških zavoda i osnovnih i srednjih škola. Klasteri škola u Keniji idu još i dalje prihvatanjem holističkog pristupa kojim se rano obrazovanje djece integriše sa formalnim osnovnim obrazovanjem i neformalnim obrazovanjem.

GVAJANA: KRUŽOCI NASTAVNIKA

U Gvajani, broj izostanaka nastavnika je visok, razredi su veliki, a angažman volontera je nužno potreban. Strategija 'kružoka za učenje' koje je ova zemlja usvojila (ili 'klastera škola', kako se ovi kružoci nazivaju u Etiopiji i Keniji) je jednostavan metod obuke uz rad u kome nastavnici iz jedne škole ili klastera škola periodično razgovaraju o novim pitanjima i procesima vezanim za učenje djece. Oni se sastaju radi razmjene informacija, iskustava i priča o uspjehu u njihovom nastojanju da postanu efikasni, uspješni i samopouzđani nastavnici, i da razviju zajedničke ciljeve i viziju.

Najvažnije praktične prednosti klastera škola jesu da oni nastavnicima pružaju prilike za učešće u stalnoj obuci uz rad bez potrebe da prevaljuju velike udaljenosti, kao i da olakšavaju provođenje obuke nastavnika koja se bazira na potrebama i potražnji i to kroz model obuke uz rad koja se provodi u školi po principu 'nastavnik obučava nastavnika'. Pored toga, klasterima se unaprjeđuju prakse rukovođenja školom kroz saradnju škola.

U Etiopiji i Keniji klasteri škola su se pokazali održivima kroz modifikaciju uloga nadzornika iz ministarstva obrazovanja i pedagoških zavoda. Ministarstva obrazovanja pružila su podsticaj i podršku, dok su pedagoški zavodi osigurali stalno tehničko savjetovanje kroz klasterske centre za resurse, služeći se povratnim informacijama iz škola u vezi sa implementacijom ovog inovativnog pristupa. Nadalje, u Etiopiji, Keniji i mnogim zemljama u Aziji, periodične obuke koje su organizovane u klasterskim centrima za resurse dovele su do opšteg progresivnog unaprjeđenja rada u učionici.

U zapadnoj Etiopiji su UNICEF i program Dobrovoljne službe u inostranstvu razvili klasterne škole koji su istovremeno provodili programe obuke i radionice za koordinatore klastera škola, direktore škola i lokalno upravno osoblje. Svi učesnici dobili su jasne smjernice o tome kako će napredovati razvoj svake faze, a u isto vrijeme bili su u stanju razumjeti i razviti svoje različite ali komplementarne uloge i funkcije unutar sistema. Iako promjena stavova zna biti spora, sama stalna interaktivna edukacija uz rad, naročito na nivou škole ili klastera, može predstavljati jeftin, kulturno prilagođen i djelotvoran način za upoznavanje kako obučениh tako i neobučениh, neiskusnih nastavnika sa novim stilovima podučavanja. Uz minimalne izmjene ovakva interaktivna obuka nastavnika može se u kriznim situacijama proširiti na grupe u zajednici i volontere.

Klasteri škola ili centri za resurse uspješno funkcionišu ako su škole smještene dovoljno blizu jedna drugoj ili su blizu centra za resurse. Realistično gledano, nastavnici imaju brojne druge obaveze izvan škole i od njih se ne može očekivati da do druge najbliže škole putuju satima ili čak danima. U takvim situacijama, obuka i razvoj unutar škole mogu biti jedina realna mogućnost, osim ako se ne izvrši ulaganje u moderne informacijsko-komunikacijske tehnologije kako bi nastavnici redovno razmjenjivali informacije sa svojim kolegama preko Interneta.

MEKSIKO: UČEŠĆE DJECE U PROJEKTU ESCUELA AMIGA

Projektom Escuela Amiga u Meksiku promoviše se kvalitetno obrazovanje za domorodačke djevojčice i dječake kroz okruženja za učenje po mjeri djeteta. Učešće djece naglašava se kao dio obrazovanja o građanskom ponašanju i demokratiji, na temelju principa Konvencije o pravima djeteta (CRC).

U okviru projekta izrađen je vodič za nastavnike i upravni kadar koji sadrži ček liste o pripremi plana rada škole i evaluaciji napretka prema ostvarivanju škole po mjeri djeteta. Projektni pokazatelji dječjeg učešća su:

- Škola posjeduje informativni materijal o CRC,
- O pravima djeteta podučava se na svim nivoima razreda,
- Postoje konkretni dokazi da se nejednako učešće djevojčica i dječaka u aktivnostima u učionici smanjuje,
- Postoje školska 'društva' sa usvojenim vannastavnim aktivnostima, u kojima su pravično zastupljene djevojčice i dječaci,
- Mišljenje djece se čuje i uzima u obzir,
- Stvorena je pozitivna klima za rješavanje sukoba.

Izvor podataka: Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Proyecto Escuela Amiga: Guía para maestros y autoridades escolares*, UNICEF, Meksiko, 2002.

6.3 DIREKTOR ŠKOLE KAO VOĐA I MENTOR

Direktori škola igraju važnu ulogu u podizanju standarda nastave i učenja u svojim školama kako bi se osigurali visoki rezultati za sve učenike. Međutim, u zemljama u razvoju većina direktora škola ima jako puno posla povezanog sa sve složenijim i raznovrsnijim zadacima koji se nalaze u njihovoj nadležnosti, ali za koje su oni slabo obučeni. Takvi direktori škole često su zatrpani birokratskim postupcima i direktivama koje stižu od tijela nadležnih za obrazovanje sa nivoa države i nižeg nivoa. Često su također prisutne nejasnoće o tome koje politike i zadaci su obavezni, a koji su neobavezni.

Inovacije po mjeri djeteta pružaju mogućnost da se pokrenu promjene u rukovođenju školom. Ako ministarstva obrazovanja pruže podršku direktorima škola na način da temeljito izmijene zastarjele propise o školama i pruže im bolje smjernice o tome da li je određena politika obavezna ili je savjetodavne prirode, direktori škola će biti u boljoj poziciji da ograniče vrijeme koje moraju potrošiti na birokratiju i umjesto toga se fokusirati na olakšavanje provođenja promjena u radu u učionici, upravljanju školom i vezama sa zajednicom. Pored toga, direktore škola treba osnažiti, podržati i obučiti kako bi djelovali kao menadžeri i mentori za reformu školstva.

U školama po mjeri djeteta, direktori su zaštitnici promjena i menadžeri inovacije. Oni predvode proces planiranja u školi, osiguravaju neophodne resurse, olakšavaju nužnu obuku za nastavnike i grade konstruktivne veze sa lokalnom zajednicom. Rukovodeći procesom promjena, direktor škole mora predvoditi, usmjeravati i inspirisati nastavnike – a oni predstavljaju glavnu snagu za provođenje promjena u učionicama škola po mjeri djeteta.

Direktor škole mora posjedovati adekvatne kvalifikacije, obuku i iskustvo kako bi se suočio sa izazovima i zaslužio poštovanje i podršku nastavnika, učenika i lokalne zajednice. Direktor škole treba da se koristi ovim kvalifikacijama i iskustvom kako bi svoj autoritet provodio

na pozitivan način, a ne samo prostim vladanjem silom birokratije. Iako konačna odgovornost za ključne odluke leži na direktorima škola, oni se moraju konsultirati i u odlučivanje uključivati nastavnike, učenike i lokalnu zajednicu. Slično tome, oni moraju transparentno upravljati školskim resursima kako bi pobudili povjerenje i uvjerali nastavnike, učenike i lokalnu zajednicu da ograničene resurse koriste racionalno.

Stil upravljanja direktora škole pomaže u određivanju motivacije i posvećenosti nastavnika standardima škole po mjeri djeteta. Na primjer, osiguravanje odgovarajuće visine plata i uvjeta rada omogućava nastavnicima da osjete da je njihova dobrobit važna u školi u kojoj rade. Pored toga, direktor treba osigurati prilike za obuku za sve nastavnike i treba pomoći u organizaciji stalne obuke i podrške na nivou škole ili klastera. Prije svega ostalog, direktor škole bi trebao biti mentor nastavnicima i voditi ih svojim vlastitim primjerom služenja pedagogijom po mjeri djeteta, susretljivošću u svojstvu povjerljive osobe i savjetnika za sve nastavnike, te pomaganjem u rješavanju problema koji se jave u učionicama ili u lokalnoj zajednici.

Pored ovih aspekata upravljanja školom, direktor škole služi i kao glavni službenik škole za odnose sa javnošću. Imidž škole, njena tradicija i etos, moraju se pažljivo gajiti u skladu sa standardima škola po mjeri djeteta. Direktor škole treba održavati običaje i aktivnosti koji pomažu u zaštiti ispravnog imidža škole. Takvi običaji i aktivnosti mogu biti školske proslave, sportski događaji, kulturne priredbe ili humanitarni događaji, odnosno formiranje sekcija u školi preko kojih se pruža podrška lokalnoj zajednici. Na isti način, direktor škole treba gajiti i održavati veze sa lokalnom zajednicom. Škola po mjeri djeteta neće samo težiti da zadobije podršku zajednice, nego će i uzvratiti tu podršku tamo gdje je potrebno i pokazati osjetljivost spram želja i problema zajednice. U nekim od najugroženijih zajednica, škole po mjeri djeteta preuzimaju čak i veću ulogu u životu djece i njihovih zajednica. (Vidjeti okvir na strani 15.)

Za reformu školstva kojom se nastoji podići kvalitet kroz principe škola po mjeri djeteta potrebni su državni standardi koji će usmjeravati škole i direktore škola u njihovoj implementaciji procesa promjena. U ovom pogledu svaka zemlja će razviti vlastite standarde, ali postoje neke opšte smjernice za direktore škola. (Vidjeti okvir na strani 15.)

'UČENJE PLUS': ŠKOLE PO MJERI DJETETA PRUŽAJU VIŠE OD UČENJA

Moja škola nalazi se u siromašnom dijelu zemlje. Siromaštvo se pogoršava zbog sve većeg broja odraslih koji umiru od AIDS-a. U mojoj školi imam mnogo djece koja su siročad. Ova djeca žive sa svojim bakama, drugom rodbinom ili žive sami. Oni žive u siromaštvu i u školu dolaze gladni i psihološki istraumatizirani. Iz tog razloga škola sarađuje sa Ministarstvom obrazovanja, drugim vladinim ministarstvima, univerzitetom i zajednicom kako bi se iznašla rješenja za ove izazove.

Službenici Ministarstva obrazovanja i univerziteta razvijaju moje kapacitete i kapacitet višeg osoblja škole kako bismo mogli pružiti psihosocijalnu podršku najugroženijoj djeci. Kao rezultat toga, zamjenica direktora škole vodi svesku u kojoj evidentira svu siročad u školi i sve slučajeve kada su naša školska djeca bila žrtve spolnog uznemiravanja, silovanja i zlostavljanja u i oko škole. Ona i drugi viši nastavnici sarađuju sa Ministarstvom socijalne zaštite da bi se osiguralo da siročad posjeduju uvjerenja iz matične knjige rođenih. Za one koji nemaju to uvjerenje, predstavnici Ministarstva dolaze u školu kako bi tu djecu upisali u matične knjige. Zajednica sa nama sarađuje na prikupljanju sredstava i osiguravanju školskih obroka za djecu. Neke majke vode kafeteriju jednom sedmično, a članovi zajednice dolaze u školu da kupe ručak. Isto tako radimo sa Ministarstvom zdravstva na uklanjanju crva kod djece, te sa Ministarstvom za vodoprivredu kako bismo osigurali da je škola snabdjevena čistom vodom.

Odlomci iz intervjua sa jednim direktorom škole.

SMJERNICE ZA VODSTVO U ŠKOLAMA PO MJERI DJETETA

Vodstvo škole treba se fokusirati na prava djece, najbolji interes nastavnika te očekivanja roditelja i zajednice.

Ključni cilj vodstva škole je da se podigne nivo rezultata učenja kod svakog djeteta kao i kolektivni rezultati svih učenika škole.

Direktor treba biti kvalifikovani nastavnik, stručno lice sa relevantnim znanjem, vještinama, vizijom i svestranošću tako da može inspirisati, predvoditi i prilagođavati se promjenama.

Funkcije vodstva mogu se podijeliti između višeg osoblja kako bi se pobudio osjećaj učešća i osoblje motivisalo da se posveti procesu promjena.

Treba razviti širi skup vještina, kao što su stručnost u oblasti finansija, ljudskih resursa, dječjih prava i upravljanja programima.

Direktori škola trebaju usvojiti demokratski vid autoriteta kako bi zadobili podršku i osigurali posvećenost nastavnika, učenika i lokalne zajednice.

Direktor škole mora predvoditi vlastitim primjerom, i to kao osoba koja rješava probleme, kao osoba kojoj se nastavnici rado povjeravaju i kao glavni službenik za odnose s javnošću koji prenosi imidž škole.

Direktori škola trebaju biti u stanju prepoznati područja rada koja treba poboljšati, kao i ona u kojima se mogu dodatno iskoristiti pozitivni trendovi.

6.4 ORGANIZACIJA UČIONICA I PROSTORA ZA UČENJE

Direktori škola i nastavnici trebaju stvoriti pogodno okruženje kako bi škole bile više po mjeri djeteta. Ovo okruženje počinje sa kvalitetno projektovanom i kvalitetno izgrađenom školom koja je sigurna za djecu i nastavnike, sa zaštićenim učionicama, funkcionalnim prostorima i otvorenim područjima. S druge strane, jednako je važno i da škola posjeduje opremu koja je po mjeri djeteta i pribor koji promovise učenje. Cilj je da se stvore stimulativne učionice u kojima djeca imaju inspiraciju za učenje, a nastavnici posjeduju skup vještina i alata za uspješno angažovanje djece u procesu učenja. Ovakve učionice često imaju kutke za učenje, a nastavnici obično proizvode i koriste široku lepezu kvalitetnih i jeftinih nastavnih pomagala.

U mnogim zemljama stimulativnu učionicu priprema obučeni nastavnik uz pomoć drugih nastavnika i učenika. Učionice se mogu učiniti stimulativnim na razne načine u zavisnosti od konteksta. Moguće je učionice napraviti stimulativnim čak i tamo gdje su resursi ograničeni ili gdje je obrazovni sistem osiromašen. Za to je, međutim, nužna posvećenost i entuzijazam nastavnika i jaka podrška direktora škole i lokalne zajednice.

U brojnim zemljama u razvoju izazov da se učionice učine stimulativnima otežan je problemom prenapučenosti prostora, naročito kada politike kojima se želi povećati stopa upisa u školu počnu donositi rezultate. Kenija, Malavi, Uganda i Savezna Republika Tanzanija doživjele su ogromno povećanje stope upisa kada su ukinute školarine i obrazovanje proglašeno besplatnim; oko 1,3 miliona djece se dodatno upisalo u škole u Keniji u 2003. godini, čime su još više opterećeni limitirana infrastruktura i resursi. Čak i takvim uvjetima, nastavnici mogu

koristiti inovativne načine da maksimalno iskoriste površinu učionice ili škole – na primjer, služeći se zidovima i podovima na kreativan način da bi procese nastave i učenja u prvim razredima učinili interesantnim i uzbudljivim.

MAGDIN PRVI DAN U STIMULATIVNOJ UČIONICI U ŠKOLI PO MJERI DJETETA

Šta će Magda vidjeti kada stigne u svoju školu? Prije nego što ona i Leila, njena 'velika sestra', izađu iza zadnje krivine, Magda čuje djecu kako viču i smiju se šutajući loptu po pometenom prostoru ispred školske zgrade. Leila vodi Magdu u učionicu gdje mnogi prvačići već sjede na prostirkama na podu. Iako je prostorija prilično napučena, oni su se udobno smjestili i pišu nešto u svojim vježbankama. Neki od njih posmatraju šarene postere, dijagrame, slova abecede, brojeve i priče okačene o zidove. Magdu opčinjava to što neka djeca njenog uzrasta crtaju slike na malim školskim tablama širom učionice. Čitava učionica treperi od školskih ploča na zidovima, tabli sa džepovima, kutaka za učenje i mnoštva nastavnih pomagala.

Magda je malčice nervozna jer joj je ovo prvi dan u školi i prvi put se nalazi u nekoj učionici. Osjeća olakšanje kada joj se nastavnica, gospođa Haba, nasmiješi, izgovori njeno ime i predstavi je razredu. Čitav razred plješće rukama i Mpho, djevojčica koja stoji pokraj Magde, nudi joj da sjedne pored nje na prostirku. Kada Leila dođe da povede Magdu na kraju nastave tog dana, nalazi je sa grupom drugarica i drugova iz razreda kako marljivo crtaju kredom na svojim malim pločama i dobro se zabavljaju.

Kada se vrati kući, Magda svojoj majci priča o svom uzbudljivom prvom danu u školi. Magda je oduševljena i majci kaže, «Ja volim svoju školu. Voljela bih da u školu idem svaki dan».

Toliko toga je moguće postići sa jednostavnim resursima i velikom maštom. Na primjer, u Etiopiji, Indiji i Keniji obične učionice pretvorile su se u stimulativne učionice korištenjem tabli sa džepovima i nastavnim listićima sa riječima, slovima i brojevima, table na zidovima obojene su domorodačkom bojom, postavljeni su poster i sa abecedom, brojevi i matematički znakovi, izrezani sadržaji i priče prikazani su na zidove, a jeftina ili besplatna nastavna pomagala smještena su u kutke za učenje. Optimalna upotreba lokalno raspoloživih resursa podstiče se kao način da se učionice učine stimulativnim. Osnovni troškovi pretvaranja jedne prosječne učionice za prvi razred u Keniji u stimulativnu učionicu iznosi samo 25 američkih dolara, što je skroman iznos koji većina škola i zajednica može priuštiti.

Škole po mjeri djeteta sadrže princip progresivne realizacije. Na primjer, namjenski projektovani stolovi i stolice i drugi prilagođeni namještaj i oprema trebaju biti dio stimulativne učionice. S druge strane, ako ovo nije izvodivo, okruženje još uvijek može biti vjerno principima, filozofiji i standardima po mjeri djeteta. U mnogim zemljama u razvoju djeca u osnovnim školama moraju sjediti na prljavom podu ili ispod drveta zbog oskudijevanja u namještaju ili nedostatka prostora u učionici. Učenici i njihovi roditelji mogu sarađivati sa nastavnicima i direktorima škola u transformaciji bezbojnih učionica u stimulativna okruženja.

IRAN: PONOVA IZGRADNJA BOLJEG U BAMU

U decembru 2003. godine, zemljotres je sa zemljom srušio 67 škola u gradu Bamu, a većina škola koje su preživjele pretrpjele su tolika oštećenja da ih je bilo nemoguće popraviti. Mjesec dana kasnije, škole su zvanično ponovo otvorene u nastojanju da se djeci vrati osjećaj normalnosti. Časovi su prvo držani na otvorenom, zatim u šatorima i kontejnerima. Osigurani su 'mobilno' obrazovanje i rekreacija, uspostavljen je sistem praćenja radi djece koja nisu upisana u školu, napravljeni su alati za prikupljanje podataka, upravljanje podacima i analizu podataka, te su prostori za učenje povezani sa centrima za rani rast i razvoj, kao i centrima za neformalno obrazovanje i rekreaciju. Izvršeno je zagovaranje i osigurana tehnička podrška za provođenje analize projekata škola na nivou države u cilju afirmacije zdravih i sigurnih okruženja po mjeri djevojčica koja sadrže vodovodne i kanalizacijske instalacije, igrališta i prostor za bavljenje sportom, te su djeca i zajednice uključeni u projektovanje i izgradnju školskih objekata. Intervencije za unaprijeđenje kvaliteta učenja uključivale su zagovaranje za škole po mjeri djevojčica u vidu jednog paketa na nivou politike i nivou škola; podršku nastavnicima uključujući psihosocijalne usluge, vannastavne kurseve (psihosocijalna edukacija, umijeće življenja, edukacija o higijeni); analizu materijala za obrazovanje i rekreaciju; participativne nastavne metode usmjerene na dijete i osjetljive spram pitanja polova; dječje učešće u školama (sekcije, vođenje škole); jači angažman zajednice u planiranju, upravljanju i praćenju i evaluaciji obrazovnih aktivnosti (upravljanje školom); implementaciju dopunske nastave; te školska okruženja i materijale za učenje za zadovoljavanje potreba djece sa onesposobljenjima.

Škole po mjeri djeteta u Etiopiji i Keniji usvojile su princip progresivne realizacije kako bi promijenile postojeće škole. Podovi su poravnati i očišćeni pomoću slojeva maltera i podne boje, a kako se posebno prilagođeni stolovi i stolice nisu mogli kupiti, djeci su date čiste, jarko obojene podne prostirke da sjede na njima nakon što su prethodno skinuli cipele. Time je osigurano ne samo prijatno i čisto učioničko okruženje, nego je djeci, nastavnicima i roditeljima omogućeno da shvate važnost higijene i održavanja čistoće, čak i u sredini u kojoj ima malo ili nimalo sredstava za nabavku prilagođenog namještaja. Sjedenje na podu omogućava malo djeci, naročito onoj u prvim razredima, da se osjećaju kao kod kuće i da se slobodno predaju aktivnostima kao što su igranje igara, rezanje, lijepljenje, crtanje i slikanje.

Princip progresivne realizacije može biti osnovna inovacija u reformi školstva u situaciji kada se škole i obrazovni sistemi ponovno uspostavljaju nakon neke nepogode ili krize. U periodu neposredno nakon zemljotresa u gradu Bamu (Iran), pojavila se prilika da se 'ponovo izgradi bolje' i da se dobiju unaprijeđene škole i prostori za učenje zasnovani na standardima po mjeri djeteta. Proces oporavka i rekonstrukcije uključivao je progresivno uvođenje osobina i standarda po mjeri djeteta, što je za konačan rezultat imalo uspješan proces reforme. Rekonstrukcija je omogućila iniciranje intervencija za djecu u školi i izvan škole, te je isto tako pokazala važnost materijala za učenje u učionici i prostoru za učenje.

Bez obzira kakav namještaj, oprema i nastavna pomagala stajali na raspolaganju, afirmacija učenja zavisi od toga kako nastavnik organizuje i vodi proces poduke i učenja. Učionica po mjeri djeteta je zajednica učenja, a nastavnici su glavni organizatori atmosfere u toj zajednici. Puno toga ovisi o tome kako nastavnici tumače pedagogiju usmjerenu na dijete u svojim učionicama. Učenje se ne odnosi samo na pojedinačno razumijevanje materije i stjecanje vještina, nego i na gradnju znanja zajedno sa drugima. Grupne aktivnosti i osjećaj zajednice učenja važni su za škole po mjeri djeteta. Učionica po mjeri djeteta podrazumijeva individualiziranu pouku koja je osjetljiva spram pitanja polova, zajedno sa aktivnim, kooperativnim, demokratskim aktivnostima učenja u grupi kojima se poštuju prava svakog djeteta.

ETIOPIJA: UČEŠĆE DJECE

Zlatna pravila naše učionice:

Želimo da naša učionica bude čista i uredna.

Želimo da svi paze na naše udžbenike, listiće i druge materijale.

Želimo da svi tiho pričaju, uključujući naše nastavnike.

Želimo da se svi potrude da svoju zadaću urade na najbolji način.

Želimo da svi budu ljubazni i prijatelji jedni drugima.

Želimo da svi pomažu i dijele jedni sa drugima.

Želimo da niko nikoga ne udara.

Želimo da svi budu sigurni u školi i na igralištu.

Svako malo djeca trebaju sjesti i ponovo razgovarati o ovim pravilima.

Izvor podataka: Osnovna škola Gambella, Etiopija.

Učionica po mjeri djeteta promoviše kvalitetne ishode učenja ne samo time što djeci pomaže da nauče ono što je propisano nastavnim planom i programom, nego i pokazujući im ono što trebaju naučiti da bi mogli učiti nezavisno (učiti kako se uči). U ovom pogledu škole po mjeri djeteta podstiču aktivno učešće djece u brojnim aktivnostima vezanim za kvalitetno obrazovanje, kao na primjer kada djeca sama utvrde vlastiti kodeks ponašanja za učionicu i školu. (Vidjeti okvir Etiopija: Učešće djece.)

6.5 PEDAGOŠKI MATERIJALI

Uspjeh škola po mjeri djeteta zavisi od kvaliteta pedagoških materijala. Mnoge osnovne škole u zemljama u razvoju pate od akutne oskudice nastavnog materijala i materijala za učenje. Napredak u ovom području uglavnom se tumači kao poboljšanje odnosa broja udžbenika prema broju učenika, jer su istraživanja povezala dostupnost udžbenika sa boljim rezultatima učenja. S druge strane, model škole po mjeri djeteta ne zavisi samo o udžbenicima, naročito u prvim godinama školovanja. Sposobnost nastavnika da kreiraju odgovarajuća pomagala za nastavu i učenje, često od jeftinih, lokalno dostupnih materijala, pojačava uspjeh. Ovaj pristup isto tako podrazumijeva da će nastavnici uključiti djecu da pomažu u izradi materijala za učenje, kao i da će školski radovi učenika biti obješeni na zidove škole radi pouke i ulijevanja osjećaja ponosa.

JEFTINI MATERIJALI ZA UČENJE

Izrada materijala za nastavu i učenje od jeftinih materijala nije bila novost za većinu nastavnika, koji su ovo očigledno naučili još dok su bili na pedagoškim zavodima. Međutim, oni tu praksu nikada nisu smatrali korisnom u stvarnoj učionici. Nisu shvatili kakve su sve moguće primjene sve dok se nisu upoznali sa zahtjevima modela škola po mjeri djeteta.

Izvor podataka: Okruženje po mjeri djeteta i učenja u osnovnim školama: Dokumentovanje procesa, UNICEF Etiopija, 2002.

U Etiopiji, Indiji i Keniji nastavnici smatraju da su table sa džepovima i table na zidu inovativni, jeftini i korisni alati. Školske table koje su postavljene po prostoriji i koje koriste djeca

pomažu nastavnicima da prate napredak učenika i identifikuju učenike kojima može biti potrebna posebna pažnja i pomoć. Ove table isto tako nastavnicima omogućavaju da prepoznaju učenike koji brže shvataju koncepte, koji se mogu podstaći da pomažu sporijim školskim drugovima. Služenje manjim tablama daje mogućnost učenicima da prave greške i ispravljaju ih bez ostavljanja trajnog traga o počinjenog grešci, za razliku od grešaka koje prave u svojim vježbankama. Djeca tako mogu prolaziti kroz proces izgradnje samopouzdanja učeći da neuspjeh nije trajna kategorija, nego da jednostavno predstavlja sastavni dio procesa učenja.

«Mnogima od nas koji smo davno završili školu teško je zamisliti kako se koncept krede i table može uspješno modifikovati da bi ga učenici koristili kao pomagalo pri učenju. Ono o čemu govorim je ova nova metodologija, gdje svako dijete ima tablu na zidu na kojoj može pisati. Nama bi bilo teško povjerovati da neko može potrošiti manje od 100 kenijških šilinga (1,25 američkih dolara) da oboji unutrašnjost čitave učionice i tako stvori dovoljno površina za pisanje (zidnih tabli) za čak 50 učenika prvog razreda i njihovu učiteljicu».

– Profesor Karega Mutahi, Stalni sekretar, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije, Kenija

«Isprva je priprema nastavnih pomagala izgledala vrlo teška. Ali kada smo ih izradili, nastava je postala vrlo laka i prijatna».

– Leah Asego,
Nastavnica u osnovnoj školi Ayani,
Najrobi, Kenija

Tabla sa džepovima načinjena je od jeftine pamučne tkanine dužine 3 metra i širine 1,5 metara. Ona sadrži nekih 235 džepova dimenzija 12 centimetara sa 14 centimetara. Ove table mogu se koristiti za podučavanje raznim konceptima u svim predmetima pomoću nastavnih listića sa slikama ili riječima. Tabla sa džepovima pogodna je jer se može premještati, jednostavna je za izradu i podstiče interakciju nastavnika i učenika u razredu. Tabla sa džepovima može se koristiti za poduku o nekih 200 konceptata iz matematike, fizike i maternjeg jezika za osnovnu školu, a predstavlja i djelotvoran alat za ispitivanje učenika. Ona se može izraditi od papira, kartona, vreća, prostirki ili bilo kojeg velikog komada jakog materijala.

Svakom nastavniku potrebne su adekvatne količine kvalitetnih nastavnih pomagala, pored samih udžbenika, što predstavlja preduvjet za afirmaciju kvalitetnog obrazovanja u školama po mjeri djeteta. Ova nastavna pomagala trebaju biti relevantna u odnosu na nastavni program i trebaju se pravilno koristiti. Nastavnici mogu napraviti nastavna pomagala visokog kvaliteta, ali im može trebati vremena i prostora da ih pripreme. Nastavnici moraju biti spremni uložiti dodatno vrijeme za izradu nastavnih pomagala i moraju biti posvećeni korištenju lokalno dostupnih materijala.

U Etiopiji, Keniji i mnogim zemljama Istočne i Južne Azije, nastavnici koriste ambalažni materijal od polistirena, kutije ambalaže, limene konzerve, poklopce boca, kamenčiće, cvijeće, lišće i druge jeftine i lako dostupne materijale za izradu tabli sa džepovima, nastavnih listića, velikih knjiga, dijagrama i modela za ilustriranje lekcija iz udžbenika. Kroz potrebu da se oslanjaju na svoju inventivnost, nastavnici otkrivaju svoje skrivene talente i razvijaju novo pouzdanje i ponos zbog svojih stručnih sposobnosti. Pored toga, proizvodnja inovativnih, jeftinih nastavnih pomagala od lokalno dostupnih resursa zahtijeva šire i redovnije konsultacije među

nastavnicima unutar škole i klastera. Na taj način gradi se timski duh i jačaju bliskiji radni odnosi kojima se doprinosi modelima škola po mjeri djeteta.

Kako se krećemo naviše kroz obrazovni sistem, potreba za formalnijim nastavnim pomagalicama i pomagalicama za učenje postaje važnija. Kako bi se osiguralo da djeca dobiju kvalitetno obrazovanje u višim razredima osnovne škole i u srednjoj školi, svi učenici i nastavnici trebaju na raspolaganju imati osnovne materijale i pribor za nastavu odnosno učenje. Prečesto je slučaj da vlada oskudica osnovnih nastavnih pomagala i materijala za učenje, a bez njih je nastavnicima znatno teže da svoje učionice transformišu u stimulativna okruženja ili da do maksimuma povećaju učešće svojih učenika u procesu učenja. Sistemi obrazovanja moraju osigurati da škole, nastavnici i djeca ostvaruju pristup ovim materijalima na pouzdan i trajan način.

Priroda i troškovi materijala zavise od zahtjeva nastavnog plana i programa – ne samo od sadržaja propisanog nastavnim planom i programom, nego i od prikladnosti nastavnog plana i programa, od toga da li nastavnici mogu implementirati takav plan i program i od njegove izvodivosti u smislu raspoloživih resursa. Nastavnici koji žele upotrijebiti principe po mjeri djeteta trebaju nastavni plan i program tumačiti i prilagoditi kako bi on izražavao ove principe.

Nastavnim planom i programom mogu se bez stvarne namjere projicirati predrasude i diskriminacija prema djevojčicama, djeci pogođenoj HIV-om i AIDS-om ili djeci različitog porijekla i sposobnosti. U postojećim udžbeničkim materijalima djeca koja žive na ulici mogu se prikazati kao džeparoši, ili se djeca koja rade mogu predstaviti kao neobrazovana, iako ona sama mogu imati kvalitete kao što su izvrsne vještine preživljavanja. Slično tome, djeca sa onesposobljenjima mogu se smatrati 'sporima' iako ustvari mogu imati besprijekorne socijalne vještine. U školi po mjeri djeteta, sa ovim predrasudama mora se suočiti kroz dodatne pedagoške materijale koji su kupljeni ili su ih razvili nastavnici i drugi stručnjaci angažovani na promociji modela po mjeri djeteta.

Inkluzivnost je vrlo bitan princip škole po mjeri djeteta i mora se odražavati u karakteru i kvalitetu materijala za učenje i nastavu. Škola mora prihvatati različitosti i jednako odgajati djecu različitog porijekla i sposobnosti. Pedagoški materijali trebaju biti relevantni za potrebe i sposobnosti djece povezane s učenjem; oni moraju biti kulturno prikladni i moraju poštovati društvenu različitost. Samo će u tom slučaju sva djeca od njih imati korist.

Pedagoški materijali predstavljaju samo dio onoga što je potrebno za funkcionisanje škole po mjeri djeteta. Druga neophodna komponenta su participativne metode učenja i podučavanja, koje nastavnicima pružaju razne tehnike da pomognu različitim učenicima i omogućuju im da istraže alternativne vidove discipliniranja.

6.6 METODE UČENJA I NASTAVE

U mnogim zemljama, učionicama dominiraju nastavnici koji se služe obrazovnim metodama 'učenja napamet' i pristupima 'usmjerenim na nastavnika', što je dijametralno suprotno principima po mjeri djeteta. Dio izazova u obuci nastavnika jeste da ih se prikloni pristupima po mjeri djeteta koje karakterišu propitivanje, otkrivanje, vladanje materijom i primjena konceptata kao što je učeničko stjecanje znanja. Reformom školstva škole se trebaju odmaknuti od strogo 'didaktičkih' nastavnih metoda prema metodama koje su više interaktivne i 'po mjeri učenika'.

Interaktivne metodologije usmjerene na dijete čine učenje prijatnim i uzbudljivim za učenike i poboljšavaju stope njihovog pohađanja nastave, učešće i rezultate. Ovim pristupima kreiraju se otvorena okruženja za učenje koje karakteriše saradnja u grupi i pozitivno natjecanje među učenicima. Ova nova metodologija mijenja ulogu nastavnika iz 'izvora sveg znanja' i autoriteta koji ulijeva strahopoštovanje u 'fasilitatora učenja' i onoga ko sluša učenike. Nastavnici učenike podstiču da preuzmu odgovornost za vlastito učenje kako bi motivacija za učenje dolazila iznutra umjesto da je se nameće izvana.

Od nastavnika se očekuje da rade zajedno sa učenicima na stvaranju školskog okruženja koje koristi i jednima i drugima. Učenje zasnovano na aktivnostima olakšava kontrolu razreda i poboljšava disciplinu. Nastavnici se mogu obučiti da pripremaju lekcije sa tematskim pristupima po mjeri učenika radi postizanja holističkog učenja. Nastavnici koji se služe pristupima po mjeri učenika sve više ističu novo osjećanje zadovoljstva vlastitim poslom i govore o 'radosti nastave'. Ovi pristupi isto tako su pojačali stopu prisustvovanja časovima i tačnost kod nastavnika, podstakli su veću pažnju, interes i predusretljivost, te su inspirisali djecu, naročito djevojčice, da uzmu više učešća u aktivnostima učenja. To je sa druge strane proizvelo povećanje motivacije kod djece, vodeći promjenama u ponašanju i 'radosti učenja'.

Kod reformi školstva zasnovanim na principima po mjeri djeteta još uvijek ima mjesta za poboljšanja, ali nema sumnje da je učionička interakcija sve djece, naročito djevojčica, značajno unaprjeđena. Djeca se zovu njihovim vlastitim imenom i daje im se lična vrijednost kroz ovaj interaktivni proces. U nekim školama djeca nose značke sa svojim imenom, a djevojčice su dežurne u razredu. Tamo gdje su škole usvojile ovakve inovacije i gdje su evidentirane koristi od njih, i zajednice su se osjetile više uključenima u obrazovanje njihove djece. U nekim krajevima Etiopije roditelji su došli da posmatraju i vidjeli su imena svoje djece napisana na školskim tablama, a to je poboljšalo proces nastave i učenja. Uz veću praktičnu podršku školama, zajednice grade klasterske centre za resurse kako bi se osigurao održiv sistem podrške nastavnicima. I roditelji uzimaju aktivniju ulogu u upravljanju školom, pri čemu veći broj žena učestvuje u školskim aktivnostima.

Da bi škole po mjeri djeteta uspjele kao dio opšte reforme školstva, one moraju prigriliti druge inovacije koje su od ključne važnosti za uspjeh. Jedna od tih inovacija je držanje nastave za više razreda u jednoj učionici kako bi se male škole (naročito u udaljenim ruralnim područjima) učinile ostvarivima radi osiguravanja kvalitetnog obrazovanja za svu djecu. Istraživanja su pokazala da se puno učešće u malim ruralnim ili izolovanim zajednicama postiže kada su škole locirane blizu zajednice i u geografskom i u kulturnom smislu. S druge strane, populacija djece u praksi može biti premala da bi se mogao održati broj nastavnika potreban za svaki razred tokom čitavog ciklusa osnovnog obrazovanja. Ako škole ne mogu priuštiti po jednog nastavnika za svaki razred, potrebna im je višerazredna nastava u jednoj učionici u kojoj jedan nastavnik pomaže u učenju djeci iz više razreda različitih nivoa unutar jedne učionice ili školskog prostora.

6.6.1 Lekcije naučene iz višerazredne nastave

Višerazredna nastava znači podučavanje djece različitih starosnih doba, razreda i sposobnosti u istoj grupi. To je najadekvatniji način da se dođe do učenika od prvog do četvrtog razreda kada problemi udaljenosti i niske populacije podrivaju ostvarivost normalnih školskih praksi.

Višerazredne škole nalazimo u teško dostupnim lokacijama u Šri Lanci, a česte su i u dijelovima Malezije, gdje služe ugroženim kategorijama stanovništva kao što su malajske i kineske škole u malim selima i naseljima. Isto se odnosi i na Mongoliju. U zemljama kao što su Kolumbija i Zambija, višerazrednu nastavu vlade priznaju kao djelotvornu inicijativu za edukatore nastavnika i nastavnike na obuci na nivou države. (Vidjeti okvir ispod.)

MONGOLIJA: VIŠERAZREDNA NASTAVA

U teško dostupnim područjima u udaljenim ruralnim zajednicama, djeca pohađaju škole internatskog tipa. Međutim, roditelji nevoljko šalju malu djecu daleko od kuće, pa ih stoga upisuju u škole sa višerazrednom nastavom. Nastavnici koji vode ove škole obučeni su iz metodologija i organizacije razreda koji su razvijeni za rad sa djecom različitog uzrasta i različitih sposobnosti u jednom razredu. Nakon četvrtog razreda, neka djeca upisuju se u zvanične osnovne škole u okviru oblasnih škola internatskog smještaja, dok se druga priključuju neformalnom obrazovanju u zajednici kako bi se kasnije mogli vratiti zvaničnom školovanju i dobiti svjedočanstva o završenoj osnovnoj školi.

Iz iskustava sa školama sa višerazrednom nastavom u Lesotu, Meksiku, Peruu, Šri Lanci, Zapadnoj Samoi i Zambiji naučene su određene lekcije. Prvo, višerazredna nastava češća je nego što se ranije mislilo. Škole koje imaju veći broj nižih razreda nego nastavnika moraju neko vrijeme učenje organizovati u pravcu višerazredne nastave. Malo je ministarstava obrazovanja, planera nastavnih planova i programa te pedagoških zavoda koji u svojim planovima i programima računaju sa ovom pojavom. Udžbenici o nastavnim planovima i programima i nastavnim metodama, vodiči za nastavnike i edukaciona pedagogija na višim školama i univerzitetima ne sadrže dovoljno znanja, vještina i vrijednosti potrebnih nastavnicima da bi znali uspješno primjenjivati metodologije višerazredne nastave (Little, 1995.).

Nekoliko je elemenata u strategiji višerazredne nastave koji se isto tako mogu naći u modelima škola po mjeri djeteta. Ti elementi uključuju obuku nastavnika iz dizajniranja, reprodukcije i distribucije velikog broja pedagoških materijala (materijali koje prave sami nastavnici i materijali za samostalno učenje), vršnjačko učenje i učenje u malim grupama, postupke za evaluaciju poboljšanja u učenju i rezultata učenja, te oblike interne organizacije škole i učionice kojima se uspostavlja rutine usmjerene na učenike, a ne na nastavnike.

6.6.2 Disciplina u učionici i prakse upravljanja

Kao i svaki drugi model kvalitetnog obrazovanja, škole po mjeri djeteta sadrže sisteme za održavanje discipline i reda. U ovim školama se podstiču pravilnici, ali se u isto tako ističe da oni moraju biti u najboljem interesu djeteta i moraju se primjenjivati na pravičan i transparentan način. Učionice i prostori za učenje trebaju biti sigurna mjesta u kojima djeca mogu učiti. U školama po mjeri djeteta nastavnici trebaju imati potrebne vještine da primjene alternativne oblike discipline umjesto oslanjanja na tjelesno kažnjavanje i druge vidove fizičkog i verbalnog zlostavljanja. Nastavnike treba upoznati sa emocionalnom i psihološkom štetom koju ovakve prakse mogu nanijeti djeci. Na primjer, prijetnje ili obećane nagrade djevojčicama u zamjenu za seksualne usluge ne mogu se tolerisati. Nastavnici isto tako trebaju razumjeti zašto su nasilni vidovi discipliniranja kao što je tjeljeno kažnjavanje štetni za djecu. (Vidjeti Poglavlje 5.)

Nastavnicima je potrebna obuka iz konstruktivnih praksi discipliniranja kako bi se afirmisali mirni i pravični uvjeti za učenje u učionicama i prostorima za učenje. Školskoj upravi, nastavnicima i drugom školskom osoblju isto je tako potrebna obuka i podrška iz edukacije o

ljudskim pravima kojom se u potpunosti priznaje važnost tolerancije i mirnog rješavanja sukoba, kao i značaj učešće djece. Osiguravanje da se poštuju prava nastavnika predstavlja prvi korak prema osiguravanju poštovanja prava djece. Ovo obostrano poštovanje zahtijeva od nastavnika da iskorače prema djeci na jedan prijetan naćin, a da u isto vrijeme zadrže dostojanstvo i poštovanje kao figure od autoriteta u ućionici.

Škole po mjeri djeteta podstiću pedagoški pristup koji naglašava stjecanje znanja, razvoj sposobnosti i razumijevanje koncepata na jedan holistićan naćin. Ovim pristupom nastavnicima se ostavlja sloboda da planiraju interaktivne ćasove u različitim okolnostima i da stalno ocjenjuju kvalitet i efekte svojih intervencija u ućionici. U ućionici ili prostoru za ućenje po mjeri djeteta, nastavnik je mentor, fasilitator ućenja i koordinator svih aktivnosti ućenja. Kreativnost, otvorenost, fleksibilnost, tolerancija, dobro vodstvo i organizacijske vještine postaju putevi kojima se djelotvorno ućenje i nastava odrćavaju. Rad u ućionici koji podstiće ućenje usmjeren je na djecu i afirmiše aktivno ućenje. Uloga nastavnika mora biti da posmatra, diskutuje, 'ispipava', šiiri ideje i djecu angaćuje u svrsishodnim, pozitivnim iskustvima ućenja.

6.7 NASTAVNI PLAN I PROGRAM

Mnoge zemlje u razvoju imaju nastavni plan i program na drćavnom nivou koji slući kao predloćak za konzistentne standarde ućenja i nastave u školama u ćitavom sistemu. Školama je obićno ostavljena odrećena fleksibilnost u implementaciji nacionalnog plana i programa na naćin da ga prilagode svojim naroćitim jakim stranama i slabostima, kao i da uvedu druge aktivnosti kojima se proširuje iskustvo ućenja za ućenike.

Generalno govoreći, drćavni nastavni plan i program:

- Opisuje najvaćnije znanje, vještine, stavove i vrijednosti koje svako dijete ima pravo da naući,
- Nastavnicima osigurava fleksibilan vladin okvir kako bi se osiguralo da sva školska djeca uće na uravnotećen i podesan naćin, uz dovoljno mogućnosti za izvlaćenje maksimuma iz ućenika i zadovoljavanja njihovih razlićitih potreba,
- Postavlja standarde kojima se mjeri napredak djece u svakom predmetu kako bi se nastavnicima pomoglo da prate rezultate i planiraju aktivnosti da pomognu ućenicima da budu još uspješniji.

Drćavni plan i program prikazan u nastavku definiše napredak djeteta kroz široke ključne faze. Školama i prostorima za ućenje obićno se ostavlja odrećena sloboda da organizuju nastavu u ovom okviru na naćin koji je najprilagoćeniji stvarnosti djece koja su im povjerena. Škole kreiraju vlastite planove, semestar po semestar i godinu po godinu. Na kraju ključnih faza 1, 2, 3 i 4, dijete može polagati drćavni ispit. Na kraju ključne faze 4, nacionalnim finalnim ispitima odrećuje se ispunjavanje uvjeta za sljedeći stepen obrazovanja.

KLJUĆNE FAZE I NIVOI DRĆAVNOG NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA			
DOB	FAZA	GODINE	ISPITI
4–5	Temelj (rani odgoj i obrazovanje)		
6–9	Ključna faza 1 (nići razredi osnovne škole)	1– 4	Drćavni ispiti u 4. godini

10–13	Ključna faza 2 (viši razredi osnovne škole)	5–7	Državni ispiti u 7. godini
14–16	Ključna faza 3 (niži razredi srednje škole)	8–10	Državni ispiti u 9. ili 10. godini
17–18	17–18 Ključna faza 4 (viši razredi srednje škole)	11–12	Državni ispiti u 12. godini

Na nivou učionice, nastavnik je odgovoran, uz podršku direktora škole, vladinih organa i roditelja, da osigura da djeca uče na nivou obrazovnih standarda ili iznad obrazovnih standarda za svu osnovnoškolsku djecu što se tiče pismenosti, računanja i umijeća življenja. Što se tiče načina na koji se to može postići, tu postoji fleksibilnost. Većina uspješnog podučavanja pismenosti je interaktivno, pri čemu se djeca podstiču da daju svoj doprinos i to se od njih i očekuje. Više zemalja u razvoju implementiraju djelotvorne metode za podučavanje pismenosti na maternjem jeziku. Slučaj koji ćemo spomenuti je program Osvajanje pismenosti (Breakthrough to Literacy - BTL) u Ugandi. (Vidjeti okvir ispod.)

UGANDA: OSVAJANJE PISMENOSTI

U maju 2001. godine, Ministarstvo obrazovanja i sporta Ugande i njegovi partneri, UNICEF, Pedagoški zavod, Univerzitet Kyambogo i Centar za razvoj državnog nastavnog plana i programa, pokrenuli su pilotni projekat za podučavanje lokalnih jezika koristeći metodologiju Osvajanje pismenosti (Breakthrough to Literacy - BTL). Izvorno razvijena da učenike koji su izvorni govornici nekog jezika podučava vještinama funkcionalne pismenosti, metodologija BTL u učionicu donosi jezik koji se koristi kod kuće. Ovim pristupom djeci se pomaže da prepoznaju riječi koje su navikli slušati i govoriti kada ih vide prevedene u pisane znakove; nakon toga im se pomaže da sami čitaju i pišu na tom jeziku.

Okruženje za učenje u BTL učionici organizovano je u socijalne grupe i grupe po sposobnostima, koje izvode interaktivne zadatke u opuštenoj i stimulativnoj atmosferi. Cilj programa BTL Uganda je da razvije vještine funkcionalne pismenosti kod mladih učenika kako bi 85 procenata djevojčica i dječaka bilo u stanju da čitaju i pišu na lokalnim jezicima do kraja 3. razreda (Primary 3 - P3). Njime se također afirmišu druge važne osobine obrazovnog krajolika Ugande, kao što je uspostavljanje učenja po mjeri djeteta u svim nižim osnovnim školama i centrima za učenje, te osiguravanje da učenici mogu pokazati da su savladali najmanje tri odabrane oblasti umijeća življenja do kraja P3.

Metodologija BTL pokazala se iznimno uspješnom, kako u smislu povećanja vještine čitanja u pilotnim školama tako i u smislu afirmacije nekoliko aspekata okruženja za učenje po mjeri djeteta. Prosječna ocjena za sve BTL učenike, uključujući one koji nisu uspjeli zadovoljiti traženi nivo čitanja, iznosila je 50,7 posto u poređenju sa 26,0 posto za grupu koja nije radila po BTL metodologiji. U poređenju sa svojom razrednom kohortom, BTL učenici imali su bolje rezultate od ostalih učenika u 2. razredu (P2) za više od 40 postotnih poena (50,7 posto za BTL u poređenu sa 10,2 posto za učenike koji nisu radili po BTL metodologiji). Učenici koji nisu radili po BTL metodologiji najviše nedostataka pokazuju u shvatanju pročitnog, što je najvažnija vještina za buduće učenje. Utvrđeno je da je BTL metodologija jednako uspješna kod dječaka i djevojčica (prosjeck 50,9 posto u odnosu na 50,6 posto) (Letshabo, 2002.).

BTL pristup je isto tako korišten u Bocvani, Lesotu, Malaviju i provinciji Limpopo u Južnoj Africi i dao je dobre rezultate. Odjeljenje za međunarodni razvoj Ujedinjenog Kraljevstva (DIFD) finansira BTL u Lesotu i u Malaviju. U Bocvani BTL finansira Vlada i program je proširen na čitavu zemlju. Glavni nedostatak ovog pristupa je da se okončava na nivou nižih razreda osnovne škole. Kada djeca stignu do viših razreda osnovne škole, po prvi put se susreću sa

surovom stvarnošću didaktičnih metoda nastave i učenja i metoda usmjerenih na nastavnika. Vlade u ovih šest zemalja trebaju organizovati pod-regionalni seminar o BTL metodologiji da razgovaraju o izazovima, naročito onima koji se tiču troškova i proširivanja inicijative, naučenim lekcijama i dobrim praksama.

Planiranje i razvoj nastavnog plana i programa usmjerenog na dijete u kombinaciji sa interaktivnim i participativnim pristupima nastavi i učenju povećavaju prilike za djecu da zajedno rade i dijele jedni s drugima svoje znanje i obrazovna iskustva. Sadržaj nastavnog plana i programa u oblasti matematičke i jezičke pismenosti i umijeća življenja mora biti osjetljiv spram pitanja polova i mora biti participativan. (Vidjeti okvir na ovoj strani.)

Južna Afrika: Iskustvo jednog nastavnika

Ja držim nastavu 1. razredu u jednoj seoskoj školi u Južnoj Africi. U mom razredu ima 40 učenika sa šest i sedam godina – 25 djevojčica i 15 dječaka. Na današnjem času umijeća življenja, učio sam ih o ličnoj higijeni i čitali smo priču o jednoj bolnici. Ova kratka priča bila je lijepo ilustrovan, ali je sadržala i nekoliko zabrinjavajućih spolnih stereotipa. Na slikama su doktori bili muškarci, a i nastavnici su bili muškarci. Osobe koje su stajale u redu da ih doktor primi bile su žene, te su svi roditelji koji su držali bebe bili isto tako žene.

Nakon što sam im pročitao priču, djeci sam rekao da izvedu jednostavnu, kratku vježbu sa igranjem uloga, gdje su glumili roditelje sa bolesnim djetetom u ordinaciji i doktora sa sestrom koji pregledaju dijete i daju injekciju. Jednoj grupi učenika sam rekao da za medicinsku sestru izaberu dječaka i za doktora da izaberu djevojčicu, a druga grupa izabrala je jednu djevojčicu kao sestru i dječaka kao doktora. Učenici su se odlično zabavljali igranjem uloga. Isprva su se djevojčice previše stidjele da igraju doktore, a dječaci su nevoljko igrali sestre. Ali, uz ohrabrivanje, odigrali su te uloge. Ja često koristim igranje uloga da razbijem stereotipe i stigmatu – i to djeluje.

Povećana pažnja koju škole po mjeri djeteta posvećuju razvoju aktivnosti nastavnog plana i programa, kao što je planiranje i priprema lekcija, te korištenje nastavnih pomagala i vođenje učionice, doprinijela je rastu samopouzdanja, motivacije i vlasništva nad procesom nastave.

Škole i prostori za učenje po mjeri djeteta podstiču razvoj i primjenu principa nastavnog plana i programa i pedagogije kojima se afirmiše mir, ljudska prava i nenasilje. Sadržaj nastavnog plana i programa treba uključivati dječja prava, ljudska prava i obrazovanje o miru u okviru komunikacijskih strategija koje su razvili mladi ljudi za mlade ljude. Nastavnicima treba osigurati relevantnu edukaciju prije službe i edukaciju uz rad na načine koji su participativni i demokratski.

Prelazak na konstruktivne i pozitivne pedagoške metode zna biti vrlo težak za nastavnike koji su i sami učeni kroz autoritarne i didaktičke pristupe. Moraju se pronaći načini da se prevladaju ovakve autokratske prepreke koje sprečavaju korištenje progresivnijih, demokratskih pedagoških praksi, što isto tako može igrati ulogu i u smanjivanju i konačnom iskorjenjivanju nasilja u školi. Za razvoj nastavnog plana i programa po mjeri djeteta isto tako je važno učešće učenika i zajednice. Za pripremu aktivnosti u učionici može biti potrebno više rada od prostog oslanjanja na staromodne metode 'pisanja kredom po tabli i predavanja lekcije', ali su i koristi od tako uložnog truda velike.

POGLAVLJE 7

TROŠKOVI I KORISTI

Koliki su troškovi povezani sa školama po mjeri djeteta, i kako se oni razlikuju od troškova koji se inače vežu za škole u kontekstu neke zemlje? Koje su koristi i dodana vrijednost koju nude škole po mjeri djeteta, i u kakvom oni odnosu stoje prema nivou ulaganja koja su potrebna da bi se ostvarile takve koristi? Ova ključna pitanja mogu jednoj zemlji pomoći da odluči da li će koristiti model škole po mjeri djeteta da unaprijedi kvalitet obrazovanja u svom školskom sistemu.

7.1 'TROŠKOVNA ANALIZA' ELEMENATA

Troškovi i koristi implementacije politike škola po mjeri djeteta često su presudni za samu implementaciju. Procjenjivanje troškova zasnivaće se na određivanju ključnih elemenata koji su potrebni da bi se škole u određenoj zemlji učinile da budu po mjeri djeteta. Ovo zavisi od toga koliko široko vlada namjerava implementirati škole po mjeri djeteta i koliko će sveobuhvatan model biti za koji se ona odluči.

Polazeći od principa prava djeteta na kojima se zasnivaju modeli škola po mjeri djeteta, željene karakteristike škola po mjeri djeteta u nekoj zemlji mogu se odrediti kroz jedan konsultativni proces ili ih može utvrditi jedan tim predstavnika zainteresiranih strana kome je povjereno vršenje tog zadatka. Spisak karakteristika može se grupisati u kategorije, što će olakšati provođenje procesa planiranja. Neke željene karakteristike mogu se grupisati, na primjer, pod oblastima sigurnost, zaštita i dobrobit. (Vidjeti Poglavlje 5.) Druge karakteristike mogu se smjestiti unutar oblasti sadržaja nastavnog plana i programa i pedagoškog stila (vidjeti Poglavlje 6), odnosno lokacije, građevinskog projekta, infrastrukture i usluga. (Vidjeti Poglavlje 3.) Ostale karakteristike mogu se grupisati pod karakteristike zajednice, kako škole u svojstvu zajednice tako i škole kao dijela zajednice kojoj služi. (Vidjeti Poglavlje 4.)

Grupisanje željenih karakteristika planerima omogućava da postavljaju dodatna pitanja umjesto da ih ograničavaju karakteristike generisane iz osnovnih principa škola po mjeri djeteta. Takva moguća pitanja su: Jesu li svi aspekti sigurnosti, zaštite i dobrobiti učenika obuhvaćeni? Jesu li neke karakteristike iz sadržaja nastavnog plana i programa izvodive u sistemu gdje se nastavni plan i program usvaja na centralnom nivou?

Nakon što se identifikuju, generišu i grupišu željene karakteristike škole po mjeri djeteta, sljedeći korak je da se postave standardi – kako državni tako i lokalni – za ove karakteristike. To je ono gdje se počinje dešavati kvantifikacija elemenata škola po mjeri djeteta. Na primjer, željena karakteristika može se odnositi na prostrane učionice gdje se djeca mogu kretati, raditi u malim grupama ili prikazivati svoj rad, umjesto skučenih učionica gdje djeca sjede u nepomičnim redovima, okrenuta prema tabli i slušaju nastavnika. Tada je za postavljanje standarda potrebno precizirati minimalnu površinu (kvadratni metar po djetetu) potrebnu za učionicu po mjeri djeteta.

Na isti način, standardi 'vremena za igru' mogu se utvrditi u skladu sa smjernicama o tome koliko školskog vremena (sati ili perioda sedmično) treba posvetiti aktivnostima rekreacije. Slično tome, mogu se postaviti standardi kadrovskog popunjavanja na način da se odrede osnovni kursevi (obuka uz rad i prije službe) koje nastavnici moraju pohađati da bi bili 'obučeni za rad u školi po mjeri djeteta', ili da se preporuči broj učenika za svakog nastavnika 'obučenog za rad u školi po mjeri djeteta'. U svim slučajevima, utvrđivanje standarda nema za cilj ustanovljavanje rigidnog predloška za implementaciju, nego osiguravanje mjerljive osnove za procjenu troškova potrebnih da se škole u određenom sistemu obrazovanja učine da budu po mjeri djeteta.

Nakon što se utvrde standardi za škole po mjeri djeteta, sljedeći korak je da se oni upotrijebe kao glavne varijable za određivanje troškova potrebnih da se škole u nekom vremenskom roku učine da budu po mjeri djeteta. Na ovaj način se u aktivnostima planiranja za škole po mjeri djeteta može fokusirati generalno na sve škole ili po nekom redosljedu prioriteta, možda fokusiranjem prvo na škole koje su najviše disfunkcionalne. Također se može koncentrisati samo na određene kategorije škola kao mjera politike, recimo na ruralne škole ili škole u manjinskim zajednicama. Bez obzira kakva politika ili fokus bili, ovakve željene karakteristike i standardi osiguravaju osnovu za vršenje procjene troškova. Plan se može odnositi na konkretne ključne događaje, kao što je recimo cilj da 20 posto škola godišnje postanu škole po mjeri djeteta, ili se može odnositi na neki dugoročni cilj, na primjer da sve škole budu po mjeri djeteta za pet godina.

Generalno govoreći, tri su osnovna zahtjeva za procjenjivanje troška potrebnog da se škole učine da budu po mjeri djeteta:

- Podaci o sadašnjem stanju glavnih varijabli,
- Novčane vrijednosti koje se mogu lako dodijeliti ovim vrijednostima,
- Projekcije podataka i novčanih vrijednosti za scenarije škola po mjeri djeteta u budućnosti.

Obično se podaci o stanju glavnih varijabli mogu dobiti iz anketa o školama, situacionih analiza, izvještaja o istraživanjima, analiziranjem kvalitetno vođene evidencije ministarstava obrazovanja i iz drugih izvora. Radi efikasnosti, podaci bi se za glavne varijable trebali grupisati po odgovarajućim kategorijama. Kada se razmatra građevinsko projektovanje i infrastruktura u školama po mjeri djeteta, na primjer, nakon što se izvrši katalogizacija fizičkog stanja postojećih škola, standardi škola po mjeri djeteta postavljeni za ovu varijablu mogu se koristiti za ocjenjivanje načina projektovanja i infrastrukture postojećih škola. Analiza je efikasnija kada se ove škole grupišu na osnovu toga da li im je potrebna opsežna rekonstrukcija i potpuna obnova, da li zahtijevaju umjerene zahvate rekonstrukcija i djelomičnu obnovu, odnosno da li zahtijevaju manju obnovu i dograđivanje. Podaci o broju i procentima škola kojima su potrebni ovakvi različiti zahvati, zajedno sa procjenom jediničnih troškova za svaku kategoriju zahvata, pružaju korisnu procjenu ukupnih troškova potrebnih da se sve škole učine da budu po mjeri djeteta u smislu projektovanja i infrastrukture.

Slično tome, podaci o nastavnom kadru mogu se iskoristiti da se odredi broj i procenat nastavnika kojima je potrebna opsežna obuka iz metodologija škole po mjeri djeteta, kojima je obuka potrebna samo u nekim aspektima ili koji jednostavno trebaju proći jedan kratki kurs da se podsjetu. Ovi podaci, zajedno sa procjenama cijene koštanja obuke za nastavnike (jedinična cijena) u svakoj od ovih kategorija, mogu se zatim iskoristiti da se stekne pregled ukupnih troškova potrebnih da se svi postojeći nastavnici obuču tako da postanu certificirani ili priznati kao obučeni za rad u školi po mjeri djeteta.

Novčane vrijednosti lako se mogu dodijeliti varijablama kada postoje standardni načini za određivanje jediničnih troškova koje se mogu koristiti u procjenama ukupnih troškova. U nekim slučajevima, ovo je prilično prosto jer se jedinični troškovi mogu lako dobiti iz informacija o postojećim praksama u obrazovanju. Takav je slučaj sa izgradnjom i obnavljanjem škola. Relativno je jednostavno izvršiti procjenu jediničnog troška za učionicu po mjeri djeteta (po metru kvadratnom) služeći se raspoloživim podacima o troškovima materijala i vrstama ugovora, npr. korištenje radne snage iz zajednice ili komercijalnog izvođača, i mijenjanju ovih iznosa na osnovu osobina i izmjena potrebnih školama po mjeri djeteta. Na isti način moguće je izvršiti procjenu troškova obuke svakog nastavnika (jedinični trošak) kroz različite vrste kurseva na osnovu evidencije ili jednostavne računice. Ove jedinice se zatim mogu dalje prilagoditi po potrebi kako bi se za kurs obuke u obzir uzeli zahtjevi škole po mjeri djeteta. Glavni problem kod troškovne analize elemenata škole po mjeri djeteta javlja se u slučajevima gdje nije moguće direktno dodijeliti novčane vrijednosti predmetnoj varijabli ili varijablama. To je slučaj sa nekim karakteristikama koje se odnose na veze između škole i zajednice. Nije jasno kako se ovim vezama mogu dodijeliti novčane vrijednosti, pa stoga može biti potrebna upotreba zamjenskih vrijednosti. Koliko košta, na primjer, da se uspostavi i održava vibratno udruženje roditelja i nastavnika, uključujući obuku članova školskog komiteta i senzibiliranje nastavnika u smislu odgovornosti škole prema zajednici kojoj služi? Da li ovaj trošak varira sa brojem učenika (jedinični trošak po učeniku), ili trošak varira sa veličinom i vrstom škole (trošak po školi ili različitim kategorijama škola)?

Problem dodatno komplikuje činjenica da dio troškova povezanih sa ovom vrstom veze može biti ugrađen u drugim oblastima, kao što je projektovanje, infrastruktura ili usluge. To bi bio slučaj ako su škole namjenski izgrađene na način da je u njima predviđen prostor za aktivnosti zajednice i dopunske aktivnosti, kao što je korištenje školskih učionica za časove opismenjivanja odraslih, dopuštanje pristupa sportskim terenima za događaje koje organizuje zajednica, korištenje školskog bunara za opskrbu zajednice vodom ili učešće roditelja u pripremi školskih obroka za djecu. Uprkos komplikacija i teškoća povezanih sa dodjeljivanjem novčanih vrijednosti ovim elementima, važno je da im se tokom planiranja posveti dužna pažnja, te da se jedinični troškovi procjene korištenjem zamjenskih vrijednosti kada je to potrebno. Često su upravo ovi manje opipljivi elementi, kao što su veze između škola i njihovih zajednica, ono što određuje u kojoj mjeri se za neku školu može smatrati da je po mjeri djeteta.

Kada se neophodni skupovi podataka i jedinični troškovi pripreme, treba formulisati određene projekcije koje odražavaju neki budući scenario škole po mjeri djeteta. To je važno zato što se škole po mjeri djeteta ne mogu implementirati u jednom trenutku, a podaci i jedinični troškovi mijenjaju se s protokom vremena, jednako kao što se dešavaju i promjene u stopi upisa, kadrovskoj popunjenosti i vrijednosti valute. Povećanje broja upisane djece povećati će troškove onih elemenata koji su zavisni od broja učenika, isto kao što će otvaranje dodatnih škola zbog povećanog broja upisane djece utjecati na povećanje troškova elemenata koji zavise od broja škola. Aktivni nastavnici i direktori škola otići će u penziju ili napustiti profesiju i trebaju ih zamijeniti novi nastavnici, jednako kao što će se troškovi obuke za ove nastavnike i materijale za učenje u školama isto tako mijenjati tokom vremena. Stoga je potrebno što temeljitije i preciznije ukalkulisati sve vjerovatnoće u projekcije troškova potrebnih da se sve škole učine da budu po mjeri djeteta tokom određenog vremenskog perioda.

7.1.1 Simulacija politike i analiza troškova

Simulacijski modeli predstavljaju konvencionalni način korištenja podataka o postojećem sistemu, zajedno sa jediničnim troškovima, da se izrade projekcije i izračunaju ukupni troškovi. Ovi modeli mogu se koristiti za različite svrhe i mogu se jednostavnom prilagodbom koristiti kao

procjena troškova za implementaciju politike škola po mjeri djeteta. Simulacija se koristi za ostvarivanje uvida u ponašanje sistema obrazovanja u situaciji kada određene ključne varijable i uvjeti promijene svoju vrijednost. U ovom smislu simulacijski modeli mogu se koristiti za zagovaranje jer pokazuju kako bi se sistem obrazovanja ponašao ako bi se implementirale određene promjene u politikama nasuprot situacije ukoliko se te promjene ne implementiraju. Ovo je neophodno potrebno za vršenje evaluacije velikih promjena u politikama kao što je promjena da se 'sve škole učine da budu po mjeri djeteta'. Simulacijski modeli pored toga mogu biti ključni u pregovorima sa interesnim grupama – na primjer, sa sindikatima radnika u obrazovanju koji žele steći uvid u to kako će se politika odraziti na nastavnike.

Simulacijski modeli mogu pokazati kako bi se mijenjali učenici, škole i obrazovni proces kroz implementaciju elemenata škole po mjeri djeteta. Na primjer, iako se mogu javiti dodatni troškovi povezani sa mijenjanjem sistema, vjerovatno će se javiti i koristi u efikasnosti, upravljanju školom, kao i koristi za zajednicu. Snaženjem tih faktora najverovatnije će se poboljšati i opšti kvalitet i ishodi obrazovanja.

Osim za zagovaranje kod raznih zainteresiranih strana čija je podrška nužna za usvajanje i implementaciju politike škola po mjeri djeteta, simulacije se mogu koristiti i za ocjenu izvodivosti same politike u smislu opšteg raspolaganja resursima (finansije, ljudski resursi, i sl.). Ovakvom upotrebom simulacija moguće je donijeti ključne odluke o obimu i obuhvatu implementacije škola po mjeri djeteta na način da takve škole budu troškovno prihvatljive i održive u određenoj zemlji. Službenici mogu pregledati parametre kvaliteta, na primjer, i prilagoditi ih u skladu sa principom progresivne realizacije. (Vidjeti Poglavlje 6.) Određena zemlja tako može postići ono što je troškovno izvodivo za sada, a planirati postizanje viših standarda u budućnosti. Simulacijom se mogu identifikovati i primijeniti načini smanjenja troškova bez ugrožavanja osnovnih principa škole po mjeri djeteta. Ovo je od koristi kako kod kreiranja politike tako i kod osmišljavanja strategija implementacije da bi se škole učinile da budu po mjeri djeteta.

Model simulacije politike i strategije obrazovanja (Education Policy and Strategy Simulation Model - EPSSim) je alat koji je dizajnirao UNESCO, a sadrži modul troškovne analize škola po mjeri djeteta koji podržava UNICEF. Ovaj model je generički i može se prilagoditi nacionalnim obrazovnim sistemima karakterističnim za pojedine zemlje. Njime su obuhvaćene sve potrebe sektora obrazovanja, pokriveni su svi pod-sektori od predškolskog do visokog obrazovanja, uključujući neformalno školovanje, i uključena je analiza troškova ključnih intervencija na strani potražnje kao što su učinci HIV-a i AIDS-a i odgovor na njih, te obuka nastavnika. EPSSim ima jasne kategorije inputa, pokrivenosti i intervencija, dezagregiran je po polu i odvaja javnu od privatne pokrivenosti.

Ovim modelom procjenjuju se godišnje potrebe u smislu nastavnika i osoblja, materijala za učenje, učionica, opreme i objekata te obuke potrebne da se postignu nacionalni ciljevi i politike, njime se projiciraju implikacije troškova (podijeljene na stalne troškove i kapitalne troškove), te se njime procjenjuje raspoloživost resursa u sektoru obrazovanja kao i finansijske praznine pri obračunu domaćih prihoda i doprinosa od domaćinstava i donatora.

U ovom 'demografskom' modelu, obrazovne potrebe su varijable za odlučivanje. Tri faze modela su: (a) sakupljanje i unos polaznih podataka, (b) postavljanje ciljeva, zadataka i opcija politike, te (c) projiciranje rezultata. Model koristi radni list Excela sa odvojenim paralelnim stupcima za unos polaznih podataka i zadataka za svaku kategoriju. Projekcije se prikazuju u ostalim stupcima. (Vidjeti tabelu 7.1 u nastavku.) Formule su već unesene, tako da korisnik samo treba popuniti žuto obojene ćelije i model automatski vrši izračun.

Zavisno od zemlje može biti potrebno dodatno prilagođavanje ovih formula. Kada se završi unos podataka o budžetskom okviru zemlje, model izračunava praznine u resursima. Model isto tako generiše paralelne scenarije radi poređenja rezultata i usmjeravanja dijaloga i odlučivanja o politici kojima je moguće postići ravnotežu između projiciranih potreba za resursima (nastavnicima, materijalima, učionicama) i izvodivosti i troškovne prihvatljivosti. Opcije politike mogu se mijenjati i na taj način se može odmah vidjeti kakav je potencijalni učinak promjena na kvalitet i troškove kako bi se ocijenile političke odluke i izvršile neophodne promjene.

Ovaj alat može se koristiti u svim fazama strateškog planiranja, od analize sektora do formulisanja politike, planiranja akcija i monitoringa. Njime se omogućava dijalog i pregovori o politici na temelju kvalitetnih informacija i dokaza sa ministarstvima finansija, donatorima, partnerima, civilnim društvom, sindikatima radnika u obrazovanju, i tako dalje.

7.2 PROCJENJIVANJE POTREBA ZA RESURSIMA

7.2.1 Projektovanje programa i politika

Pored toga što služi kao alat za analizu troškova, EPSSim može imati ulogu i u formulaciji politike i projektovanju programa. Zemljama koje nastoje svoje škole napraviti da budu po mjeri djeteta EPSSim će pomoći u smanjivanju jaza između političkih odluka i vjerovatnih rezultata, pomoći će im u revidiranju planova i politika obrazovanja i pravljenju neophodnih izmjena, osmišljavanju dugoročnih strategija i preciznom određivanju troškova njihovih sektorskih planova radi procjene praznina u finansiranju, te u vrednovanju opcija politike i raspodjeli resursa prema potrebama škole po mjeri djeteta.

Model EPSSim sadrži dio o školama po mjeri djeteta. Ovaj dio povezan je sa ostatkom modela, pa se zadaci prikazuju za sistem kao cjelinu. Model sadrži spisak mjerljivih opcija za osobine škole po mjeri djeteta koje zemljama omogućavaju da identifikuju potrebe škola za resursima, kao i da identifikuju akcije neophodne da se stvore podsticajna i zaštitnička okruženja. Ovaj alat može poslužiti kao proširiva ček lista ili vodič o ključnim osovinama zasnovanim na nacionalnim standardima škola po mjeri djeteta i može generisati procjenu troškova potrebnih za implementaciju takvih standarda.

Intervencije škole po mjeri djeteta u ovom modelu općenito su podijeljene u sljedeće kategorije:

- Sigurnost, zaštita i dobrobit učenika i nastavnika,
- Škole kao zajednica i škole u zajednici,
- Nastavni plan i program po mjeri djeteta (sadržaj, nastava, metode učenja),
- Infrastruktura i projektovanje (objekti, oprema, resursi).

Pod svakom od ovih kategorija zemlje mogu izabrati razne stavke koje čine da škole budu više po mjeri djeteta, radi određivanja potreba za resursima i praznina. Na ovaj način ministarstva obrazovanja mogu lakše odrediti potrebe u vidu inkrementalnih godišnjih potreba kao što su broj škola koje trebaju uključivati zdravstvenu zaštitu, ishranu u školi, savjetovanje, higijenski ispravnu vodu, obučeno osoblje za spremnost na krizne situacije, zaštićene prostore u školi, nastavni plan i program osjetljiv spram pitanja polova, fleksibilan namještaj, nove nužnike i igrališta.

7.2.2 Upotreba simulacijskih modela za troškovnu analizu

Nakon što se na temelju zamjenskih vrijednosti izvrši procjena resursa koje je teško izmjeriti, kao što je na primjer sigurno okruženje, drugi elementi kao što su osposobljeno osoblje, materijali i infrastruktura mogu se lakše obračunati, pa se zatim može izvršiti puna 'troškovna analiza' ukupnih potreba. U svakom pojedinačnom slučaju, pod ciljanim brojem škola ili učenika koje treba pokriti, jedinični troškovi primjenjuju se kao sredstvo za procjenu potreba za resursima i praznina u finansiranju tokom određenog broja godina.

Služeći se infrastrukturom, na primjer, prvo se unose podaci o statusu postojećih škola (izraženi kao procent škola koje treba obnoviti), zatim se određuju zadaci u smislu procenata škola koje treba promijeniti u skladu sa standardima škola po mjeri djeteta tokom programskog perioda. Projicirane potrebe na osnovu procenata objekata koje treba rekonstruisati, zajedno sa inputom jediničnih troškova, određuju potrebe za resursima i praznine.

TABELA 7.2A: PROJEKCIJA RESURSA	
Sadržaj, nastava i metode učenja po mjeri djeteta (osjetljivi spram pitanja polova i prikladni za starosnu dob)	
Učenici	Jedinični troškovi
Učenici ostvaruju pristup relevantnim udžbenicima koji su osjetljivi spram pitanja polova	3,00\$ <= jedinični trošak po učeniku
Učenici ostvaruju pristup higijeni, prevenciji HIV-a i programima preventivne zdravstvene zaštite u sklopu umijeća življenja	7,00\$ <= jedinični trošak po učeniku
Učenici ostvaruju pristup nastavnom planu i programu u oblasti umijeća življenja za gradnju mira, zaštitu prirodne sredine, i sl.	7,00\$ <= jedinični trošak po učeniku
Učenici ostvaruju pristup nastavnom planu i programu u oblasti prevencije kriznih situacija, spremnosti i odgovora na takve situacije	3,00\$ <= jedinični trošak po učeniku
Učenici koji pomažu kao nastavnici uz dodatnu obuku iz pedagogije usmjerene na dijete	40,00\$ <= jedinični trošak po učeniku
Osoblje	
Nastavnici pohađaju obuku uz rad iz pedagogije usmjerene na dijete	50,00\$ <= jedinični trošak po nastavniku
Nastavnici dobijaju nastavne materijale o pedagogiji usmjerenoj na dijete	10,00\$ <= jedinični trošak po nastavniku

TABELA 7.2B: PROJEKCIJA USLUGA

	CFS POČETNA GODINA	CILJEVI POLITIKE			REZULTATI PROJEKCIJE			
	2007/2008	Ciljevi/opcije	Broj godina	Godišnji inkrement	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011
Sigurnost, zaštita i dobrobit								
Učenici								
% učenika koji imaju pristup zdravstvenim pregledima (vakcinacija, uklanjanje crva, praćenje, redovno uzimanje lijekova, i sl.)	10%	30%	10	2,0%	10%	12%	14%	16%
% učenika koji dobijaju zdravstvene komplete	10%	40%	10	3,0%	10%	13%	16%	19%
% učenika koji dobijaju pravilnu ishranu (uključujući školske obroke)	5%	60%	10	5,5%	5%	11%	16%	22%
% učenika koji imaju pristup savjetovanju (nasilje, onesposobljenj a, HIV i AIDS, siročad, i sl.)	5%	60%	10	5,5%	5%	11%	16%	22%
% učenika koji pohađaju obuku iz spremnosti na krizne situacije i prevencije	0%	60%	10	6,0%	0%	6%	12%	18%
% učenika koji imaju pristup sigurnom prevozu	2%	25%	10	2,3%	2%	4%	7%	9%

Analiza troškova u vezi sa sigurnošću, zaštitom i dobrobiti školske populacije može se uraditi na sličan način. Pod ovom kategorijom mogu se projicirati potrebe za resursima vezane za sigurnost, zaštitu i dobrobit učenika, nastavnika i ostalog školskog osoblja. Elementi sigurnosti i zaštite uključivali bi ostvarivanje pristupa zdravstvenoj zaštiti, ishrani, spremnosti na krizne situacije, nasilje u školama i siguran prevoz. U tabelama 7.2A i 7.2B dat je pregled nekih elemenata za koje se može izvršiti projekcija u odnosu na učenike. Nakon što se odredi

broj učenika u sistemu, unose se jedinični troškovi da bi se izračunali ukupni troškovi za ovu kategoriju. Zemlje mogu odlučiti da uključe određeni broj ovih stavki u svoje politike ili dodaju druge da bi ih prilagodili svome kontekstu i potrebama.

7.2.3 Druga pitanja u troškovnoj analizi

Postoje posebni faktori koji se moraju uzeti u obzir pri procjenjivanju dodatnih troškova i koristi u vezi sa ugradnjom škola po mjeri djeteta u osnovne redovnog obrazovnog sistema. Neki elementi škole po mjeri djeteta ne mogu se lako mjeriti za potrebe analize troškova, ali trebaju biti dio ove ugradnje u osnove obrazovnog sistema.

Institucionalni etos predstavlja jedan takav kompleksan element, jer podrazumijeva održavanje, snaženje ili mijenjanje rituala, običaja, normi, vrijednosti i aktivnosti koje oblikuju svakodnevni karakter škole kao institucije i zajednice za učenje. Način na koji se ovo radi različit je od jedne škole do druge. Što se tiče integracije ovih škola u obrazovni sistem, možda je najbolje da se etosi spoje po vrsti škole, kao što su vjerske, privatne, škole u zajednici ili državne škole. Onda analiza troškova postaje pitanje procjene troškova za ključne komponente. Oni mogu uključivati vannastavne aktivnosti, prostor i objekte za svakodnevno okupljanje, objekte i opremu za velike sportske događaje, grantove da se pokriju troškovi godišnjih manifestacija i godišnjica škole, zajedničke aktivnosti sa lokalnom zajednicom, ili događaje i godišnjice koji se odnose na zajednicu bivših učenika škole.

Nakon što se jedan kompleksan element kao što je institucionalni etos razdijeli na komponente, moguće je kvantifikovati i troškovno analizirati potrebe za ugradnju ovog aspekta škole po mjeri djeteta u osnove obrazovnog sistema. Neki od ovih troškova biće predviđeni budžetom za obrazovanje, dok će druge namiriti lokalne zajednice, udruženja bivših učenika ili druge vanjske organizacije.

Korištenjem garniture simulacijskih modela, trebalo bi biti moguće protumačiti ovakve kompleksne elemente škole po mjeri djeteta i zatim izvršiti analizu njihovih implikacija na troškove. Postavljanje standarda na ovaj način omogućava planerima da precizno odrede šta je svakoj školi u konačnici potrebno, i da to bude povezano sa odgovarajućim ciljnim omjerom, kao što je trošak po učeniku, učionici ili školi. Krajnji cilj je da se osiguraju smjernice za kreiranje politike i da se zatim pomogne u provođenju te politike u praksi kroz projekcije zasnovane na izvodivim scenarijima po mjeri djeteta koji se mogu implementirati u nekom dogovorenom roku. Neka zemlja može odlučiti da sve svoje škole učini da budu po mjeri djeteta tokom planskog perioda, uz jasne standarde o tome koliko će se sveobuhvatno primijeniti principi škole po mjeri djeteta. Zemlja može odlučiti da neke kategorije škola (npr., u siromašnim ruralnim područjima) učini da budu po mjeri djeteta tokom planskog perioda, a da od škola u bogatijim zajednicama očekuje da same provedu proces promjene u škole po mjeri djeteta. Bez obzira na to kakva bude politička odluka, uspjeh implementacije zavisi od nacionalnih kapaciteta kao i od nivoa potrebnih resursa u odnosu na raspoložive budžete i vanjsku finansijsku pomoć. Sve u svemu, kvantifikovanje, troškovna analiza i projiciranje ključnih varijabli za mijenjanje škola da budu po mjeri djeteta biće od najveće važnosti. Stoga će planeri obrazovanja imati središnju ulogu u svim nastojanjima da se razviju i implementiraju politike škola po mjeri djeteta.

POGLAVLJE 8

PRAĆENJE I EVALUACIJA

Kao i kod svake veće inovacije, iz UNICEF-ovih iskustava sa školama i prostorima za učenje po mjeri djeteta javljaju se pitanja o praćenu i evaluaciji rezultata. Zašto je potrebno vršiti praćenje i evaluaciju škole/prostora za učenje po mjeri djeteta? Kako ih treba pratiti i evaluirati? Šta tačno treba pratiti i evaluirati? Koga treba uključiti u taj proces i koje su uloge onih koji učestvuju u procesu? Ko šta treba znati, i radi čega?

8.1 ZAŠTO VRŠITI PRAĆENJE I EVALUACIJU?

Ciljevi praćenja i evaluacije variraju u zavisnosti od vrste programa ili projekta. Generalno je namjera da se izvrši ocjena djelotvornosti i efikasnosti programa i njegovih učinaka u odnosu na prvobitna očekivanja. Praćenje i evaluacija isto tako zavise od toga ko je krajnji korisnik i koja su očekivanja od te aktivnosti. Krajnjeg korisnika može jedino interesovati da li program postiže svoje ciljeve. U nekim slučajevima, krajnji korisnik isto tako može željeti da ocijeni troškove postizanja tih ciljeva i da li su uloženi resursi mogli biti bolje iskorišteni. U drugim slučajevima korisnici mogu biti zainteresovani za mjerenje učinka programa mimo prostog postizanja niza propisanih ciljeva.

Iako su praćenje i evaluacija obično povezani, važno je razlikovati njihove namjene. Praćenje je direktniji i kontinuirani proces čija je namjena da stvari drži na pravom putu i da osigura da se unesu pravi inputi radi uspješne implementacije modela. Za program škole po mjeri djeteta (CFS), praćenje obično vode projekt menadžeri u ministarstvima obrazovanja i implementacijski partneri koji prikupljaju podatke o školi, zajednici i učenicima. Svrhe praćenja su:

- Evidencija i izvještavanje o aktivnostima, inputima, procesima i učincima škola i prostora za učenje po mjeri djeteta,
- Praćenje napretka u CFS intervencijama kako bi se osigurale informacije za tekuće aktivnosti,
- Osiguravanje dokaza o napredovanju radi zagovaranja i mobilizacije.

Ključna osobina škola po mjeri djeteta je aktivno i svrsishodno učešće učenika i članova zajednice u procesu praćenja, zajedno sa nastavnicima, upravom škole, inspektorima i službenicima obrazovnog sistema.

Na osnovu ovog opisa praćenja i evaluacije, može se reći da bi se sveobuhvatnim pristupom praćenju i evaluaciji škola i prostora za učenje po mjeri djeteta trebala moći ocijeniti njihova djelotvornost i efikasnost na različitim nivoima – od globalnog nivoa (obuhvata više zemalja) i državnog i oblasnog nivoa, do nivoa škole, učionice i nivoa pojedinačnog učenika. Uz pažljivo osmišljene višestruke ciljeve za različite nivoe, sveobuhvatno praćenje i evaluacija trebali bi biti u stanju:

- Osigurati dokaze za zagovaranje, razgovor o politici na nivou države, postavljanje standarda, odgovornost u javnosti, proširivanje, ugrađivanje u osnove sistema i replikaciju,
- Osigurati dokaze za glavne investitore u obrazovanje (vlade, razvojni partneri) kojima se potvrđuje da je CFS model djelotvoran, efikasan i pravičan način da se osigura kvalitetno

osnovno obrazovanje za svu djecu, u svim okolnostima, i na način koji je relevantan, cjenovno pristupačan i održiv,

- Pomoći u uspostavi nacionalnih standarda, kriterija i indikatora za obrazovanje zasnovano na pravima,
- Osigurati informacije za odlučivanje zasnovano na dokazima koje se temelji na dogovorenim nacionalnim standardima,
- Prikupiti informacije o troškovima i koristima CFS modela kao i o ustupcima koji se mogu napraviti radi promovisanja kvalitetnih investicija u najboljem interesu djeteta u smislu obrazovanja, razvoja i dobrobiti 'čitavog' djeteta,
- Osigurati informacije razvojnim partnerima i ministarstvima obrazovanja o učinku, ishodima i napretku u vezi sa ciljevima škola i prostora po mjeri djeteta kako bi im pomogli u donošenju odluka o programima koje se zasnivaju na kvalitetnim informacijama,
- Mjeriti učinak CFS programa na nacionalne obrazovne sisteme,
- Signalizira načine za unaprjeđenje efikasnosti radi boljeg upravljanja i pomoći da se osigura da su novac, vrijeme, osoblje i oprema koji se ulažu u CFS aktivnosti adekvatni i optimalni u smislu postizanju rezultata i ishoda,
- Inspirisati, osnažiti, omogućiti i mobilizirati škole, njihove zajednice i ostale zainteresovane strane da kreiraju zajedničku viziju i uzmu aktivno učešće u stalnom procesu unaprjeđenja škole po mjeri djeteta,
- Pratiti i ocjenjivati pojedinačnu djecu ('pridruživanje lica' svakom djetetu) u smislu inkluzije, zdravlja, razvoja, zaštite, prepreka učenju, rezultata učenja i posebnih potreba.

8.2 ŠTA TREBA PRATITI I EVALUIRATI?

Generalno govoreći, model škole i prostora za učenje po mjeri djeteta treba pratiti i evaluirati kako bi se za ministarstva obrazovanja osigurali potrebni dokazi za ocjenjivanje njegove djelotvornosti i efikasnosti u pružanju pomoći za postizanje Milenijumskih razvojnih ciljeva (Millennium Development Goals - MDGs) i ciljeva Obrazovanja za sve (Education for All - EFA). Uspjeh škola po mjeri djeteta bi se stoga mjerio njihovom sposobnošću da podrže deklarirane konkretne ciljeve ovih međunarodno prihvaćenih opštih obrazovnih ciljeva. (Vidjeti okvir: Milenijumski razvojni ciljevi i Obrazovanje za sve.)

8.2.1 Ocjenjivanje djelotvornosti, efikasnosti i pravičnosti

Konkretni zadaci i pokazatelji kojima se mjeri djelotvornost, efikasnost i pravičnost CFS modela imaju ključan značaj. Ovakvom ocjenom trebaju se dobiti dokazi koji će zainteresovanim stranama omogućiti da mjere da li model osigurava cjenovno pristupačno i održivo kvalitetno osnovno obrazovanje. Dokazi dobiveni mjerenjem pokazatelja CFS modela koriste se da dopune informacije dobijene praćenjem napretka prema ostvarenju standardnih obrazovnih MDG ciljeva i konkretnih EFA ciljeva i pokazatelja. Analizom ovih dokaza može se objasniti zašto i kako paket škola i prostora po mjeri djeteta pomaže u postizanju ciljeva MDG i EFA, kao i na koji način on utječe na čitav obrazovni sistem od djeteta i učionice do škole i dalje.

KLJUČNO PITANJE

Ako je izazov Milenijumskih razvojnih ciljeva i Obrazovanja za sve da se osigura cjenovno pristupačno, održivo kvalitetno osnovnoobrazovanje za svu djecu u svim prilikama, da li škole i prostori po mjeri djeteta nude najadekvatniji odgovor?

MILENIJUMSKI RAZVOJNI CILJEVI I OBRAZOVANJE ZA SVE

MDG ciljeve čine obrazovni cilj da se postigne univerzalno osnovno obrazovanje (cilj je da se do 2015. godine osigura da svi dječaci i djevojčice završavaju osnovnu školu), te ciljevi vezani za siromaštvo i glad, polnu jednakost, dječju smrtnost, zdravstvenu zaštitu majki, HIV i AIDS, malariju i druge bolesti, održivost prirodne sredine i partnerstva za razvoj. Na sve ove ciljeve može se utjecati putem obrazovanja.

Ciljevi EFA su: osigurati da do 2015. godine sva djeca, a naročito djevojčice, djeca koja žive u teškim okolnostima i djeca koja pripadaju nacionalnim manjinama, imaju pristup i završavaju besplatno i obavezno osnovno obrazovanje dobrog kvaliteta (cilj 2); osigurati da se potrebe za učenjem svih mladih osoba i odraslih zadovoljavaju kroz pravičan pristup odgovarajućim programima učenja i umijeća življenja (cilj 3); eliminirati polne nejednakosti u osnovnom i srednjem obrazovanju do 2015. godine, uz fokus na osiguravanje da djevojčice imaju puni i jednak pristup kvalitetnom osnovnom obrazovanju i da postižu dobre rezultate (cilj 5); unaprijediti sve aspekte kvaliteta obrazovanja i osigurati izvrsnost svih kako bi svi postigli priznate i mjerljive rezultate učenja, naročito u jezičkoj i matematičkoj pismenosti i osnovama umijeća življenja (cilj 6).

Kroz EFA je ustanovljeno 18 pokazatelja za mjerenje postizanja ovih ciljeva.

8.2.2 Evaluacija i pokazatelji na nivou ishoda

Evaluacijom ishoda mjeri se da li su i u kojoj mjeri ciljevi postignuti, koje su konkretne promjene proizveli CFS inputi i procesi, te da li su intervencije uspjele izvršiti utjecaj na znanje, stavove i ponašanje učenika, školskog osoblja, članova zajednice i službenika obrazovnog sistema. Pokazatelji ishoda mogu uključivati informacije o promjenama stope upisa, ponavljanja razreda i ispisivanja iz škole za dječake i djevojčice. U okviru škola po mjeri djeteta, alati za ocjenu pokazatelja ishoda moraju pokrivati dodatne aspekte koji uključuju kriterije po mjeri djeteta i podsticajno okruženje (optimalni uvjeti za dječje učenje i kognitivni, socijalni i psihološki razvoj).

- Djelotvornost se određuje poređenjem stvarnih rezultata u odnosu na ciljeve. Kod evaluacije ishoda škola po mjeri djeteta treba se služiti standardnim MDG/EFA pokazateljima kako bi se pokazalo da model ispunjava ono što je obećao: kvalitetno osnovno obrazovanje za svu djecu.
- Troškovna efikasnost određuje trošak potreban za paket projektovan da proizvede niz dogovorenih ishoda u jednoj školi. Ove informacije naročito su vrijedne u projektovanju 'kasnijih' inicijativa da se na čitavu državu prošire škole i prostori za učenje po mjeri djeteta.
- Pravičnost se odnosi na nediskriminatorni pristup i ishode za djecu bez obzira na pol, etničku grupu, kastu, religiju, socioekonomski položaj, geografsku lokaciju ili kategoriju rizika.

Evaluacijom ishoda ostvaruje se uvid u razlike u smislu stopa upisa, izostajanja s nastave i napuštanja škole od nivoa programa do nivoa škole. Informacije o razlikama se koriste u procesu odlučivanja na nivou programa i politike. Informacije isto tako služe i u procesu samoprocjene škole radi identifikovanja uzroka i formulisanja akcija koje treba ugraditi u planove za unaprjeđenje stepena u kojem je škola po mjeri djeteta.

PRIMJERI PITANJA ZA EVALUACIJU ISHODA ŠKOLA I PROSTORA ZA UČENJE PO MJERI DJETETA

Šta upravno osoblje, nastavnici, učenici i roditelji misle o politikama za unaprjeđenje fizičkog okruženja u školi?

Postoji li u školi veći osjećaj zajednice koji predstavlja rezultat poduzetih CFS mjera?

Da li se zdravstveno stanje učenika, školskog osoblja i zajednice poboljšalo?

Da li je obrazovanje o zdravlju zasnovano na umijeću življenja pojačalo znanje, stavove, uvjerenja i vještine neophodne za usvajanje zdravog ponašanja ili stvaranje zdravstveno povoljnih uvjeta?

Da li škola ima adekvatan broj odvojenih toaleta za dječake i djevojčice koji se redovno koriste, drže se čistima i imaju pristup vodi?

8.3 FOKUS NA DINAMIČNOM PRAĆENJU I EVALUACIJI

Modeli škole po mjeri djeteta su sredstvo kojim se podržava dinamično, stalno evoluirajuće poboljšanje ukupnog kvaliteta obrazovanja. Stoga ne bi bilo adekvatno i prikladno jednostavno primijeniti neki komplet standardnih tehnika praćenja i evaluacije za ocjenjivanje ovog modela. Praćenje i evaluacija isto tako trebaju biti sredstvo za pokretanje dinamičkog procesa promjena uz istovremeno ostvarivanje uvida u postignuti napredak u smislu djelotvornosti, efikasnosti i učinka.

Škole kao institucije trebale bi biti angažovane u procesu praćenja i evaluacije, ne samo da daju odgovore nadležnim organima nego i da unaprijede svoju vlastitu praksu. Nastavnici, učenici i upravni službenici škole trebali bi biti u potpunosti angažovani u ovom procesu, umjesto da jednostavno popunjavaju upitnike ili da ih se intervjuiše. Praćenjem i evaluacijom treba u potpunosti uzeti u obzir njihove uloge glavnih aktera koji trebaju učiti iz svojih vlastitih praksi kako bi o njima mogli razmišljati i praviti potrebne izmjene da ih poboljšaju. Ovakvim pristupom ostvaruju se ogromne koristi za CFS model, za one koji ga implementiraju, one koji su glavni korisnici i one koji ulažu resurse u ugradnju modela u osnove obrazovnog sistema. Ove aspekte potrebno je istražiti i istaknuti kako zemlje ne bi samo usvajale standardne tehnike praćenja i evaluacije kao sredstvo za donošenje odluka i vršenje ulaganja u model.

8.3.1 Praćenje i evaluacija radi podrške organizacijskom učenju

U kontekstu škola po mjeri djeteta, može se tvrditi da je temeljno obrazloženje i ključni razlog za provođenje praćenja i evaluacije taj da bi se omogućilo organizacijama koje implementiraju model da mjere napredak i odrede da li inovacija funkcionise u skladu sa očekivanjima. Ovo je bitno zato što se često smatra da inovacije nisu uspjele iako se ustvari radi samo o tome da nisu pravilno implementirane ili im nije pružena prilika da profunkcionišu.

Škole kao implementirajuće organizacije trebaju znati da li uspostavljaju sve elementne nužne da bi bile po mjeri djeteta. Na ovaj način škole isto tako mogu postaviti temelje da mogu u raznim fazama ocjenjivati da li su očekivani rezultati postignuti. Stoga se škole identifikuju kao organizacije za učenje koje unaprjeđuju svoju praksu kroz vršenje praćenja i evaluacije u toku trajanja implementacije. Na taj način inovacije se drže na pravom putu i mogu se pravovremeno poduzeti korektivne mjere. Isto tako, kada škole djeluju na ovaj način, one postaju samo-

obnavljajuće organizacije koje mogu stalno poboljšavati kvalitet svog rada ako im se daju pravi alati i resursi.

Rana procjena na nivou škole ključna je za usmjeravanje ove vrste praćenja i evaluacije – potrebna za samostalno poboljšavanje – kao i za rigorozniju evaluaciju u propisanim fazama (sredina, kraj) projektnog/ programskog ciklusa. Ovom procjenom vrši se snimanje početne situacije u školi. Zatim se može mjeriti napredak kroz odvijanje intervencije, i onda se u određenom trenutku u budućnosti mogu pravilno evaluirati rezultati i ishodi CFS modela.

Praćenje napretka tokom procesa implementacije (formativna evaluacija) zahtijeva davanje odgovora na pitanja kao što su: U kojoj mjeri akteri razumiju glavne elemente škola po mjeri djeteta? U kolikom stepenu su učenici, nastavnici i direktori škola uključeni u proces promjena? Da li su neophodne tehničke smjernice i puni obim resursa dostupni za implementiranje CFS modela? U kojoj mjeri zajednica podržava proces promjena? Koje su prepreke implementaciji škola po mjeri djeteta, i na koji način se one mogu prevazići?

Sva ova pitanja potrebno je ispitati u formativnoj evaluaciji kroz odgovarajuće pokazatelje i druge dokumentovane dokaze kako bi se uspostavila polazna osnova ili polazna tačka u odnosu na koju škola može mjeriti napredak kroz vrijeme. Tada ovaj proces procjene postaje sredstvo pomoću kojeg svi članovi školske zajednice – unutar i izvan zidova škole – mogu progresivno odrediti koliko uspješno škole realiziraju svoju viziju onoga što znači biti po mjeri djeteta i dotjerivati tu viziju kako napreduju.

Evaluacija napretka prema postizanju cilja da budu po mjeri djeteta kao oblik organizacijskog učenja znači da sve dimenzije i akcije škole moraju biti otvorene za analizu od strane direktora škole, nastavnika, učenika, roditelja i lidera u zajednici. Svaki aspekt treba razmotriti i analizirati kroz prizmu funkcionisanja po mjeri djeteta i Konvencije o pravima djeteta, na koju se oslanja CFS model (Bernard, 1999.).

S druge strane, svaka škola ima svoj vlastiti institucionalni etos ili kulturu škole koja će odrediti njen stil organizacijskog učenja. Procesi, metode, alati i pokazatelji koji se koriste za praćenje i evaluiranje samo-učenja trebaju biti fleksibilni i prikladni za kulturu škole kao i za uvjete u lokalnoj zajednici. Ovi faktori određuju koliko vremena i drugih resursa, kao i nužnog autoriteta, će stajati na raspolaganju da se podrži samo-učenje kroz praćenje i evaluaciju. Škole imaju interes za praćenje i formativne evaluacije kako bi odredile da li se kreću pravim putem i da li je CFS kao inovaciji data razumna šansa za uspješnu implementaciju.

8.3.2 Škole kao organizacije koje se same poboljšavaju

Uspješne škole po mjeri djeteta se po definiciji same poboljšavaju jer se poboljšanja u kvalitetu ne mogu nametnuti izvana. Uprkos iznimnoj važnosti ove vrste praćenja i evaluacije za organizacijsko učenje i samoobnovu, u stvarnosti škole često nemaju sredstava ili volje da se angažuju na praćenju i evaluaciji. Školsko osoblje naviknuto je na proces u kome popunjavaju upitnike i odgovaraju na pitanja onima koji praćenje i evaluaciju vrše 'profesionalno' (istraživači i evaluatori).

Praćenje i evaluacija češće se rade na školama nego što ih rade škole ili što se rade sa školama. Škole se ne posmatraju kao istraživačke organizacije, a nastavnici se ne smatraju obučanim istraživačima. Preovladavajući stav je da škole i nastavnici ne bi trebali biti uključeni u

praćenje i evaluaciju osim popunjavanja upitnika, odgovaranja na pitanja u intervjuu i davanja pristanka da ih se posmatra dok rade.

Po tom osnovu škole se moraju oslanjati na smjernice, savjete i sugestije drugih o tome kako mogu unaprijediti svoj rad. Ovaj pristup ne osigurava potrebnu motivaciju, poticaj ili sredstva za škole da preuzmu nadležnost i snose odgovornost za poboljšanje kvaliteta obrazovanja. Pored toga je škodljiv za napredak CFS modela, koji po definiciji podrazumijevaju jedan stalni proces promjene i unaprjeđenja putem sve većeg kvaliteta.

Da bi se CFS modeli uspješno implementirali na održivoj osnovi, škole moraju imati i sredstva i poticaje da prate vlastiti napredak i uče iz procesa kako bi poduzele akcije neophodne da se implementacija održi na pravom kursu. Da bi se to desilo, škole po mjeri djeteta trebaju posuditi iskustvo i lekcije iz niza programa baziranih na školi vezanih za praćenje, evaluaciju i istraživanje radi organizacijskog poboljšanja.

Programi i projekti kojima se škole afirmišu kao organizacije koje se same poboljšavaju obimno su dokumentovani. Brojne zemlje iskušale su razne verzije 'programa za unaprjeđenje škola' kojima su škole uključene u projektovanje planova razvoja uz konsultacije sa njihovim zajednicama, grupama bivših učenika ili ministarstvom obrazovanja. U tim programima postigne se dogovor o ciljevima institucionalnog razvoja, osiguraju se resursi, a škola onda obično prati napredak implementacije i vrši evaluaciju ishoda u određenim fazama procesa implementacije.

Tamo gdje su programi unaprjeđenja škole povezani sa CFS modelom, praćenje i evaluacija unutar škole trebali bi voditi napretku na individualnom nivou, organizacijskom nivou i nivou zajednice kroz identifikaciju jakih i slabih strana, te oblasti koje se mogu unaprijediti. Kao jedna od osnova za CSF plan razvoja jedne škole trebaju poslužiti evaluacije na nivou škole kako bi se osiguralo generisanje i održavanje kulture stalnog unaprjeđenja. Da bi se to postiglo, potrebno je uspostaviti klimu povjerenja i transparentnosti u kojoj će ključne zainteresirane strane prihvatiti koncept planiranja zasnovanog na dokazima. Ovo predstavlja izazov u zemljama u kojima se smatra da se iskrivljivanjem podataka može doći do prednosti, između ostalog zato što se finansiranje obrazovanja često utvrđuje po broju učenika, pa su školske oblasti i škole u poziciji da mogu dobiti dodatna sredstva ako preuveličaju broj upisanih učenika.

Druga vrsta programa iz kojeg škole po mjeri djeteta mogu učiti je program 'odgovornosti škole'. U ovakvim programima škole vrše ocjenu vlastitog napretka u postizanju rezultata koji zadovoljavaju očekivanja različitih zainteresiranih strana prema kojima su škole odgovorne. Zainteresirane strane su ministarstva obrazovanja, roditelji, zajednice, učenici, vjerska tijela, poslodavci i sindikati radnika u obrazovanju. Škole koje usvoje ovaj pristup djeluju proaktivno, sarađujući da raznim zainteresiranim stranama i usaglašavajući očekivanja koja škole trebaju nastojati ispuniti, kao i način da se škole učine odgovornijim.

Odgovornost škole je progresivan i zahtjevan pristup unaprjeđenju škole i moguć je samo kada su direktor škole i nastavnici dovoljno kvalifikovani, motivisani i kada su im data potrebna ovlaštenja kroz odnose sa zainteresiranim stranama. Ministarstva obrazovanja trebaju vjerovati, podržavati i podsticati škole da usvoje ovaj pristup, a ne jednostavno nametnuti inspeksijske aktivnosti kojima se diktiraju standardi i kojima se zahtjeva poštovanje tih standarda. Ovakvim školama su isto tako potrebni podrška i tehničke veze sa univerzitetima i pedagoškim zavodima od kojih mogu dobiti smjernice i obuku za osmišljavanje i implementiranje vjerodostojnog pristupa institucionalnom razvoju čiji je cilj odgovornost škole.

8.3.3 Nastavnici kao promišljajući praktičari

Nastavnici igraju centralnu ulogu u procesu promocije promjena u vlastitim učionicama i školama, kao i općenito u sistemu obrazovanja. Uspjeh škola po mjeri djeteta u velikoj mjeri će zavisiti od nastavnika koji u njemu učestvuju. U ovom smislu vrlo su važni kvalifikacije i iskustvo, ali, što je još važnije, pedagoški stil kojim se služe nastavnici će morati biti usmjeren na djecu da bi se postiglo učenje u učionici i školske prakse koje najbolji interes djece stavljaju u centar svih procesa odlučivanja. Mnogo onoga što je potrebno da bi se podstaknuli nastavnici koji mogu uspješno implementirati CFS modele može se postići edukacijom i obukom. Međutim, ključni elementi potrebnog profila nastavnika mogu se na najbolji način osigurati mentorskim procesom i praksom samoobnavljanja kroz koju se uči promišljanjem i korekcijama. To je ono gdje istinski angažman nastavnika na procesu praćenja i evaluacije može biti od koristi za škole po mjeri djeteta.

Kada nastavnik radi kao promišljajući praktičar, on odnosno ona redovno vrši svojevrсни inventar učioničkog procesa i njegovih ishoda: Šta je uspjelo, šta nije uspjelo? Zašto neki učenici još uvijek ne shvataju lekciju, zašto su neka djeca toliko nezainteresovana za ono što se dešava? I kako mogu ovu situaciju popraviti? Nastavnici koji su promišljajući praktičari razumiju da njihova uloga nije da nastupaju kao izvor znanja koji prenosi informacije i vještine koje učenici jednostavno trebaju sa uspjehom upiti.

Promišljajući praktičari su oni nastavnici koji prepoznaju da je srž dobrog rada preuzeti ulogu dobrog fasilitatora učenja. To podrazumijeva animiranje dječjih umova i uvođenje učenika u svijet znanja, vještina, stavova i vrijednosti o kojima su oni suštinski znatiželjni i koji su dio njihovog naslijeđa kao pripadnika ljudske vrste. Nastavnici širom svijeta uspješno izvode ovo čudo svakog dana u svojim učionicama, služeći se kombinacijom znanja o predmetu, pedagoških vještima i trajne strasti i želje da se izvuče maksimum iz svakog učenika koji im je povjeren.

Jedan od načina na koji je uloga nastavnika kao promišljajućeg praktičara pojačana zadnjih godina je angažovanje nastavnika u 'akcionim istraživanjima'. Ovakva istraživanja razlikuju se od više ezoteričnih i rigoroznih procesa istraživanja koja obrađuju povezanost i uzročnost, i kojima se osiguravaju definitivni dokazi za izgradnju znanja i teorije. Akciono istraživanje tiče se heurističkog razumjevanja prakse i izgradnje znanja kao osnove za promjenu prakse i poduzimanje akcije u stvarnim situacijama.

U Africi i Aziji, verzije Kolaborativnog akcijskog istraživanja u obrazovanju (Collaborative Action Research in Education - CARE) korištene su sa uspjehom da bi se nastavnici i direktori škola angažovali kao istinski partneri u aktivnostima praćenja, evaluacije i istraživanja. U ovom pogledu velika je vrijednost pripisana jedinstvenom iskustvu i uvidu koje nastavnici unose u takve aktivnosti. Većina nastavnika doživi profesionalnu transformaciju kroz učešće u akcionim istraživanjima i više promišljaju o vlastitom radu u učionici. Takvi nastavnici redovnije traže stručno znanje kroz raspoložive programe obuke, češće se angažuju zajedno sa kolegama po pitanju dobre prakse i razvijaju samo-propitivajući pristup olakšavanju učenja u svojoj školi. Afirmisanjem ovog pristupa praćenju i evaluaciji osiguravaju se dokazi za donošenje odluka o CFS modelima, a on donosi koristi i u smislu stručnog razvoja i usavršavanja nastavnika i direktora škola.

8.4 UČENIK KAO FOKUS PRAĆENJA I EVALUACIJE

Jedna od osnovnih osobina koje služe za praćenje u CFS programima je školski sistem za upravljanje informacijama koji u idealnoj situaciji prati pojedinačnu djecu od perioda prije upisa do završetka škole i prelaska na sljedeći nivo obrazovanja. Na primjer, u Istočnoj i Centralnoj Aziji, više od 10 zemalja koristi kompjuterizovane sisteme sa Microsoft Excelom koji se zasnivaju na prototipu razvijenom na Tajlandu. Ovim sistemima – koji se isto tako mogu koristiti na kalkulatorima – vode se profili pojedinačnih učenika i informacije za rano upozoravanje o djetetovom učenju kojima se identifikuju učenikove jake i slabe strane, talenti, sposobnosti i poteškoće u učenju. Učenje učenika se prati, a posebne potrebe, pitanja zaštite ili uzroci spoticanja se identifikuju. Na osnovu ovih informacija razvijaju se odgovarajuće proaktivne intervencije škole, porodice ili zajednice radi ublažavanja prepreka učenju. Ono što se očekuje je da će djeca učiti, a ako ne budu učili, da će njihovi problemi biti brzo i precizno identifikovani i da će se poduzeti adekvatne radnje da se oni riješe.

Ovi sistemi razlikuju se od tradicionalnih, standardizovanih informacionih sistema. Tradicionalni sistemi upravljanja informacijama u obrazovanju (educational management information systems – EMIS) koriste se skupovima podataka koje identifikuju i analiziraju nositelji odlučivanja na centralnom nivou za planiranje i kreiranje politike radi održavanje kvaliteta obrazovnog sistema. CSF sistemi za praćenje djece služe se skupovima podataka koje identifikuju i analiziraju škole i zajednice na osnovu lokalnih uvjeta i koji se koriste za akcije na lokalnom nivou usmjerene na unaprjeđenje učenja kod djece. Ovi sistemi pozanti su kao sistemi upravljanja informacijama o učenju (learning management information systems - LMIS).

LMIS generišu kompjuterizovane ili ne-kompjuterizovane 'datoteke' koje sadrže informacije prikupljene tokom čitavog školovanja nekog djeteta, a odnose se na:

- Školski uspjeh (ocjene, pohađanje nastave),
- Fizičke uvjete (zdravlje, ishrana),
- Porodičnu situaciju i lokalne faktore koji mogu utjecati na učenje djeteta.

8.4.1 Stvaranje sistema za upravljanje učenjem: Slučaj sa Tajlanda

Razvoj jednog LMIS sistema može se pojednostaviti postavljanjem jasno definisanih koraka. Sistem upravljanja informacijama o učenju na Tajlandu predstavlja dobar primjer onoga što ovaj proces podrazumijeva (Zavod za ishranu, Univerzitet Mahidol, Tajland, bez datuma).

Korak 1 – Obrazovna procjena

- Nastavnici i djeca sakupljaju obrazovne rezultate učenika za svaki semestar u kojem je učenik bio upisan, služeći se informacijama iz postojeće školske evidencije.
- Ovi rezultati bilježe se kao obrazovni profil razreda (radni list) pri čemu se broježani rezultati pretvaraju u slovne ocjene (A, B, C, D) na jednoj krivoj radi lakšeg čitanja rezultata.
- Nastavnici zatim identifikuju djecu koja bilježe neuspjeh privremeno, povremeno ili hronično.

Korak 2 – Pojedinačna procjena i procjena porodice

Pored obrazovnog profila, nastavnici i učenici prave još dva radna lista: profil o odsustvovanju s nastave, zdravlju i ishrani, te profil o porodičnim prilikama. Profil o porodičnim

prilikama sadrži informacije prikupljene kroz dvostraničnu anketu, uz šifriranje svih rezultata da bi se osiguralo čuvanje povjerljivosti.

Škole mogu razviti svoje vlastite pokazatelje o porodici na osnovu lokalnih okolnosti. Neki pokazatelji o porodičnim prilikama su: smrtnost, obrazovni nivo i migracijski status roditelja; osnovna i sporedna zanimanja roditelja i mjesečni prihodi; vlasništvo nad zemljom; poremećaj odnosa u porodici (majka udovica, razvod bez ponovne ženidbe/udaje, rastavljenost); broj predškolske djece u porodici; broj učenika osnovne i srednje škole i škole koje pohađaju; broj neobrazovanih članova porodice; glavni staratelj djeteta; drugi članovi domaćinstva i ukupna veličina domaćinstva; te učešće u komitetima za razvoj sela. Ovi pokazatelji blisko su povezani sa pitanjima dječje zaštite.

Korak 3 – Analiza

Koristeći ova tri profila – obrazovni profil, profil o odsustvovanju s nastave, zdravlju i ishrani, te profil o porodičnim prilikama – nastavnici identifikuju djecu koja bilježe neuspjeh i utvrđuju šta bi moglo biti uzrok neuspjeha. Najčešći razlozi za neuspjeh učenika su:

- Nisko obrazovanje roditelja,
- Zanimanje roditelja (bez sporednog zanimanja),
- Visok nivo vlasništva nad zemljom,
- Nizak prosječni mjesečni prihod,
- Migracija roditelja, naročito očeva,
- Loše stanje uhranjenosti,
- Slabo zdravlje,
- Visok stepen odsustvovanja s nastave.

Korak 4 – Akcija

Zavisno od faktora koji utječu na učenje djeteta, nastavnici zajedno sa porodicama i članovima zajednice iniciraju aktivnosti razvoja porodice i zajednice, programe za unaprjeđenje škole ili kombinaciju ovo dvoje kako bi unaprijedili dječje okruženje za učenje. Navedene aktivnosti mogu uključivati:

- Ustanovljavanje redovnih sastanaka roditelja i nastavnika radi razgovora o napretku učenika i usmjeravanja planiranja školskih aktivnosti,
- Povećanje dječjeg upisivanja i pohađanja i završavanja osnovnih i srednjih škola kroz mehanizme kao što su stipendije ili osiguravanje boljeg prevoza od kuće do škole,
- Nadogradnja vještina nastavnika za vođenje akcionih istraživanja u učionicama,
- Implementacija programa vršnjačkog učenja i participativnog učenja,
- Afirmacija razvoja životnih vještina,
- Uspostavljanje dnevnih boravaka i centara za stručno obrazovanje,
- Poboljšanje kvaliteta školskih obroka,
- Poboljšanje opskrbe vodom i sanitarnih objekata,
- Osiguranje pristupa energiji i obogaćivanje fizičkog okruženja inicijativama kao što su sadenje drveća, školski vrtovi i odlaganje čvrstog otpada,
- Osiguravanje uvjeta za siročad i djecu sa posebnim potrebama.

Korak 5 – Praćenje i evaluacija

Ovim procesom trebaju se na nivou škole i čitavog sistema odrediti najniže 'prihvatljive' vrijednosti u smislu neadekvatnosti djetetovog učenja i povezanih faktora kao što su stope neuspjeha i stanje uhranjenosti. Njime se isto tako trebaju postaviti novi ciljevi, identifikovati odgovarajuće intervencije i odrediti uloge i odgovornosti za školu, roditelje, zajednicu i druge zainteresirane strane.

U praćenju pojedinačnih učenika, sistem upravljanja informacijama u školi (school management information system - SMIS) prati promjene u djetetovom učenju i povezanim faktorima kroz vrijeme. Ovo podrazumijeva praćenje u toku semestra korištenjem jednog portfelja (autentična procjena), kao i praćenje kroz više semestara i godina tokom školovanja djeteta.

Pri evaluaciji škole i obrazovnog sistema, kreira se i implementira šema odgovornog izvještavanja. Kroz studije slučajeva i drugu dokumentaciju, škole evidentiraju ne samo svoja kvantitativna postignuća, nego i način na koji su ti rezultati postignuti.

FILIPINI: PRIDRUŽIVANJE LICA SVAKOM IMENU

Strategija koja školama pomaže da pronađu i pomognu teško dostupnoj djeci izloženoj rizicima i djeci koja imaju problema u učenju jeste Sistem za praćenje učenika. Sistem se pilotno isprobava u 2.000 od preko 3.500 škola po mjeri djeteta na Filipinima. U nastavku su dati odlomci iz intervjua sa gospođom Erlindom J. Valdez, direktoricom Osnovne škole F. Benitez, jedne od pilotnih škola (UNICEF, 2002. – Nastavnici govore).

1. Šta je Sistem za praćenje učenika?

Sistem za praćenje učenika je sistem organizovanja važnih podataka o učenicima – njihovim školskim rezultatima, fizičkom stanju i mentalnoj kogniciji i njihovom socijalnom porijeklu. Njime se formira sveobuhvatni pregled 'čitavog' djeteta koji nastavnicima i upravnom osoblju omogućava da ostvare uvid u ukupno okruženje u kome djeca uče. Kratko rečeno, ovaj sistem svakom imenu pridružuje lice i prepoznatljive podatke. Sistem isto tako služi za rano upozoravanje kojim se identifikuju djeca koja zahtijevaju posebnu pažnju, koja su izložena riziku zlostavljanja ili riziku slabog učenja i napuštanja škole. Ovim sistemom utvrđuju se obrasci koji se ponavljaju i učestalost slabih rezultata i identifikuju se djeca kojima je hitno potrebna pomoć.

2. Kada ste i kako počeli implementirati sistem?

Sve je počelo u maju 2001. godine, kada smo ja i dvoje mojih kolega iz škole pohađali obuku iz ovog sistema. Obukom smo stekli vještine i znanje da možemo kreirati, koristiti i primijeniti sistem u našoj školi, služeći se modelom zasnovanim na kompjuteru.

Kada smo se vratili sa obuke, svim smo nastavnicima pružili orijentaciju u vezi sa sistemom, zagovarali smo kod roditelja i tražili njihovu podršku, naročito za popunjavanju upitnika o porodičnim prilikama za svako dijete upisano u školu. Kako bismo potvrdili određene sporne upisane informacije, provodili smo intervjue sa učenicima, drugim članovima porodice i liderima u zajednici. Dok su prikupljeni podaci za informacije o porodičnim prilikama, naša školska sestra je vodila zdravstveno praćenje i praćenje ishrane za sve učenike – nakon toga, svi nastavnici su bili dužni da izrade profile o učenju za svakog učenika, počevši čak od prvog dana u školi.

Nadležni nastavnici su saželi sve podatke i, zajedno sa razrednim nastavnikom, identifikovali učenike sa problemima u učenju. Takvi učenici klasifikovani u tri kategorije: hronični – oni koji stalno bilježe neuspjeh; povremeni – koji naizmjenice prolaze i padaju; te privremeni – oni koji su jednom pali, ali nemaju istoriju ranijih neuspjeha. Izvršena je analiza evidencije o učenicima sa problemima u učenju (koji su iz ljubavi na engleskom nazvani 'stars' (doslovno: zvijezde), što je kratica za 'students at risk' – učenici izloženi riziku). Zaključci ove analize postali su osnova za intervencije provedene u korist te djece. Škola trenutno privodi kraju rad na istraživanju pod nazivom 'Slabo učenje u Osnovnoj školi F. Benitez: Uzroci, posljedice i moguća rješenja', za koje se nadamo da će dati smjernice za naše buduće intervencije.

3. Koje koristi imate od implementacije Sistema za praćenje učenika?

Naše iskustvo sa sistemom je još vrlo svježije, ali vidimo pozitivne promjene u ponašanju kod naših nastavnika. Nastavnici su, po vlastitom svjedočenju i po zapažanjima njihovih kolega i učenika, postali strpljiviji i pokazuju veće razumijevanje prema učenicima koji loše uče, ne dolaze na nastavu ili se slabo vladaju. U prošlosti su loše učenike i one koji izostaju smatrali problematičnim učenicima, a sada ih vide kao učenike sa problemima. Također su se bolje upoznali sa svojim učenicima – njihovom porodičnom situacijom i posebnim prilikama. Ovo je, po našem mišljenju, veliki korak u pravcu pružanja istinske pomoći učenicima izloženima riziku.

Primjetili smo da su sada odnosi između nastavnika i učenika bliskiji. Neki učenici sa posebnim problemima povjeravaju se svojim nastavnicima i u školi nalaze utočište i utjehu kada im vlastite porodice ne pruže pažnju i zaštitu koja im je potrebna. Na koncu, ovaj sistem nam je pomogao da definišemo plan istraživanja naše škole za naredne godine. Pošto je cilj naše škole da našim učenicima pruži kvalitetno osnovno obrazovanje, mi smo obavezni da nađemo načine da to provedemo u stvarnosti, da nađemo uzroke i rješenja za visoki nivo izostanaka s nastave, napuštanja škole i ispodprosječnih rezultata. Sistem nam pokazuje kako da to učinimo – on nam je dao alat da nađemo uzroke problema kako bismo znali naći način da ih riješimo.

4. Kako ste motivisali premorene nastavnike da podrže sistem

Kada smo sistem prvi put predstavili nastavnicima, njihove reakcije bile su različite. Neki su ga podržali, ali je puno nastavnika bilo nezainteresovano, skeptično ili ih sistem nije impresionirao. Stoga smo provodili zagovaranje sistema kod njih, ističući potencijalne koristi sistema njima i njihovim nastavnicima. Isto tako smo se pobrinuli da se njihova podrška sistemu prevede u dodatne poene u evaluaciji njihovih rezultata rada. Pored toga, škola se poduzela da provede istraživanje 'Slabo učenje u Osnovnoj školi F. Benitez: Uzroci, posljedice i moguća rješenja', što je školi donijelo sredstva.

5. Sa kojim izazovima ste se suočili u implementaciji Sistema za praćenje učenika?

Izazovi sa kojima smo se suočavali u pokretanju sistema mogu se kategorizirati u tri grupe:

a. Generisanje podrške nastavnika – Ovo je isprva bilo teško, jer određeni broj nastavnika nisu bili zainteresovani i ovo ih se nije ticalo. Međutim, uz pomoć kreativne kombinacije nagovaranja i priznavanja njihovog doprinosa, uspjeli smo generisati podršku na njihovoj strani.

b. Dobijanje tačnih informacija od roditelja – U profilu o porodičnim prilikama bilo je puno pitanja koja su predstavljala 'osjetljive tačke' za roditelje, npr. nivo obrazovanja i porodični prihodi. Da bismo dobili tačne informacije od roditelja, prvo smo se morali sprijateljiti sa njima, pomoći im u popunjavanju upitnika i potvrditi informacije koje smo prikupili intervjuišući njihovu djecu.

c. Preklapanje izvještaja – Školski sistem zahtijeva puno izvještaja od škola, i često se dešava da pripremanje ovih izvještaja predstavlja značajan teret za škole. Stoga istražujemo načine da integrišemo sve ove baze podataka i izvještaje kako bi se manje vremena i truda ulagalo u pripremu svih tih izvještaja.

6. Koje su naučene lekcije i smjer za budućnost?

- Bolje razumijevanje porodičnih prilika učenika ima velikog udjela u poboljšanju školskih rezultata.
- Potpuno poznavanje djeteta pomaže da se tom djetetu pruži dobro obrazovanje.
- Ključ za osiguranje podrške od strane nastavnika je da se na pravi način prepozna i prizna njihov trud.

U narednim mjesecima namjeravamo nastaviti koristiti i jačati sistem i privesti kraju naše istraživanje o učenicima koji slabo uče. Isto tako planiramo održavanje radionica, gdje će nastavnici zajedno identifikovati sistematske načine za rješavanje faktora slabog učenja, izostajanja s nastave i napuštanja škole. U međuvremenu, pomoći ćemo u zagovaranju za proširenje ove inicijative na sve škole u Oblasti Manila.

Izvor podataka: <www.unicef.org/teachers/forum/0302.htm>.

8.5 PRAĆENJE I EVALUACIJA ZA PODRŠKU INTEGRACIJI CFS U OSNOVE SISTEMA

Na makro nivou, oni koji olakšavaju i zagovaraju uvođenje škola po mjeri djeteta moraju osigurati dokaze kojima se podupiru dalje investiciju u širenje CSF modela i njegovu ugradnju u osnove obrazovnih sistema. Takvi dokazi pomažu da se vlade i drugi partneri ubijede da podrže neophodne investicije i da se obavežu na korištenje CFS modela kao sredstva za unaprjeđenje kvaliteta obrazovanja. Vrsta dokaza koji su potrebni za ovu svrhu uglavnom se dobija aktivnostima praćenja i evaluacije. U tom pogledu moraju se naglasiti dvije stvari: Pridržavanje tehničkih standarda evaluacije ključno je da bi se osigurala vjerodostojnost predloženih dokaza. Samu evaluaciju moraju provesti specijalisti koji su uglavnom nezavisni od grupa uključenih u projektovanje, implementaciju i zagovaranje CFS modela. Ovim dvjema mjerama podiže se vrijednost dokaza u smislu objektivnosti i pridržavanja tehničkih standarda.

Prihvaćeni kriteriji pouzdanosti, validnosti i generalizacije neophodno su potrebni u projektovanju alata i studija praćenja i evaluacije. Takve evaluacije i studije nadmeću se za finansije sa potrebama nastave i učenja, pa je stoga važno u što većoj mjeri koristiti postojeće procese prikupljanja podataka i planiranja. Time se troškovi smanjuju, a praćenje i evaluacija podstiču kao dio procesa integracije CSF modela u osnove obrazovnog sistema.

Široka lepeza izvora podataka koristi se za praćenje i evaluaciju škola i prostora za učenje po mjeri djeteta radi proširivanja modela i njegove ugradnje u osnove sistema. Za potrebe standardnih tehnika ankete koje se inače koriste u evaluaciji, postojeća statistika obrazovnog sistema predstavlja dobar izvor podataka za osnovne pokazatelje kao što su EFA mjerila. Međutim, kod evaluacije CFS modela, od najveće je važnosti da se principi i pitanja škola po mjeri djeteta u potpunosti inkorporiraju u dizajn evaluacije. Vjerodostojno praćenje i evaluacija podrazumijevaju dubinsko ispitivanje na nivou škole, zajednice i lokalne vlasti da bi se razlučile varijable koje doprinose promjenama pripisanim implementaciji CFS modela. Pored kvantitativnih podataka iz obrazovnog sistema i drugih izvora, treba u velikoj mjeri koristiti izabrane kvalitativne podatke i faktore – uključujući procesne i uzročne faktore – koje će trebati identifikovati i istražiti u okviru evaluacije.

Procesnom evaluacijom ocjenjuje se u kojoj mjeri su planirani rezultati proizvedeni u skladu sa planiranim rokovima, te se ocjenjuje efikasnost upravljanja resursima u postizanju ovih planiranih rezultata i koliko su dobro intervencije implementirane od strane škola. Njome se

isto tako identifikuju ključni faktori koji ometaju ili pospješuju implementaciju. Procesna evaluacija škola po mjeri djeteta često uključuje pokazatelje kojima se ocjenjuje učešće djece, zajednica i nastavnika u donošenju odluka. Pokazateljima koji se fokusiraju na procese moguće je ispitati da li su formirane učeničke sekcije ili vijeća učenika, odnosno da li se udruženja roditelja i nastavnika redovno sastaju i kakvu ulogu imaju u razvojnim planovima škole. Procesnim pokazateljima također se mogu ocijeniti učioničke prakse, metodologije i korištenje aktivnosti učenja usmjerenih na dijete.

Generalno gledajući, treba osigurati razumnu ravnotežu između kvantitativnih i kvalitativnih podataka. Zavisno od informacija koje se traže, mogu se koristiti razni alati – uključujući intervju sa pojedincima, diskusije u fokus grupama, upitnike, opservacije u učionici i analizu dokumenata. Ček liste često osiguravaju odgovore na pitanja 'šta', 'koliko' ili 'koliko često', dok za ključna pitanja 'zašto' kojima se objašnjava uzročnost mogu zahtijevati otvorenije pristupe. 'Da ili ne' pitanja nemaju veliku korist jer se njima ne mjeri napredak. Likertova skala je korisnija. (Vidjeti okvir: UNICEF-ovi regionalni pokazatelji za Istočnu Aziju i zemlje Pacifika, desno.)

PRIMJERI PITANJA ZA EVALUACIJE ISHODA

Da li škola ima politike za unaprjeđenje i održavanje zdravog fizičkog okruženja u školi? Da li se politike implementiraju i provode?

Da li se politikama tretiraju svi aspekti fizičkog okruženja (zrak, voda, sanitarije, otpad, lokacija, opasne hemikalije, prevoz, hrana, prenosnici bolesti)?

Da li su opšti i konkretni ciljevi dobro definisani, i da li su njima utvrđeni kriteriji za mjerenje i evaluaciju aktivnosti i ishoda intervencije?

Da li su učenici, nastavnici, zdravstveno osoblje škole, osoblje koja priprema i servira hranu, roditelji i članovi zajednice uključeni u planiranje intervencija?

Da li je lokalno relevantno obrazovanje o zdravlju integrisano u nastavni plan i program i vannastavne aktivnosti?

Da li se osigurava obuka uz rad za nastavnike koji su odgovorni za implementiranje obrazovanja o zdravlju u okruženju zasnovanom na umijeću življenja?

Da li nastavnici nastavni plan i program implementiraju sa osjećanjem zadovoljstva i prijatnosti?

Da li se u okviru zdravstvenih usluga u školi periodično vrši skrining radi otkrivanja zdravstvenih problema vezanih za okruženje?

Gornja skala omogućuje mjerenje napretka kroz vrijeme i podstiče organe škole da toalete drže čistima i osiguraju dovoljan broj toaleta za djevojčice. Međutim, potrebno je jedno dodatno pitanje da bi se utvrdio stvarni broj toaleta po polu i omjer broja učenika prema broju toaleta.

UNICEF-OVI REGIONALNI POKAZATELJI ZA ISTOČNU AZIJU I ZEMLJE PACIFIKA: TOALETI	
5	Oba pola koriste odvojene toalete koji se redovno čiste
4	Oba pola koriste odvojene toalete, ali se oni ne drže čistima
3	Oba pola koriste iste toalete koji se redovno čiste
2	Oba pola koriste iste toalete koji se ne drže čistima
1	Nema toaleta

Kvalitativni podaci snaže i obogaćuju ukupni kvalitet dokaza koji se osiguravaju evaluacijom. Time se postiže bolji uvid za donošenje odluka o integraciji modela u osnove obrazovnog sistema i pomaže se kod rješavanja eventualnih iznijansiranih ograničenja koja utječu na integraciju škola po mjeri djeteta u osnove sistema. Iako lako dostupni kvantitativni podaci iz službene statistike predstavljaju privlačne izvore za bilo koju evaluaciju CFS, treba imati na umu da u nekim kontekstima postoje rizici u vezi sa pouzdanošću zvanične statistike. Osim toga, brojevi često ne mogu reći čitavu priču za kompleksne modele kao što su škole po mjeri djeteta.

Svaka vjerodostojna CFS evaluacija trebala bi se služiti studijama slučajeva koje se odnose na dobre prakse, naročito ako ih je moguće replicirati u učionici i školi u različitim kontekstima. Slično tome, studije slučajeva o pozitivnom efektu škola po mjeri djeteta na pojedinačnu djecu mogu biti moćni i deskriptivni dokazi kojima se obogaćuje evaluacija. Generalno gledano, studije slučajeva dobre su za utemeljenje evaluacija preko slikovitih isječaka stvarnosti. To može biti jednako važno koliko i najsofisticiranija statistička analiza kada je potrebno uvjeriti nositelje odlučivanja o koristima CFS modela.

Kod mjerenja učinka škola po mjeri djeteta, kvalitativni podaci kao što su stavovi učenika i roditelja trebali bi po mogućnosti biti kvantifikovani korištenjem standardnih instrumenata kao što je Likertova skala za mjerenje promjena u stavovima i afektu. Istraživanja isto tako trebaju ići dalje od nivoa škole prilikom ocjenjivanja zašto djeca ne dolaze u školu i dezagregacije podataka prema kriterijima kao što su nacionalna pripadnost, klasa i pol. UNICEF je nedavno podržao Popise djece van škole koje provode školska djeca u zemljama kao što su Kenija i Uganda i oni predstavljaju dobre primjere iskorištavanja demografije zajednice i situacija u zajednici da bi se bolje razumjeli problemi s kojima se suočava škola. Podaci iz drugih sektora, uključujući medicinsku evidenciju iz lokalnih javnih centara zdravlja, mogu se iskoristiti da se izmjeri učinak škola na ključne MDG pokazatelje o zdravlju.

Longitudinalni podaci obično su potrebni za mjerenje promjena kroz vrijeme i ocjenu učinka implementacije CFS modela. Umjesto toga za ovu svrhu se mogu koristiti komparativni podaci na način da se odabere uzorak škola po mjeri djeteta i kontrolna grupa škola iz sličnih socioekonomskih, etničkih i geografskih sredina kako bi se izmjerio učinak CFS modela. To je učinjeno u polaznoj studiji za CFS projekat u Nigeriji u 2004. godini, a ona je pokazala da su škole po mjeri djeteta bile popularnije od redovnih škola kada su se škole po mjeri djeteta poredile sa školama iz kontrolnog uzorka.

8.6 PRAĆENJE I EVALUACIJA ZA PODRŠKU ULAGANJIMA

Praćenje finansijskih izdataka za škole po mjeri djeteta ključno je za postizanje odgovornosti, transparentnosti i jednakosti. Kako bi se inputi pratili kroz čitav sistem, mogu se razviti lanci revizije. Na primjer, jedan lanac revizije može slijediti nabavku udžbenika sve dok ne stignu u ruke učenicima. Prateći putovanje udžbenika, ovim lancem revizije može se ocijeniti da li su udžbenici stigli do djevojčica ili marginalizirane djece i sa kojim se uspjehom nastavnici služe sadržajem udžbenika. Takva revizija 'krajnjeg korisnika' vrši se u Keniji i Ugandi kroz kampanju Knjige u rukama djece. U Ugandi su školski budžeti izvješeni na zidovima kako bi se osigurala odgovornost zajednici. Ova vrsta praćenja pomaže da se osigura da resursi uloženi u škole po mjeri djeteta budu zaista korišteni u skladu sa namjenom.

Inovacije često ne uspiju ne zato što su ulaganja neadekvatna, nego zato što se resursi ne koriste u skladu sa namjenom da bi se postigli željeni ishodi. Mjerenje troškova škole po mjeri djeteta isto tako je od najveće važnosti za demonstriranje finansijske izvodivosti širenja školovanja po mjeri djeteta kao pristupa zasnovanog na pravima kojim se osigurava kvalitetno obrazovanje za sve. Esencijalni paket za učenje koji je UNICEF nedavno pokrenuo biće važan alat za 'troškovnu analizu' minimalnog paketa za učenje za školovanje po mjeri djeteta.

8.7 PREGLED ISKUSTAVA SA PRAĆENJEM I EVALUACIJOM CFS

Praćenje ishoda škola i prostora za učenje po mjeri djeteta i njihovog progresivnog napretka prema ostvarivanju 'ideala' po mjeri djeteta predstavlja stalni izazov. Analizom CSF inicijativa u pojedinim zemljama dobijen je relativno skroman broj primjera gdje je izvršena evaluacija rezultata i ishoda ili je o njima izrađen izvještaj. Puno se češće mogu vidjeti izvještaji u kojima se prvenstveno prikazuju urađene aktivnosti i pruženi inputi.

Praćenjem i evaluacijom CFS modela obično su dobijani samo sporadični dokazi koji bi služili kao potvrda tih modela. Postoji puno primjera korisnih i interesantnih dokaza koji imaju potencijal da se iskoriste za potrebe zagovaranja. Međutim, u većini slučajeva u CFS projektima nisu posebno prilagođavani njihov dizajn, polazne osnove ili sistemi praćenja i pokazatelji u smislu generičkog CFS okvira i njegovih osnovnih principa kao jednog dinamičnog 'paketa'.

Kako se CFS model udaljio od rigidnog predloška sa nizom utvrđenih karakteristika ili ključnih dimenzija, aspekti njegovog 'ideala' sada se mogu identifikovati i precizirati kroz jedan zajednički format uz određeni stepen ugrađene fleksibilnosti. Inputi, aktivnosti i rezultati mogu se označiti na način da pripadaju nekom od osnovnih principa okvira škola po mjeri djeteta. Nakon toga je o njima moguće izvještavati na način koji može olakšati kompilaciju rezultata. Time bi se osigurala jasnija slika statusa implementacije na nivou zemlje, regije i na globalnom nivou.

Međutim, generalno govoreći samo nekolicina projekata vodi se na način koji im omogućava da izvještavaju o svom napretku u stvaranju škola koje utjelovljuju konceptualni okvir škola po mjeri djeteta i u realizaciji koristi koje proističu iz takvih programa. Ova situacija javlja se u svim regijama iz uglavnom istih, međusobno povezanih razloga:

- Projektima su škole po mjeri djeteta obično implementirane progresivno (u nekim slučajevima gotovo i na ad hoc osnovi) u smislu dimenzija koje se najbolje slažu sa postojećim programima i lokalnim prioritetima ili se na njih oslanjaju. Čini se da niti jedan projekat nije započeo od jedne

sveobuhvatne osnove po mjeri djeteta, orijentisane na samu školu. Iako ima smisla, što se programiranja tiče, oslanjati se na 'spremnost' postojećih partnerstava, izvora finansiranja, ekspertize i dokazanih prijašnjih rezultata, ovakav pristup učinio je praćenje napretka škole po mjeri djeteta kao cjelokupnog koncepta teškim.

- Malo je projekata razvilo polazna mjerila posebno prilagođena za određenu školu u vezi sa statusom svih CFS dimenzija, bilo odvojeno ili u cjelini, odnosno u vezi sa načinom kako su se ove dimenzije odnosile prema lokalnim obrazovnim sistemima, partnerskim zajednicama, školama i porodicama.

- U projektima se o aktivnostima i rezultatima izvještavalo u skladu sa konkretnim strategijama i elementima njihovih vlastitih CFS programa umjesto u skladu sa 'idealnim paketom'. U nekim slučajevima ono što takvi izvještaji daju jeste detaljni opis pojedinačnih sastavnih dijelova škole po mjeri djeteta. Oni su manje informativni kao snimak kojim se prikazuje da li se, odnosno kako se, ovi sastavni dijelovi uklapaju zajedno da bi činili nešto više od prostog zbira njihovih pojedinačnih kvaliteta – a upravo je to ono što predviđa ideja škole po mjeri djeteta kao integrisanog konceptualnog i akcionog okvira.

Iako projekti škola i prostora za učenje po mjeri djeteta evoluiraju i vjerovatno se poboljšavaju u smislu obuhvata i djelotvornosti, karakter i učinak ove evolucije nisu sasvim evidentni uslijed nepostojanja dobrog praćenja i evaluacije. Pored toga, oskudica dokaza iz analize troškova i koristi predstavlja značajno ograničenje za uspješno zagovaranje i prikupljanje sredstava potrebnih da bi se projekti škola i prostora za učenje po mjeri djeteta proširili.

8.7.1 Primjeri evaluacije škola i prostora za učenje po mjeri djeteta

Inicijativom škola po mjeri djeteta u Nigeriji: 'Srednjoročni pregled Savezne vlade Nigerije i UNICEF-a' (2004.) konstatovano je da je 286 osnovnih škola širom države dobilo status škola po mjeri djeteta. Različitim terenskim izvještajima detaljno su opisani efekti škola po mjeri djeteta na stope upisa i pohađanja i završavanja škole. Međutim, UNICEF-u u Nigeriji trebalo je više podataka o procesima i rezultatima učenika u školama po mjeri djeteta, ukupnom učinku ovih škola, kao i jasniji pregled inputa i aktivnosti kojima se podržavaju škole po mjeri djeteta.

Stoga je projektovano i implementirano polazno istraživanje obrazaca interakcije u učionici, učešća zajednice, inspekcije i nadzora škola, stavova prema obrazovanju – naročito obrazovanju djevojčica – i planiranja i upravljanja u školi. Polaznim istraživanjem izvršena je ocjena učinka ranijih intervencija i osigurana polazna tačka za buduća istraživanja o učinku.

Za polaznu ocjenu korišten je niz istraživanja u kojima su korišteni i kvalitativni i kvantitativni metodi. Odabran je slučajni stratifikovani uzorak, pri čemu je osigurano da školske zajednice u uzorku imaju slične profile u smislu faktora kao što je mješavina urbanog i ruralnog.

Evaluacijom je ocijenjen učinak CFS inicijative u smislu:

- Ishoda – stope upisa, registracije za polazak u školu, polnih razlika u upisu, stope ispisivanja iz škole, ponavljanja razreda, završetka škole, ishoda učenja i upisivanja u centre za rani rast i razvoj,

- Proces i odnosa – kvalitet interakcije između učenika i učenika, učenika i nastavnika, nastavnika i nadzornih organa i inspektora, te škole i zajednice, kao i stavova i obrazaca interakcije,
- Interakcije u učionici – analize diskursa i analize vremena kako bi se mjerio kvalitet interakcije u poduzorku škole, služeći se video snimanjem i direktnim posmatranjem za prikupljanje podataka.

Projekat Okruženje za učenje po mjeri djeteta u Vijetnamu: Veliki naglasak stavljen je na razvoj i primjenu Sistema praćenja i ocjene programa zasnovanog na zajednici (Community-based Monitoring and Programme Assessment System – COMPAS). COMPAS je sistem koji tretira tri prioriteta područja projekta – praćenje i evaluaciju, upravu zasnovanu na školi te partnerstvo škole i zajednice – i predstavlja sistem prikupljanja podataka u čitavom projektu čiji je cilj kreiranje centralizirane baze podataka. Očekuje se da će sistem biti redovno korišten radi usmjeravanja implementacije projekata u Vijetnamu.

COMPAS se razvija i promoviše kao mehanizam i forum kojim se postiže sljedeće:

- Predstavljaju i zagovaraju dječja prava i škole po mjeri djeteta,
- Omogućuje školama sa provode vlastitu ocjenu i planiranje,
- Osiguravaju podaci koji će dopuniti planiranje na nivou provincije, oblasti i lokalno planiranje,
- Prate se djeca, naročito djevojčice i siromašna djeca,
- Stvaraju uvjeti kojima se omogućuje dalji razvoj okruženja za učenje po mjeri djeteta,
- Stapaju se sa ključnim intervencijama i generiše jače učešće zajednice,
- Pomaže se direktorima da školama upravljaju na djelotvornije, više participativne načine.

COMPAS uključuje polazne ankete koje se u 200 škola provode dva puta godišnje, na početku i na kraju školske godine. Njime se potpomaže obuka lokalnih službenika iz anketnih tehnika i korištenja podataka za donošenje odluka i upravljanje. COMPAS treba funkcionisati kao ciklus koji se kreće prema naprijed: obuka iz zagovaranja i prikupljanja podataka -> prikupljanje podataka na terenu -> analiza -> planiranje školskih akcija -> implementacija okruženja za učenje po mjeri djeteta -> dalje prikupljanje podataka radi 'ocjene napretka'. Analiza se koristi formativno na lokalnom nivou za unaprjeđenje škola te kao input za centralnu bazu podataka vijetnamskog Ministarstva obrazovanja i obuke namijenjenu za planiranje i raspodjelu resursa.

Projekat Sistem škola po mjeri djeteta na Filipinima: Godine 2003. Azijski institut za novinarstvo i komunikacije, filipinsko Ministarstvo obrazovanja i UNICEF izradili su studije slučajeva kako bi dokumentovali najbolje prakse u implementaciji škola po mjeri djeteta. Korištenjem opservacija i intervju napisa u vidu relativno neanalitičkih vinjeta, studije slučajeva pružaju drugačiji i zanimljiv pogled na rezultate projekta – svojevrsni 'prozor' kroz koji se vidi šta službenici i korisnici smatraju da su koncepti i prakse škola po mjeri djeteta proizveli (Lopez, 2003.).

Studije slučajeva podijeljene su u grupe po sljedećim oblastima:

- Napraviti nešto – implementacija CFS sistema,
- Voljeti školu i ostati u njoj – učenici,
- Od nastavnika s ljubavlju – nastavnici,
- Predvoditi druge vlastitim primjerom – upravno osoblje,
- Zajednička izgradnja – zajednica,
- Radi djece – praćenje učenika.

8.8 KO TREBA VRŠITI PRAĆENJE I EVALUACIJU, I KOJE SU NJIHOVE POTENCIJALNE ULOGE?

Da bi se postigao konsenzus o pristupu kvalitetnom obrazovanju zasnovanom na dokazima, CFS koncept potrebno je ugraditi u osnove vladinog praćenja i evaluacije. Za to je potrebno da se sve zainteresirane strane sporazumiju o kriterijima za ocjenjivanje stepena u kojem je okruženje učenja po mjeri djeteta. Zainteresirane strane su učenici, roditelji i staratelji, zajednice, direktori škola i nastavnici, vjerski i tradicionalni lideri, vladini službenici na svim nivoima, razvojni partneri i organizacije civilnog društva. Svaka grupa ima neku ulogu u procesu praćenja i evaluacije.

Upravne strukture u oblasti osiguranja razlikuju se od jedne zemlje do druge i zavise od broja nivoa u svakom sistemu vlasti. Ovi nivou mogu podrazumijevati državne, oblasne i lokalne vlasti, zajednicu i samu školu. Savezni sistemi mogu sadržati još jedan dodatni nivo, a u nekim zemljama postoji nivo provincija koji se nalazi iznad nivoa oblasti. Uključivanje previše nivoa može usporiti ili izazvati zbrku u procesu praćenja i evaluacije. Decentralizacijom se praktično stavlja veći naglasak na praćenje i evaluaciju na nivou škole i lokalne samouprave, dok centralna vlada više igra ulogu u oblasti kontrole kvaliteta i opšte koordinacije.

Jedan koherentan sistem praćenja trebao bi povezati ove razne upravne nivoe i u određenoj mjeri uključiti sve zainteresirane strane. Neke zainteresirane strane će vjerovatnije biti uključene u proces samo-ocjenjivanja, što uključuje lokalne nevladine organizacije i organizacije zajednice, vjerske organizacije, tradicionalne lidere, zajednice i roditelje, lokalne supervizore i inspektore, direktore škola, nastavnike, instruktore, staratelje i učenike. Potrebno je povezati vanjske kriterije i kriterije samo-ocjene, ali je nužno da se u aktivnostima samo-ocjene i vanjskim anketama odražavaju lokalni prioriteti.

U tabeli 8.1 sugerisane su potencijalne uloge za one koji mogu biti uključeni u praćenje i evaluaciju obrazovanja, u skladu sa kriterijima i pristupima škola po mjeri djeteta.

TABELA 8.1

ZAINTERESIRANA STRANA	ULOGA	SVRHA	PRIMJEDBE
Ministarstvo obrazovanja (MO) i njegova odjeljenja, uključujući planiranje, ispitne odbore, inspektorat i državne agencije.	MO treba imati središnju ulogu u čitavom procesu praćenja i evaluacije (M&E).	Osigurati veze između M&E škola po mjeri djeteta (CFS) i ugraditi podatke o školama, ranom rastu i razvoju i centrima neformalnog obrazovanja u osnove obrazovnog sistema.	Moguće je da će biti potreban razvoj kapaciteta. Uključene su vlasti sa nivoa države, nivoa oblasti i lokalna samouprava (local government authority-LGA). Fokus: Analiza politika i podataka za sektor.
Druga ministarstva kao što su ministarstva za vodoprivredu, zaštitu prirodne sredine, zdravstvo, pitanja žena, socijalnu zaštitu i finansije.	Savjetodavna, putem međuresornih komiteta.	Osigurati da se zdravstvu, vodi, sanitaciji, energiji i polu da odgovarajuće istaknuto mjesto, te osigurati minimalni paket za smanjenje rizika i prilagođavanje klimatskim promjenama.	Ostala ministarstva mogu pomoći u ukupnom projektovanju i nadzoru nad M&E procesom na različitim nivoima u sistemu, kao i u samom M&E procesu na nivou LGA.
Akadske institucije, pedagoški zavodi i konsultantske agencije.	Tehnička podrška da bi se osiguralo kvalitetno M&E i istraživanje	Osigurati kvalitet i vezu između M&E i obuke nastavnika i vladinih službenika.	Redovni sistemi, kao što su lokalni univerziteti i pedagoški zavodi, trebali bi biti uključeni u najvećoj mogućoj mjeri.
Veliki međunarodni razvojni partneri u oblasti obrazovanja.	Mogu biti zastupljeni u jednom krovnom upravnom komitetu ili u sporazumu o ključnim pokazateljima i sistemima izvještavanja.	Osigurati konsenzus o opštem M&E dizajnu i pristupu, naročito za odabrane ključne pokazatelje.	UNICEF može ali i ne mora preuzeti vodstvo. Povezano sa opštim sistemom upravljanja informacijama u obrazovanju (EMIS) i kvalitetom obrazovanja. Razvojni partneri na terenu mogu biti direktno uključeni na različitim nivoima.
Međunarodne nevladine organizacije (NVO), velike domaće NVO sa terenskim mrežama, lokalne NVO i organizacije u zajednici, te privatni sektor.	Mogu biti zastupljeni u jednom krovnom upravnom komitetu ili u sporazumu o ključnim pokazateljima i sistemima izvještavanja.	Osigurati konsenzus o ključnim kriterijima i pokazateljima.	Uključeni na svim nivoima, uključujući međunarodne NVO i velike domaće NVO, osiguravajući veze sa terenskim NVO i organizacijama u zajednici i podržavajući aktivnosti zagovaranja.
Službenici lokalne samouprave.	Praćenje škola prema dogovorenim CFS principima, uključujući efikasno korištenje finansijskih sredstava.	Osigurati da se na ovom nivou prikupljaju i analiziraju djelotvorne informacije.	Neke LGA imaju inspektorate ili sisteme nadzora, kao i EMIS.
Vjerske organizacije.	Konsultativna ili praćenje i zagovaranje – trebaju dijeliti CFS	Osigurati da djeca razumiju i prihvate zajednički moral i	Uključivanje ovakvih tijela ključno je u zemljama u kojima je

	principe, koji isto tako trebaju odražavati njihova uvjerenja.	vrijednosti, i da demonstriraju obostrano poštovanje za kolege i svoju zajednicu u skladu sa lokalnim normama i običajima.	njihova podrška potrebna za postizanje ciljeva Obrazovanje za sve (EFA), na primjer, muslimanske vjerske vođe u Pakistanu i Sjevernoj Nigeriji.
Tradicionalni lideri.	Konsultativna ili praćenje i zagovaranje – trebaju dijeliti CFS principe, koji isto tako trebaju odražavati njihova uvjerenja.	Osigurati kulturni sklad između škole, zajednice i lokalnog okruženja.	Tradicionalni lideri mogu imati jednako veliki utjecaj u nekim sistemima kao i vlada i kao takvi mogu biti ključni činioci za postizanje EFA ciljeva.
Zajednice i roditelji.	Aktivni učesnici u školskom M&E na nivou zajednice i škole.	Osigurati transparentnost, odgovornost, vlasništvo i održivost.	Kroz učešće u aktivnostima sela ili zajednice i školskim komitetima. Može uključivati udruženja roditelja i nastavnika (PTA) i Klubove majki.
Direktori škola, nastavnici, instruktori neformalnog obrazovanja, staratelji.	Vođenje evidencije o razredu i školi/centru u vezi sa pokazateljima obrazovanja, zdravlja, uzrasta i drugim pokazateljima.	Osigurati djelotvorno prikupljanje i korištenje informacija na nivou škole.	Djelotvoran EMIS sistem zavisi od adekvatnog prikupljanja podataka na nivou škole/ centra, od kojeg zavisi i uspješno planiranje u školi.
Učenici.	Konsultacije i praćenje, uključujući mapiranje djece koja ne idu u školu i inputi u M&E kriterije.	Osigurati da CFS kriterije generišu učenici.	Učenici mogu biti uključeni u školske komitete ili paralelne strukture, kao i u sekcije gdje je M&E predstavlja dio funkcije tog tijela.

8.9 DRUGA PITANJA VEZANA ZA PRAĆENJE I EVALUACIJU CFS MODELA

Generalno gledano, praćenje i evaluacija obuhvataju široku lepezu pitanja, a CFS modeli podstiču čak i više pitanja. Naglasak se na aktivnosti praćenja i evaluacije stavlja ne samo radi osiguravanja dokaza za nositelje odlučivanja, nego i da se školama i promišljajućim praktičarima pomogne da napreduju, te da budu od koristi učenicima. Pored toga, praćenje i evaluacija moraju biti sastavni dijelovi bilo kojeg CFS programa od samog početka, a ne elementi koji su naknadno pridodani. Ako se škole po mjeri djeteta integrišu u osnove obrazovnog sistema, onda i praćenje i evaluacija trebaju biti potpuno integrisani u postojeće procese obrazovnog sistema, umjesto da ih se tretira kao odvojene ili jednokratne aktivnosti koje su odvojene od ostatka sistema. Tempiranje aktivnosti je isto tako važno. Praćenje bi trebalo početi rano i trebalo bi biti strateški i pažljivo uključeno kroz sve faze programskog ciklusa. Analiza ovih i drugih ključnih pitanja predstavlja osnovni dio gradnje kapaciteta za škole po mjeri djeteta.

8.9.1 Kako praćenje i evaluacija trebaju biti ugrađeni u opšti projektni dizajn?

Postupci praćenja i evaluacije trebaju biti jasno opisani u opštem projektnom dizajnu, Planu sektora obrazovanja (ako je škola po mjeri djeteta integrisana u okvir tog plana), kao i na raznim nivoima koji se prate ili evaluiraju – škola, zajednica i lokalne i državne vlasti. Treba koristiti pristup logičkog okvira, ili neku njegovu adaptaciju, kojim se jasno povezuju ciljevi, ključni pokazatelji i sredstva za verifikaciju ('kako') i identifikuje uloga svakog pojedinačnog partnera. Time se izbjegava dupliranje i osigurava da se škole po mjeri djeteta uklapaju u opštu vladinu politiku i planske strukture.

8.9.2 Kada se praćenje i evaluacija trebaju desiti?

Praćenje treba biti stalna aktivnost i uključivati sve zainteresirane strane. Evaluacije treba provoditi u skladu sa dogovorenim ciklusima, kako u redovnim vladinim sistemima kao što su godišnji popisi ili dvogodišnje inspeksijske posjete, tako i u usaglašenim projektnim memorandumima o razumjevanju kada se škole po mjeri djeteta podržavaju kroz posebne projekte.

Za potrebe evaluacija učinka kojima se ocjenjuju promjene koje se mogu pripisati školama po mjeri djeteta trebalo bi ostaviti dovoljno vremena da protekne nakon implementacije a prije vršenja ocjene. Razlog je taj što intervencije i procesi ne moraju odmah pokazati efekte. Na primjer, potrajaće neko vrijeme prije nego što obuka nastavnika ostavi traga na ponašanju nastavnika, a to s druge strane znači i da se neće odmah osjetiti posljedice na rezultatima učenja. Obično se savjetuje ostavljanje perioda od najmanje dvije godine između provođenja polaznog istraživanja i istraživanja o učinku. Međutim, osnovno polazno istraživanje može se nadopunjavati brzim polaznim procjenama na nivou pojedinačnih škola, čime se osigurava da svaka škola ima vlastitu polaznu osnovu koja pomaže u utvrđivanju plana razvoja škole.

Praćenje se odvija na različitim nivoima, od globalnog nivoa (služeći se EFA ciljevima) do nivoa države i drugih nivoa vlasti, zajednice, škole, učionice i pojedinačnog djeteta. Kvalitet vođenja evidencije u školi treba se smatrati osnovnim elementnom nužnim za okruženje za učenje po mjeri djeteta. Djelotvorni, inkluzivni školski upravni komiteti neophodno su potrebni kako bi se osiguralo uključivanje zajednice u planiranje i praćenje školskih aktivnosti.

8.9.3 Zašto su polazni podaci važni, i šta oni trebaju mjeriti?

Jedan od problema u 'prodavanju' koncepta škola po mjeri djeteta razvojnim partnerima i vladama bilo je odsustvo polaznih podataka i podataka o učinku kojima se demonstrira djelotvornost aktivnosti i inputa u odnosu na procese i ishode učenja. Polazne podatke mogu osigurati vlasti kroz alate kao što su EMIS, nacionalne ankete (uključujući analize sektora obrazovanja), inspeksijski izvještaji i dokumenti kao što su izvještaji o budžetu i rashodima na svim nivoima vlasti. Ove podatke treba nadopuniti konkretnijim podacima o ključnim CFS pokazateljima povezanim sa procesima, odnosima i ishodima. Vrlo važan ishod koji se mora mjeriti je učinak škole na učeničke sposobnosti i vještine, što podrazumijeva i jezičku i matematičku pismenost i umijeće življenja. Mogu se koristiti redovni instrumenti, kao što su instrumenti uključeni u ankete Praćenja rezultata učenja.

Važan element u školama po mjeri djeteta je učešće učenika u učionicama (mjeri se analizom interakcije u učionici) i u odlučivanju. Isto tako je potrebno mjeriti učinak škola po mjeri djeteta na stavove i ponašanje učenika, njihovih porodica i zajednica u odnosu na pitanja kao što su zdravlje, sanitacija i pitanja polova. Za ovo su potrebna istraživanja u školi i zajednici za mjerenje utjecaja škola po mjeri djeteta kojim se osigurava da se poruke prenose od jednog djeteta do drugog, kao i od djeteta do porodice i zajednice.

U Keniji škole dobijaju ček za udžbenike direktno od Vlade, a školski upravni komiteti za udžbenike vode i prate nabavku i korištenje udžbenika.

8.9.4 Osnaživanje zajednica i drugih zainteresiranih strana

U školama po mjeri djeteta, praćenje i evaluacija zasnovani na zajednici predstavljaju sastavni dio procesa. Stoga je nužno graditi kapacitet zajednice za učešće u procesu. Kako bi se to postiglo, obuka se može povezati sa razvojem širih vještina kroz pristupe participativne procjene. Korištenjem iskušanih metoda kao što je 'Reflect', u kojem se kombinuju analiza potreba sa razvojem pismenosti, može se pojačati kapacitet zajednice za praćenje i evaluaciju. Tako zajednice postaju partneri u prikupljanju, analizi i korištenju podataka na način da se ti podaci koriste za razvojne planove škole.

Kenija, Nigerija, Južna Afrika i Uganda ugradile su standardne alate Praćenja rezultata učenja u svoje polazne osnove.

Evaluacija i praćenje moraju se zajednicama predstaviti na shvatljiv način da bi one bile u stanju svrsishodno učestvovati u procesu. Građenje kapaciteta isto je tako od najveće važnosti za nastavnike, direktore škola i vladine službenike. U slučaju nastavnika i drugih stručnih radnika, obuka iz akcijskog istraživanja nužna je da bi se oni razvili u promišljajuće praktičare koji su blisko upoznati sa potrebama svojih učenika. Slično tome, djeca mogu voditi introspektivne dnevnike i proći obuku iz osnovnih istraživačkih metoda. Na primjer, Pokret za obrazovanje djevojčica u Ugandi osigurao je obuku za malu djecu iz osnovnih istraživačkih vještina. Odlične primjere uključenosti zajednice u praćenje i evaluaciju nalazimo u Malaviju, Ugandi i Saveznoj Republici Tanzaniji, gdje je učešće zajednice bilo sastavni dio prikupljanja podataka o problemima ranog rasta i razvoja i praćenja siročadi u zajednici.

8.9.5 Mjerenje učinka na obrazovni sistem u cjelini

Potrebno je mjeriti učinak koji na vladine sisteme imaju replikacija i integrisanje CFS inicijative u osnove obrazovnog sistema. Dobijeni podaci mogu se koristiti da se vladama pomogne da uvide koristi od integracije škola po mjeri djeteta u redovno kreiranje politike i planiranje.

Ako se status škole po mjeri djeteta dodjeljuje na osnovu toga što je škola postigla određene referentne vrijednosti po mjeri djeteta, povećava se motivacija za daljnja poboljšanja. Na lokalnom nivou isto tako treba mjeriti utjecaj škola po mjeri djeteta na obližnje škole u

situaciji kada se primjenjuje model klastera škola. Može se pored toga mjeriti i učinak škole na obrazovanje u organima lokalne vlasti. Nadalje treba pratiti napredak prema postizanju održivosti. UNICEF treba imati strategije za 'izlazak' iz projekta za sve škole koje potpomaže gdje će se okruženja za učenje po mjeri djeteta održavati na srednji i dugi rok nakon okončanja podrške izvana.

Podaci prikupljeni o školama trebali bi se unijeti u opšte baze podataka kao što je DevInfo, koja obuhvata široku lepezu razvojnih pokazatelja. Na ovaj način, mogu se povući veze između informacija generisanih od strane sektora obrazovanja i podataka iz drugih sektora. To je ključno za mjerenje napretka ostvarenog u postizanju povezanih MDG ciljeva.

8.10 PUT PREMA NAPRIJED

Djelotvorno praćenje i evaluacija nužni su da bi se unaprijedile škole i da bi se učinile da budu više po mjeri djeteta. Potrebni su opipljivi dokazi da će škole svoj djeci pružiti kvalitetno obrazovanje i da će učenici steći relevantne vještine i sposobnosti koje će im omogućiti da ostvare svoja puna prava u društvu. Uključivanje svih velikih partnera na nivou države i nivou oblasti pomaže u postizanju konsenzusa. Uključivanjem škole i zajednice u proces povećava se transparentnost, odgovornosti i vlasništvo zajednice nad školom. Pored toga, evaluacije trebaju prelaziti granice škole radi mapiranja prepreka upisu i pohađanju nastave kao što su posljedice siromaštva, diskriminacije ili HIV-a i AIDS-a.

Proces praćenja i evaluacije treba biti rigorozan i treba uživati povjerenje u smislu da generiše pouzdane podatke koji se mogu učiniti dostupnima kroz kvalitetno upravljanje bazama podataka. Prečesto se dešava da se podaci prikupe, ali se uspješno ne diseminiraju ili ne koriste. U fokusu trebaju biti i praćenje napretka i ocjena procesa jer će škole vremenom evoluirati od korištenja CFS principa do identifikovanja dinamičnih strategija koje će redovno voditi unaprijeđenju škole po mjeri djeteta.

Međutim, u konačnoj analizi će se školama po mjeri djeteta postaviti dva ključna pitanja u vezi sa njihovim doprinosom kvalitetnom obrazovanju za sve zasnovanom na pravima: Koliko su djelotvorne odnosno uspješne škole po mjeri djeteta? I koliko će one koštati? To su izazovi koji stoje pred onima odgovornim za praćenje i evaluaciju škola po mjeri djeteta.

POGLAVLJE 9

UGRADNJA KONCEPATA PO MJERI DJETETA U OSNOVE SISTEMA

9.1 RAZUMIJEVANJE UGRADNJE U OSNOVE SISTEMA

Nakon što se model škole po mjeri djeteta uspješno implementira u nekoj zemlji, sljedeći korak je da se sa vladom sarađuje kako bi se škole učinile da budu po mjeri djeteta u nekom dogovorenom vremenskom periodu. Postoje dva povezana načina da se to uradi: (a) **širenje** implementacije škole po mjeri djeteta **na čitavu zemlju ('scaling up')**, te (b) **ugrađivanje** škola po mjeri djeteta **u osnove** obrazovnog sistema (**'mainstreaming'**). Iako su ova dva procesa međusobno snažno povezana, postoje značajne razlike.

9.1.1 Širenje na čitavu zemlju

Širenje na čitavu zemlju podrazumijeva sistematsku, često rapidnu replikaciju CFS modela kako bi se nakon određenog vremenskog perioda sve škole mogle identifikovati kao škole po mjeri djeteta. To se može postići pristupom 'velikog praska', u kome se velika ulaganja koriste u kratkom vremenskom periodu kako bi se sve škole učinile da budu po mjeri djeteta. Na primjer, veliki projekat za obuku nastavnika i direktora škola iz metoda škola po mjeri djeteta, kombinovan sa opsežnom izgradnjom i renoviranjem škola i nabavkom pedagoških materijala, može se koristiti da se stvore neophodne CFS osobine u objektima širom zemlje.

Ovaj pristup 'velikog praska' širenju modela na čitavu zemlju najbolje funkcioniše u uvjetima gdje je na raspolaganju dovoljno finansijskih sredstava i gdje model koji treba replicirati karakteriše visoki stepen izvjesnosti, sa konačnim nizom dobro definisanih karakteristika koje se malo razlikuju od jednog do drugog slučaja. U ovom scenariju širenje modela postaje relativno jednostavno pitanje izgradnje i renoviranja škola, obučavanja nastavnika i nabavke materijala za učenje u obimu koji pokriva čitavu zemlju. Rezonovanje u ovakvom pristupu je da je obrazovni sistem već uspostavio škole po mjeri djeteta na način koji replikaciju u velikom obimu čini izvodivom i direktnom.

Iako je širi, kratkoročni pristup definitivan i efikasan, ograničena fleksibilnost koju on pruža može dovesti do skupih grešaka ako osobine koje se repliciraju nisu sasvim prikladne za neke škole ili ako nisu u skladu sa uvjetima u određenom području. Jedan alternativni način za proširivanje škola po mjeri djeteta na čitavu zemlju je kroz proces postupnog uvođenja ('roll-out'): CFS model postepeno se replicira sa jedne lokacije na prikladan broj drugih lokacija, a zatim na daljnji niz lokacija sve dok se ne pokrije čitava zemlja.

Pristup postepenog uvođenja je najprikladniji tamo gdje su na raspolaganju ograničena sredstva na kratkoročnoj osnovi i određeni stepen neizvjesnosti u smislu onoga što je najfunkcionalnije. To je naročito tačno kada je model koji se treba replicirati zasnovan na ključnim principima ili na nizu hipoteza koje mogu voditi ka razlikama u karakteristikama i osobinama u nekom konkretnom kontekstu. Na primjer, uspješna implementacija u nizu škola u jednoj oblasti može se pratiti nastojanjima da se isto replicira u određenom broju škola u drugoj oblasti. Ono što se želi postići je da se uči iz iskustva oblasti u kojoj je implementacija

prvo provedena, služeći se onim što je uspjelo i izbjegavajući ono što nije uspjelo, uz istovremeno usvajanje novih varijacija CFS osobina koje su u skladu sa posebnim karakteristikama nove oblasti u kojoj se vrši implementacija.

Ovaj heuristički pristup širenju modela na čitavu zemlju može izgledati sporiji i neefikasniji, ali on omogućava primjenu naučenih lekcija i vršenje promjena radi unaprjeđenja modela kako se on postepeno uvodi u veći broj škola. Njime se također izbjegavaju skupe greške, što je naročito važno u situaciji kada su raspoloživi resursi ograničeni.

9.1.2 Ugrađivanje u osnove sistema

Drugi pristup da se sve škole u jednoj školi učine da budu po mjeri djeteta jeste da se CFS model ugradi u osnove obrazovnog sistema. Ovdje se ne radi samo o proširivanju modela na čitavu zemlju, ali je s njime povezano. Ovakvim pristupom svi aspekti obrazovnog sistema prožimaju se ključnim elementima modela, uključujući procese i parametre koji oblikuju sistem. To znači da će se u planiranju, implementaciji, finansiranju, kadrovskom popunjavanju, upravljanju, nadzoru, te praćenju i evaluaciji obrazovanja u određenoj zemlji suštinski prihvatiti CFS model.

Ugradnja u osnove sistema prema tome podrazumijeva 'sistemski pristup' umjesto 'projektnog pristupa', koji se obično koristi kod širenja modela na čitavu zemlju. Sistemski pristup obično se izvodi kroz simulacijsko modeliranje koje omogućava izgradnju lepeze scenarija sa CFS varijablama kako bi se pokazalo kako bi obrazovni sistem radio i koliko bi bio trošak uvođenja CFS osobina u sve škole. Ovaj pristup isto tako omogućava da se u ključnim područjima postave državni standardi kojima se usmjerava praksa i olakšava određivanje budžeta potrebnog za implementaciju u čitavom obrazovnom sistemu u datom vremenskom periodu.

Prednost koju pruža ugrađivanje modela u osnove sistema je da se njime afirmiše samoodrživost. Model postaje sastavni dio obrazovnog sistema, a ne projekat koji je potrebno u potpunosti integrisati u sistem kasnije kako bude zaživljavao u školama i oblastima.

UNICEF partnerskim zemljama daje preporuku da odaberu pristup ugradnje u osnove sistema ili širenja na čitavu zemlju kroz strategiju 'velikog praska' ili strategiju 'postepenog uvođenja' na osnovu više faktora:

- Stepen u kome su ključni elementi škola po mjeri djeteta ili puni CFS modeli već uzeli korijena u obrazovnom sistemu u čitavoj zemlji,
- Koliko se uopšte obrazovni sistem može prilagođavati inovacijama,
- Raspoloživost adekvatnih i predvidivih resursa koje škole mogu koristiti na fleksibilne načine radi implementacije promjena i unaprjeđenja,
- Šta najbolje odgovara zahtjevima da inovativni modeli kao što su škole po mjeri djeteta uzmu korijena i postanu održiv dio obrazovanja u čitavoj zemlji.

9.2 SIMULACIJSKO MODELIRANJE I UGRADNJA U OSNOVE SISTEMA

Ono što je najznačajnije kod ugradnje u osnove sistema, a što ga razlikuje od pristupa širenja modela na čitavu državu, jeste da on ključnim elementima škola po mjeri djeteta prožima procese planiranja i ulaganja u obrazovnom sistemu u cjelini. Kako je već rečeno, to se obično

izvodi korištenjem simulacijskih modela. Na raspolaganju su razni simulacijski modeli za planiranje, a općenito se koriste za bolje razumijevanje načina na koji će se sistem ponašati kako se varijable mijenjaju. Oni se mogu koristiti za 'isprobavanje ustupaka' između kritičnih faktora kako bi se lakše propisali odgovarajući državni standardi i donijela odluka o optimalnoj ravnoteži između troškova i kvaliteta obrazovanja za sve učenike.

Simulacijski modeli naročito su koristi za razumijevanje utjecaja političkih odluka na učinak, troškove i ishode sistema. Radi podrške vladama i partnerima u njihovim aktivnostima ugrađivanja škola po mjeri djeteta u osnove sistema, modeli simulacije politika i alati za troškovnu analizu mogu se koristiti za procjenu potreba za resursima kod raznih opcija politike imajući u vidu budžetska ograničenja. Modelima se isto tako mogu projicirati alternativni i izvodi scenariji razvoja škola po mjeri djeteta, te se na taj način mogu odrediti najbolje opcije za određenu zemlju.

UNICEF podupire korištenje EPSSim modela. (Vidjeti Poglavlje 7.) EPSSim alatom mogu se iskoristiti ček lista ili smjernice koje su zemlje generisale u okviru procesa određivanja nacionalnih CFS standarda i strategija. Na primjer, Kina je razvila jednu takvu ček listu oko četiri kategorije CFS principa i koristi je da bi utvrdila državne standarde za škole po mjeri djeteta. (Vidjeti okvir na strani 4.)

Korištenjem simulacijskog modeliranja, moguće je pokazati učinak odluka u fazi konsultacija, kada ključne zainteresirane strane koriste CFS principe da generišu poželjne karakteristike za škole po mjeri djeteta. Na taj način se pože podstaći zdravi dijalog i ostvariti uravnotežen pristup između ideala škole po mjeri djeteta i praktičnosti onoga što se može priuštiti u datom vremenskom okviru. Nakon što se utvrde široki standardi za elemente u četiri kategorije, simulacijsko modeliranje može se koristiti da se istraže pojedinosti koje je potrebno implementirati da bi škole bile po mjeri djeteta.

Iako je EPSSim model više nego adekvatan za ugrađivanje škola po mjeri djeteta u osnove obrazovnih sistema, UNICEF razumije i da zemlje imaju potrebu za korištenjem mnogih drugih modela u planiranju razvoja obrazovanja. Takvi modeli mogu biti oni koje preporuča ključni donator ili modeli sa kojima su planeri u toj zemlji već upoznati. U takvim okolnostima važno je osigurati da ugradnja škola po mjeri djeteta u osnove sistema ne postavlja zahtjeve na način da uvjetuje velike promjene u simulacijskom modelu koji se već koristi. Jedan od načina da se ovo izbjegne jeste da se zemljama osigura zajednički komplet modela koje mogu koristiti kao standardne alate za različite svrhe u planiranju razvoja obrazovanja.

U nastojanju da zemljama osiguraju odgovarajuće modele, Razvojni program Ujedinjenih naroda (UNDP), Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO), UNICEF i Svjetska banka formirali su radnu grupu sa ekspertima za modeliranje obrazovanja radi analize postojećih modela i korištenja njihovih ključnih elemenata za projektovanje zbirke međusobno povezanih modela za korištenje u određenoj zemlji. Očekuje se da će se ovakvim eklektičnim pristupom partneri moći na bolji način angažovati sa zemljama da bi ih naveli da istraže različite političke opcije, formulišu scenarije i projiciraju implikacije na troškove i rezultate raznih politika i strategija, uključujući ugradnju škola po mjeri djeteta u osnove obrazovnog sistema.

Put prema školama po mjeri djeteta može biti različit, ali cilj ostaje isti: osigurati da sva djeca ostvaruju pristup kvalitetnom obrazovanju i da ih se odgaja u okruženju po mjeri djeteta gdje će moći razviti svoj puni potencijal. Ovo je ključno za MDG ciljeve povezane sa obrazovanjem i za EFA ciljeve. Stoga je važno da se vrši zagovaranje za ugradnju modela škola

po mjeri djeteta u osnove sistema ili za širenje tog modela na čitavu zemlju kao jedinstvenog 'mehanizma' za projektovanje i implementaciju kvalitetnog obrazovanja za sve.

KINA RAZVILA NACIONALNE CFS STANDARDE

«Svestran razvoj sve djece» i cvjetanje kreativnog ljudskog potencijala

Uspješno pilotiranje modela škole po mjeri djeteta u 1.000 škola u Kini poslužilo je za donošenje vladine odluke da se CSF pristup koristi kao model za unaprjeđenje osnovnog i srednjeg obrazovanja u okviru implementacije novih mjera vlade.

Uz podršku UNICEF-a, Ministarstvo obrazovanja počelo je krajem 2006. godine razvijati nacionalne standarde o kvaliteti škola i rezultatima učenika. Okvir ovih standarda u sebi je sadržao odredbe Konvencije o pravima djeteta, razvojni cilj zemlje u oblasti osnovnog obrazovanja definisan kroz njezin 'zakon o obaveznom devetogodišnjem obrazovanju', te prioritete četiri odjeljenja Ministarstva obrazovanja. Uz tehničku podršku Kineskog nacionalnog zavoda za istraživanje u obrazovanju i Univerziteta Beijing Normal, Ministarstvo obrazovanja predvodilo je 16 tehničkih grupa kroz pripreme aktivnosti. Ovaj zajednički rad brojnih zainteresiranih strana, uz tehničku podršku od strane UNICEF-a, uspješno je okončan završetkom rada na standardima 2008. godine. Standardi će se testirati u najmanje šest provincija tokom 2008. godine, te će se promovisati u još više provincija i škola počevši od 2009. godine.

Vizija, svrha i predmet Kineskih nacionalnih standarda za škole po mjeri djeteta sadržani su u prvom pasusu finalnog dokumenta:

«Krajnji cilj škola po mjeri djeteta u Kini jeste svestrani razvoj sve djece i puno cvjetanje kreativnog ljudskog potencijala svakog učenika. Djeca u kineskim školama po mjeri djeteta će učiti da uče, sa motivacijom i sposobnošću da dobro uče; oni će učiti da rade, razvijajući vještine rješavanja problema, primjene znanja i životne/socijalne vještine; oni će učiti da budu, razvijajući ljudske sposobnosti, poštujući nastavnike, roditelje, vršnjake i ostale, i gradeći moralan karakter i psihološko i tjelesno zdravlje; i oni će učiti da žive zajedno, težeći učenju kroz saradnju, spremni za pomognu drugima i radeći sa drugima u timskom duhu. Da rezimiramo, učenicima kineskih škola po mjeri djeteta omogućiće se da se razvijaju na svestran način, u moralnoj, intelektualnoj, fizičkom i estetskoj dimenziji, te u dimenziji umijeća življenja.»

OKVIR NACIONALNIH CFS STANDARDA			
Vizija škole po mjeri djeteta			
Dimenzija I	Dimenzija II	Dimenzija III	Dimenzija IV
Inkluzivnost i jednakost	Djelotvorna nastava i učenje	Sigurna, zdrava i produktivna	Učešće i harmonizacija
1. Zaštititi i osigurati jednaka prava djece	1. Podstaci nastavnike da pokažu ljubav prema svome poslu	1. Stvoriti sigurno, prijateljsko okruženje	1. Stvoriti sredstva za učešće djece
2. Pokazati poštovanje za razlike i različitosti	2. Razviti nastavni plan i program prožet edukacijom iz umijeća življenja	2. Razviti obrazovanje o sigurnosti zasnovano na vještinama	2. Stvoriti sistem upravljanja školom i kulturu učešća nastavnika/učenika
3. Osnažiti jednakost polova u nastavnom okruženju i okruženju za učenje	3. Implementirati nastavu usmjerenu na učenika	3. Usvojiti standarde za zdravi rast	3. Razviti harmonična partnerstva između porodice, zajednice i škole
	4. Razviti jedan otvoren, održiv sistem za podršku nastavnicima	4. Organizovati kvalitetno fizičko vaspitanje	4. Unaprijediti vodstvo škole